

Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министрлігі
Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

ОРТА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Астана
2022

БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми- әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2022 жылғы 13 қазандағы №11 хаттама)

Орта білім беру мазмұнының тұжырымдамалық негіздері. Әдістемелік ұсынымдар – Астана қаласы: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 200 б.

Әдістемелік ұсынымдамада орта білім беру мазмұнын жетілдірудің тұжырымдамалық негіздері «Қазақстан-2050 Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты», Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына, «Білімді ұлт» сапалы білім» ұлттық жобасына сәйкес әзірленді.

Орта білім беру мазмұнын жетілдірудің тұжырымдамалық негіздерін әзірлеуде орта білім беру мазмұнын құрылымдаудағы әлемдік және отандық тәжірибелерге шолу; орта білім беру мазмұнын жетілдірудің өзектілігі; орта білім берудің мақсаты мен міндеттері, құндылықтары; орта білім беру мазмұнының құрылымы бөлімдеріне тоқталған. Орта білім берудің қазақстандық мазмұны ұлттық және жалпыадамдық құндылықтарға, ХХІ ғасыр құзырлылықтарына, педагогика және психология ғылымдарының заманауи қағидаттарына негізделген.

Әдістемелік ұсынымдама жалпы білім беретін мектептердің басшылары мен педагогтеріне, әдіскерлерге, білім басқармалары/бөлімдері мен білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету департаменттерінің басшыларына арналған.

© БІ.Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2022

КІРІСПЕ

Орта білім беру мазмұнын жетілдірудің тұжырымдамалық негіздері Қазақстан Республикасында орта білім берудің мақсатын, міндеттерін, құрылымын, мазмұнын, ұйымдастыру шарттары мен енгізу кезеңдерін және одан күтілетін нәтижелерді айқындайды.

Орта білім беру мазмұнын жетілдірудің тұжырымдамалық негіздері «Қазақстан-2050 Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты», Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарына, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына, "Білімді ұлт" сапалы білім беру" ұлттық жобасына сәйкес әзірленді.

Цифрлық технологияның жаппай енгізілуі, 4-ші өндірістік революция нәтижесінде ХХІ ғасыр мегасоциумында High-tech және High-Hume – технологияларының симбиозы, жасанды интеллект, «антропогендік сингулярлық» (адамзаттың жаңа технологияны игеру мүмкіндіктерінің олардың қарқынды дамуы мен жанару жылдамдығына үлгермеуі), «техносфералық адамның» пайда болуы сияқты аса ірі құбылыстар мен трансформацияларды туындады.

Жаһандану жағдайында мемлекетіміздің тұрақты дамуы, интеллектуалдық және рухани тәуелсіздігінің баянды болуы оның адами капиталымен тікелей байланысты.

Еліміздің әлеуметтік, экономикалық тұрғыда қарқынды дамуын қамтамасыз ету үшін адами капиталдың басты факторы болып табылатын білім беру жүйесін ХХІ ғасыр талаптарына сай дамытудың маңызы ерекше. Жоғары рухани-адамгершілік, зияткерлік қасиеттерге ие, өзінің, отбасының және ел мүддесі үшін жасампаздықпен қызмет атқаруға мүдделі және бейімді тұлғаны қалыптастыратын орта білім беру мазмұнын жетілдіру - Қазақстанның білім беру саясатының өзекті мәселесі.

1. ОРТА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖЕТІЛДІРУ БОЙЫНША ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕГЕ ШОЛУ

Білім беру білім алушыларға іс-әрекет еркіндігі мен мақсат қою, сондай-ақ өз өмірі мен өзгелердің өміріне әсер етуге қажетті құзыреттерді бере алады. Мұны қалай тиімді жүзеге асыру жолдарын ақындау үшін экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) білім алушыларға болашақта қандай білім, дағдылар, көзқарастар мен құндылықтар қажет болатынын және оқыту жүйелері оларды қалай тиімді дамыта алатынын анықтауға бағытталған «Білім мен дағдылардың болашағы. Білім беру - 2030» жобасын іске қосты [1].

Ең алдымен, бұл жоба негізгі жаһандық міндеттерді айқындады, ол міндеттерді шешу үшін жас ұрпақтың құзыреттерін дамыту өзекті болып отыр.

Қоршаған орта: климаттың өзгеруі және табиғи ресурстардың сарқылуы шұғыл әрекет пен бейімделуді қажет етеді.

Экономика: барлық адамның өмірін жақсартуға бағытталған жаңа экономикалық, әлеуметтік және институционалдық модельдерді құру. Жергілікті, ұлттық және аймақтық деңгейлердегі қаржылық өзара тәуелділік жаһандық бағалау тізбегі мен жалпы экономиканы, сонымен қатар кең таралған белгісіздік пен экономикалық тәуекелдер мен дағдарыстарға ұшырауды тудырды.

Әлеуметтік: әлем халқы өсіп келе жатқанда, көші-қон, урбанизация және өсіп келе жатқан әлеуметтік және мәдени әртүрлілік елдер мен қауымдастықтарды өзгертеді. Әлемнің көптеген бөліктерінде өмір сүру деңгейі мен өмір сүру мүмкіндігінің теңсіздігі артады, ал қақтығыстар, тұрақсыздық және инерция, көбінесе популистік саясатпен байланысты, үкіметке деген сенімге нұқсан келтіреді.

Бұл жаһандық тенденциялар қазірдің өзінде адамдардың өміріне әсер етеді және алдағы онжылдықтарға әсер етуі мүмкін. Олар әр ел үшін маңызды жаһандық пікірталас тудырды және жаһандық және жергілікті шешімдерге шақырады. Білім беру ЭЫДҰ 2030 БҰҰ-ның Орнықты даму саласындағы жаһандық мақсаттарына (ТДМ) серіктестік арқылы тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған 2030 жылға дейінгі кезеңге қол жеткізуге өз үлесін қосады.

Білім тек жастарды еңбек әлеміне дайындауға бағытталмауы керек; білім алушылар белсенді, жауапты және мүдделі азаматтар болу үшін қажетті дағдылармен жабдықталуы керек. Бұл әр оқушыны өмірлік дағдыларын дамытуға, әртүрлі оқу тәжірибесі мен мүмкіндіктері арасында байланыс орнатуға және басқалармен бірлесіп өздерінің оқу жобалары мен процестерін әзірлеуге қолдау көрсететін және ынталандыратын жекелендірілген оқу ортасын қажет етеді. Білім берудің жаңа парадигмасы-бірегей тұлғаны қалыптастыру, коммуникативтілік, өзара қолдау, көмек, эмпатия, қатысу.

Ол үшін мықты негіз құру да маңызды, мысалы, сауаттылық пен есептеу қабілеті әлі де шешуші болып табылады. Цифрлық трансформация дәуірінде

және үлкен деректердің пайда болуымен цифрлық сауаттылық пен деректер сауаттылығы, сондай-ақ физикалық денсаулық пен психикалық әл-ауқат қажет бола бастады.

ЭЫДҰ-ның "Білім-2030" мүдделі тараптары жастардың өз өмірлері мен әлемді қалай болжай алатынын көрсететін "оқу компасын" бірлесіп әзірледі [1]. Олар білімнің, дағдылардың, көзқарастардың және құндылықтардың кең ауқымын қажет етеді.

Білімнің, дағдылардың, көзқарастардың және құндылықтардың кең ауқымына қажеттілік

Құзыреттілік тұжырымдамасы білім мен дағдыларды игеруде көп нәрсені білдіреді; ол күрделі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін білімді, дағдыларды, көзқарастар мен құндылықтарды жұмылдыруды қамтиды. Болашақ студенттерге кең және арнайы білім қажет. Тәртіп пен білім пәндерден тыс ойлау және "нүктелерді байланыстыру" қабілетімен бірге дамитын бастапқы материал ретінде маңызды болады. Математик, тарихшы немесе ғалым сияқты ойлау қабілетін дамытуда эпистемалық білім беру маңызды болады, бұл оқушыларға пәндік білімдерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Процедуралық білім бір нәрсенің қалай жасалатынын түсіну арқылы мақсатқа жетуге қажетті қадамдар немесе әрекеттер тізбегінен тұрады.

Білім алушылар өз білімдерін белгісіз және өзгермелі жағдайларда қолдана алуға тиіс. Ол үшін оларға когнитивті және метакогнитивті дағдыларды қоса алғанда, кең ауқымды дағдылар қажет болады (мысалы, сыни ойлау, шығармашылық ойлау, оқу қабілеті және өзін-өзі реттеу); Әлеуметтік және эмоционалдық дағдылар (мысалы, эмпатия, өзіндік тиімділік және ынтымақтастық); және практикалық және физикалық дағдылар (мысалы, ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың жаңа құрылғыларын пайдалану).

Осы кең ауқымды білім мен дағдыларды пайдалану көзқарастар мен құндылықтар арқылы жүзеге асырылады (мысалы, мотивация, сенім, әртүрлілік пен ізгілікті құрметтеу). Қатынастар мен құндылықтарды жеке, жергілікті, қоғамдық және жаһандық деңгейде байқауға болады.

Адам өмірі әртүрлі мәдени көзқарастар мен жеке қасиеттерден туындайтын әртүрлі құндылықтар мен көзқарастармен байытылғанымен, кейбір адами құндылықтар бар (мысалы, өмірді және адамның қадір-қасиетін құрметтеу, екеуін атау үшін қоршаған ортаны құрметтеу).

Біздің қоғамды өзгертуге және болашағымызды қалыптастыруға арналған құзыреттер

Егер оқушылар өмірдің барлық өлшемдерінде белсенді рөл атқаруы керек болса, олар белгісіздікті жеңіп, контексттердің кең ауқымын жеңуі керек: уақыт (өткен, қазіргі, болашақ), әлеуметтік кеңістікте (отбасы, қауымдастық, аймақ, ұлт және әлем) және цифрлық кеңістікте. Олар сондай-ақ оның нәзіктігін, күрделілігі мен құндылығын бағалау үшін табиғат әлемімен өзара әрекеттесуі керек.

ЭЫДҰ (deseco жобасы: құзыреттерді анықтау және таңдау), "Білім-2030" жобасы құзыреттердің тағы үш санатын, "трансформациялық құзыреттерді" айқындады, олар жастардың инновациялық, жауапты және хабардар болу қажеттілігін бірге шешуі тиіс:

* Жаңа құнды құру

* Шиеленістер мен дилеммаларды үйлестіру

* Жауапкершілікті өз мойнына алу

Жаңа құнды құру

Күшті, инклюзивті және тұрақты дамуға қол жеткізу үшін өсудің жаңа көздері қажет деп есептеледі. Инновациялар экономикалық, әлеуметтік және мәдени дилеммалардың өмірлік шешімдерін қол жетімді бағамен ұсына алады. Инновациялық экономика өнімдірек, тұрақты, бейімделгіш және жоғары өмір сүру деңгейін жақсырақ сақтай алады.

2030 жылға дайындалу үшін адамдар шығармашылықпен ойлана білуі, жаңа өнімдер мен қызметтерді, жаңа жұмыс орындарын, жаңа процестер мен әдістерді, ойлау мен өмір сүрудің жаңа тәсілдерін, жаңа бизнесті, жаңа секторларды, жаңа бизнес модельдерін және жаңа әлеуметтік модельдерді дамыта білуі керек. Барған сайын инновация жалғыз ойлайтын және жұмыс істейтін жеке адамдардан емес, жаңа білім жасау үшін бар білімді пайдалану үшін басқалармен ынтымақтастық арқылы келеді.

Қазіргі кезде көпшілік жастар арасында маргиналдану, қарабайырлық, қатыгездік, жеңіл пайда табуға ұмтылу, нашақорлық, суицид сияқты т.б. аса қатерлі құбылыстар орын алуда. NEET санатындағы, яғни тез өзгермелі жағдайлар мен жаңа талаптарға бейімделуге қабілетті және қоғам дамуына ілесе алмайтын жастардың көбеюі байқалады. Жоғары дамыған елдердің тәжірибесі мұндай келеңсіз жағдайлардың алдын алу үшін орта білім беруде тәрбие мәселесіне басымдық беріп, жастарды жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар, білім беру, тәрбиелеу және кәсіпке баулудың кешенді бірлестігі аясында дамыту қажет екендігін көрсетіп отыр.

Мысалы, Жапонияның бастауыш және орта мектептеріндегі білім берудің негізі «кокоро» болып табылады, бұл – тек білім мен дағдыларға ғана емес, адами сапаны (жүрек, жан, ақыл, менталитет, көңіл-күй ахуалы) қалыптастыруға ықпал ететін білім беру идеясы. «Кокоронның» мәні – адам мен қоршаған ортаға деген құрметті қалыптастыру, басқа адамдарға деген жанашырлық пен жомарттық, әдемілікті сезіну, өзін-өзі бақылау, қоғамның дамуына үлес қосу. Бұл қағида барлық пәндердің бағдарламаларының мазмұнын қамтиды. Шет тілін оқу 10 жастан кейін жүргізіледі.

Финляндиядағы білім беру жүйесі теңдік (мектептер, білім алушылар, мұғалімдер, ата-аналар, пәндер арасындағы), сенім (педагогтерге сенім білдіру, тексерулердің болмауы, әрбір педагогке оқу бағдарламасы мен әдістемесін таңдауға шығармашылық еркіндіктің берілуі), практикалық бағыттылық, даралық (әрбір бала үшін оқыту мен дамытудың жеке жоспары жасалады)

сияқты ұстанымдарға негізделген. Инклюзивті білім беруге баса назар аударылған, әр оқушыға жеке көңіл бөлінеді және қолдау көрсетіледі.

Оңтүстік Кореяда 1-2-сыныптарда оқыту мазмұны барынша жеңілдетілген және негізінен білім алушыларды тәрбиелеуге бағытталған. Осы мақсатта оқу жоспарына ана тілі мен математикадан басқа «Дана өмір», «Дұрыс өмір», «Әсем өмір» және «Қауіпсіз өмір» кіріктірілген пәндері енгізілген. Жаратылыстану циклінің пәндері жеке оқытылмайды, «Ғылым, ғылыми зерттеулер мен тәжірибелер» пәні ретінде біріктірілген. Ағылшын тілін оқыту 3-сыныптан басталады. Өнер саласындағы пәндерге ерекше көңіл бөлінеді, олар тіпті жоғары сыныптарда да оқытылады. Барлық сыныптардың сабақ кестесіне оқушылардың шығармашылық және практикалық дағдыларын дамытатын «Креативті белсенді іс-әрекет» курсы енгізілген. Негізгі мектептен кейін білім алушылар өз траекториясын, яғни кәсіптік-техникалық білімді немесе 10-12-сыныптарда академиялық білім алуды таңдайды.

Қазақстанда қазіргі кезге дейін 11 жылдық орта білім беру моделі жұмыс істеп келеді. 12 жылдық орта білім беру Халықаралық «Мирас» мектебі, Naileybury халықаралық жеке мектебі мен «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымдарында жүзеге асырылды.

«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ оқу бағдарламасы (NIS-Programme) білім алушылардың бойында іргелі академиялық білімді қалыптастыруға, оқушылардың жобалық және зерттеу қызметі арқылы сыни ойлау мен функционалдық сауаттылықты дамытуға, жаратылыстану-математикалық пәндерді тереңдетіп оқытуға, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың жоғары деңгейіне және үштілді білім беруге бағытталған.

2015-2016 оқу жылында «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ тәжірибесі бойынша Қазақстанда орта білімнің жаңартылған білім беру мазмұнына көшуі басталып, 2019-2020 оқу жылында аяқталды. Оқу пәндерінің мазмұны білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуды көздей отырып, Блум таксономиясы негізінде оқу мақсаттары арқылы анықталды, оқу процесінде командалық зертеушілік іс-әрекеттер, жобалық зерттеулер тәсілі енгізілді және сыни ойлауды қалыптастыру мен критериалды бағалауды енгізу жүйелі қолға алынды.

Білім беру жүйесі білім алушылардың бойында 21 ғасырға қажетті мәдениетті қарым-қатынас құра білу, сыни және креативті ойлау, эмоциялық зияты, орта жағдайларының өзгеруіне икемділік, өз бетінше және командада жұмыс істеу, еңбек әдебін сақтау, экологиялық мәдениет, медиасауаттылық сияқты икемді дағдыларды қалаптастыруы тиісті.

Қазақстандық білім берудің өзекті проблемаларының бірі – оқу жүктемесінің, әсіресе, бастауыш мектепте тым ауыр болуы. Қазақстанның бастауыш мектебінің үлгілік оқу жоспарындағы жүктеме әлемдік және ТМД елдері арасында ең жоғары. Міндетті оқу пәндерінің саны (12-15) ЭЫДҰ елдеріндегі міндетті оқу пәндерінің санынан (5-8) шамамен екі есеге артық.

Жаңартылған білім беру стандартында 1 сыныптан бастап мазмұны жағынан күрделі «Цифрлық сауаттылық», «Жаратылыстану», «Дүниетану», «Шет тілі» пәндері енгізілді және оқу жүктемесінің көлемі айтарлықтай өсті. Оқу жүктемесінің ауырлығы білім алушылардың денсаулығына, олардың психоэмоционалдық жағдайына кері әсер етіп, оқу-танымдық іс-әрекетке ынта-ықыласын төмендетті.

Отандық білім беру жүйесін әлемдік озық тәжірибеге сәйкестендіру, заманауи талаптарға сай білім сапасын арттыру және елдің тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін Қазақстанның орта білім беру жүйесін дамыту, оның мазмұнын жетілдіру өзекті мәселе болып табылады. Ол мәселелер ел дамуының стратегиясын анықтайтын құжаттарда: Қазақстан – 2050 стратегиясында, «Ұлт жоспары – 100 нақты қадам» бағдарламасында, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарында, «Білім туралы» Қазақстан Республикасының заңында, Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасында көзделген.

Орта білім беру мазмұны, оқу ұзақтығы қазақстандық білім беру жүйесін Қазақстан қол қойған келісімдерге – Лиссабон конвенциясы, Болон процесі, Баршаға арналған білім туралы дүниежүзілік декларациясы, Білім берудің халықаралық стандарттық жіктелімі, Біліктілікті танудың Еуропалық Конвенциясына сәйкестендіруге мүмкіндік беруі қажет.

Еуропа елдерінде жоғары оқу орындарына қабылдау орта білімнің мазмұнына емес оқу ұзақтығын ескере отырып жүзеге асырылады. Орта білім мазмұнын игерудің он екі жылдық моделі мектеп түлектерінің Еуропалық біліктілік шеңберінің (EQF) 4-ші деңгейін игеруге, сол арқылы сапалы жоғары білім алуға және болшақ табысты кәсіби қызмет атқаруға мүмкіндік береді.

Құзыреттілікті дамыту қабілеті-бұл дәйекті рефлексия процесін, күтуді және әрекетті қолдана отырып үйренуге болатын нәрсе. Рефлексиялық практика-бұл белгілі немесе болжанған нәрседен алшақтау және жағдайды басқа, әртүрлі көзқарастардан қарастыру арқылы шешім қабылдау, таңдау және әрекет ету кезінде сыни ұстанымға ие болу мүмкіндігі. Күту аналитикалық немесе сыни тұрғыдан ойлау сияқты когнитивті дағдыларды болашақта не қажет болуы мүмкін екенін немесе бүгінгі әрекет болашаққа қалай әсер етуі мүмкін екенін болжауға жұмылдырады. Рефлексия да, күту де жауапты әрекеттерден бұрын болады.

Осылайша, ЭЫДҰ-ның 2030 жылға дейінгі оқыту бағдарламасы күрделі тұжырымдаманы қамтиды: әлеммен өзара әрекеттесу үшін қажетті өзара байланысты құзыреттерді дамыту үшін рефлексия, күту және әрекет ету процесі арқылы білімді, дағдыларды, көзқарастар мен құндылықтарды жұмылдыру.

Оқытудың жаңа жүйесінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін ЭЫДҰ-ның "Білім-2030" мүдделі тараптары трансформациялық құзыреттіліктер мен басқа да негізгі тұжырымдамаларды нақты конструкциялар жиынтығына (мысалы, шығармашылық, сыни ойлау, жауапкершілік, тұрақтылық, ынтымақтастық) аударуға күш біріктірді, осылайша мұғалімдер мен мектеп басшылары оларды

оқу бағдарламаларына жақсырақ біріктіре алады. Қазіргі уақытта құрылымдар қарастырылуда.

Қазіргі уақытта ЭЫДҰ қарастыратын құрылымдардың тізімі:

- Бейімделу / Икемділік/ Бейімделу / Икемділік
- Жанашырлық
- Жанжалды шешу
- Шығармашылық/шығармашылық ойлау/Өнертапқыштық ойлау
- Сыни ойлау дағдылары
- Қызығушылық
- Эмпатия
- Қатысу/қарым-қатынас/бірлескен жұмыс дағдылары
- Теңдік/Әділдік
- Жаһандық ойлау
- Мақсатқа бағдарлану және оған жету (мысалы, табандылық,табандылық)
- Алғыс
- өсуге орнату
- Үміт
- Адамның қадір-қасиеті
- Сәйкестік / Рухани сәйкестік
- Адалдық
- Әділдік
- Ақпараттық және коммуникациялық технологиялармен жұмыс істеудің қол дағдылары (оқыту стратегиясымен байланысты)
- Сәндік-қолданбалы өнермен, музыкамен байланысты қол дағдылары, болашақта қажетті дене шынықтыру дағдылары
- Мета-оқыту дағдылары (оқыту дағдыларын оқытуды қоса алғанда)
- Зейін
- Мотивация (мысалы, оқу, қоғамға үлес қосу)
- Ойлаудың ашықтығы (басқа, жаңа идеяларға, жаңа тәжірибелерге)
- Перспективалық қабылдау және когнитивті икемділік
- Белсенділік
- Проблемаларды шешу дағдылары
- Міндеттеме
- Рефлексивті ойлау / бағалау / бақылау
- Өміршеңдік/Стресске Төзімділік
- Құрмет (өзіне, басқаларға, соның ішінде мәдени әртүрлілікке)
- Жауапкершілік (бақылау локусын қоса алғанда)
- Тәуекелдерді басқару
- Өзін-Өзі Таңу/Өзін-Өзі Реттеу / Өзін-Өзі Бақылау
- Өзін-өзі тиімділік/позитивті өзін-өзі бағдарлау
- Сенім (өзіне, басқаларға)

Олар сонымен қатар оқу бағдарламаларын қайта құру үшін білім базасын құрды. Оқу жоспарының өзгеруі білім берудің көптеген мүдделі тараптары бар экожүйе екенін көрсетеді. Оқушылар, мұғалімдер, мектеп басшылары, ата-аналар, ұлттық және жергілікті саясаткерлер, академиялық сарапшылар, кәсіподақтар, әлеуметтік және іскери серіктестер осы жобаны дамыту үшін бірлесіп жұмыс жасады. ЭЫДҰ-ның әртүрлі елдеріндегі жұмысында "Білім-2030" бес жалпы проблеманы анықтады.

2. ОРТА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу мақсатында Қазақстан Республикасы отандық білім берудің үздік дәстүрлері мен стандарттарын сақтай отырып, әлемдік білім беру тәжірибесіндегі стандарттарды бағдар ету стратегиялық бағытын таңдады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі орта білім беру мазмұнын жаңартуға бағытталған іс-шаралар кешенін жүзеге асырды.

2015-2016 оқу жылында республиканың 30 пилоттық мектебінде жаңартылған білім мазмұнын сынақтан өткізіп, 2016-2021 жылдары – елдің жалпы білім беретін мектептеріне енгізілді.

Білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұны, оқыту мен тәрбиелеудің тәсілдері мен әдістері қайта қаралды. Жаңартылған білім беру мазмұнын енгізудің мақсаты ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды біріктіретін, кез келген өмірлік жағдайда функционалды сауаттылық пен бәсекеге қабілеттілікті көрсете алатын тұлғаның үйлесімді қалыптасуы мен зияткерлік дамуы үшін қолайлы білім беру ортасын құру болды.

Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев білімге деген көзқарасты өзгерту, техникалық кәсіптердің басымдығы мен инженерлердің, өнеркәсіпшілердің жаңа буынын тәрбиелеу қажеттігін атап өтті. Осыған байланысты, мектептегі білім беруді STEM-білім беру тәсілдері негізінде жаратылыстану-математикалық пәндерді оқытуды күшейтуге қайта бағыттау қажет («Қайғылы қаңтар» сабақтары): қоғамның бірлігі – тәуелсіздік кепілі», 2022 жылғы 11 қаңтарда ҚР Парламенті Мәжілісінің отырысында сөйлеген сөзі).

2022 жылғы 21 қаңтарда отандық бизнес өкілдерімен кездесуде Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев ұлт менталитетін, жаңа Қазақстанның жас ұрпағын қалыптастыру мақсатында білім беру стандарттарын қайта форматтауды тапсырды.

2020 жылғы 8 қаңтардағы «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» мақаласында Мемлекет басшысы Абайдың «Толық адам» тұжырымдамасын өмірдің кез келген саласының, мемлекетті басқару және білім беру жүйесінің, отбасы институттарының негізі болу үшін қайта қарау қажеттігін атап өтті.

Осы тұжырымды іске асыру ұлттық құндылықтар мен қазақстандық патриотизм негізінде орта білім беру мазмұнында тәрбиелік компонентті күшейтуді, «Толық қадам» тұжырымдамасының ережелерін интеграциялауды талап етеді.

Белгілі болғандай, оқушылардың білім жетістіктерінің әлемдік табелі халықаралық салыстырмалы зерттеулердің нәтижелері бойынша қалыптасуда. Қазақстан 2007 жылдан бастап TIMSS зерттеуіне, ал 2009 жылдан бастап PISA – ға қатысады.

Барлық елдер үшін, оның ішінде Қазақстан үшін оқушылары салыстырмалы халықаралық зерттеулерде жоғары білім жетістіктерін көрсеткен

елдердің мектептегі білім беру жүйелерінің жұмыс істеу тәжірибесін талдау маңызды мәнге ие.

Егер 2009 жылы еліміздің 15 жастағы оқушылары 63 елден келген оқушылар арасында 59-орынға ие болса, 2012 жылы – 65 елдің ішінде 49-орынға, ал 2018 жылы – 79 елдің ішінде 69-орынға ие болды.

PISA зерттеулерінің нәтижелері бойынша Жапония, Оңтүстік Корея, Финляндия, Сингапур, Канада, Гонконг (Қытай), Макао (Қытай), Тайвань, Эстония, Шанхай (Қытай), Қытай (4 провинция), Польша мектептерінің оқушылары әрқашан жетекші орынға ие болып келеді, бұл оларды білім беру жүйесі дамыған елдер деп санауға мүмкіндік береді.

Аталған елдер мен провинциялардың орта білім беру жүйесінде 6+3+3 моделі қолданылады, яғни 6 жыл – бастауыш мектеп, 3 жыл – орта мектеп, 3 жыл – жоғары мектеп. Қазақстанда орта білім беру жүйесінде 4+5+2 моделі қолданылады.

2016 жылы қазақстандық төртінші сынып оқушылары алғаш рет PIRLS зерттеуіне қатысты. PIRLS – бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығына арналған ең беделді жаһандық зерттеу.

PIRLS зерттеуінің нәтижелері көрсеткендей, қазақстандық төртінші сынып оқушылары әдеби мәтіндерге қарағанда ақпараттық мәтіндермен сәтті айналысады.

Ақпараттық мәтінмен жұмыс істеу кезінде қазақстандық оқушылардың орташа балы 544 балды құрады, әдеби мәтінмен жұмыста 17 балға төмен (527) нәтиже көрсетті.

4-сынып оқушыларының негізгі үлесі оқығанын түсінудің орташа (42%) және жоғары деңгейін (35%) көрсетті. 4-сынып оқушыларының 7%-ы күрделілігі жоғары деңгейдегі тапсырмаларды орындады. 14%-ы оқу сауаттылығының төмен деңгейін көрсетті. Қалған оқушылардың 2% тапсырманың төмен деңгейіне жете алмады.

ЭЫДҰ TALIS зерттеуі - мұғалімдердің, мектеп директорларының және мектептердегі білім беру ортасының ең ауқымды халықаралық зерттеуі. Зерттеу нәтижелерін талдау қазақстандық мұғалімдер әлемдегі ең қарбалас мұғалімдердің бірі деген қорытындыға келді. Мұғалімнің орташа апталық жүктемесі 49 сағатты құрайды (ЭЫДҰ – 39 сағат).

Қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдеріне қарағанда оқытуды қоспағанда, барлық қызмет түрлеріне көбірек уақыт жұмсайды. Қазақстандық мұғалімдер оқытуға толық аптаның жұмыс уақытының 31%-ын жұмсаса, ал ЭЫДҰ елдерінде - 47%-ын жұмсайды.

Қазақстандық мұғалімдердің жұмыс пен оқытудың нәтижелі нысандарын пайдаланудағы жоғары оптимизмі білім берудің жаңартылған мазмұнына жоғары көңіл бөлу тұрғысынан әлеуметтік күтілетін жауаптар берумен байланысты болуы мүмкін.

Қазақстан мұғалімдері үшін кәсіби дамудың ең қажетті бағыттары оқыту үшін АКТ-дағдыларын дамыту (30%), оқушыларды бағалау әдістері (31%) және оқушыларды критериалды бағалау (28%) болып табылады.

Олар сондай-ақ жаңартылған оқу бағдарламалары мен оқулықтар (37%), оқушыларды бағалау әдістері (30%), пән бойынша білімді арттыру (22%) және өз пәнін оқыту әдістері (22%) бойынша оқытуды барынша қажет етеді.

Академия зерттеушілерінің ұйымдастыруға, құрылымға, тәсілдерге, инновацияларға әсер ететін білім берудегі заманауи үрдістерге жүргізген талдауы Қазақстанның білім беру жүйесі үшін аса маңызды аспектілерді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

- білім алушылардың адамгершілік, зияткерлік, физикалық және эстетикалық әлеуетін теңгерімді дамыту. Оқыту мазмұнының өзегі ретінде жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар;

- шығармашылық және сыни ойлауды, әлеуметтік дағдыларды, проблемаларды шешу дағдыларын, цифрлық ортада жұмыс істеу дағдыларын дамытуға баса назар аудару;

- педагогтер мен білім алушылардың қалауы, мүмкіндігі, еркіндігі мен шығармашылығы негізінде оқыту процесін құру;

- оқушылардың уәждемелерін, эмоционалды интеллектісін, эмоционалды жауаптылығын, жағымды қасиеттерін дамыту;

- ерте кәсіби бағдар. Озық білім;

- педагог - ойлау мен қызмет етудің жаңа үлгілерін жасайтын тұлға.

Зерттеу қорытындысы бойынша ғалымдар жаңартылған білім беру мазмұны жобасында теориялық-әдіснамалық бөлік жоқ екенін, сондай-ақ білім беру мазмұнын жаңартудың ғылыми негізделген тұжырымдамалық негіздері түйінделмеген; оқытудың тұтас әдістемелік жүйесінің (мақсаты, мазмұны, әдістері, нысандары мен құралдары) біріктіруші компоненттерімен қатар бірыңғай көзқарас жоқ екенін атап өтті.

2021 жылы «Оқулық» республикалық ғылыми-практикалық орталығы бастауыш, негізгі, жалпы орта білім беру деңгейлері үшін жаңартылған білім беру мазмұнының ҮОБ мазмұнына талдау жүргізді. Жаңартылған білім беру мазмұнының типтік оқу бағдарламаларының сапасын талдаудың іріктемелі нәтижелері (математика, география, химия, негізгі және жалпы орта білім берудің биологиясы пәндерінің мысалында) төмендегідей түйін жасауға мүмкіндік берді.

География пәні бойынша:

- Пәннің құрылымы физикалық және экономикалық географияның өзара байланысын ескермейді;

- географиялық заңдылықтар толық зерттелмеген;

- логикалық ауысудың бірлігі сақталмайды;

- 10-11 сыныптар бағдарламасы геоэкологиялық, геоэкономикалық сипаттағы материалдармен шамадан тыс жүктелген;

- «Геоэкология», «Геоэкономика», «Геоэкология» бөлімдері бойынша оқу мақсаттары күрделі, қол жеткізу қиын;

- туризм географиясы бойынша тақырыптар қарастырылмайды

Биология пәні бойынша:

- бағдарлама мазмұны күрделі тақырыптармен (Фишер теориясы, «микрореклоналды көбею», грам-оң және грам-теріс бактериялар; қоректік ортаның түрлері және оларды дайындау және т. б.) шамадан тыс жүктелген;

- ғылыми материалдар (талдаудың статистикалық әдістері – t - χ^2 Стюдент критерийі, χ^2 -критерийі) берілген;

- зертханалық жұмыстар өте көп, олар білім алушылардың арнайы дағдылары мен құралдарды қажет етеді, көрнектілігі жоқ, тақырыпты ашпайды, теориялық материалдың иллюстрациялары жоқ.

Математика пәні бойынша:

- 5-6 сынып математикасы бойынша оқу бағдарламасының мазмұны күрделі, «Кеңістіктік фигураларды сканерлеу», «Диаграмма» жас ерекшеліктеріне сәйкес келмейді;

- 7-сынып алгебрасында «Статистика элементтері» сияқты жанама бөлімдерді енгізудің қажеті жоқ.

Химия пәні бойынша:

- қолданылатын ғылыми тіл білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келмейді;

- бағдарлама мазмұнында ЖОО материалы бар;

- 10-11 сыныптар бағдарламасында бейорганикалық және органикалық химия бойынша оқу материалы жүйеленбеген.

II. Дүниежүзілік Банктің «Орта білім беруді жаңғырту»: жаңартылған білім беру мазмұнын іске асыруды бағалау және үш тілде білім беруге көшу үшін кадрлар даярлауды бағалау» есепті материалдары талданды (4-нәтиже. Жаңартылған білім беру мазмұнын, үштілді білім беру саясатын және оларды іске асыруды бағалау нәтижелері, 2021 жылғы желтоқсан-мамыр кезеңіндегі «SOFRECO – STEM ACADEMIA» консорциумы).

Зерттеу нәтижелері:

- «Жаңартылған білім беру мазмұны тұжырымдамасының (ЖББМТ) үш негізгі құжаты (МЖМБС, үлгілік оқу бағдарламалары және үлгілік оқу жоспарлары) білім берудің әртүрлі секторларын қамтиды және орта білім берудің біртұтас мазмұнының көрсетпейді»;

- «ЖББМТ-ның нормативтік материалдары күрделі, көлемді, шамадан тыс жүктелген, ресми тілде жазылған құжат, оның түсініксіз тілде жазылуы, оқуға қиындығы оны педагогтердің іс жүзінде қолдана алмауына әкелуі мүмкін»;

- «Үлгілік оқу бағдарламаларының тақырыптық мазмұнды оқу мақсаттарының санын кеңейту есебінен экстенсивті түрде құрастырылған. Оқу мақсаттарын тұжырымдау негізінен көптеген фактілерді есте сақтауға

бағытталған. Оқу мақсаттарының саны және барлық мазмұнның көлемі пәнді оқуға бөлінген уақыт мөлшеріне сәйкес келмейді»;

- «ЖББМТ-да ЖББМТ тұжырымдамасы мен философиясы және білім алушыларға бағытталған білім туралы ақпарат жоқ. Ол сондай-ақ жалпы орта білім берудің біріктіруші компоненті ретінде біртұтас ортақ мазмұнды бере алмайды»;

- «Барлық балалардың білім беру процесіне кеңінен қатысуын көздейтін білім берудің инклюзивті тұжырымдамасы қамтылмаған»;

- Мұғалімдердің шамамен 27,1% - ы жаңартылған білім мазмұны мектептегі білім сапасына кері әсерін тигізді деп санайды;

Олардың 25,4% - ы жаңартылған білім беру мазмұны елеулі өзгерістер әкелмегенін атап өтті»;

- «Пәндік сала бойынша күтілетін жалпы нәтижелер туралы ақпарат жоқ».

Қорыта келе, орта білім беру мазмұны бойынша мынадай тұжырымдар мен ұсынымдар әзірленді:

Дүниежүзілік Банктің қорытындылары:

– жаңартылған білім беру мазмұнында (бұдан әрі-ЖББМ) ЖББМ тұжырымдамасы мен философиясы және білім алушыларға бағдарланған білім беру туралы ақпарат жоқ;

- жалпы білім берудің біріктіруші компоненттерінің бірыңғайлығы сақталмаған, жалпы тұтастығы көрсетілмеген;

- Үлгілік оқу бағдарламаларындағы оқыту мақсаттары тым көп фактілерді есте сақтауға бағытталған;

- оқу мақсаттарының саны және барлық мазмұнның көлемі пәнді оқуға бөлінген уақыт мөлшеріне сәйкес келмейді;

- типтік оқу бағдарламаларында пәндік сала бойынша жалпы күтілетін нәтижелер және пәндік емес санаттары туралы күтілетін нәтижелер, кең спектрлі дағдылар, білім беру құндылықтары, түлектің әлеуметтік портреті туралы ақпарат жоқ.

Дүниежүзілік Банктің ұсыныстары:

• «Білім берудің жаңартылған мазмұнының екінші буынын іске асыру саясаты және оны енгізудің стратегиялық жоспары бойынша мектептердің әрбір түрі үшін сараланған стратегиялар негізінде бірыңғай кешенді құжат әзірлеу»

• «Оқу бағдарламалары жеңілдетіліп, олардың мазмұны оқу нәтижелерін дамыту құралы ретінде қарастырылуы керек»;

• Оқу мақсаттары мен оқу мазмұны (контент) сағаттардың жалпы санын, дағдылар мен құзыреттерді дамытуға кететін уақытты және білім алушылардың жеке уақытын ескере отырып, өте мұқият таңдалуы/топтастырылуы керек»;

• «ЖББМ екінші буынының құжаттарын білім берудің бір деңгейіне бағдарлау, біртекті құрылымды қамтамасыз ету және білім беру философиясын көрсету керек. Сонымен қатар, МЖМБС, жалпы орта білім берудің барлық деңгейлері мен сыныптары үшін тиісті үлгілік оқу жоспарлары мен үлгілік оқу

бағдарламаларын біріктіретін жалпы орта білім беру үшін білім беру мазмұнының бір бірыңғай құжатын әзірлеу»;

- «ЖББМ -ның екінші буынындағы құзыреттілік, білім және дағдылар иерархиясын көрсету»;

- «Проблемаларды шешу дағдыларын, шығармашылық және сыни ойлауды, кәсіпкерлік дағдыларды дамытуды, сондай-ақ өзін-өзі бағалауды, өзін-өзі уәждей алуы мақсатында оқыту нәтижелеріне «құру» (creation) (Блум таксономиясында), оқыту мақсаттарының жаңа санатын қосуды талқылау».

Түйінді ұсыныс - Қазақстандағы жаңартылған білім беру мазмұнын жетілдіруде ХХІ ғасыр білім алушыларына ұлттық басымдықтарға ие, сондай-ақ тез өзгеріп жатқан әлемнің сын-тегеуріндері мен мүмкіндіктеріне сәйкес қажетті білім, дағдылар, тәсілдер мен құндылықтарды көрсететін біртұтас бағдарлама әзірлеу.

Дүниежүзілік Банктің орта білім беру мазмұны бойынша ұсыныстары:

- Дағдылар мен құзыреттерді дамытуға бағдарлау;
- өзін-өзі бағалаудың, өзін-өзі көрсете алу және уәждемелі кәсіпкерлік дағдыларын дамыту;
- шығармашылық ойлау, проблемаларды шешу дағдылары, сыни тұрғыдан ойлау;
- мұқият таңдау;
- нәтижелерге қол жеткізудегі саралау және стратегия;
- мектептерге өздерінің (түпнұсқа/төлнұсқа) оқу бағдарламаларын әзірлеу үшін көбірек автономия мен икемділік беру;
- білім алушылардың қажеттіліктеріне бағдарланған тәсілді іске асыруды күшейту;
- оқыту мен тәрбиелеуде интеграцияланған пәндік, метапәндік компоненттердің болуы.

Дүниежүзілік Банктің зерттеу нәтижелері жаңартылған білім мазмұны балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келмейтін академиялық білімге толы екенін көрсетті. Білім беру ресурстарында білімді бекітуге, оқушылардың өмірлік жағдайларда білімді қолдану қабілетін қалыптастыруға арналған оқу материалдары жеткіліксіз. Мұның бәрі балалардың денсаулығы мен білім сапасына теріс әсер етеді.

ІІІ. Республикалық съездерде қабылданған бастауыш сынып мұғалімдері, қазақ тілі мен әдебиеті, математика, тарих, көркем шығармашылық және музыкалық пәндер қарарлары зерделенді.

Атап айтқанда, бастауыш сынып мұғалімдерінің ұсыныстары:

- білім берудегі заманауи үрдістерді ескере отырып, дидактикалық тәсілдер негізінде білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес бастауыш білім беру пәндерінің оқу бағдарламаларының құрылымы мен мазмұнын жетілдіру;
- үлгілік оқу жоспарларына сәйкес пәндер бойынша білім алушылардың оқу жүктемесін төмендету мүмкіндігін қарастыру;

- 1-сыныпта «Букварь» және «Оқу сауаттылығы» пәндерін оқу бағдарламасына біріктіру мүмкіндігін қарастыру;
- «Қазақ тілі» және «Орыс тілі» пәндерін оқу кезінде жазбаша жұмыстарды ұлғайтуды көздеу;
- 1-4 сыныптардағы «Дүниетану», «Жаратылыстану» пәндерінің мазмұнын қайта қарау;
- «Музыка» пәнінің мазмұнын және оқытуды ұйымдастыруды қайта қарау;
- 1-4 сыныптардағы «Көркем еңбек» пәні «Бейнелеу өнері» және «Еңбекке баулу» оқу пәндерімен ауыстырылсын.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ:

- «Қазақ тілі» пәнін оқытуда функционалды-коммуникативтік дағдыларды дамытумен қатар грамматиканы оқытуды жетілдіру;
- қазақ тілі мен әдебиетін оқыту бағдарламаларын жетілдіру (жас ерекшеліктері, оқу мақсаттары, оқылатын шығармалар, грамматиканы жүйелеу);
- оқу бағдарламасына, оқулықтарға балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес тікелей аудармасыз, сараланған әлемдік әдебиеттен туындыларды қосу;
- бағдарламаның мақсаттары мен әдеби шығармаларды қайта қарау (социалистік реализм әдісіндегі шығармалар басым, қазіргі заман шығармаларын қою қажет);
- лексикалық минимумдарды қайта қарау, саралау және оларды оқу бағдарламаларына қосу.

ТАРИХ:

- 5-сыныпта пәннің контентін тарих бойынша әңгімелер форматында әзірлеу (Қазақстан тарихы және әлем тарихы);
- Қазақстан тарихы бойынша ежелгі және ортағасырлық мазмұндағы тақырыптар мен тарихи кезеңдер арасындағы сабақтастықты егжей-тегжейлі зерделеу және сақтауды қамтамасыз ету;
- тарих пәндері бойынша қоғамдық-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық бағыттар бойынша бірыңғай үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеу;
- білім беру компонентін күшейту және білім алушылардың функционалды сауаттылығы контекстінде оқыту мақсаттарын қайта қарау.

МАТЕМАТИКА:

- 5-11 сыныптар математикасы бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнын жетілдіру, оқыту тақырыптары мен мақсаттарын қайта қарау, олардың білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкестігін қамтамасыз ету;
- білім берудегі STEAM - және STEAM тәсілдерін оқу процесіне енгізу;
- мектеп бітірушінің болашақ кәсіби қызметіне бағдарлана отырып, математикалық білім беру мазмұнын оның практикалық бағытын күшейту, әртүрлі өмірлік жағдайларда математиканы қолдану арқылы қалыптастыру тәсілдерін қайта қарау.

ГЕОГРАФИЯ:

- жалпы білім беретін мектептердің 5-6 сыныптары үшін жаратылыстану және география пәндері бойынша оқу бағдарламаларын жетілдіру;
- 9-сыныпта Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясын зерделеуде қазақстандық компонентті күшейту;
- оқу процесіне STEAM - және STEAM тәсілдерін енгізу;
- география бойынша қорытынды аттестаттау, тоқсан және бөлім үшін жиынтық бағалау жүргізудің әртүрлі форматтарын енгізу.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ЖӘНЕ МУЗЫКА:

- «Көркем еңбек», «Музыка» оқу пәндері бойынша үлгілік оқу бағдарламаларына өзгерістер енгізу және мазмұнын жаңарту;
- «Көркем еңбек» пәнінің атауын «Еңбекке баулу» және «Технология» деп өзгерту (1-4 сыныпта «Еңбекке баулу» пәнін, ал 5-9 сыныпта «Технология» пәнін енгізу), 1-4 сыныпта және 5-6 сыныпта «Бейнелеу өнері» пәнін енгізу;
- «Еңбекке баулу», «Технология», «Бейнелеу өнері», «Графика және жобалау (сызу)» үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнын әзірлеу;
- «Еңбекке баулу», «Технология», «Бейнелеу өнері» және «Графика және жобалау» пәндері бойынша оқу бағдарламалары мен мектеп оқулықтарының мазмұнын қайта қарау.

Орта білім беру мазмұнын жетілдірудің тұжырымдамалық және әдіснамалық негіздерін зерттеу барысында зерттеушілер аналитикалық негіздемелермен қатар орта білім беру мазмұнын жетілдіру қажеттілігін анықтайтын мәселелерді анықтады:

- білім беру мазмұнының тәрбиелік және дамытушылық әлеуетінің жеткіліксіздігі (суицид, буллинг, маргинализация сияқты құбылыстардың таралуы, патриотизмнің төмен деңгейі – жастардың елден кетуі);
- жастардың әлеуметтенуінің жеткіліксіздігі (түлектердің 70% - ы болашақ амандыққа бағдарланбайды);
- білім алушылардың оқу жүктемесі мен психологиялық жүктемесінің көптігі (балалар ауруларының таралуы: көру қабілеті және скалиоз т. б.);
- төмен функционалдық сауаттылық (халықаралық салыстырмалы зерттеулердегі төмен көрсеткіштер);
- білім беру процесін ұйымдастырудың консервативті стилі.

ЖББМ ЕНГІЗУ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ ЖӘНЕ ҚОЛДА БАР ДЕРЕКТЕР БОЙЫНША ҚОРЫТЫНДЫЛАР:

- МЖМБС, үлгілік оқу жоспарлары мен ЖББМ бағдарламалары барлық аспектілер (философия, саясат және технология) бойынша ұлттық мектеп білімінің мазмұнын қоғамда жетілдірілген түбегейлі жаңғырту мақсатында әзірленді
- МЖМБС және ЖББМ бағдарламаларының әдіснамалық және мазмұнды деңгейі, сондай-ақ тәрбиелік әлеуеті ЭЫДҰ елдерінің курикулумдарымен

және осы ұйымның серіктес елдерімен салыстырылады («Білім-2030» зерттеу жобасының қорытындылары)

- TALIS-2018 және PISA-2018 қорытындылары ЖББМ-ға қатысты мұғалімдердің құндылық көзқарастарының төмендеген сипатын көрсетеді
- Үлгілік оқу бағдарламаларын талдау, мұғалімдер съездерінің қарарлары, Дүниежүзілік Банктің зерттеу нәтижелері, педагогикалық қоғамдастықта талқылау орта білім беру мазмұнын жетілдіруді талап етеді.

Осыған байланысты орта білім беру мазмұнын жобалауды мынадай шарттарды ескере отырып жүзеге асыру ұсынылды:

- пәндік және пәнаралық құзыреттерді, дербес ізденістік-танымдық іс-әрекет дағдыларын дамытуға бағдарлану;

- ішкі уәждемені қалыптастыру, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі түзету (өзін-өзі реттеу) дағдыларын дамыту;

- сыни және креативті ойлауды дамытуға бағыттау;

- оқу мақсаттарының таксономиясына сәйкес күтілетін нәтижелерді анықтау;

- оқу материалының мазмұнын жетілдіру (сабақтастық және үздіксіздік, дербестік және т. б.) және оқу мазмұнын іріктеудің жаңа қағидаттарын пайдалану;

- интеграцияланған мазмұнды, зертханалық, жобалық, практикалық, оқу-зерттеу тапсырмаларының мазмұнын негізделген іріктеу;

- бейіндік оқытудың (элективті курстардың) мазмұнын анықтау. Орта мектептің ҮОБ «технологиялық» бейін енгізу.

Орта білім беру мазмұнын жетілдіру арқылы мыналар жүзеге асырылатын болады:

- орта білім беру мазмұнын жетілдірудің тұжырымдамалық және теориялық-әдіснамалық негіздерін анықтау;

- мақсатқа, міндеттерге және күтілетін нәтижелерге сәйкес оқу бағдарламаларының мазмұнын ресімдеуге және айқындауға қойылатын қазіргі заманғы талаптарды, құрылымдық негізді сақтай отырып, бастауыш, негізгі және жалпы орта білім берудің барлық пәндері бойынша МЖМБС, үлгілік оқу бағдарламаларының мазмұнына өзгерістер енгізу;

- оқу мақсаттарын нақтылау, құзыреттілік, жүйелік-іс-әрекеттік, тұлғаға бағдарланған (құндылық) және STEM тәсілдерін іске асыру, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту контекстінде барлық пәндер бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнын қайта қарау;

- сызықтықты (көлденең және тік), сабақтастықты, үздіксіздікті (әсіресе 4-тен 5-ке, 9-дан 10-сыныпқа өту кезінде), шиыршықты, ішкі және пәнаралық байланысты, білім алушылардың жас және физиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып интеграциялауды қамтамасыз ету.

3. ОРТА БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Орта білім беру мазмұнын анықтаудың ғылыми-теориялық негізіне тұлғалық-іс-әрекеттік әдіснама тұрғысында жетілдірілген білім мазмұны теориясы алынды.

Гуманизм – адамның жеке тұлға ретіндегі құндылығын, оның бостандыққа, бақытқа, өз қабілеттерін дамытуға және көрсетуге құқығын мойындайтын, адамның игілігін әлеуметтік институттардың қызметін бағалаудың критерийі, ал теңдік, әділеттілік, адамгершілік қағидаты-ЕО адамдары арасындағы қарым-қатынастың қажетті нормасы деп санайтын Тарихи ауыспалы көзқарас жүйесі.

Зерттеушілер білім беру гуманизмін білім беру жүйесін дамытудың әлеуметтік-педагогикалық принципі және парадигмасы ретінде анықтайды.

Гуманистік парадигма іске асыруға бағытталған "үйренуге үйрету", барлық жаңа нәрселерге ашық болу, білімге деген қажеттілікті дамыту. Ол басқа мазмұнды, басқа тәсілдерді, басқа қатынастарды, басқа мінез-құлықты, басқа педагогикалық менталитетті ұсынады.

Білім беруді ізгілендіру келесі психологиялық-педагогикалық жағдайлармен сипатталады:

- оқыту өзін-өзі жүзеге асыратын және өзін-өзі бағдарлайтын тұлғаны қалыптастыру және дамыту процесі ретінде жүзеге асырылады;

- оқу процесі сыртқы ұйымдастырылған мотивациямен оңтайлы үйлесетін ішкі мотивацияға, сондай-ақ жеке тұлғаның басқалармен толыққанды қарым-қатынас жасау қажеттілігіне негізделген;

- тұлғаның дамуы тұтас, интеллектуалды, физикалық, эстетикалық дамудың бірлігінде, яғни ақыл, сезім, рух пен дененің бірлігінде жүреді;

- оқыту жеке тұлғаның өз қызметі мен тәжірибесі арқылы жүзеге асырылады; әр адам үшін оқытудың сипаты мен әдістері жеке-жеке ерекшеленеді;

- оқыту ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға, білім алушының психофизиологиялық деректерін барынша есепке алуға негізделген.

Гуманистік парадигма - "өмірге дайындалған адам", "әрекет ететін адам" парадигмасы, "білімді адам" парадигмасын алмастырады.

Білім беруді ізгілендіру өзін-өзі дамытатын, өзін-өзі жүзеге асыратын, дұрыс шешім қабылдай алатын тұлғаны, яғни өз қызметін өзі жүзеге асыратын қызмет субъектісін қалыптастыруды көздейді.

Білім беру жүйесін дамытудың гуманистік парадигмасы тұжырымдамамен, ҚР Конституциясының негізгі нормасымен үндес, мұнда елдің ең жоғары құндылығы адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады (ҚР Конституциясының 1-тармағының 1-бабы).

Білім берудің заманауи моделін құрудың ғылыми-теориялық негізі ретінде ғалымдар гуманистік парадигманың тұжырымдамалық идеяларын жүзеге асыруға бағытталған жеке-белсенділік және құзыреттілік тәсілдерін анықтады.

«Толық адам» тұлғасын тәрбиелеудің ұлттық моделі Тәрбие үдерісін ұйымдастырудың әдіснамалық негіздері

Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері мынадай әдіснамалық тәсілдер мен қағидаттарға негізделеді:

Экологиялық жүйелер тәсілі (Бронфенбреннер, 1979) – баланың жеке тұлғасы қарқынды дамыған және өзара байланысты құрылым болып табылатын экологиялық жүйелерде (микрожүйе, мезожүйе, экзожүйе, макрожүйе және хроносистема) қалыптасады және олар жеке тұлғаның тәрбиесі мен әл-ауқатына тікелей әсер етеді.

Баланың толыққанды дамуы – баланың қауіпсіз және қолайлы ортада физикалық, психологиялық, әлеуметтік, эмоционалдық тұрғыда үйлесімді дамуы.

Конструктивистік тәсіл – жеке тұлғаның белсенді, жан-жақты, өз бетінше танымдық іс-әрекетін жетілдіру үшін, оның әлемге деген адамгершілік көзқарасын қалыптастыру үшін педагогикалық жағдай жасау.

Инклюзивтік тәсіл – барлық білім алушыларды, олардың физиологиялық, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және өзге де ерекшеліктеріне қарамастан оқу-тәрбие үдерісіне теңдей кіріктіру.

Құндылыққа бағдарланған (аксиологиялық) тәсіл – тәрбиенің тұтас экожүйесінде жалпыадамзаттық мәдениет құндылықтарын үйлесімді сіңіру жолымен тұлғаның адамгершілік ұстанымын қалыптастыру.

Тәрбиенің негізгі қағидаттары:

- ҚР Конституциясы мен құқық үстемдігін демократиялық мемлекеттің ең жоғары құндылығы ретінде негізге алу;
- Балалардың құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау, бала тұлғасына құрметпен қарау, балалардың шешім қабылдау үдерісіне қатысуы;
- Білім берудің құндылықтары мен оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесінің өзара байланыстылығы мен өзара шарттылығына негізделген оқыту мен тәрбиенің бірлігі қағидаты;
- Мәдени бірегейлік, тәрбиенің ұлттық мәдениет пен ділге сәйкестігі;
- Тұлға дамуының барлық кезеңдерінде құндылық бағдарының сабақтастығы мен үздіксіздік қағидаттарын сақтау;
- Барлық мүдделі тараптар (бала, ата-ана, қамқоршы, отбасы, тәрбиеші, педагог) арасындағы ынтымақтастық;
- Адамгершілік қасиеттерді үлгі етіп тәрбиелеуде ересектердің құндылықтар мен жалпы мінез-құлық нормаларын ұстануы;
- Тұлға тәрбиесі мен даму үдерісін жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастыру.

«Толық Адам» тәрбиесінің түйінді идеялары

Қазақ мәдениетіндегі тұлғалық даму және өзін-өзі жетілдіру идеяларын зерделеу Абайдың «Толық адам» философиясына, яғни жан-жақты дамыған ұлттық тұлға бейнесіне жетелейді. Абай өз шығармаларында ақыл, білім, ерік жігер, ар-ождан, ізгілікті мінезімен ерекшеленуі тиіс «Толық адам» тұлғасын жан-жақты ашып көрсетеді, «онан басқа нәрсеменен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақтық» деген ой тұжырымдайды.

Ойшыл ақын өлең шумақтарында «Бес нәрседен қашық бол, Бес нәрсеге асық бол, Адам болам десеңіз» дей келе, «талап», «еңбек», «терең ой», «қанағат», «рақым» құндылықтарын бес асыл қасиет деп атап көрсетеді.

Рухани тұлғаның бұл қасиеттері адам дамуының қазіргі кезеңі жағдайында да өзектілігін жойған жоқ. Терең білімге құштарлық (терең ой): Ұлы ағартушы қазақ қоғамына білімнің маңыздылығын таныстыра отырып, оны дамытуды армандаған: «Зарарынан қашық болу, пайдасына ортақ болуға тілін, оқуын, ғылымын білмек керек. Оның себебі олар дүниенің тілін білді, мұндай болды. Сен оның тілін білсең, көкірек көзің ашылады. Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі оныменен бірдейлік дағуасына кіреді, аса арсыздана жалынбайды».

Ұлы ақынның пікірінше, тек білімді адам ғана жақсы мен жаманды ажырата алады, жаңаны көреді, салыстырады, оны елдің игілігіне қолдана алады.

Абай қазақ халқының білім алудан, дамудан жалықпауын шын жүректен тіледі және оны «Ғылым таппай, мақтанба», – деген әйгілі өлеңдерінің бірінде жырлай келе, «Адам баласының ең жаманы - талапсыз. Талап қылушылар да неше түрлі болады. Һәм талаптың өзі де түрлі-түрлі. Һәм сол талаптардың қайсысының соңына түссе де, бірінен бірі өнерлі, тұрлаулырақ келеді» деп өсиет ойын қара сөздерінде жалғастырады.

Білімге құштарлық алдымен ерік-жігер мен мінезді тәрбиелеуді (Ыстық қайрат) қажет етеді. Абайдың еңбектеріне сүйенсек, ерік-жігер – адамның алдына қойған мақсатына жетуі, білімді меңгеруі, өзін-өзі басқаруы үшін аса қажетті қасиет; ерік-жігер – адам тұлғасының адамгершілік құбылыстарының бірі және ол тек адамға ғана тән. Ақылдың бұйрығын орындауға мүмкіндік беретін жүректе беріктік болуы шарт, өз бойында табандылықты тәрбиелеу үшін Абай әрбір адамға «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір, өзіңнен өзің есеп ал! Сол алдыңғы есеп алғаннан бергі өмірді қалай өткіздің екен, не білімге, не ахиретке, не дүниеге жарамды, күнінде өзің өкінбестей қылықпен өткізгісің? Жоқ, болмаса, не қылып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың?» деп ақыл-кеңес беріп, «өзіңнің ізгілікке, парасатқа сай іс әрекетіңді» білуге кеңес береді. Ерік-жігердің өзін-өзі тәрбиелеуде маңызды екенін айта келіп: «Ғылымды, ақылды сақтайтын мінез деген сауыты болады. Сол мінез бұзылмасын! Көрсен қызарлықпен, жеңілдікпен, я біреудің орынсыз сөзіне, я бір кез келген қызыққа шайқалып қала берсең, мінездің беріктігі бұзылады» дейді.

Ерік-жігер еңбексүйгіштікті тудырады (еңбек). Абай шығармашылығына арқау болған өзекті тақырыптардың бірі – масылдықпен күрес. Ақын үнемі уайымсыз салғырттыққа, ойын-күлкіге салынбай, саналы еңбек етуді үндейді. Ерік-жігерді ұдайы еңбек арқылы шыңдап отыруды құп көреді. Еңбексүйгіштік пен білімге құштарлықтың маңызын «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей», «Тамағы тоқтық, Жұмысы жоқтық, Аздырар адам баласын», «Өзіңе сен, өзіңді алып шығар, Еңбегің мен ақылың екі жақтап» де аталатын өлең жолдарынан көруге болады. Абай материалдық игіліктен ләззат алуды білдіретін гедонистік әл-ауқат ұғымына күмән келтіреді: «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың; адамдықтың қарызы үшін еңбек қылсаң, Алланың сүйген құлының бірі боласың».

Ақынның ойынша, ақыл да, қайрат та жүрекке бағынуы керек. Сондықтан оның философиясында қайырымдылық (рақым) идеясы жетекші орын алады. «Мейірімді болуға», «басқа адамды бауырым деп санауға», «өзіңе не тілесең, соған да тілеуге», бүкіл адамзатты ең жақын адамыңдай жақсы көруге шақырды. Абайдың «Атаның баласы болма, адамның баласы бол» дегені өзінің мазмұны жағынан жаһандық азаматтықтың заманауи түсіндірмесіне жақын.

Ақыл, қайрат, жүректің бірлігі ғана, жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етеді. Оның «Әсемпаз болма әрнеге, Өнерпаз болсаң, арқалан. Сен де бір кірпіш, дүниеге Кетігін тап та, бар қалан» өлең жолдарының мағынасы - адамның шынайы тағдырын, өз жолын таба білу және шығармашылық әлеуетін шыңдай білумен байланыстыратын эвдемониялық әл-ауқат тұжырымдамасына сәйкес келеді.

Қазіргі заманда жеке тұлғаның толыққанды даму идеясы когнитивті ғана емес, сонымен қатар баланың қауіпсіз және психологиялық қолайлы ортада физикалық, әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыда үйлесімді дамуын білдіреді. Абай айтқандай, толыққанды адамның ақылы нұрлы, жүрегі жылы, қайраты ыстық.

Алаш қайраткерлерінің жас ұрпақ тәрбиесі туралы ойлары да осы пайымдаумен үндес. Қазақ ақыны, прозаик Мағжан Жұмабаев тәрбиенің төрт негізін бөліп көрсетеді: ақыл-ой тәрбиесі, мінез тәрбиесі, сұлулық және дене тәрбиесі.

Осыған орай, қазақстандық педагогикалық ойдың бұл тұғырлары ЭЫДҰ-ның «Білім мен дағдылардың болашағы 2030» жобасы аясында белгіленген үш тұғырға сәйкес келеді: когнитивтік негіздер, моральдық этикалық негіздер, сондай-ақ денсаулық негіздері.

Бұл ретте М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, А. Байтұрсынов тәрбиенің құндылық негіздері ана тілін, төл мәдениетін, ата-бабаны мұрасын құрметтеуге негізделуі тиіс екенін атап көрсетеді.

Жаңғыру дегеніміз жаңа құндылықтар үшін өткеннен бас тарту емес. Шын мәнінде, бұл ұлттық мұраны адамзаттың заманауи озық жетістіктерімен сақтау және байыта түсу. Осы тұрғыдан келгенде, Абайдың, Алаш қайраткерлерінің мұрасы – ұлттың жаңғыруына, өскелең ұрпақ тәрбиесіне арқау болатын негіздер.

Білім беру құндылықтары

1) Отаншылдық және азаматтық жауапкершілік – өз халқының дәстүрі мен тарихын құрметтеу, мемлекеттік тілді білу, қоғамға жауапкершілікпен қызмет ету және жасампаз азаматтық белсенділік таныту арқылы өз Отаны үшін қажет және пайдалы болуға ұмтылу.

2) Құрмет – адам құқықтары мен қадір-қасиетін құрметтеу, этикалық нормалар мен әлеуметтік жауапкершілік принциптерін сақтау.

3) Ғылымға қызығушылық – әртүрлі құндылықтарды, көзқарастарды және мәдениеттерді түсініп, құрметтей отырып, топта тиімді жұмыс істей білу.

4) Еңбек және шығармашылық – адал еңбекті бағалай білу, мақсатқа жетудегі күш-жігер мен табандылық, жаңа құндылықтарды қалыптастыруда білім мен дағдыларды шығармашылықпен қолдану.

5) Ашықтық – сананың ашықтығы, эмоционалдық кемелдік және айналаға жанашырлық таныта білу қабілеті.

6) Өмір бойы білім алу – цифрлық және инновация дәуірінде үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру дағдыларын дамыту арқылы үнемі білімге ұмтылу және ой-өрісін кеңейту.

Тәрбиенің іргелі негіздері

Әрбір баланың жауапкершілікпен шешім қабылдап, инклюзивті және тұрақты болашақ құруға үлес қосатын тұлға болып қалыптасуы үшін қоғамда білім, дағдылар, көзқарастар, құндылықтар жүйесі және құзыреттіліктерді дамытуға негіз болатын тәрбиенің іргелі негіздері анықталуы қажет. Осыған байланысты әр ел өзінің әлеуметтік-экономикалық және мәдени-тарихи ерекшеліктерін басшылыққа алады.

Толыққанды дамыған жеке тұлға идеалы оның негізгі құрамдас бөліктерінің бірлігін, атап айтқанда физикалық (тән тәрбиесі, «ыстық қайрат») және зияткерлік дамуын (ақыл тәрбиесі, «нұрлы ақыл»), рухани-адамгершілік (мінез-құлық тәрбиесі, «жылы жүрек»), эстетикалық (сұлулық тәрбиесі) және ұлттық тәрбиені (ұлттық тәрбие) қамтиды. Бұл баланың толыққанды дамуының заманауи тұжырымдамасына және қазақ халқының педагогикалық мұрасына сәйкес келеді.

Тәрбиенің осынау іргелі негіздері әрбір білім беру ұйымының өмір салтының, білім мазмұны, нысандары мен әдістерін айқындаудың негізі болуы тиіс, сол арқылы білім берудің барлық деңгейлеріндегі тұтас педагогикалық үдерістің сабақтастығы қамтамасыз етіледі.

Салауатты өмір салтын тәрбиелеу саналы таңдау дағдыларын дамыту, жауапкершілік пен құрмет құндылықтарын сіңіру, сондай-ақ салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру және баланың қауіпсіздігі үшін оңтайлы

кеңістік құру арқылы балаларды өзінің дене және психикалық денсаулығына қамқорлық жасауды үйренуді білдіреді.

Бұл мынадай негізгі фокустары қамтиды:

- өзін-өзі күту мен құрметтеудің құндылықтары;
- дұрыс тамақтану мәдениетін қалыптастыру;
- денсаулық саласында жауапты шешім қабылдау дағдыларын дамыту.

Бұл міндет Денсаулық сақтау технологияларын оқу-тәрбие процесіне интеграциялау арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Зияткерлік даму әрбір білім беру ұйымы сапалы білім беруге ұмтылады, белсенді оқыту, отбасы мен қоғамдық серіктестерді тарту арқылы балалардың функционалдық сауаттылығын, танымға деген оң көзқарасын дамытуы тиіс дегенді білдіреді.

Негізгі фокус:

- мақсатқа жетуде білімге, еңбекқорлыққа ұмтылу;
- оқу мәдениетін қалыптастыру;
- прогрессивті ойлау, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға бағытталған.

Рухани-адамгершілік тәрбие білім беру ұйымдарында қазақстандық қоғам өмірінің жалпыадамзаттық құндылықтармен, нормалармен және дәстүрлермен сәйкес келетін тұлғаның моральдық-этикалық ұстанымдарын қалыптастыруға ықпал ететін қолайлы орта құруды көздейді. Осы бағыттағы негізгі қызмет әлеуметтік-эмоционалды дағдыларды дамытуға, білім беру ортасындағы қарым-қатынас сапасын жақсартуға, ашықтық, құрмет, ынтымақтастық құндылықтарын сіңіруге, эмоционалды хабардарлық, эмпатия және басқалармен өзара қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталуы керек.

Негізгі фокус:

- айналасындағыларға қамқорлық пен құрмет, құрмет пен ынтымақтастық құндылықтарын сіңіру;
- эмоционалды зейін дағдыларын, әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған.

Көркемдік-эстетикалық тәрбие. Қазақстандық оқушылардың мәдени-адамгершілік қасиеттерін дамытпайынша, қазақстандық ұлттық білім беру жүйесін жаңартуды жүзеге асыру мүмкін емес. Көркемдік және эстетикалық тәрбие өнердің барлық түрлерімен толыққанды танысу барысында балалардың көп мәдениетті тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына қолайлы мәдени-білім беру кеңістігін қайта құруды қамтиды. Бұл дегеніміз:

- қазақстандық өнерді, мәдениетті және оны жеткізушілерді (орындаушыларды, суретшілерді, актерлерді және т.б.) танымал ету үшін медиа, ақпараттық, компьютерлік технологияларды белсенді енгізу;
- балалардың шығармашылық бастамаларына өнердің барлық түрлері бойынша конкурстар, фестивальдер өткізу, соның ішінде олардың өнер туралы пікірлерін анықтау арқылы қолдау көрсету;
- білім беру тақырыптарын зерттеуде көркем-өлкетану тәсілі қолдану;

- концерттерге, көрмелерге, киносеанстарға бару, көрнекті мәдениет қайраткерлерімен кездесулер арқылы өнер туындыларымен танысуды жүргізу;
- туған өлкенің балаларын оның барлық мәдени қырларында, өнердің барлық түрлерінде тануға жағдай жасау. Яғни білім алушылар оларды қоршаған болмыста мәдениет пен өнер туралы орын алған оқиғаларды нақтылайды, ашады және растайды, сондай-ақ оқытудың өмірмен байланысын іс жүзінде жүзеге асырады, жергілікті өнер қайраткерлерінің – сазгерлердің, жазушылардың, ақындардың, музыканттар, суретшілер және т. б. туындыларын зерделейді.

Ұлттық тәрбие бағытының мақсаты қазақ халқының және Қазақстан Республикасында тұратын басқа да этностардың ұлттық құндылықтарын, мемлекеттік және ана тілдеріне, тарихына, мәдениетіне, дәстүрлеріне, рухани мұрасына құрмет көрсетуді дарыту болып табылады.

Негізгі фокус:

- ұлттық мұраны құрметтеу құндылықтарын, мемлекеттік мүдделерді қорғауға дайындығын оятуға;
- мақсатқа жетуде еңбекқорлық пен еңбекқорлық құндылықтарын сіңіруге бағытталған.

Оқу іс-әрекетінде іске асыру стратегиясы

Оқу бағдарламаларының/модульдердің мазмұнына құндылықтарды кіріктіру дегеніміз:

- балалардың жас ерекшеліктері мен танымдық мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу бағдарламаларының мазмұнындағы тәрбие мақсатын нақтылау;
- құндылықтарды дарытуға және кең ауқымды дағдыларды дамытуға арналған тиісті мәтіндерді, тапсырмалар мен міндеттерді іріктеу;
- білім алушылардың танымдық әрекетін ынталандыру үшін оқытудың белсенді әдістерін қолдану;
- білім алушылар арасында оларға қамқорлық пен ынтымақтастық құндылықтарын сіңіру үшін өзара үйренуді ұйымдастыру;
- нақты өмір қажеттіліктерімен өзара байланыстыра отырып, жеке және топтық жобаларды ұйымдастыру арқылы білім алушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту;
- білім алушылар арасында өзін-өзі бағалауды, өзара бағалауды қолдау, білім беру нәтижелерін қалыптастырушы бағалау мәдениетін жетілдіру;
- қоршаған әлем туралы біртұтас түсінікті қалыптастыру үшін пәнаралық, пәнішілік байланыстарды қамтамасыз ету;
- білуге деген қызығушылық пен құштарлықты ынталандыру, сондай-ақ әлеммен ынтымақтастық көкжиегін кеңейту шеңберінде жаңа технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану.

Балалардың шешім қабылдауға қатысуы. Азаматтық сананы тәрбиелеу, қоғамға қызмет ету әр баланың субъективтілігін танудан, әр оқушының қоршаған ортаны жақсы жаққа өзгерте алатын, оның ішінде қоғамға қызмет ету

тәжірибесі арқылы көшбасшы екенін түсінуден басталуы керек. Бұл өз қадір-қасиетіне, ар-намысына және борышына құрмет көрсетуді қалыптастыруды; басқалардың құқықтары мен қадір-қасиетін құрметтеуді; білім алушыларды білім беру ұйымы мен қоғамның тыныс-тіршілігінің әртүрлі салаларына, оның ішінде қоғамға қызмет ету арқылы жауапты және белсенді қатысуға тартуды көздейді. Азаматтық сана-сезімді тәрбиелеу – бұл өзін-өзі басқарудың бір реттік күндерін өткізу ғана емес, білім алушыларды білім беру ұйымының күнделікті тыныс-тіршілігінде шешім қабылдау үдерісіне жүйелі түрде тарту (ұсыныстарға арналған жәшіктер, этика қағидаларын сақтау арқылы жүргізілетін сауалнамалар, фокус-топтар; балалар бастамаларын қолдау) екенін түсіну керек.

Кәсіптік бағдар беру. Өмір бойы оқуға, білім беру, өмір және жұмыс жағдайындағы әртүрлі рөлдерді орындауға, сондай-ақ саналы шешімдер, соның ішінде саналы түрде мамандық таңдау арқылы өз өмірін қалыптастыруға дайын тұлғаны тәрбиелеу білім беру жүйесінің басты міндеті болып табылады. Бұл балалардың танымдық қызығушылықтары мен кәсіби қалауларын ескере отырып, оларды оқытудың жеке траекториясын құра білуді, балалардың/жасөспірімдердің жеке қызығушылықтарына қолдау білдіруді, орта білім беру ұйымдарында кәсіби бағдар беруші штатын енгізу бойынша жүйелі жұмыс жүргізуді, сабақтан тыс уақытта балалардың қабілеттері мен бейімділіктерін дамыту үшін жағдайлар жасауды, кәсіпорындардың, әртүрлі бизнес өкілдерінің, табысты кәсіпкерлер мен бизнесмендердің үздіксіз тәлімгерлігі, сондай-ақ білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасын нығайтуды (шеберханалар, зертханалар, медиа-студиялар және т.б.) білдіреді.

Әлеуметтік жобалар. Қазіргі түсінік бойынша балалардың бойында тұрақты құндылықтық бағдарлар жүйесін тәрбиелеу, ең алдымен, балалардың өзі іс-әрекет барысында тұлғалық эмоционалдық тәжірибе жинақтап, рефлексия дағдыларын игеруіне тікелей байланысты. Жобалармен айналысу құндылық тәрбиесін жүзеге асырудың ең тиімді әдісі болып табылады.

Жобалар білім беру ұйымының күнделікті тіршілігін барлық білім беру қоғамдастығы қатысатын, осылайша бір реттік тәрбиелік іс-шараларды біртіндеп алмастыратын әлеуметтік маңызды оқиғалармен толтыруға мүмкіндік береді. Жеке және топ болып орындалатын жобалар білім алушылардың танымдық, зерттеушілік дағдыларын дамытады; шығармашылық, топта жұмыс істей білу, жауапкершілікпен шешім қабылдау сияқты дағдылар мен қасиеттерін дамытуға; білімді, іскерлікті, дағдыларды шынайы өмірде қолдануға және қоғам мен адамзат мәселелерін шешу үшін жаңа құндылықтарды қалыптастыруға; белгілі бір құбылысқа, оқиғаға эмоционалды қарым-қатынасын қалыптастыруға; әртүрлі жастағы балалар арасындағы ынтымақтастық, қамқорлық құндылықтарын, топтық рухты тәрбиелеуге, осылайша әлеуметтік GPA жинақталуына ықпал етеді.

Тұрақты даму қағидаттарын ұстану қоршаған ортаның мәселелерін шешуде балалардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыруды, олардың

эковолонтерлік бастамаларын қолдау арқылы туған өлкеге, қоршаған әлемге, елге және Жер шарына құрмет құндылықтарын сіңіру арқылы жеке жауапкершілік сезімін, сана-сезімді және табиғи ресурстарды саналы тұтынуды тәрбиелеуді (көрмелер, арт-объектілерді құру бойынша шеберлік сыныптар, театр қойылымдары), қалдықтарды сұрыптау мәдениетін қалыптастыруды, күнделікті білім беру ұйымының тіршілігінде табиғи ресурстарды үнемдеуді білдіреді.

Күтілетін нәтиже

Баланың құндылық бағдарлары негізінде толыққанды дамуы бастауыш білім беру деңгейінің түлегі келесі қасиеттерге ие болады дегенді білдіреді.

Білім алушылар

- 1) өзін Қазақстанның жас азаматы ретінде сезінеді;
- 2) қоғамдағы жалпы әдептілік ережелері мен мінез-құлық нормаларын сақтайды;
- 3) айналасындағыларға мейірімділік пен жанашырлық танытады;
- 4) Қазақстан халқының мәдениеті мен дәстүрлеріне, мәдени әртүрлілігіне құрмет көрсетеді;
- 5) әртүрлі пікірлерге құрметпен қарайды, диалог жүргізе алады;
- 6) өз денсаулығына, қоршаған ортаға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға оң көзқараспен қарайды;
- 7) шығармашылық және сыни тұрғыдан ойлай алады;
- 8) ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді пайдалануға ұмтылады;
- 9) оқу-тануға құлшыныс білдіреді.

Баланың құндылық бағдарлары негізінде толыққанды дамуы негізгі орта білім беру деңгейінің түлегі келесі қасиеттерге ие болады дегенді білдіреді:

- 1) Қазақстан мүдделеріне қызмет етуге дайындығы;
- 2) Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарының нормаларын құрметтейді және сақтайды;
- 3) әлеуметтік жауапкершілік және шешім қабылдай алады;
- 4) мемлекеттік тілді меңгеруге ынталы;
- 5) Қазақстан халқының мәдениеті мен дәстүрлерін, әлемнің мәдениеттік алуан түрлілігін құрметтейді;
- 6) рухани келісім және толеранттылық идеяларын қолдайды;
- 7) қоршаған ортаға және экологиялық тұрақтылықты сақтауға оң қарым-қатынас жасайды;
- 8) шығармашылықпен және сын тұрғысынан ойлай алады;
- 9) коммуникативтілік және ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді қолдана біледі;
- 10) өмір бойы білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге талпынады.

Баланың құндылық бағдарлары негізінде толыққанды дамуы жалпы орта білім беру деңгейінің түлегі келесі қасиеттерге ие болады дегенді білдіреді. Білім алушылар:

- 1) Қазақстан мүдделеріне қызмет етуге дайын;
- 2) Қазақстан Республикасының Конституциясының нормалары мен заңдарын құрметтейді және сақтайды;
- 3) әлеуметтік жауапкершілікті түсінеді және шешім қабылдайды;
- 4) мемлекеттік тілді меңгеруге ынталы;
- 5) Қазақстан халқының мәдениеті мен дәстүрлерін, әлемнің мәдениеттілік алуан түрлілігін құрметтейді;
- 6) рухани келісім және толеранттылық идеяларына бейімделе алады;
- 7) қоршаған ортаға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға оң қарым-қатынас білдіреді;
- 8) шығармашылық және сын тұрғысынан ойлайды;
- 9) коммуникативтік және ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді қолдана біледі;
- 10) өмір бойы білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге ынталануды дамытады.

4. ОРТА БІЛІМ БЕРУДІҢ МАҚСАТТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Орта білім берудің қазақстандық моделі құндылықтарға, педагогика және психология ғылымдарының заманауи қағидаттарына, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарға негізделген, жасампаздыққа бағдарланған лайықталған сипатта болады. Орта білім беру еліміздің адами капиталының және тұрақты дамуының шешуші тетігіне айналады.

Орта білім берудің мақсаты – жоғары рухани-адамгершілік қасиеттерге ие, заманауи қоғамның өзгермелі жағдайларына бейімделу, табысты өмір сүру және даму құзыреттіліктері қалыптасқан, өзінің жеке басының, отбасының және өз елінің мүддесі үшін жасампаздық қызметті жүзеге асыруға ықыласты және қабілетті тұлғаны қалыптастыру.

Орта білім берудің мазмұнын құру және оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру мақсаттың келесі үш компонентінің ажырамас бірлестігінде қарастырылуы тиіс:

- 1) құндылықтарға негізделген тәрбиелік мақсат;
- 2) тұлғалық құзыреттер қалыптастыруға бағытталған білімдік мақсат;
- 3) шығармашылық пен креативтілікке негізделген дамыту мақсаты.

Орта білім беру мазмұнын жетілдіру міндеттері:

1. Оқыту жүктемесін оңтайландыру және білім берудің жоғары технологиялық ресурстарын, оңтайлы әдістері мен тәсілдерін қолдану арқылы білім берудің денсаулықты сақтау сипатын, жайлылығын, эргономикалық қолайлылығын және білім беру ортасының инклюзивтілігін қамтамасыз ету;

2. Білімнің құндылық бағдары мен тәрбиелік әлеуетін күшейту, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды білім мазмұнының тұғырнамасы ету арқылы мемлекеттік тілді, қазақ халқының және Қазақстан этностарының рухани құндылықтарын құрметтейтін және білетін, рухани бай, жоғары адамгершілік қасиеттерге ие, парасатты, мәдениетті, тұлғаны қалыптастыру;

3. Білім мазмұнына ғылым мен технология өзекті жаңалықтарын, болашақ мамандыққа қажетті құзыреттіліктерді үздіксіз енгізу және толықтыру арқылы білім берудің футурологиялық, болашаққа бағыттылық жасампаздық сипатын қамтамасыз ету;

4. Білім мазмұнының қолданбалы, практикалық бағдарланған сипатын нығайту, жоба орындау, зерттеу жұмыстары, зертханалық және практикалық сабақтардың үлесін арттыру арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын, білімді өмірлік практикада қолдану дағдыларын, шығармашылығы мен креативтілігін дамыту;

5. Таныс емес жағдайларда білімді қолдануға бағытталған оқу мақсаттары жүйесін енгізу және мәселелерді шешуге бағытталған контекстік тапсырмалардың үлесін арттыру арқылы қазақстандық мектеп оқушыларының халықаралық салыстырмалық зерттеулердегі көрсеткіштерін жақсарту;

6. STEM, STREAM, STEAM, SMART - білім беруді енгізу, цифрлық кеңістіктегі көпфункционалды MakerSpace ортасын құру арқылы білім

алушылардың инженерлік-технологиялық ойлауын, конструкциялау, жобалау, модельдеу, Startup жобаларын орындау дағдыларын дамыту;

7. Оқушылардың эмоционалды интеллект, мәдени қарым -қатынас жасау, сыни ойлау, қоршаған орта жағдайының өзгерістеріне икемділік, өз бетінше және ұжымда жұмыс істей білу, еңбек этикасын сақтау, медиа сауаттылық сияқты 21 ғасырдың икемді дағдыларын дамыту;

8. Оқытудың мазмұны мен әдістерін тартымдылығын және өмірлік жағдаяттармен, проблемалармен байланыстылығын арттыру, қолайлы психологиялық орта құру, шығармашылық оқу-танымдық жұмысқа еркіндік беру, субъект-субъект қарым қатынасын орнату арқылы білім алушылардың оқуға, өзіндік білім алуға деген ынта-ықыласын арттыру;

9. Білім берудің инклюзивті сипатын күшейту, білім беру процесінің жеке тұлғаға бағдарлығын қамтамасыз ету, әмбебап дизайндық оқыту принциптерін қолдану, әрбір оқушының ерекшеліктері мен қабілеттеріне сай саралап оқыту, жеке психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету арқылы оның ішкі әлеуеті мен мүмкіндіктерін ашу, жеке тұлғалық даму траекториясын жүзеге асыру;

10. Оқушылардың сапалы білімге, замануи білім беру ресурстарына тең құқықтары мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, диагностикалық сараптау және бағдарлы шаралар қолдану арқылы қала мен ауыл мектептеріндегі білім сапасының айырмашылығын теңестіру;

11. Оқытуды жалғастыру және болашақ мамандықты игеру, алғашқы кәсіби біліктілікті алу негізі ретінде бейіналды даярлықты ұйымдастыру;

12. Білім берудің әр деңгейінен кейін жоспарланған пәндік нәтижелер мен метапәндік құзыреттіліктерді үйлестіру негізінде білім беру деңгейлерінің мазмұндық және ұйымдастырушылық сабақтастығын қамтамасыз ету, оқу материалдарының қайталануын жою;

13. Шетелдік жоғары оқу орындарына түсу кезінде Қазақстандық мектеп түлектерінің жалпы орта білімі туралы аттестаттарының танылуын қамтамасыз ету.

5. ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҚҰРЫЛЫМЫ

Қазақстанның орта білім беру құрылымы (4+5+2) 6 жастан 17 жасқа дейінгі білім алушыларды тәрбиелеу мен оқытудың біртұтас жүйесін құруға бағытталады. Құрылым үш деңгейді қамтиды: бастауыш білім беру, негізгі орта білім беру және жалпы орта білім беру.

Оқу пәндері мен оқу материалдарының көлемі тұлға дамуының жас кезеңдеріне және білім алушылардың психологиялық, физиологиялық ерекшеліктеріне, когнитивті қабілеттеріне сәйкес беріліп, сабақтастық ұстанымдары сақталады.

Әрбір деңгейде білім алушылардың пәндік және метапәндік құзыреттілігінің қалыптасу дәрежесі бағаланады.

Бастауыш білім берудің мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту деңгейі арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етуге ерекше мән беріледі. Сабақтастықты қамтамасыз ету мақсатында 5 жасар балалар міндетті мектепалды даярлықпен қамтылады.

Әрбір білім беру деңгейінің түлектерінде қалыптастырылатын метапәндік құзыреттіліктердің сабақтасты негізінде мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, орта білім беру, техникалық және кәсіптік білім беру, жоғары білім беру деңгейлері арасындағы сабақтастығы жүзеге асырылады;

Мектеп бітірушілерді жоғары, кәсіптік білім беру бағдарламаларын игеруге даярлау тиімділігін арттыру мақсатында мектеп пен жоғары оқу орны арасындағы сабақтастық қамтамасыз етіледі.

Бастауыш білім беру деңгейі (1-4-сыныптар)

Бастауыш білім берудің мақсаты – ұлттық құндылықтар тұғырнамасында сапалы білім мен ізгі тәрбиені ұштастырып, білім алушының мемлекеттік және ана тілінде сөйлеу мәдениетін жетілдіру, негізгі мектепте ғылым негіздерін игеруге қажетті білім, білік және дағдыларын қалыптастыру.

Бастауыш білімнің ұзақтығының кем дегенде 5 жыл болуы баланың жас кезеңдерінің және интеллектінің даму кезеңдерінің заңдылықтарына негізделген.

Бес жылдық бастауыш мектеп (6 жастан бастап) балалық шақтың мектепке дейінгі кезеңімен сабақтастықты сақтай, ойын әрекеттеріне басымдық бере отырып, баланың танымдық қызығушылықтары мен мотивтерінің қалыптасуын, зияткерлік, дене, эмоционалдық және эстетикалық дамуын қамтамасыз етеді.

Негізгі орта білім беру деңгейі (5-9-сыныптар)

Негізгі орта білім берудің (5-10-сыныптар) мақсаты - білім алушыларға жалпы орта білім беру деңгейінің және бейіндік оқытуға даярлықтың іргетасы болып табылатын базалық орта білімді беру. Бұл жаста білім алушыларда білім беруді одан әрі жалғастыру үшін жеткілікті деңгейдегі оқу дағдылары мен оқу материалын меңгеру толық қалыптасады.

Негізгі орта білім берудің негізгі міндеттері білім алушылардың:

- 1) рухани-адамгершілік қасиеттерін;
- 2) ғылым негіздері бойынша базалық білім жүйесін;
- 3) өздігінен білім алу және тұлғалық өзін-өзі дамыту дағдыларын;
- 4) оқу, жобалау, зерттеушілік іс-әрекеттерін жүзеге асыру дағдыларын;
- 5) сын тұрғысынан және шығармашылық ойлау дағдыларын;
- 6) қауымда өзін-өзі іске асыру және өзара әрекет жасау дағдыларын

қалыптастыру мен дамыту болып табылады.

Негізгі орта білім берудің мазмұны оқу нәтижелеріне бағдарланады және Стандарт талаптары негізінде әзірленетін оқу пәндерінің оқу бағдарламаларымен айқындалады.

Негізгі орта білім берудің мазмұны оқу, жобалау және зерттеу іс-әрекеттерінің мақсатты ұйымдастырылған тәрбие жұмысымен үйлесімі арқылы іске асырылатын академиялық дайындықты, білім алушылардың дербестігін дамытуды және рухани-адамгершілік тәрбиені кіріктіру негізінде айқындалуы тиіс.

Негізгі мектептің жоғары сыныптарында кешенді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, социометрия және квалиметрия әдістерін қолдану арқылы білім алушының базалық білім деңгейін, сондай-ақ оның кәсіби бағдарын анықтау бойынша іс-шаралар жүргізіледі. Бағалау нәтижелері бойынша білім алушы белгілі бір бейін бойынша колледжде немесе 10-11 сыныптарда оқуын жалғастыруға мүмкіндік алады.

Жалпы орта білім беру – білім алушылардың әлеуметтік және кәсіптік жағынан өзін-өзі анықтауы үшін жеткілікті пәндік білім мен метапәндік құзыреттерді, әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыруға бағытталған орта білім берудің соңғы кезеңі.

Кең ауқымды дағдыларды дамыту негізінде білім алушылардың жоғары оқу орындарында білімін жалғастыруы және кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін академиялық дайындығын қамтамасыз етуге қолайлы білім беру кеңістігін жасау болып табылады:

- 1) білімді функционалдықыпен және шығармашылықпен қолдану;
- 2) сын тұрғысынан ойлау;
- 3) зерттеу жұмыстарын жүргізу;
- 4) ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану;
- 5) коммуникацияның түрлі тәсілдерін қолдану;
- 6) топта және жеке жұмыс жасау білігі;
- 7) мәселелерді шешуі және шешім қабылдау.

Жалпы орта білім беру деңгейінің нәтижесі ретіндегі кең ауқымды дағдылар білім алушыларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды өзіне үйлесімді үйлестіруге, кез келген өмірлік жағдайларда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсетуге, сондай-ақ оқу және қолданбалы тапсырмаларды шешуге мүмкіндік береді.

Бұл деңгейдің ерекшелігі – оқытудың функционалдық-іс-әрекеттік сипаты және бейіндік оқыту. Бейіндік оқыту пәндік білім мазмұнын кіріктіру есебінен міндетті оқу пәндерінің санын барынша қысқарту, таңдау бойынша мамандықтарға бағытталған бейіндік пәндерді енгізу және «пәндік» оқытудан «жобалар» арқылы оқытуға басымдық берумен ерекшеленеді.

Әлемдік озық тәжірибеге сай бейіндік оқыту: технологиялық, жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттар бойынша жүзеге асады. Бейіні бойынша таңдау оқу курстарын жеңілдетілген деңгейде ағылшын тілінде беру жүзеге асырылады.

Білім алушының оқу жетістіктері мынадай деңгейлер бойынша өлшенеді:

Білім алушының жетістігінің ең жоғары деңгейі-шығармашылық (өнертабыс, жаңашылдық, жаңа идеяларды іске асыру).

Кең ауқымды пәнаралық тақырыптар:

Құндылықтар мен мораль

Қоршаған орта және тұрақты даму

Денсаулық және қауіпсіздік

Азаматтық жауапкершілік және патриотизм

Өмір бойы оқыту және кәсіби бағдар

Мәдени тұлға

Ақпараттық орта

Технология және инновация

6. БІЛІМ БЕРУ САЛАЛАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫН ҚҰРУ ҚАҒИДАТТАРЫ

Орта білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған «Әліппе» пәнінің мазмұндық құрылымы Ахмет Байтұрсынұлының: әрбір әріпті жете тану, әрбір дыбыстың сөз жасаудағы қызметін ескеру, оңайдан қиынға, жеңілден күрделіге өту әдістемелік ұстанымдарына негізделеді. Балаға білімді өмір тәжірибесі арқылы беру ұстанымына баса назар аударылады.

«Қазақ тілі» және «Қазақ әдебиеті» пәндерінің мазмұны қазақ тіл білімінің жүйесінен, әдеби мұралардан, көркем мәтіндерден, сөз өнерінен тұрады. «Қазақ тілі» пәнін оқытудың басты ерекшелігі – бастауыш сыныптарда қазақ тілінің ана тілі ретіндегі қызметіне, орта сыныптарда қазақ тілінің ұлт тілі ретіндегі қызметіне, жоғары сыныптарда қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретіндегі қызметіне басымдық беру.

Оқытуы өзге тілде жүргізілетін мектептерде «Қазақ тілі» пәнін оқытуда білім алушылардың әлеуметтік ортада өмір сүруіне қажетті тілдік-коммуникативтік құзыреттіліктерін дамытуға басымдық беріледі. Мемлекеттік тілді меңгеру арқылы әр білім алушының елжандылық қасиеттері, сөйлеу және қарым-қатынас мәдениеті қалыптасады. «Қазақ тілі» (Т2) пәнінің мазмұны тілдік білімді бағалаудың халықаралық, Еуропалық стандарттарына негізделіп, тіл үйретудің деңгейлік жүйесімен түзіледі.

«Қазақ әдебиеті» пәнін оқытудың басты ерекшелігі – әдеби білім мазмұнын беруде логикалық біріділікті, жүйелілікті, сабақтастықты сақтай отырып, білім алушылардың бойына ұлттық-рухани, адамгершілік, мәдени-эстетикалық құндылықтарды дарыту; білім алушылардың ой-танымын кеңейту, тілдік қорын байыту арқылы олардың шығармашылық қабілетін дамыту; оқу сауаттылығын әлемдік талаптарға сай қалыптастыру.

Оқыту қазақ тілінде жүргізілетін мектептердегі орыс тілін оқыту 3-сыныптан басталады. Екінші тіл ретіндегі орыс тілінің мазмұны оқушылардың оқу, жазу, сөйлеу коммуникативтік құзыреттерін дамытуға бағытталады. Күтілетін нәтиже – орыс тілін ұлтаралық қатынас құралы ретінде меңгеру.

Оқыту орыс тілінде жүргізілетін мектептердегі «орыс тілі» пәнінің оқу материалы сызықтық-концентрлі тәсіл арқылы келесі кезеңдерді: Букварь (1-сынып), Орыс тілі бастауыш мектепте (2-5 сыныптар), Орыс тілі негізгі мектепте (6-10 сыныптар), Орыс тілі бейіндік мектепте (11-12 сыныптар) қамтып оқытуға бағытталып құрылады. Барлық кезеңдердегі білім мазмұны оқушылардың тілдік, сөйлеу, коммуникативтік және мәдениеттанушылық құзыреттерін дамытуға бағытталған.

Білім алушының ана тілін орнықты меңгеруін, оның дүниетанымының ана тілінде қалыптасуын қамтамасыз етуді көздей отырып және басқа елдердің тәжірибесі негізінде «Шетел тілі» пәнін оқытуды 4-сыныптан бастау ұсынылады.

Шетел тілін оқыту жалпыеуропалық құзыреттілік жүйесіне (CEFR) сәйкес жүргізіледі. Шетел тілін меңгертудің бастауыш білім беруде А1, негізгі орта білім беруде А2, В1, жалпы орта білім беруде В2 деңгейлері ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды пән мазмұнынның өзегі ретінде ұстана отырып жүзеге асырылады. Оқыту білім мазмұнын күрделендіру емес, оқытудың тиімді әдістемесін қолдану арқылы жүргізіледі.

«Адам және қоғам» білім саласының мазмұны «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы», «Құқық негіздері» оқу пәндерінің мазмұнынан тұрады.

Орта білім беруде «Қазақ тарихы» пәнін оқытудың басты ерекшелігі – бастауыш сыныптарда «Дүниетану» пәні аясында алғашқы тарихи түсініктерді қалыптастыру, негізгі орта білім беру деңгейінде пәннің базалық мазмұны Ұлттық мемлекет дамуының негізгі кезеңдері бойынша сабақтастық, мемлекеттік тұтастық пен тарихи дамуының логикалық үйлесімді бейнесін қалыптастыруға басымдық беру, жалпы орта білім беру деңгейлерінде отандық тарихтың айрықша белгілері мен өзіндік ерекшеліктерін ашу, ұлттық тарихтың түйінді оқиғаларын әлемдік үдерістермен үндестіруді зерделеуге басымдық беру, өскелең ұрпақтың тарихи санасын, ұлттық рухын өз еліне деген мақтаныш пен патриоттық сезімге тәрбиелеу арқылы қалыптастыру.

Орта білім беруде «Дүниежүзі тарихы» пәнін оқытудың басты ерекшелігі -әлем елдері тарихын және қоғамдық-әлеуметтік маңызды тарихи оқиғаларды оқытуда жүйелілік пен сабақтастық принциптерін жүзеге асыру. Дүниежүзілік тарихтың барысы мен үдерістері тұрғысынан ұлттық тарихқа басымдық беріп, әлемдік өркениетке қосқан үлесін көрсету; ұлттық тұтастық пен тарихи сананы қалыптастыру; әлемдік тарихтың түйіндік оқиғалары мен процестерін көрсете отырып, ұлттық бірегейлік, қауіпсіздікті нығайту мен өнегелі құндылықтарды танытуға басымдық беру.

Бастауыш мектепте өскелең ұрпақтың эстетикалық дүниетанымын, музыкалық мәдениетін қалыптастырып дамытуда, жан-жақты жарасымды дамыған, рухани жан-дүниесі бай, еңбекқор, шебер, шығармашыл тұлға тәрбиелеуде «Технология және өнер» білім аймағының ролі зор.

Білім алушыларда жаратылыстану саласының білім негіздері бастауыш білім беру деңгейіндегі «Дүниетану» пәні арқылы қалыптасады. 6-10-сыныптарда әлемнің ғылыми-жаратылыстану бейнесінің мазмұны «Жаратылыстану», «Химия», «Биология», «География», «Физика» пәндері арқылы жүйеленіп беріледі.

«Жаратылыстану» білім саласы пәндерін оқытудың мақсаты – ғылыми-танымдық, жобалау-зерттеушілік, тәжірибелік дағдыларын дамыту, білімді, ғылымды, өндіріс пен технологияны, конструктивтік дағдыларды ұштастыру негіздерін игеру, экологиялық, техногендік факторларды ескере отырып, адамның денсаулығы мен өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге үйрету, пәндік білімді өмірдегі жағдайда пайдалана алу дағдыларын қалыптастыру. 12 жылдық мектепте жаратылыстану-ғылыми пәндерді оқытудың ерекшелігі қолданбалы сипатын күшейту болып табылады. «Жаратылыстану» білім беру саласындағы

пәндер мазмұнының кемінде 30%-ы практикалық және зертханалық жұмыстан тұратын болады.

Жаратылыстану пәндерін оқыту – білім алушыларға өмірде өздерін қалыптастырып, кәсіп таңдауға, оған бейімділіктерін анықтауға білімдерді кіріктіре отырып STEM оқыту технологиясын енгізуді, біртұтас жаратылыстану-ғылыми білім алуды және коллаборациялық, медиасауаттылық, икемді (Soft skills), кросс-функционалдық дағдылар мен футурологиялық дағдыларын дамытуды және тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Математиканы оқу кезінде екі негізгі функция орындалады: математиканы қолдану арқылы білім беру және нақты математикалық білім беру. Математика мазмұнын жобалаудың ерекшелігі практикалық жұмыстардың үлесін арттыру болып табылады, оқу материалына қолданбалы және қызықты материалдарын енгізуге басымдық беріледі. Білім мазмұны ғасырлар бойы бүкіл әлемде дәлелденген және танылған құрылыммен ұсынылады: арифметика, алгебра, планиметрия, стереометрия, жоғары математика элементтері.

Орта білім беретін мектепте STEM-оқыту моделі жүзеге асырылады. STEM-оқыту мазмұны пәнаралық және қолданбалы тәсілдерді пайдалануға, сондай-ақ жаратылыстану циклі пәндерін математика және инженерлік әдістерді бірыңғай оқыту жүйесіне кіріктіруге негізделген. STEM және STEAM-оқыту мектепте және мектептен тыс жерлерде оқушылардың жобалық және оқу-зерттеу қызметін жүзеге асырудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Білім берудің бұл трендтері мамандығы жаратылыстану ғылымдарымен түйіскен жоғары технологиялық өндіріспен байланысты болашақ мамандарды даярлауға бағытталған.

Жалпы орта білім беру деңгейінің оқу жоспарында міндетті базалық пәндер үлесі мейлінше азайтылып, таңдау курстарының, бейініне сәйкес бейіндік пәндердің үлесі арттырылады.

Таңдау курстары ғылым мен технологияның заманауи даму бағыттарына сәйкесті инновациялық процестердің мәнін түсінуге және практикалық дағдыларын дамытуға бағдарланады. Олар: медициналық биология, биотехнология, өнеркәсіптегі химия, қолданбалы математика және физика, экология, геоэкология, ақпараттық технологиялар, модельдеу, робототехника, 3D-принтинг, т.б. қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы таңдау курстары: психология, логика, эстетика, экономика, элеуметтану, саясаттану, құқықтану, дінтану, мәдениеттану, дизайн өнері, жарнама өнері, қосымша шетел тілдері және т.б. элективтік бейінді курстар.

«Технология және өнер» білім аймағының мақсаты еңбекті адам өмірінің басты құндылықтарының бірі, жасампаздықтың іс-әрекеттің, ел экономикасының іргетасы ретінде ұғындыра отыру, білім алушылардың практикалық дағдыларын дамыту, әртүрлі өндіріс пен инновациялық технологиялар саласында шеберлікке және іскерлікке баулу, жобалау, конструкциялау, модельдеу, құрастыру дағдыларын дамыту

7. ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТІҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Орта мектептегі оқу-тәрбие процесі оқушылардың жас ерекшеліктері мен психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, денсаулықты сақтау принципін сақтай отырып, заманауи білім беру технологиялары мен ресурстарын, озық педагогикалық тәжірибені қолдану негізінде жүзеге асады.

Білім беру ұйымының академиялық еркіндігі типтік оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларының балама нұсқаларын таңдауда, оқу процесін ұйымдастыруда кеңейеді.

Оқу процесінде шағын, ауылдық және қалалық мектептердегі білім беру қажеттіліктері мен оқушының жеке даму траекториясын ескере отырып, деңгейлік саралауды табысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін педагогикалық технологиялар қолданылады.

Білім берудің төрт элементті мазмұнын жүзеге асыру білім беру процесін тәрбиелеу, білім беру мен дамытудың компоненттерін біріктіре жүргізуге, білімді практикада қолдануда метапәндік құзыреттіліктер мен дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді.

Денсаулықты сақтайтын, эргономикалық білім беру ортасы құрылады, оған ынталандыратын және шабыттандырушы атмосфера, үздіксіз ғылыми, әдістемелік, психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетіледі. Мұғалім мен оқушылар арасындағы білім беру процесі ынтымақтастық принципіне, «субъект-субъект» өзара әрекеттесуіне негізделіп құрылады.

Мұғалімге оқу процесін ұйымдастыру мен жүргізудің алгоритмін құруда, әдістерін анықтауда сенімділік пен шығармашылық белсенділікке кең мүмкіндіктер беріледі.

Жалпы алғанда, білім беру процесі аралас оқу түрпатында (**blended learning**), сипатталады, әр түрлі білім беру ресурстарының көмегімен дербес белсенді танымдық әрекет жасауға мүмкіндік ашылады.

Бастауыш білім беру ұйымдарындағы оқу процесі негізінен ойын түрінде жүзеге асады. Оқушылардың ынтасын, білімге құштарлығын арттыратын, моторикасын, құбылыстар мен оқиғаларды өз бетінше зерттеу дағдыларын дамытатын ойындар қолданылады.

Негізгі мектепте оқу процесі оқушылардың оқу пәндерінің базалық негіздерін меңгеруге, оқытудың қолданбалы аспектісін күшейте отырып, 21 ғасырдың икемдік дағдыларын, өз бетімен білім алу дағдыларын дамытуға бағытталған. Білімді таныс емес жағдайларда қолдану және алынған білімді шығармашылықпен қолдану бойынша оқу -тәжірибелік іс -шаралардың үлесі артады. Оқыту процесі оқушылардың алдын-ала дайындығы бойынша жүйелі жұмыстармен, мұғалімдер мен психологтардың оқушылардың қызығушылығын, бейімділігі мен қабілетін анықтау бойынша жұмысымен (балалар мен ата-аналардан, мұғалімдерден сұрақ қою, кәсіби бағдар тесттері, жеке тесттер, оқушылардың танымдық қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін

диагностикалау) оқу процесінің субъектілері мен жұмыс берушілердің қатысуымен бірге жүреді.

8. БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН ЖЕТІЛДІРУДЕН КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕЛЕР

1. Денсаулықты сақтайтын, эргономикалық, инклюзивті сипаттағы, ынталандыратын және шабыттандыратын атмосфера, үздіксіз ғылыми, әдістемелік, психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетілетін білім беру ортасы құрылады. Мұғалім мен оқушылар арасындағы білім беру процесі ынтымақтастық принципіне, «субъект-субъект» өзара әрекеттесуіне негізделген.

2. Әлемдік ұлы ойшылдардың мәдени және рухани мұралары орта білім берудің мазмұны моделінің философиялық тұғынамасына айналады. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының идеялары мен А.Құнанбаевтың «Толық адам» тұжырымдамасы білім мазмұнына кіріктіріледі.

3. Оқыту тіліне қарамастан орта мектептің әрбір түлегі белгіленген деңгейде мемлекеттік тілді меңгеріп шығады.

4. Тұлғаға бағдарланған іс-әрекеттік-құзыреттік әдіснамасын қолдану негізінде мазмұнның қолданбалық, практикалық әлеуеті күшейеді, білім алушылардың функционалдық сауаттылығы артады, білім алушыларда ғылымтанымдық, мәдени-әлеуметтік, тілдік-коммуникативтік, ақпараттық-технологиялық метапәндік тұлғалық құзыреттіліктері қалыптасады;

5. Орта білім беру футурологиялық, болашаққа бағыттылық сипатқа ие болады. Мектептер жанынан Maker space – көпфункционалды аймақтар мен оқу-өндірістік кешендер құрылады. Білім берудің болжамдық, инжинерингке бағытталған конструктивтік, жобалау, модельдеу сияқты икемді (эмбебап) дағдылар қалыптасады, жасампаздық-шығармашылық функциялары күшейтіледі. STEM, STEAM білім беру, Smart - және Start-up жобалары іске асырылады, осы арқылы болшақ мамандықтарды игеруге дайындығы жақсартылады;

6. Үлгілік оқу жоспарының мазмұнына Тұрақты даму мақсаттары, 4.0 Өндірістік революция, Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және технологиялық дамуы мүдделері, цифрландыру, жасанды интеллект пен жаңа мамандықтар нарығының қалыптасуын ескеретін пәнаралық компоненттер біріктіріледі.

7. Үлгілік оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларының балама нұсқаларын таңдау, оқу процесін ұйымдастырудағы білім беру ұйымының академиялық еркіндігі кеңейеді.

8. Білім беру мазмұнын іске асыру білім беру, тәрбиелеу және дамыту компоненттерін үйлесімді біріктіреді, метапәндік құзыреттіліктер мен білімді практикалық қолдану дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді.

9. Білім берудің инклюзивтік сипаты артады, әрбір білім алушының қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктері ескеріліп, әрбір білім алушыға педагогикалық-психологиялық қолдау көрсету арқылы тең дәрежеде сапалы білімге қол жеткізіледі;

10. Әрбір білім беру деңгейінің мазмұндық желілері, күтілетін нәтижелері мен түлектерінде қалыптастырылатын метапәндік құзыреттіліктердің сабақтастығын негізінде барлық білім беру деңгейлері арасындағы сабақтастығы, «өмір бойы білім алу» тұжырымдамасы жүзеге асырылады;

11. Оқушылардың кәсіптік бейімін ерте диагностикалау, бейіналды дайындық жүргізу және жалпы білім беру деңгейінде кәсіптік бағдарлы бейінді оқытуды жүргізу арқылы мектеп бітірушілердің болашақ өмір еңбек жолын таңдауына, кәсіптік білім беру ұйымдарында оқуын жалғастыруына және қарапайым кәсіби біліктілікті игеруіне мүмкіндік кеңейтіледі.

12. Орта білім беретін мектептің түлегі бейіндік пәндерді қарапайым деңгейде ағылшын тілінде меңгереді. Бейіндік пәндер бойынша білім алушылардың оқу жетістіктерін үздіксіз мониторинг жасай отырып, отандық жоғары оқу орнының сәйкес мамандығына қабылдау емтихандарынсыз қабылдау жүзеге асырылады.

13. Орта білім беру моделі мектеп бітірушілерге еуропалық біліктілік шеңберінің (EQF) 4-ші деңгейін меңгеруге, осылайша жоғары сапалы білім алуға және болашақта табысты кәсіби қызметке мүмкіндік алуға мүмкіндік береді.

9. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бастауыш білім

Болжалды өзгерістер:

Пәндер мен оқу жүктемесінің санын бірінші сыныпта 22,5-тен 18 сағатқа дейін және т. б. орташа 3 -4 сағатқа азайту

Орыс тілін оқытуды 2 сыныпқа, шет тілін 3 сыныпқа, «Цифрлық сауаттылық» пәнін 2 сыныпқа көшіру

«Көркем еңбек» пәнін «Еңбекке баулу» және «Бейнелеу өнері» пәндеріне бөлу

Мотивация мен эмоционалды жағдайды және ұсақ моториканы арттыратын оқытудың ойын түрлерін қолдану

Тәрбие және дамытуға зейінді күшейтуге көңіл бөлуді күшейту

Басымдық:

баланың адалдық, мейірімділік, еңбекқорлық, қоршаған әлемге, мемлекеттік тілге, қазақ халқының және Қазақстанның басқа да этностарының дәстүрлері мен мәдениетіне құрметпен қарау секілді жеке қасиеттерін дамыту.

Күтілетін нәтиже:

оқушыларда табиғат, қоғам және адам туралы негізгі құндылықтар мен білімді қалыптастыру, жеке оқу-танымдық іс-әрекет дағдыларын, талдау, синтездеу, салыстыру, сөйлеу, оқу, есептеу дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін, дене шынықтыру-қозғалыс дағдыларын қалыптастыру.

Жалпы ережелер

1. Бұл тұжырымдамалық негіздерде келесі терминдер және олардың анықтамалары қолданылады:

1) бастауыш білім берудің базалық мазмұны – типіне, түріне және меншік нысанына, сондай-ақ оқыту тіліне қарамастан білім беру ұйымдарында оқып білуге міндетті бастауыш білім беру мазмұнының құрамы, құрылымы мен көлемі;

2) бағалау – әзірленген критерийлер негізінде білім алушылардың нақты қол жеткізген оқу нәтижелерін оқудан күтілетін нәтижелермен салыстыру процесі;

3) бағалау критерийлері – білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын нақты өлшеуіштер;

4) білім беру процесінің мониторингі – білім беру ұйымдарындағы білім беру процесін жүзеге асырудың нәтижелері мен жай-күйіндегі өзгерістердің динамикасын жүйелі бақылау, диагностикалау, талдау, бағалау және жай-күйін болжау;

5) білім беру құндылықтары – білім беру мазмұнын айқындау үшін негіз болатын, білім алушының тұлғасын қалыптастыруда жетекші фактор болып табылатын оқу мақсаттарының жүйесін құрудағы бағдарлар;

6) білім беру қызметі – білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін және жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім беру субъектілерінің мақсатқа бағытталған, педагогикалық негізделген, дәйекті өзара іс-қимылы барысында жеке адамды оқыту, дамыту және тәрбиелеу міндеттері шешілетін процесс;

7) білім беру саласы – мән-дес оқу пәндерінің жиынтығын қамтитын бастауыш білім берудің базалық мазмұнының құраушы бөлігі;

8) жиынтық бағалау – белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан), сондай-ақ оқу бағдарламасына сәйкес бөлімдерді/ортақ тақырыптарды оқып аяқтағаннан кейін өткізілетін бағалау түрі;

9) инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылардың білім алуға тең қол жеткізуі үшін жағдай жасау;

10) оқу жүктемесінің инварианттық компоненті – білім беру ұйымдарының типіне, түріне және меншік нысанына, сондай-ақ оқыту тіліне қарамастан барлық білім алушылар оқып білуге міндетті оқу пәндерін айқындайтын үлгілік оқу жоспарының құрамдас компоненті;

11) оқу жүктемесінің вариативтік компоненті – білім алушылардың білімге деген қажеттіліктеріне сәйкес білім беру ұйымы айқындайтын үлгілік оқу жоспарының құрамдас компоненті;

12) оқытудан күтілетін нәтижелер – оқыту процесі аяқталғанда білім алушының нені біліп, түсініп, көрсете алатынын сипаттайтын құзыреттіліктер жиынтығы, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктері ескеріледі;

13) сабақтан тыс іс-әрекет – білім беру ұйымындағы біртұтас оқу-тәрбие процесінің құраушы бөлігі, үлгілік оқу жоспарында айқындалған оқу жүктемесінен тыс іске асырылатын білім алушылардың бос уақытын ұйымдастыру нысандарының бірі;

14) үлгілік оқу жоспары – оқу пәндерінің (сабақ) тізбесін регламенттейтін және тиісті білім беру деңгейінің оқу жүктемесінің инварианттық және вариативтік компоненттерінің көлемін айқындайтын құжат;

15) формативті бағалау – сыныпта күнделікті жұмыс барысында жүргізілетін бағалау түрі, білім алушылар үлгерімінің ағымдағы көрсеткіші болып табылады, оқыту барысында білім алушылар мен мұғалім арасындағы жедел өзара байланысты, оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және білім беру процесін жетілдіруге мүмкіндік береді;

16) элективті курс – білім алушылардың таңдауы бойынша курс, білім алушылардың білім дайындығын кеңейтуге бағытталған оқу жоспарының вариативтік компонентінің құрамдас бөлігі.

3. Стандартты қолдану:

1) оқытудың күтілетін нәтижелері түрінде көрсетілген бастауыш білім берудің мақсаттары жүйесіне қол жеткізу есебінен оқыту мен тәрбиелеудің сапасын арттыруға;

2) қазақ, орыс және шетел тілдерінде білім беру процесін ұйымдастыру үшін қажетті жағдай жасауға;

3) қолданбалы сипаттағы міндеттерді шешу үшін білім алушылардың теориялық білім негіздерін меңгеруі мен алған білімдерін қолдана білуін дамытуды көздейтін бастауыш білім берудің академиялық және практикалық бағыттылығының үйлесімділігіне;

4) білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқу пәндері мазмұнының тереңдігі мен күрделілігін қамтамасыз ететін пәндік білім мен дағдыларды кезең-кезеңмен толықтырып отыруға;

5) күнделікті білім беру процесінің мазмұндық негізін айқындайтын білім берудің құндылықтары мен оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесінің өзара байланыстылығы мен өзара шарттылығына негізделген оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі принципін іске асыруға;

6) балалардың денсаулығын сақтауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен қосымша білім беру қызметтерін алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға қолайлы жағдайлар жасауға;

7) орта білім беру ұйымдарының типтері мен түрлерінің әртүрлілігі жағдайында бастауыш білім берудің баламалылығын қамтамасыз етуге;

8) білім беру ұйымдарындағы инновациялық практиканы қолдау мен дамытуға;

9) білім сапасын қамтамасыз ету бойынша білім беру ұйымдарының қызметін объективті бағалауды ұйымдастыруға бағытталған.

4. Жеңіл ақыл-ой кемістігі және орташа ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларға арналған білім беру ұйымдарындағы инварианттық компоненттің оқу пәндерінің көлемі мен мазмұны "Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 8170 болып тіркелген) бекітілген үлгілік оқу жоспарларына және "Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 8424 болып тіркелген) бекітілген үлгілік оқу бағдарламалармен айқындалады.

2-тарау. Оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып, білімнің мазмұнына қойылатын талаптар

5. Бастауыш білім беру мазмұнында:

1) қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік;

- 2) құрмет;
- 3) ынтымақтастық;
- 4) еңбек пен шығармашылық;
- 5) ашықтық;
- 6) өмір бойы білім алу базалық құндылықтар болып айқындалған.

6. Бастауыш білім берудің мақсаты мынадай кең ауқымды дағдылар негіздерін меңгерген білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына қолайлы білім беру кеңістігін жасау болып табылады:

- 1) білімді функционалдықпен және шығармашылықпен қолдана білу;
- 2) сын тұрғысынан ойлау;
- 3) зерттеу жұмыстарын жүргізе білу;
- 4) ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана білу;
- 5) коммуникацияның түрлі тәсілдерін, оның ішінде тілдік дағдыларды меңгеру;
- 6) топпен және жеке жұмыс істеу дағдылары.

7. Бастауыш білім берудің мазмұны оқыту нәтижелеріне бағдарланады және мынадай аспектілерді ескере отырып айқындалады:

- 1) заманауи қоғамның динамикалық сұраныстарына сәйкес болуы;
- 2) сын тұрғысынан, шығармашыл және позитивті ойлауды дамыту қажеттілігі;
- 3) оқу пәндері мазмұнының ықпалдасуын күшейте түсудің орындылығы;
- 4) оқытудың, тәрбие мен дамытудың біртұтастығын қамтамасыз ету.

8. Бастауыш білім берудің мазмұны үштілді білім беру саясаты шеңберінде іске асырылады. Үштілді білім берудің мақсаты көптілді тұлғаны – кемінде үш тілді меңгерген, қызметтің алуан түрлі саласында үш тілде диалог жүргізе алатын, өз елінің мәдениетін бағалайтын, басқа елдердің мәдениетін түсінетін және сыйлайтын Қазақстанның азаматын қалыптастыруға негізделеді.

9. Үштілді білім беру іс жүзінде мынадай жолдармен іске асырылады:

- 1) қазақ, орыс және шетел тілдерінің халықаралық стандарттарға сәйкес деңгейлік меңгерілуін қамтамасыз ету;
- 2) сабақтан тыс жұмысты қазақ, орыс және шетел тілдерінде ұйымдастыру.

10. "Тіл және әдебиет" білім беру саласының мазмұны оқу пәндерінің аясында жүзеге асырылады:

- 1) "Сауат ашу", "Қазақ тілі" қазақ тілінде оқытатын сыныптарда, "Русский язык" орыс тілінде оқытатын сыныптарда, оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптарда "Қазақ тілі", оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптарда "Русский язык", "Әдебиеттік оқу", "Шетел тілі";

2) Қазақстан аумағында жинақы тұратын этностардың тілінде оқытатын білім беру ұйымдарында "Тіл және әдебиет" білім беру саласына осы этностың "Ана тілі" оқу пәні қосымша енеді. Ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде оқытатын білім беру ұйымдарына арналған "Ана тілі" оқу пәні үлгілік оқу жоспарының инвариантты компонентіне енеді.

11. Қазақ тілінде оқытылатын оқушылар үшін "Әліппе", "Ана тілі" пәндері бойынша әліппеге дейінгі және әліппе кезеңдерінің міндеттері "Әліппе" оқулығымен 1-жартыжылдықта, әліппеден кейінгі кезеңнің міндеттері "Ана тілі" оқулығымен 2-жартыжылдықта; орыс тілінде оқытылатын оқушылар үшін "Букварь", "Обучение грамоте" пәндері бойынша әліппеге дейінгі және әліппе кезеңдерінің міндеттері "Букварь" оқулығымен 1-жартыжылдықта, әліппеден кейінгі кезең міндеттері "Обучение грамоте" оқулығымен 2-жартыжылдықта жүзеге асырылады.

12. "Тіл және әдебиет" білім беру саласындағы пәндердің мазмұнында Қазақстанның ұлт мәдениеттерінің бірлігі мен әртүрлілігі, ұлттық сана-сезімнің негізі ретінде мемлекеттік тіл туралы түсініктерін қалыптастыруға, сөйлеу әрекетінің төрт түрі бойынша дағдыларды дамытуға бағытталған коммуникативтік тәсілді қолдану көзделеді. Тілдік пәндердің мазмұны ойын және танымдық іс-әрекеттер арқылы білім алушылардың бойында тілдерді үйренуге деген қызығушылығы мен оң қатынасын дамытуға, сондай-ақ ақпарат алмасу, тілдік материал ретінде мәтінмен жұмыс істей білу, фразалар мен сөз орамдарының мәнін түсіну және оларды нақты жағдайлар кезінде қолдану үшін бастапқы коммуникативтік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған.

13. Қазақ тілін / орыс тілін/ ана тілін оқыту тілі ретінде үйрету білім алушылардың тілдік дағдыларын дамыту, мәтіннің әртүрлі түрлерімен және типтерімен өз бетінше жұмыс істеуге машықтандыру үшін әдеби мәтіндерді пайдалануға негізделген.

14. Екінші тілді (оқыту тіліне байланысты қазақ тілі/орыс тілі) және үшінші тілді (шетел тілі) оқыту тілді деңгейлеп меңгеруге бағдарланған.

15. "Математика және информатика" білім беру саласының мазмұны "Математика", "Цифрлық сауаттылық" оқу пәндерінде іске асырылады.

16. "Математика және информатика" білім беру саласының мазмұны білім алушыларда қоршаған болмыстың алуан түрлі объектілері мен құбылыстарын сипаттау үшін бастапқы математикалық білімді қалыптастыруға; ауызша және жазбаша есептеу алгоритмдерін игеруге; есептер шығарудың жалпы амалдарын, өлшем және есептеу дағдылары негізінде логикалық пайымдаулар түзе білу машықтарын дамытуға; ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарапайым құралдарын қолдану дағдыларын, ақпаратты іздеу, таңдау, жеткізу, объектілер мен процестерді жобалау, кестелермен, схемалармен, графикалармен және диаграммалармен жұмыс істеуде ең қарапайым әдістерді қолдану, интерпретациялау және деректерді беру машықтарын қалыптастыруға бағытталған.

17. "Жаратылыстану" білім беру саласының мазмұны "Жаратылыстану" оқу пәнінде іске асырылады.

18. "Жаратылыстану" пәнінің мазмұны "Адам – Табиғат" жүйесі шеңберіндегі ғылыми білімнің қарапайым деңгейін қамтамасыз етуі тиіс. Бұл оқу пәні білім алушылардың табиғатты тануға деген қызығушылығын, зерттеу дағдыларын дамытуға, қоршаған ортаны ғылыми тұрғыдан түсініп, көре білуді

қалыптастыруға бағытталған. Пәннің мазмұны "қарапайымнан күрделіге қарай, таныстан таныс емеске қарай" принципі бойынша құрастырылған. Жанды және жансыз табиғаттың құбылыстары мен процестерінің өзара байланыстарының себебін ұғыну және түсіну, қоршаған ортаның көптүрлілігі мен күрделілігін саналы аңғару білім алушылардың ой-өрісін кеңейтеді. "Жаратылыстану" оқу пәні – білім берудің кейінгі деңгейлерінде дербес пән ретінде оқылатын "Биология", "Физика", "География", "Химия" оқу пәндерін оқып-меңгеруге жол бастайтын, сондай-ақ білімнің барлық салаларында маңызды орын алатын зерттеу дағдыларының іргетасын қалайды.

19. "Адам және қоғам" білім беру саласының мазмұны "Дүниетану" оқу пәнінде іске асырылады.

20. "Адам және қоғам" білім беру саласы пәндерінің мазмұны "Адам – Қоғам" жүйесі шеңберінде кіріспе білімді қамтамасыз етуге бағытталған. Пәндердің мазмұны қоғамдық қатынастардың өткені мен бүгінін, олардың өзара байланысын, адамдардың отбасындағы, қоғамдағы өзара қарым-қатынастарын танып-білуге; өз Отаны үшін мақтаныш сезімін қалыптастыруға, отбасындағы, жергілікті, өңірлік, ұлттық және жаһандық қауымдастықтағы өз орнын ұғуға; қазақстандық қоғамның құндылықтары мен жалпыадамзаттық құндылықтарды түсінуге; әр білім алушының өзінің табиғи қабілеттері мен шығармашылық әлеуетінің көзін ашуына; өз халқының және басқа да халықтардың мәдениетіне деген құрмет сезімін дамытуға, өз қылығы үшін жеке басы жауапкершілігін ұғынуына, басқа адамдардың сезімдерін түсінуге және бірге бөлісуге, адам мен қоршаған ортаға деген ізгілік қатынасын тәрбиелеуге бағытталған.

21. "Технология және өнер" білім беру саласының мазмұны "Музыка", "Көркем еңбек", "Еңбекке бауылу" және "Бейнелеу өнері" оқу пәндері арқылы беріледі";

22. "Технология және өнер" білім беру саласы пәндерінің мазмұны қоршаған ортаны біртұтас қабылдауды қалыптастыруға, оны визуалды өнер мен музыка құралдары арқылы тануға; бейнелеу өнерінің, қолөнер мен музыканың адам өміріндегі рөлі туралы алғашқы түсініктерді дамытуға, қазақтың ұлттық сәндік-қолданбалы өнеріне, музыкалық салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпына, әлемдегі басқа халықтардың өнеріне құрметпен қарауға тәрбиелеуге; өнердің алуан түріне адам өмірінің көрінісі ретінде адамгершілік-эстетикалық көзқарасын тәрбиелеуге, бастауыш мектеп білім алушыларының көркем және музыкалық-шығармашылық дамуына бағытталған.

23. "Дене шынықтыру" білім беру саласының мазмұны "Дене шынықтыру" оқу пәнінде жүзеге асырылады.

24. "Дене шынықтыру" пәнінің мазмұны физикалық қасиеттерді, жалпы дамыту жаттығуларын өз бетімен орындауға деген қызығушылықты дамытуға; саламатты өмір салты мәдениетін дарытуға; дене шынықтырудың адам өміріндегі рөлі туралы түсініктерді қалыптастыруға, спорт, қазақтың ұлттық спорт түрлері туралы ақпаратты өз бетімен таба білу және оны өзінің денсаулығын нығайту үшін пайдалана білу дағдыларын қалыптастыруға; оқу,

ойын және жарыс қызметі жағдайында құрбы-құрдастармен қарым-қатынас жасау мәдениетінің машықтарын қалыптастыруға бағытталған.

25. 1-4-сыныптарда "Өмір қауіпсіздігінің негіздері" оқу курсы міндетті меңгеру қамтамасыз етіледі. Оқу курсының мазмұнын 1-4-сыныптарда "Дүниетану" оқу пәнінің шеңберінде: жылдық оқу жүктемесі 1-3-сыныптарда 6 сағаттан, 4-сыныпта 10 сағаттан бастауыш сынып мұғалімдері іске асырады.

26. "Жолда жүру ережелері" оқу курсының мазмұнын 1-4-сыныптарда әрбір сыныпта 6 сағаттан сынып сағаттары есебінен және сабақтан тыс уақытта сынып жетекшілері жылдық жұмыс жоспарында тақырыптары мен мерзімін көрсете отырып, іске асырады.

27. Білім беру ұйымдары білім беру қызметін алынған лицензияға сәйкес жүзеге асырады және оның қолданыста болу уақытының барлық кезеңінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 17 маусымдағы № 391 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11716 болып тіркелген) бекітілген білім беру қызметіне қойылған біліктілік талаптарын және оларға сәйкестікті растайтын құжаттар тізбесін сақтайды.

3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар

28. Бастауыш мектептегі білім алушылардың апталық оқу жүктемесінің ең жоғары көлемі 27 сағаттан аспайды.

29. Білім алушылардың инвариантты және вариативтік компоненттерден тұратын оқу жүктемесінің жалпы көлемі, сондай-ақ сыныптар бойынша апталық және жылдық оқу жүктемесі үлгілік оқу жоспарында белгіленеді.

30. Сыныпты екі топқа бөлу жалпы білім беретін ұйымдарда сыныптардағы білім алушылар саны 24 және одан артық болғанда:

- 1) оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптарда қазақ тілі бойынша;
- 2) шетел тілі бойынша;

3) цифрлық сауаттылық бойынша (1 сыныптан басқа) бойынша жүзеге асырылады.

Білім беру ұйымдарында сыныптардағы білім алушылар саны 24 және одан артық болған жағдайда, оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптарда орыс тілі бойынша сыныпты екі топқа бөлуге болады.

Тиісті мемлекеттік органдар шектеу іс-шараларын жүзеге асырған, карантин, әлеуметтік, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туындаған жағдайларда барлық оқу пәндері бойынша сыныпты топтарға бөлу бір сыныпта 15 білім алушыға дейінгі толымдылықпен жүргізіледі.

31. Инклюзивті білім беру шеңберінде 30-тармақта көрсетілген пәндер бойынша сыныпты топтарға бөлу әрбір ерекше білім беру қажеттілігі бар балаға сынып толымдылығындағы білім алушылардың жалпы санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.

4-тарау. Білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар

32. Білім алушылардың дайындық деңгейі "Тіл және әдебиет", "Математика және информатика", "Жаратылыстану", "Адам және қоғам", "Технология және өнер", "Дене шынықтыру" сияқты бірнеше мәнделес оқу пәндерін біріктіретін әрбір білім беру саласының ерекшеліктері ескеріле отырып жобаланған оқытудан күтілетін нәтижелер арқылы айқындалады.

33. "Тіл және әдебиет" білім беру саласы бойынша бастауыш білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

"Қазақ тілі" / "Орыс тілі" / "Ана тілі", "Әдебиеттік оқу":

1) тыңдалым және айтылым:

білім алушы әңгімелесудің, оқылған немесе тыңдалған мәтіннің негізгі мазмұнын түсінеді және жеткізе алады; сөйлеушінің көзқарасын жеткізу жолдарын айқындайды, қорытындылар жасайды; пікірталастың тақырыбын түсінеді және сөйлеу нормасын сақтай отырып, оны талқылауға қатысады; сөйлеу барысында синонимдерді, антонимдерді, омонимдерді, тура және ауыспалы мағыналы сөздерді саналы түрде қолданады; мәнерліліктің эмоциялық-реңкті құралдарын қолдана отырып, әңгімелеу және сипаттау мәтіндерінің мазмұнын баяндаудың түрлі тәсілдерін пайдаланады; көркем шығармалардың мазмұнын баяндаудың түрлі тәсілдерін қолданады; тыңдағандарына және оқығандарына қатысты пайымдайды, өз ойымен және эмоциясымен бөліседі; логикалық дәйектілікті сақтай отырып, өз көзқарасын дәлелдейді; берілген тақырып пен коммуникативтік нұсқауға сәйкес өзара байланысқан, логикалық тұрғыдан дәйектелген дербес пікір білдіреді; тілдік қатынастың әртүрлі тәсілдерін қолдана отырып, диалогқа қатысады; оқылған, тыңдалған ақпараттың негізінде рухани-адамгершілік құндылықтар туралы түсінікті талдайды;

2) оқылым:

білім алушы халық ауыз әдебиеті мен балалар әдебиеті туындыларын оқиды, кейіпкерлердің мінез-құлықтарын талдайды және іс-әрекеттеріне баға береді; көркем мәтіндерді көркем емес мәтіндерден ажыратады; көркем шығармалардың негізгі идеялары мен композициясын айқындайды; көркем туындының жанрын айқындайды, өзінің жауабына/таңдауына негіздеме береді; автордың бейнені сомдау үшін қолданған әдеби көркемдеуіш құралдарын айқындайды; жазушының өз кейіпкерлеріне қатынасы туралы қорытынды жасайды; мәтіндерді белгілі бір оқу түрлері мен стратегияларын қолдана отырып оқиды; шығармалардағы оқиғалар барысын болжайды; мәтін түрлерін (сипаттау, әңгімелеу, пайымдау) айқындайды; әңгімелерді/өлеңдерді мәнерлеп оқиды; өлеңді мәнерлеп жатқа оқиды; көркем әдебиет туындыларындағы адамзаттың ортақ құндылықтарын айқындайды;

3) жазылым:

білім алушы тиісті сөздерді негізді түрде іріктей отырып, әртүрлі типте, жанр мен стильде өз мәтіндерін құрастырып жазады; меңгерген грамматикалық, пунктуациялық және орфографиялық нормаларға сай жазады; жеткізудің түрлі тәсілдерін (суреттер, сызбалар, кескіндер, кестелер) қолдана отырып, мәтіндер жазады; жазудың гигиеналық және каллиграфиялық дағдыларын сақтайды; Қазақстан халқының мәдениетіне, салт-дәстүріне байланысты тақырыптарға өзінің жеке көзқарасын білдіре отырып, шағын мәтіндер құрастырады.

"Қазақ тілі" (оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптарда,)/ "Орыс тілі" (оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптарда):

1) тыңдалым:

білім алушылар қарым-қатынас жасаудың әлеуметтік-тұрмыстық және әлеуметтік-мәдени салалары үшін өзекті аудиовизуалды материалдардың мазмұнын түсінеді; мәтіннің тақырыбын, негізгі идеясын, мәтіндегі басты және қосалқы ақпараттың мағынасын барынша толыққанды, терең және дәл түсіне алады; қарым-қатынас жасау жағдаяттарына, қарым-қатынас орнына және қарым-қатынасқа (коммуникацияға) қатысушыларға қарай сөйлеу стильдерінің қалай өзгеретінін түсінеді; түрлі пікірлерді ескере отырып, оқиғаның/әңгіменің мазмұнын болжайды;

2) айтылым:

білім алушы алдын ала дайындалған жазбалар мен жоспарды пайдалана отырып, әңгіменің, оқиғаның мазмұнын жеткізеді; оқиғаны, естігені жөнінде сұрақтар құрастырады және көзқарасын білдіреді; ұсынылған тақырып пен белгіленген коммуникативтік тапсырма бойынша өзара байланысқан, логикалық жүйеге құрылған хабарламаны құрастырады; қарым-қатынастың әлеуметтік-тұрмыстық және әлеуметтік-мәдени саласында түрлі тілдік жағдаяттарға сай өзінің коммуникативтік ниетін білдіре отырып, диалогқа қатысады;

3) оқылым:

білім алушы оқу түрлері мен стратегияларын пайдалана отырып, мәтіндерді оқиды; таныс емес сөздері бар мәтіннен негізгі ақпаратты, автордың тұжырымы мен бағасын түсінеді; көркем және көркем емес мәтіндерді ажыратып таниды; алуан түрлі дереккөздерден қажетті ақпаратты табады; идеяны, оқиғаларды және кейіпкерлер іс-әрекеттерінің себептерін түсінетінін көрсетеді; сөздіктер мен анықтамалықтарды пайдаланып, таныс емес сөздер мен фразалардың мағынасын анықтайды; қазақ және әлем әдебиетінің көркем туындыларындағы адамзаттың ортақ құндылықтарын айқындайды;

4) жазылым:

білім алушы тыңдалған мәтіннің, оқылған ақпараттың және көрген оқиғаның (тақырыптар, жекелеген деректер, пікірлер) қысқаша жазбаларын жасайды; орфографиялық, грамматикалық және пунктуациялық нормаларды ескере отырып, баяндау (баяндаусыз) сипатындағы мәтіндерді құрастыру үшін тиісті лексикалық бірліктерді пайдаланады.

"Шетел тілі":

1) тыңдалым:

білім алушы таныс тақырыптар бойынша қысқа әңгімелесулердің негізгі мазмұнын түсінеді, таныс сөздер мен фразалардың айтылуын ажырата алады; түстер мен сандар туралы қысқа сұрақтарды түсінеді; таныс тақырыптар бойынша қысқа әңгімелердің мазмұны мен мәнін болжау үшін мәнмәтіндік тірек сөздерді пайдаланады; баяу және айқын дыбысталып айтылған шағын әңгімелердің жалпы мәнін түсінеді;

2) айтылым:

білім алушы өзі туралы тіркестер мен сөйлемдер құрастырады, сұрақтар құрастырады; сұрақтарға жауап береді; заттар мен оқиғаларды сипаттағанда негізгі сөздер мен фразаларды дұрыс интонациямен және екпінмен айтады; өзіне не ұнайтынын және не ұнамайтынын айтады;

3) оқылым:

білім алушы қарапайым иллюстрацияланған сөздікті пайдаланады; тұрмыстық-әлеуметтік тақырыптағы көлемі шағын көркем және көркем емес мәтіндерді түсінеді; қысқа мәтіндердің негізгі ойын айқындайды; қысқа мәтіндерден нақты және детальді ақпаратты айқындайды;

4) жазылым:

білім алушы жиі қолданылатын сөздердің жазылуы мен айтылуы арасындағы айырмашылықты білетіндігін көрсете отырып, дұрыс жазады; дауыстап оқығанда жай сөйлемдерді жаза алады; сөйлем соңында тыныс белгілерін дұрыс қояды.

34. "Математика және информатика" білім беру саласы бойынша оқытудың күтілетін нәтижелері.

Бастауыш білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) "цифр", "сан", "координаталық сәуле", "санның үлесі", "жай бөлшек", "аралас сан", "санды өрнек", "әріпті өрнек", "теңдік", "теңсіздік", "бұрыштың градустық өлшемі", "пайыз", "жиын", "симметрия", "ақпарат", "объект", "файл", "папка", "затбелгі", "модель", "компьютер желісі", "Интернет" ұғымдарының мәнін; ондық санау жүйесіндегі разряд бірліктерінің мәндерін; жазық және кеңістік геометриялық фигураларының түрлерін және олардың элементтерін; шаршы және тік төртбұрыш периметрі мен ауданын есептеу формулаларын, бірдей дәрежелі бөлшектерді қосу және азайту принциптерін; операциялық жүйе объектілерінің қызметін; ақпаратты ұсыну түрлері мен өлшем бірліктерін; компьютердің негізгі құрылғыларын, енгізу мен шығару құрылғыларын; қолданбалы, сервистік бағдарламалардың және операциялық жүйенің мақсатын, компьютерде жұмыс істеген кезде қауіпсіздік техникасы принциптерін біледі;

2) натурал сандарға, шамаларға және олардың арасындағы байланысқа қатысты арифметикалық амалдардың мәні мен ретін; шамалар арасындағы қарапайым өзара тәуелділікті; жиындардың "қиылысуы" мен "бірігуіне" қатысты операциялардың мағынасын; пайызды бөлшек санмен өрнектеуді, бөлшек сандарды пайызбен өрнектеуді; тұрақты және айнымалы шамалар арасындағы айырмашылықтарды; компьютердің негізгі бөліктерінің қолданылуы, құрылымдарының, операциялық жүйе интерфейсі элементтерінің кіру және

шығу құрылғысы; компьютерлік техниканың адам денсаулығына тигізетін әсері; ақпаратты және құрылымдарды зиян келтіретін бағдарламалардан қорғаудың маңыздылығы; ақпараттың авторларға сілтеме жасалған ілеспе қажеттілігін түсінеді;

3) өрнектер жазу үшін, санды өрнектерді түрлендіру үшін, есептер шығару үшін математикалық символдарды, арифметикалық амалдар мен қасиеттерді; натурал сандар мен арифметикалық амалдарды ауызша және жазбаша есептеу амалдарын; шамалардың стандартты және стандартты емес өлшем бірліктерін (ұзындық, аудан, көлем, масса, уақыт); шамаларды өлшеу құралдарын; есеп шарттарын жазудың математикалық тілі мен графикалық модельдерін; теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу алгоритмдерін; периметр мен ауданды есептеу формулаларын (шаршының, тік төртбұрыштың, тікбұрышты үшбұрыштың); жиын элементтері арасындағы қатынастарды көрсету үшін Эйлер-Венн диаграммаларын; санның бөлігін және оның бөлігі бойынша санды табу білігін; ақпаратты жинауға, сақтауға, өңдеуге және жеткізуге арналған ақпараттық-коммуникациялық құралдарды; ақпараттың алуан түрлерімен жұмыс істеуге, модельдер құруға арналған қолданбалы бағдарламаларды; алға қойылған міндеттерді шешу үшін интернет қызметін; компьютерде жұмыс істеу принциптерін қолданады;

4) ауызша және жазбаша санаудың рационалды тәсілдерін; геометриялық фигуралардың ерекшеліктерін; сандық өрнектер мен айнымалысы бар өрнектердің мәндерін салыстыру нәтижесін; әртүрлі шамалар арасындағы тәуелділіктер (сан, баға, құн, жылдамдық, уақыт, арақашықтық, еңбек (жұмыс) өнімділігі, жұмыс ұзақтығы, жұмыс көлемі); заңдылықтарды және тізбектің жетіспейтін элементтерін табуды; күрделі емес комбинаторикалық және логикалық есептерді; есеп шартының сызба, кесте түрлеріндегі жазбасын; санаумен, өлшеумен байланысты деректер мен нәтижелерді; қолданбалы бағдарламалардың мүмкіндіктерін; желіде этикалық және құқықтық нормалардың бұзылу салдарын; мәлімделген талаптарға сәйкес іріктеп, түрлі дереккөздерден алынған ақпаратты талдайды;

5) заттарды олардың белгілері мен кеңістіктегі орналасуына қарай сыныптауышын; шамалар арасындағы тәуелділіктің математикалық моделін; шынайы әлемнің нақты нысандары мен процестерінің бейнелер мен сызбалар түріндегі ең қарапайым модельдерін; ұсынылған мәліметтер немесе математикалық модельдер бойынша есеп құрастырады және оған кері есеп құрайды; берілген заңдылықтар бойынша тізбек құрастырады; практикалық міндеттерді шешу үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданып, объектілер мен жағдаяттардың модельдерін; қолданбалы бағдарламалар мен желілік қызметтердің мүмкіндіктері туралы білімдерін түрлі міндеттерді шешу үшін жинақтайды;

6) өлшем нәтижелерін; сандар, шамалар, геометриялық фигуралар туралы қарапайым тұжырымдардың ақиқаттылығын немесе жалғандығын; графика, кесте, диаграмма түрінде берілген деректерді; модельдің берілген критерийлерге

сәйкестігін; қолданбалы бағдарламалар мен желілік қызметтердің түрлі міндеттерді шешуде пайдалану мүмкіндіктерін бағалайды.

35. "Жаратылыстану" білім беру саласы бойынша оқытудың күтілетін нәтижелері.

Бастауыш білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) Күн жүйесінің ғаламшарларын және олардың ерекшеліктерін; Жер мен оның табиғаты туралы, Ғалам туралы негізгі жаратылыстану түсініктерін; ғылыми таным әдістерін: бақылау, эксперимент, тәжірибе; зерттеуді жоспарлау мен жүргізу барысындағы қауіпсіздік техникасы негіздерін; апатты табиғи құбылыстар кезінде әрекет жасау принциптерін; адамның, өсімдіктердің, жануарлар мен саңырауқұлақтардың өмірлік циклдерін; адамның, өсімдіктердің, жануарлар мен саңырауқұлақтардың негізгі органдарының құрылымы мен орналасу ерекшеліктерін және олардың функцияларын; өсімдіктердің, жануарлар мен саңырауқұлақтардың жіктелуін; фотосинтез процесінің негіздерін; жарықтың кейбір қасиеттерін; кейбір физикалық күштерді және олардың пайда болу себептерін; қуаттың кейбір түрлерін; Жер бетінде кеңінен таралған зат тектердің құрамы мен қасиеттерін; түрлі денелердің қасиеттерін және олар қолданатын кейбір салаларды; пайдалы қазбалардың негізгі түрлерін және олардың маңызын, Қазақстан Республикасындағы пайдалы қазбалардың негізгі кеніштерін біледі;

2) қоршаған ортаға қамқорлықпен қараудың және Жердегі биоалуантүрлілікті сақтаудың маңыздылығын; жеке бас гигиенасын сақтаудың қажеттілігін; ағзаның қорғану функцияларын; табиғат компоненттерінің тірі ағзалар үшін маңызын; қоршаған ортаға енудің құралы ретіндегі ағзалар ерекшеліктерін; омыртқалы және омыртқасыз жан-жануарлардың қарапайым айырмашылықтарын; табиғат ресурстарын ұтымды пайдаланудың қажеттілігін түсінеді;

3) табиғи объектілерді, процестер мен құбылыстарды зерделеу үшін кейбір зерттеу әдістерін; табиғи объектілерді, құбылыстар мен процестерді өлшеудің стандартты және стандартты емес бірліктерін; табиғи объектілерді, процестер мен құбылыстарды өлшеудің қарапайым құралдарын; жүргізген зерттеулерді түсіндіруге қажет тиісті ғылыми терминологияны; өзі тұрып жатқан жердегі өсімдіктер мен жан-жануарларды жіктеу үшін олардың қарапайым белгілері туралы білімді қолданады;

4) табиғат компоненттері арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды; материалдарды қолдану мүмкіндіктерін айқындау үшін олардың қасиеттерін; белгілі бір аумақтың жануарлар мен өсімдіктер әлемін; алуан түрлі өмір сүру орталарының ұқсастығы мен айырмашылығын; өз зерттеулеріндегі және түрлі дереккөздерден алынған материалдарды талдайды;

5) тірі және өлі табиғаттың объектілері мен құбылыстарына зерттеу жүргізуді жоспарлау және өткізу үшін алынған білімі мен дағдыларын; сурет, сызба, графиктер, диаграммалар, кестелер түріндегі ақпараттық материалдарды; қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне қатысты идеяларды; микро- және

макроәлемнің объектілері, құбылыстары мен процестерінің имитациялық және географиялық үлгілерін жинақтайды;

б) табиғи объектілердің, құбылыстар мен процестердің даму факторлары мен жағдайын; адамның әрекеті мен қоршаған ортаның жағдайына ғылыми-техникалық прогрестің салдары; ғылыми-техникалық прогрестің адамның тіршілік әрекетіне әсері; жасалған болжамға өз зерттеулерінен алынған нәтижелердің сәйкестігін бағалайды.

36. "Адам және қоғам" білім беру саласы бойынша оқытудың күтілетін нәтижелері.

Бастауыш білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) білім алушының күнделікті өмірі өтетін отбасының, мектеп қоғамдастығының құрылымын, құрамы мен функциясын; адамның ең негізгі әлеуметтік функцияларын; "адам – қоғам" өзара байланысы туралы бастапқы мәліметтерді; "қауіпсіздік", "денсаулық" ұғымдары және олардың басты белгілерін; жеке тұлғаның, отбасының, қауымдастықтардың және тұтас қоғамның ерекшеліктерін және олардың адам өміріндегі маңызы мен атқаратын рөлін; тұтыну тауарларының негізгі түрлерін және олардың құрамын; Қазақстанның тарихы мен географиясы туралы жалпы мәліметті; Қазақстан халқы мен Қазақстан халықтарының негізгі дәстүрлері мен фольклорын; Қазақстанның әлемдегі орны мен рөлін; Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздерін; жалпыадамзаттық құндылықтарды; оң және достық қарым-қатынас жасау принциптерін, этикет принциптерін, мектеп оқушысының құқықтары мен міндеттерін, саламатты өмір салтының принциптерін біледі;

2) өзінің Қазақстанның жас азаматы ретіндегі азаматтық болмысын және белгілі бір ұлтқа қатыстылығын; отбасының, туған жері мен Атамекенінің құндылығын; көпұлтты қазақстандық қоғамның құндылығын; Қазақстанның Мемлекеттік рәміздерінің маңызын; қоғамдағы адамның адамгершілік мінез-құлық нормаларын; өз өмірінің мектеп өмірімен, ауыл, қала, ел өмірімен тығыз байланыста екендігін; қоғамға қызмет етудің маңыздылығын; әртүрлі елді мекен түрлерінің функционалдық және құрылымдық ерекшеліктерін; өз ойы мен сөзінің, іс-әрекетінің бір жерден шығуының маңыздылығын, олар үшін өз жауапкершілігін; ұлттық салт-дәстүрлердің мәнін; адам өміріндегі және қоғам дамуындағы саяхаттардың рөлін; адамның өзін тануы мен өзін дамытудың маңыздылығын; "еңбек", "өзара түсіністік", "өмірге қуанышпен қарау", "қиындыққа мойымау", "мейірімділік", "жомарттық", "кеңпейілділік", "патриоттық", "шығармашылық" ұғымдарының мазмұнын және маңыздылығын; саламатты өмір салтын ұстануы керектігін; табиғаттың өмірлік қуат көзі ретіндегі мәнін; табиғатқа қамқорлық көрсетудің маңызын түсінеді;

3) таным әдістерін қоғамдық процестер мен құбылыстарды зерттеу үшін, оқу тапсырмалары мен шығармашылық, танымдық, зерттеу, жобалау сипатындағы жұмыстарды орындау үшін; қарапайым қаржылық қарым-қатынастардағы жеке басының тәжірибесі мен білімін; салауатты өмір салты туралы, жеке бас гигиенасы туралы, тамақтану және күн тәртібі туралы білімін;

дәрігерге дейінгі алғашқы көмек көрсету туралы қарапайым білімін; қоршаған ортаға бейімделудегі өзінің жеке және қоғам тәжірибесін; отбасында және ұжымда өзара оң және достық қарым-қатынасты сақтау мақсатындағы қатынас принциптерін қолданады;

4) Қазақстанның әлемдегі орнын; қазақ халқының және елде тұрып жатқан басқа да ұлт өкілдерінің мәдени және салт-дәстүрлерінің ортақ және ерекше белгілерін; жеке тұлғаның, отбасының, мектеп қауымдастығының даму факторларын; адам өміріндегі негізгі ресурстардың мәнін; денсаулық пен қауіпсіздік факторларын; адамның көңіл-күйінің, сезімі мен адамдар іс-әрекетінің көрінісі, олардың себеп-салдарын; өзіндік эмоционалдық күйін талдайды;

5) қоғамдық құбылыстар мен процестерді жүйелеу және топтастыру үшін білімі мен дағдыларын; қоғамның кейбір өзекті проблемаларын айқындау үшін білімі мен дағдыларын; кеңістікте (орын), уақытта (хронологияда), әлеуметтік ортада (қоғамда) бағдарлануы үшін жеке шешімдерін; отбасылық, тұлғааралық және қоғамдық салаларда коммуникация модельдерін; өмір қауіпсіздігі, саяхатты ұйымдастыру бойынша өз жобаларын, өзіндік рухани-адамгершілік дамуы бойынша шешімдерін жинақтайды;

б) адамгершілік нормасы тұрғысынан өзінің мінез-құлқы мен айналадағы адамдардың істерін; отбасының, қоғамның, мемлекеттің әрбір адам өміріндегі маңыздылығын; заманауи өмірдегі дәстүр мен фольклордың рөлін; тұтыну заттарының маңыздылығы мен құны бойынша құндылығын; сабақта өз жұмысына қанағаттану дәрежесін; тұлғааралық, қоғамдық және қаржы-экономикалық қарым-қатынас саласында өзінің ілгерілеу деңгейін, өзінің эмоциялық және физикалық қалпын; адамдардың тәртібін жалпы қабылданған адамгершілік нормалары тұрғысынан бағалайды.

37. "Технология және өнер" білім беру саласы бойынша оқытудың күтілетін нәтижелері.

Бастауыш білімді аяқтағанда білім алушылар:

1) өнердің негізгі түрлері мен жанрларын; сызықтардың және формалардың негізгі түрлерін; негізгі және қосымша түстерді; сурет салуға және сәндік-көркем жұмыстарға керекті негізгі материалдар мен құралдарды; өнердің әр алуан түрлерінде жұмыс істеудің негізгі техникалары мен әдістерін; әлемдік және отандық өнер қайраткерлері туындыларының үздік үлгілерін; шығармашылық идеяларды берудің көркем әдіс-тәсілдерін; музыкалық сауаттылық негіздерін; әнді орындау және музыка тыңдау принциптерін; қазақтың дәстүрлі музыкасының негізгі түрлерін, жанрларын және стильдерін; халық аспаптар оркестрі мен симфониялық оркестердің музыкалық аспаптарының атаулары мен жіктеуішін; хор мен оркестр түрлерін; қазақтың дәстүрлі және классикалық музыкасының үздік үлгілері мен танымал орындаушыларын; Қазақстан композиторларының музыкасын және әлем халықтарының музыкасын; қарапайым компьютерлік музыкалық бағдарламаларды біледі;

2) өнердің өмірмен байланысын; орындау техникасының өнердің түрімен, стилімен, жанрымен байланысын; Қазақстанның сәндік-көркем өнеріндегі ұлттық салт-дәстүрлердің ерекшеліктері мен маңызын; қазақ халқының және басқа да әлем халықтарының мәдениетіндегі өнер туындыларының маңызын; музыканың адам өміріндегі маңызын; музыканың басқа өнер түрлерімен байланысын; қазақ халқы мен әлемнің басқа халықтарының мәдениетін көрсететін дәстүрлі музыканы; халықтық музыканың композиторлар музыкасы үшін негіз қалаушы рөлін түсінеді;

3) заттарды бейнелеудегі композиция заңдарын; өнердің мәнерлілік құралдарын; идеяларды дамыту үшін әртүрлі ақпарат көздерін және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды; шығармашылық жұмыс жасау үшін әртүрлі көркем материалдарды, құралдарды және техникаларды; шығармашылық жұмысты жасау үшін өнердің түрлері, стилдері мен жанрлары туралы білімді; қауіпсіздік техникасының ережелерін; жеке және ансамбльде, хорда/оркестрде ән айтуда, музыкалық аспаптарда ойнауда сезімді, көңіл-күйді жеткізу үшін, қарапайым шығармаларды, импровизацияларды, шығармашылық жобаларды, оның ішінде компьютерлік музыкалық бағдарламаларды пайдалана отырып жасау үшін музыкалық сауаттылық негіздерін; музыкалық құбылыстарды, қоршаған өмірдің құбылыстарын дыбыс тілі арқылы түсіндіргенде музыканың түрлері, стилдері және жанрлары туралы білімді қолданады;

4) өзінің қызметін жоспарлау үшін әртүрлі дереккөздерінен алынған ақпаратты; қазақ халқының және әлемнің басқа да халықтары өнерінің стильдері мен жанрларын; өнер туындыларын жасау үшін қолданылған материалдар мен техникаларды; эксперименталдық, зерттеу жұмыстарын жүргізуде көркем материалдар мен аспаптардың қасиеті мен сапасын; өзінің шығармашылық қызметінің процесі мен нәтижелерін; адам өміріндегі музыканың рөлі мен мәнін; дәстүрлі қазақ музыкасы мен әлем халықтары музыкасының ұқсастығы мен айырмашылығын, сондай-ақ мазмұнын; халық және симфониялық оркестрлердің музыкалық аспаптарының ерекшеліктерін; жеке музыкалық шығармашылық жұмыстарды жасау және импровизациялау үшін әртүрлі дыбыстар мен дыбыс әсерлерін талдайды;

5) шығармашылық жұмыстарды жасау үшін тәсілдер мен техникаларды, материалдың қасиеті мен мүмкіндіктерін; идеяны дамыту үшін түрлі дереккөздерден алынған ақпаратты, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып алынған ақпаратты; шығармашылық жобаларды орындау және идеяларды, оның ішінде музыкалық компьютерлік бағдарламаларды пайдалана отырып іске асыру үшін білімдерді, дағдыларды, ақпаратты, шығармашылық жұмысты әзірлеу үшін өнердің әртүрлі элементтерін синтездейді;

б) көркем және музыкалық жұмыстардың негізгі мақсатын, образдары мен идеяларын; шығармашылық жұмыстарды жасау үшін мәнерлілік құралдары мен материалдың қасиетін; көркем еңбек бойынша жеке/ұжымдық орындалған

жұмыстарды; үйренетін музыканың адамгершілік-эстетикалық жағын, алынған шығармашылық қызмет нәтижесін, музыка мен көркем шығармашылықтың өмірдегі рөлін бағалайды.

38. "Дене шынықтыру" білім беру саласы бойынша оқытудың күтілетін нәтижелері.

Бастауыш білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) ағзаның дамуына ықпал ететін негізгі дене шынықтыру жаттығуларын, оларды орындаудың принциптері мен техникасын; дене шынықтыру жаттығуларын орындау барысындағы техникалық қауіпсіздік принциптерін; сергіту жаттығулары мен ширатып шынықтыру жаттығуларын орындау принциптерін; дене жаттығуларын орындау кезіндегі ағзадағы өзгерістерді бақылау тәсілдерін; дене даярлығын жақсарту үшін дене бөліктері мен бұлшық еттерді дамыту әдістерін біледі;

2) дене шынықтырудың денсаулықты нығайтудағы маңызын; дене шынықтыру мен спорттың елдің дамуындағы және сол үшін мақтаныш сезімін қалыптастырудағы рөлін; орындалатын жаттығулардың күрделілік деңгейін; түрлі физикалық жүктемелердің талап етілетін қарқындылығына қол жеткізу қажеттілігін; дене, психикалық және эмоциялық саламаттылықты сақтау мен қолдаудың маңызын; түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде туындайтын тәуекелдерді түсінеді;

3) келісілген мақсаттарға қол жеткізу үшін өзіндік/бірлескен жұмысты орындау дағдыларын; кешенді дене жаттығуларын орындау кезінде қолданылатын композициялық амалдар мен ережелер туралы білімін; уақытты, кеңістікті, дағды мен қозғалыс координацияларын түсінетінін көрсете отырып, дене жаттығуларын орындаудың дұрыс бірізділігін; дене дамуындағы кемістіктерді және денсаулық үшін ықтимал тәуекелдерді жоятын арнайы жаттығуларды; дұрыс тамақтану мен қозғалу режимінің негізгі принциптерін қолданады;

4) болашақ оқуды және мінез-құлқын басқару үшін топта дене шынықтыру жаттығуларын орындаудағы өзінің жетістіктері мен тәжірибесін; дене шынықтырудың әр түріндегі жеке қабілеттерін және сенімділігін жақсарту; ортақ мақсатқа қол жеткізудегі ынтымақтастық және әділ жарыс жағдаяттарын талдайды;

5) қозғалыс түрлерінен тұратын белгілі бір қозғалыстар комбинацияларын, сондай-ақ түрлі спорт тактикаларын пайдалана отырып стратегияларды; дене шынықтырудың алуан түрлі жағдаяттарына бейімделу үшін білім мен дағдыларды жинақтайды;

6) әртүрлі физикалық жүктемелерді орындау кезінде туындайтын қиындықтар мен тәуекелдерді; өзінің және өзгелердің физикалық мүмкіндіктерін; мектепшілік және мектептен тыс спорттық іс-шараларға қатысу үшін өзінің мүмкіндіктерін бағалайды.

10. НЕГІЗГІ ОРТА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Негізгі орта білім

Болжалды өзгерістер:

Оқу пәндерін тереңдетіп оқытатын вариативті үлгілік оқу жоспарларын енгізу

Кәсіптік бағдар беруді күшейту

Қазақ тілінде оқытпайтын мектептерде «Қазақ әдебиеті», «Қазақстан тарихы» және «Қазақстан географиясы» пәндерін қазақ тілінде оқытуды енгізу, «Орыс әдебиеті» әнінің орнына «Әлем әдебиеті» пәнін енгізу

9-сыныптан кейін тестілеуден өткізу арқылы одан әрі оқыту траекториясын анықтау.

Техникалық және кәсіптік білім беру мазмұнымен сабақтастықты қамтамасыз ету.

Басымдық:

Оқу пәндері бойынша базалық білім алудың аяқталуын қамтамасыз ету. Кәсіптік бағдар беру және одан әрі қарай оқу траекториясын анықтау.

Күтілетін нәтиже:

Жаратылыстану-ғылыми және гуманитарлық дүниетанымды, функционалдық сауаттылықты және негізгі мектеп түлегінің кәсіби бағдарын қамтамасыз ететін пәндік және мета-пәндік құзыреттіліктерді қалыптастыру.

Жалпы ережелер

1. Бұл тұжырымдамалық негіздерде келесі терминдер және олардың анықтамалары қолданылады:

1) бағалау – білім алушылардың оқуда нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудан күтілетін нәтижелермен әзірленген критерийлер негізінде салыстыру процесі;

2) бағалау критерийлері – білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын нақты өлшеуіштер;

3) білім беру саласы – мән-дес оқу пәндерінің жиынтығын қамтитын негізгі орта білім берудің базалық мазмұнының құраушы бөлігі;

4) білім берудегі құндылықтар – білім алушының тұлғасын қалыптастыруда жетекші фактор болып табылатын жалпыадамзаттық құндылықтарға негізделген оқыту мақсаттарының жүйесін қалыптастырудағы бағдарлар.

5) білім алушының дайындық деңгейі - тұлғалық, жүйелік-әрекеттік және пәндік нәтижелерінен көрінетін білім алушылардың орта білім мазмұнын меңгеру деңгейі.

6) білім беру мазмұнын меңгерудің базалық деңгейі - білім алушылардың білім, іскерлік және дағдының міндетті көлемін меңгеру деңгейі.

7) білім беру мазмұнын меңгерудің жетік деңгейі - білім алушылардың білім, шеберлік және дағдының кеңейтілген және тереңдетілген көлемін меңгеру деңгейі.

8) ерекше білім беру қажеттіліктері – денсаулығына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындық көріп жүрген, арнайы, жалпы білім беретін оқу бағдарламалары мен қосымша білім беру бағдарламаларына мұқтаж балалардың қажеттіліктері;

9) жиынтық бағалау – белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан), сондай-ақ оқу бағдарламасына сәйкес бөлімдерді оқып аяқтағаннан кейін өткізілетін бағалау түрі;

10) жұмыс оқу жоспары - білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін ескере отырып, үлгілік оқу жоспары негізінде жалпы орта білім беретін ұйымдар әзірлейтін құжат

11) инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылардың білім алуға тең қол жеткізуі үшін жағдай жасау;

12) негізгі орта білім берудің базалық мазмұны – типіне, түріне және меншік нысанына, сондай-ақ оқыту тіліне қарамастан білім беру ұйымдарында оқып білуге міндетті негізгі орта білім беру мазмұнының құрамы, құрылымы мен көлемі;

13) оқу жүктемесінің инвариантты компоненті – білім беру ұйымдарында типіне, түріне және меншік нысанына, сондай-ақ оқыту тіліне қарамастан барлық білім алушылардың оқып білуі үшін міндетті оқу пәндерін айқындайтын үлгілік оқу жоспарының құраушы компоненті

14) оқу жүктемесінің вариативтік компоненті – білім алушылардың білімге деген қажеттіліктеріне сәйкес білім беру ұйымдары айқындайтын үлгілік оқу жоспарының құраушы компоненті;

15) оқу жүктемесінің ең жоғары көлемі - үлгілік оқу жоспарының инварианттық және вариативтік (мектеп және оқушы) компоненттеріндегі оқу пәндерінің мазмұнын меңгеру үшін қажетті және негізгі орта білім беру деңгейлері мен оқу жылдары бойынша белгіленген оқу уақытының көлемі;

16) оқытудан күтілетін нәтижелер– оқыту процесі аяқталғанда білім алушының нені біліп, түсініп, көрсете алатынын сипаттайтын құзыреттіліктер жиынтығы, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктері ескеріледі;

17) сабақтан тыс іс-әрекет – біртұтас оқу-тәрбие процесінің құраушы бөлігі, білім алушылардың бос уақытын ұйымдастыру нысаны;

18) үлгілік оқу жоспары – оқу пәндерінің тізбесін регламенттейтін және тиісті білім беру деңгейінің оқу жүктемесінің инвариантты және вариативті компоненттерінің көлемін айқындайтын құжат;

19) формативті бағалау – сыныпта күнделікті жұмыс барысында жүргізілетін бағалау түрі, білім алушылар үлгерімінің ағымдағы көрсеткіші болып табылады, оқыту барысында білім алушылар мен мұғалім арасындағы

жедел өзара байланысты, оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және білім беру процесін жетілдіруге мүмкіндік береді;

20) элективті курс – білім алушының таңдауы бойынша курс, білім алушылардың білім алу дайындығын кеңейтуге бағытталған оқу жоспарындағы вариативті компоненттің құраушы бөлігі.

3. Стандартты қолдану:

1) оқытудың күтілетін нәтижелері түрінде көрсетілген негізгі орта білім беру мақсаттары жүйесіне қол жеткізу арқылы оқыту мен тәрбиелеудің сапасын арттыруға;

2) қазақ, орыс және шетел тілдерінде білім беру процесін ұйымдастыру үшін қажетті жағдай жасау;

3) білім алушылардың теориялық білім негіздерін меңгеруін және алған білімдерін қолданбалы сипаттағы міндеттерді шешу үшін қолдана білу іскерлігін дамытуды көздейтін негізгі орта білім берудің академиялық және практикалық бағыттылығының үйлесімділігіне;

4) білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, пәндік білім мен дағдыларды кезең-кезеңімен тереңдетуді қамтамасыз етуге;

5) білім беру процесінің мазмұндық негізін айқындайтын білім берудің құндылықтары мен оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесінің өзара байланыстылығы мен өзара шарттылығына негізделген оқыту мен тәрбиенің бірлігі қағидатын іске асыруға;

6) балалардың денсаулығын сақтауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен қосымша білім беру қызметтерін алуға қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға;

7) орта білім беру ұйымдарының типтері мен түрлерінің әртүрлілігі жағдайында негізгі орта білім берудің баламалылығын қамтамасыз етуге;

8) білім беру ұйымдарында инновациялық практиканы қолдауға және дамытуға;

9) білім сапасын қамтамасыз ету бойынша білім беру ұйымдарының қызметін объективті бағалауды ұйымдастыруға бағытталған.

4. Білім беру ұйымдары тәрбиелеудің, оқыту мен дамытудың әртүрлі педагогикалық технологияларын қолдану арқылы денсаулық сақтайтын ортаны қамтамасыз етеді.

5. Жеңіл және орташа ақыл-ой кемістігі бар балаларға білім беретін ұйымдардағы білім көлемі мен инвариантты компоненттегі оқу пәндерінің мазмұны "Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 8170 болып тіркелген) бекітілген үлгілік оқу жоспарларымен (бұдан әрі - ҮОЖ) және "Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту

туралы" Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 8424 болып тіркелген) бекітілген бағдарламаларымен белгіленеді.

2-тарау. Оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып, білімнің мазмұнына қойылатын талаптар

7. Негізгі орта білім беру мазмұнында айқындалған негізгі құндылықтар:

- 1) қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік;
- 2) құрмет;
- 3) ынтымақтастық;
- 4) еңбек пен шығармашылық;
- 5) ашықтық;
- 6) өмір бойы білім алу.

8. Білім берудегі құндылықтарды дарыту негізінде білім алушылардың мынадай қабілеттері дамуы тиіс:

- 1) Қазақстан мүдделеріне қызмет етуге дайындығы;
- 2) Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарының нормаларын құрметтеу және сақтау;
- 3) әлеуметтік жауапкершілік және шешім қабылдай алу;
- 4) мемлекеттік тілді меңгеруге ынталану;
- 5) Қазақстан халқының мәдениеті мен дәстүрлерін, әлемнің мәдениеттік алуан түрлілігін құрметтеу;
- 6) рухани келісім және толеранттылық идеяларын қолдау;
- 7) қоршаған ортаға және экологиялық тұрақтылықты сақтауға оң қарым-қатынас;
- 8) шығармашылықпен және сын тұрғысынан ойлау;
- 9) коммуникативтілік және ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді қолдана білу;
- 10) өмір бойы білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге талпыну.

9. Негізгі орта білімнің мақсаты – тұлғаның жалпы мәдениетін қалыптастыру, тұлғаны қоғам өміріне бейімдеу, кәсіпті, мамандықты саналы түрде таңдауға және меңгеруге негіз жасау, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеру.

10. Негізгі орта білім берудің негізгі міндеттері білім алушылардың:

- 1) рухани-адамгершілік қасиеттерін;
- 2) ғылым негіздері бойынша базалық білім жүйесін;
- 3) өздігінен білім алу және тұлғалық өзін-өзі дамыту дағдыларын;
- 4) оқу, жобалау, зерттеушілік іс-әрекеттерін жүзеге асыру дағдыларын;
- 5) сын тұрғысынан және шығармашылық ойлау дағдыларын;
- 6) қауымда өзін-өзі іске асыру және өзара әрекет жасау дағдыларын қалыптастыру мен дамыту болып табылады.

11. Негізгі орта білім берудің мазмұны оқу нәтижелеріне бағдарланады және Стандарт талаптары негізінде әзірленетін оқу пәндерінің оқу бағдарламаларымен айқындалады.

12. Негізгі орта білім берудің мазмұны оқу, жобалау және зерттеу іс-әрекеттерінің мақсатты ұйымдастырылған тәрбие жұмысымен үйлесімі арқылы іске асырылатын академиялық дайындықты, білім алушылардың дербестігін дамытуды және рухани-адамгершілік тәрбиені кіріктіру негізінде айқындалуы тиіс.

13. Негізгі орта білім берудің мазмұны мынадай бағдарларды ескере отырып айқындалады:

1) заманауи қоғамның серпінді сұраныстарына сәйкес болу;

2) сын тұрғысынан, шығармашылық және позитивті ойлауды дамыту қажеттілігі;

3) оқу пәндері мазмұнын кіріктіруді күшейтудің орындылығы;

4) бастауыш білім беру және негізгі орта білім беру деңгейлері арасындағы білім беру мазмұнының үздіксіздік және сабақтастық қағидатын сақтауды қамтамасыз ету;

5) білім беру мазмұнының академиялық және практикалық бағыттылығы арасындағы теңгерімді сақтау;

6) оқыту, тәрбиелеу мен дамытудың біртұтастығын қамтамасыз ету.

14. Негізгі орта білім беру деңгейінде оқыту процесін ұйымдастыру оқыту мен тәрбиенің бірлігі қағидатын іске асыруға, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеруге бағытталған. Оқытуды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың жетекші қызметі ретінде оқуға басым рөл беріледі.

15. Оқыту процесінде әр оқу пәні арқылы тәрбие мәселелері шешіледі. Тәрбие жұмысының барлық түрлері білім алушылардың жаңа білімді субъективті тануы мен меңгеруі мәселелерін шешуге, ұлттық дәстүрлерді, мәдениетті зерделеуге және жалпы адамзаттық құндылықтарды дарытуға бағытталған.

16. Сабақтан тыс іс-әрекеттің әртүрлі нысандарын ұйымдастыру жинақтала келе білім алушылардың рухани-адамгершілік, азаматтық-патриоттық, көркем-эстетикалық, еңбек және дене тәрбиесінің іске асырылуын қамтамасыз етеді.

17. Оқу процесін ұйымдастыру білім алушыларды ізденуге, мәселелерді талқылауда, көзқарасын дәлелдеуде белсенділікке, сындарлы шешімдер қабылдауға ұмтылу жолымен өздігінен тәжірибе меңгеруін ұйымдастыруға негізделген оқытудың интерактивті әдістерін пайдалануды көздейді.

18. Міндетті оқу пәндерін оқытумен қатар элективті курстар, сыныптан тыс сабақтарды өткізу, білім алушылардың ғылыми жобаларға қатысуы көзделген.

19. Білім алушылардың жобалау және зерттеу іс-әрекеті дағдыларын дамытуда жүйелілікті қамтамасыз ету білім беру ұйымдарында білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі қағидаттарының бірі болып табылады.

20. Негізгі орта білім берудің базалық мазмұны үштілді білім беру саясаты шеңберінде іске асырылады. Үштілді білім берудің мақсаты көптілді тұлғаны – кемінде үш тілді меңгерген, қызметтің әртүрлі салаларында үш тілде еркін диалог жүргізе алатын, өз халқының мәдениетін бағалайтын, басқа халықтардың мәдениетін түсінетін және құрметтейтін Қазақстанның азаматын қалыптастыруға негізделеді.

21. Үштілді білім беру іс жүзінде:

1) қазақ, орыс және шетел тілдерін деңгейлік меңгеру;

2) оқыту тіліне қарамастан жекелеген пәндерді қазақ, орыс және шетел тілдерінде оқытуды ұйымдастыру;

3) сабақтан тыс іс-әрекеттер мен элективті курстарды қазақ, орыс және шетел тілдерінде ұйымдастыру арқылы іске асырылады.

22. Негізгі орта білім берудің әр білім беру саласы бойынша базалық мазмұны білім алушыларға тек ғылым негіздерін оқытып қана қоймай, олардың тиімді әлеуметтенуіне ықпал ететін рухани, әлеуметтік және мәдени тәжірибелерін одан әрі дамытуды қамтамасыз етудің қажеттілігі ескеріле отырып анықталды.

23. "Тіл және әдебиет" білім беру саласының мазмұны:

1) оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін "Қазақ тілі", "Қазақ әдебиеті" және оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін "Орыс тілі", "Орыс әдебиеті";

2) оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін "Қазақ тілі мен әдебиеті" және оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін "Орыс тілі мен әдебиеті";

3) "Шетел тілі";

4) Қазақстан аумағында жинақы тұратын этностардың тілінде оқытатын білім беру ұйымдарында "Тіл және әдебиет" білім беру саласына осы этностың ана тілі мен әдебиеті қосымша енеді. Оқыту ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде жүргізілетін сыныптар үшін "Ана тілі", "Әдебиет" ("Ұйғыр әдебиеті", "Өзбек әдебиеті", "Тәжік әдебиеті") оқу пәндері ҮОЖ инвариантты компонентіне енеді.

24. "Тіл және әдебиет" білім беру саласының мазмұны:

1) оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін "Қазақ тілі", "Қазақ әдебиеті" және оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін "Орыс тілі", "Орыс әдебиеті";

2) қазақ емес тілде оқытатын сыныптар үшін "Қазақ тілі", "Қазақ әдебиеті", орыс тілінде оқытатын сыныптар үшін "Орыс тілі", "Әлем әдебиеті".

3) "Шетел тілі";

4) Қазақстан аумағында жинақы тұратын этностардың тілінде оқытатын білім беру ұйымдарында "Тіл және әдебиет" білім беру саласына осы этностың ана тілі мен әдебиеті қосымша енеді. Оқыту ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде

жүргізілетін сыныптар үшін "Ана тілі", "Әдебиет" ("Ұйғыр әдебиеті", "Өзбек әдебиеті", "Тәжік әдебиеті") оқу пәндері ҮОЖ инвариантты компонентіне енеді.

25. "Тіл және әдебиет" білім беру саласының мазмұны басқа тілдік және тілдік емес оқу пәндерімен пәнаралық байланысты пайдалануды; білім алушылардың ойдағыдай әлеуметтенуін; білім алушылардың жас ерекшеліктеріне, қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкес тілдік дағдыларын дамытуды; қазіргі әлемде тілдерді оқытудың маңыздылығын түсінуді; рухани-адамгершілік құндылықтардың дамуын; көптілді және көпмәдениетті әлемнің тұтастығын түсінуді; қарым-қатынас процесінде тұлғаарлық және мәдениетаралық байланыстарды орнатуды; өзге елдердің мәдениетімен танысу арқылы әртүрлі көзқарастарды сыйлай білуге тәрбиелеуді; оқыту тілінде түрлі ақпарат көздерімен, оның ішінде интернет ресурстарымен өз бетінше жұмыс істей білуді; шығармашылық және сын тұрғысынан ойлауды дамыту және пайдалануды қамтамасыз етеді.

26. "Математика және информатика" білім беру саласының мазмұны "Математика", "Алгебра", "Геометрия", "Информатика" оқу пәндерінде іске асырылады.

27. "Математика және информатика" білім беру саласының мазмұны математика мен информатиканың әлемдегі ролін айқындау және түсіну қабілетін қалыптастыруды; математиканы ғылымның әмбебап тілі, құбылыстар мен процестерді модельдеудің құралы ретінде түсінуді; математика мен информатиканы оқыту кезінде орта білім беру деңгейлеріндегі сабақтастықты, пәнаралық және пәнішілік байланыстарды; жалпы орта білім беру деңгейінде оқуды жалғастыруға және сабақтас пәндерді оқуға, оларды күнделікті өмірде пайдалануға қажетті базалық математикалық білім мен біліктерді меңгеруді; бағдарламалау технологиясының және ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың теориялық негіздері бойынша базалық білім жүйесін, информатиканы және басқа да пәндерді оқу кезінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалана отырып шынайы объектілер мен процестердің модельдерін қолдану және түрлендіру біліктерін меңгеруді; функционалдық сауаттылықты, логикалық, алгоритмдік және операциялық ойлауды, кеңістікті елестетуді, математика мен информатиканың түрлі тілдерін (сөздік, символдық, талдамалық, графикалық) пайдалану қабілеттерін, әртүрлі нысанда берілген ақпаратты қабылдау және сын тұрғысынан талдауды дамытуды қамтамасыз етеді.

28. "Жаратылыстану" білім беру саласының мазмұны "Жаратылыстану", "Физика", "Химия", "Биология", "География" оқу пәндерінде іске асырылады.

29. "Жаратылыстану" білім беру саласының мазмұны "Жаратылыстану", "Физика", "Химия", "Биология", "География", "География. Қазақстан географиясы" оқу пәндерінде іске асырылады.

30. "Жаратылыстану" білім беру саласының мазмұны функционалдық білім мен біліктерді, жоспарлау, талдау және өңдеу, түсіндіру, жүйелеу, алгоритм бойынша жұмыс, зерттеу, практикалық-эксперименттік дағдыларды

жетілдіру, қорытындыларды бағалау және тұжырымдау дағдыларын қалыптастыруды; әлемнің қазіргі жаратылыстану көрінісінің негізінде жатқан іргелі ұғымдарды, заңдылықтарды, теориялар мен қағидаттарды, табиғатты ғылыми тану әдістерін, табиғатты, экономиканы және қоғамды кешенді зерттеу негізінде адамзаттың ғаламдық және жергілікті проблемаларын түсінуді тереңдетуді; экологиялық мәдениетті, ғылыми, жобалық және кеңістіктік ойлауды дамытуды; патриоттық сезімдерді, қоршаған ортаға деген жауапкершілікті және ұқыпты қарауды тәрбиелеуді; білім алушыларды жаратылыстану ғылымдары бағытында кәсіби бағдарлауды іске асыруды қамтамасыз етеді.

31. "Адам және қоғам" білім беру саласының оқу пәндерінің мазмұны "Қазақстан тарихы", "Дүниежүзі тарихы", "Құқық негіздері" оқу пәндерінде іске асырылады.

32. "Адам және қоғам" білім беру саласының мазмұны білім алушыларда "Адам – Қоғам" жүйесі шеңберінде қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар бойынша білім негіздерін қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Оқу пәндерінің мазмұны білім алушыларда тарихи ойлау, өткен және қазіргі жағдайды, олардың өзара байланысын түсіну мен ұғыну, тарихи, құқықтық, экономикалық, саяси, әлеуметтік ақпарат көздері материалдары бойынша талдау мен негізделген қорытындылар жасау және соның негізінде ешкімге тәуелсіз тұжырым жасау, өзіндік сараланған шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыруға; патриотизм сезімін тәрбиелеуге, құқықтық сауаттылықты, демократиялық құқықтық қоғам идеалдары мен құндылықтарын түсінуді, әлеуметтік-мәдени байланыс жағдайында тиімді өзара қарым-қатынасты іске асыру және коммуникативтік құралдарды таңдау үшін белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыруға; жалпыадамзаттық, этномәдени құндылықтар жүйесіне, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларға жеке қатынасын айқындай білуін дамытуға, адамгершілік таңдауды жүзеге асыру үшін қажетті әлеуметтік құбылыстар мен оқиғаларды бақылау мен бағалауға бағытталады.

33. "Технология және өнер" білім беру саласының мазмұны "Музыка", "Көркем еңбек" оқу пәндерінде іске асырылады.

34. "Технология және өнер" білім беру саласының мазмұны "Музыка", "Технология", "Бейнелеу өнері" оқу пәндерінде іске асырылады.

35. "Технология және өнер" білім беру саласының мазмұны қоршаған әлемнің бейнесін, өскелең ұрпақтың ортақ мәдениетін тұтастай қабылдауды, білім алушылардың эстетикалық, рухани-адамгершілік және эмоционалдық саласын қоғамның ұлттық және әлемдік көркем құндылықтары негізінде дамытуға, адам өміріндегі өнер мен технологиялардың рөлі туралы негізгі түсініктерді дамытуға, қазақ халқының және әлемнің басқа да халықтарының салт-дәстүрлеріне, мәдениетіне және әртүрлі өнер түрлерін түсінуге және құрметтеуге; өнердің әртүрлі түрлерінде көркем, музыкалық және жобалық әрекетті жүзеге асыру білімдерін, біліктерін және дағдыларын одан әрі дамытуға; негізгі технологиялық білім, білік, дағдыларды, соның ішінде компьютерлік

цифрлық технологияларды қолдану арқылы; әртүрлі музыкалық цифрлық технологияларды қоса алғанда, вокалды және инструменталды дағдыларды дамытуға; мәнерліліктің көркем және музыкалық құралдары және заманауи технологиялар арқылы әлемді танудың әртүрлі әдістерін өз бетінше меңгеруге бағытталады.

36. "Дене шынықтыру" білім беру саласының мазмұны "Дене шынықтыру" оқу пәнінде іске асырылады.

37. "Дене шынықтыру" білім беру саласының мазмұны денсаулықты нығайтуға, негізгі дене бітімі қасиеттерін дамытуға және ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін жоғарылатуға; қозғалыс мәдениетін қалыптастыруға, қозғалыс тәжірибесін жалпылай дамыту мен түзетуге бағытталған физикалық жаттығулар арқылы байытуға; дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық-сауықтыру іс-әрекеті дағдысы мен іскерлігіне, дене жаттығуларын жасауды өз бетінше ұйымдастыруға үйретуге; базалық және ұлттық спорт түрлерінің техникалық қимылдарымен амалдарын меңгеруге; патриоттық сезімге, өз Отанын сүйуге және рухани ерік-жігер қасиеттеріне тәрбиелеуге бағытталады.

38. "Жол қозғалысы ережелері" оқу курсы 5-8-сыныптарда сыныптан тыс уақыттарда және сынып сағаты есебінен 10 сағат көлемінде жүргізіледі, сынып журналының жеке бетінде сабақтың тақырыбы мен сабақтың өткізілген күні көрсетіліп жазылады.

39. Білім беру ұйымдары білім беру қызметін алынған лицензияға сәйкес жүзеге асырады және оның қолданыста болу уақытының барлық кезеңінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 17 маусымдағы № 391 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11716 болып тіркелген) бекітілген білім беру қызметіне қойылған біліктілік талаптарын және оларға сәйкестікті растайтын құжаттар тізбесін сақтайды.

3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар

40. Негізгі орта білім беру деңгейіндегі білім алушылардың апталық оқу жүктемесінің ең жоғары көлемі 5-сыныпта – 29 сағаттан, 6-сыныпта – 30 сағаттан, 7-сыныпта – 33 сағаттан, 8-сыныпта – 34 сағаттан, 9-сыныпта – 35 сағаттан аспауы тиіс.

41. Білім алушылардың инвариантты және вариативті компоненттерден тұратын оқу жүктемесінің жалпы көлемі, сондай-ақ сыныптар бойынша апталық және жылдық оқу жүктемесі ҮОЖ-да белгіленеді.

42. Апталық оқу жүктемесі Үлгілік оқу жоспарында (инвариантты және вариативті компоненттер) айқындалған оқу жұмыстарының барлық түрлерін қамтиды. Арнайы білім беру ұйымдарының оқу жоспарларында даму бұзушылығының түрін ескере отырып, міндетті түзеу компоненті қарастырылған. Арнайы білім беру ұйымдарының оқу жоспарларындағы

инвариантты, түзеу және вариативті компоненттер білім алушылардың ерекше білім беруге қажеттіліктерін ескере отырып белгіленеді.

Инвариантты компоненттен таңдалған вариативті компоненттінің таңдау бойынша пәндеріне "сыналды" / "сыналмады" қойылады.

43. Сыныпты екі топқа бөлуге білім беру ұйымдарында сыныптардағы білім алушылар саны – 24 және одан артық болғанда:

- 1) оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптарда – қазақ тілі мен әдебиеті;
- 2) шетел тілі;
- 3) көркем еңбек;
- 4) информатика бойынша жүзеге асырылады.

Білім беру ұйымдарында сыныптардағы білім алушылар саны 24 және одан артық болған жағдайда, оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптарда орыс тілі мен әдебиеті бойынша сыныпты екі топқа бөлуге болады.

44. Сыныпты екі топқа бөлуге білім беру ұйымдарында сыныптарда білім алушылар саны – 24 және одан артық болғанда:

- 1) оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптарда – қазақ тілі мен әдебиеті;
- 2) шетел тілі;
- 3) технология;
- 4) информатика бойынша жүзеге асырылады.

45. Жоғарыда аталған пәндерден инклюзивті білім беру аясында сыныпты топтарға бөлу білім алушылардың жалпы саны ерекше білім беру қажеттіліктері бар әр балаға барлық білім алушылар санын үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.

4-тарау. Білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар

46. Негізгі орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың ғылым жүйесінің базалық негіздерін меңгеруіне, олардың бойында тұлғааралық және этносаралық қатынастың жоғары мәдениетін қалыптастыруға, жеке тұлға ретінде өзін-өзі танытуына және кәсіптік бағдарлануына, сондай-ақ білім алушылардың бейіналды даярлығына бағытталады.

47. Білім алушылардың дайындық деңгейі бірнеше мәндес оқу пәндерін біріктіретін "Тіл және әдебиет", "Математика және информатика", "Жаратылыстану", "Адам және қоғам", "Технология және өнер", "Дене шынықтыру" білім беру салаларының ерекшеліктері ескеріле отырып жобаланған оқытудан күтілетін нәтижелер арқылы айқындалады.

48. Білім беру салалары (және оқу пәндері) бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер негізгі орта білім берудің базалық мазмұнын айқындау үшін негіз болып табылады.

49. Негізгі орта білім берудің оқу бағдарламаларында білім беру салалары (және оқу пәндері) бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер әрбір оқу пәнінің бөлімдері бойынша оқыту мақсаттарында нақтыланады.

50. Оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесі білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың жеке даму траекторияларын қалыптастыруға және олардың оқытудың ұзақ мерзімді мақсаттарына кезең-кезеңмен қол жеткізуге ілгерілеуіне мүмкіндік жасайды.

51. "Тіл және әдебиет" білім беру саласы бойынша негізгі орта білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

Қазақ тілі (оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін)/ "Орыс тілі" (оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін)/ "Ана тілі" (оқыту ұйғыр/өзбек/тәжік тілдерінде жүргізілетін сыныптар үшін):

1) тыңдалым және айтылым:

білім алушы қарым-қатынастың әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени, оқу-кәсіптік салалардағы мәтіндерін түсінеді; сөйлесу тәртібінің, бағалаудың ашық және жабық түрде берілген нысандарын таниды; әртүрлі өмірлік жағдаяттарда ауызша тілдік қарым-қатынасты жүзеге асырады; тілдік қарым-қатынастың әртүрлі мақсаттары мен тактикаларын іске асыру үшін түрлі тілдік құралдарды пайдалана отырып, әңгімеге бастамашы бола алады және диалогты қолдайды; проблемалық сипаттағы ақпаратты жинақтай отырып, монолог құрастырады; өз пікірін қорғайды және дәлелдейді; өз пікірін білдіре отырып, әңгіме нысанасына қатысты сөйлеушінің көзқарасын бағалайды; тақырыбы/басы/соңы бойынша мәтін мазмұнын болжайды; өз сөздерін ресімдеу кезінде грамматикалық, стилистикалық нормаларды сақтайды;

2) оқылым:

білім алушы әртүрлі типтегі, жанрлар мен стильдердегі мәтіндерден негізгі және егжей-тегжейлі ақпаратты (мәтіндік, сандық, графикалық) түсінеді және өзінше түсіндіреді; мәтіннің астарлы мағынасын түсінеді; зерттеп, шолып, таңдап, белгілеп оқуды, арнайы ақпарат алу үшін оқуды, талдамалық оқуды, белгілі бір мақсатпен оқуды қоса алғанда, оқу стратегияларын пайдаланады; әртүрлі дереккөздерден қажетті ақпараттарды алады, оларды талдайды және жинақтайды; қарым-қатынастың әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және оқу-танымдық аяларына қатысты мәтіндердің құрылымдық, лингвистикалық және стилистикалық ерекшеліктерін салыстырады; дәлелдер мен фактілерді ажырата отырып, ақпараттың өзектілігі мен құндылығы тұрғысынан мәтінді бағалайды;

3) жазылым:

білім алушы естіген және оқыған ақпараттарын жинақтай отырып, әртүрлі типтегі, жанрдағы және стильдегі мәтіндерді жазады; ақпаратты ұсынудың әртүрлі нысандарын пайдалана отырып, мәтін құрастырады (оның ішінде, баспа); ұсынылған ақпаратты талдау және бағалау қабілетін көрсете отырып, өзінің проблемалық сипаттағы мәтінін (мақала, эссе, хат және т.б.) жазады; әртүрлі типтегі, жанрдағы және стильдегі мәтіндердің құрылымдық-композициялық, тілдік ерекшеліктерін салыстырады; анықтамалық материалды пайдалана отырып мәтіндерді түзетеді және редакциялайды; белгілі бір тақырып

бойынша қарапайым, күрделі және жан-жақты жоспар жасайды; орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық нормаларды сақтайды.

"Қазақ тілі мен әдебиеті (оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін) / "Орыс тілі мен әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін)

1) тыңдалым:

білім алушы мәтіннің негізгі мазмұнын, сондай-ақ сөйлеушінің ниетін білдіретін функционалдық маңызды мағыналы ақпаратты түсінеді; мәтіннен арнайы ақпаратты алады; терминдердің мәнін және әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-мәдени және оқу-танымдық аялары бойынша мәтіннің негізгі бөліктерін түсінеді; фактілер мен пікірлерді ажырата отырып, мәтіннің мазмұнын бағалайды; әртүрлі стильдегі және жанрдағы мәтіндердің негізгі проблемаларын айқындайды; мәтінде айтылған деректер мен құбылыстар, оқиғалар арасындағы байланыстар мен қарым-қатынастарды аша отырып, мәтінді талдайды; иллюстрациялар/негізгі сөздер/тақырыбы/басталуы бойынша айтылған ойдың мазмұнын болжайды;

2) айтылым:

талқылау, өзінің пікірін білдіру және оқиғаларды, пікірлер мен проблемаларды бағалау арқылы білім алушы оқылған тақырыптар аясындағы диалогты қолдайды; назарды өзіне қарату тәсілдерін пайдаланып және мақсатты аудиторияны есепке ала отырып монолог құрады, ұсынылған тақырып бойынша ақпаратты талдайды және жинақтайды; белгілі бір тақырып бойынша айтылған ойды бағалайды; сөйлеу нормаларын сақтай отырып, тілдің лексикалық және грамматикалық құралдарын пайдаланады;

3) оқылым:

білім алушы оқылған тақырыптар аясында белгілі бір күрделі тұтас және аралас мәтіндердің мазмұнын түсінеді; әртүрлі типтегі, стиль мен жанрдағы мәтіндердің ерекшеліктерін анықтайды; сөздердің айқын және астарлы мағынасын, көркем бейнелеуіш құралдардың мәнін түсінеді; өзектілігін, шынайылығын, пайдалылығын және құндылығын анықтай отырып, әртүрлі дереккөздерден қажетті ақпаратты алады; негіздемелі қорытынды шығара және оқығанына сыни тұрғыдан баға бере отырып, мәтіннің мазмұнын талдайды және жинақтайды; көркем шығарманың тақырыбын, идеясын, проблемасын, автордың көзқарасын анықтай отырып мәтінді салыстырады, белгіленген оқу стратегияларын пайдаланады;

4) жазылым:

білім алушы әртүрлі тілдік құралдарды пайдалана отырып, естігені және оқығаны негізінде әртүрлі типтегі, жанрдағы және стильдегі мәтіндерді жазады; әртүрлі деректерден ақпарат алу арқылы проблемалық сипаттағы мәтіндерді жазады; тұтас мәтіндердің негізінде сызбаларды, кестелерді, диаграммаларды жасайды; белгілі бір тақырып бойынша қарапайым, күрделі және жан-жақты жоспар жасайды; әртүрлі типтегі, стильдегі мәтіндердің мазмұнын салыстырады, талдайды және бағалайды; орфографиялық және грамматикалық нормаларды

сақтайды; троптар мен тілдің көркемдегіш-бейнелеуіш құралдарын пайдаланады.

"Қазақ әдебиеті" / "Орыс әдебиеті" / "Ұйғыр әдебиеті" / "Өзбек әдебиеті" / "Тәжік әдебиеті":

Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) әдебиеттің негізгі даму кезеңдерін; әртүрлі жанрдағы шығармалардың мазмұнын, фольклорда халық тұрмысының, салт-дәстүрінің бейнелену ерекшеліктерін, әдеби терминдер мен әдеби бағыттарды, түрлері мен жанрларын, көркем шығармалардың бейнелі суреттеулерді біледі, өлең мәтіндері мен прозалық мәтіндердің фрагменттерін (таңдауы бойынша) жатқа біледі; оқылатын шығармалардан дәйексөздерді біледі;

2) ұлттық көркем мұраның әлемдік мәдениеттегі мәнін; әдебиеттің мәдениеттің аса маңызды жетістіктерінің бірі ретіндегі рөлін; адам өміріндегі көркем әдебиеттің мәнін, әдеби терминдер мен әдеби бағыттарды, түрлері мен жанрларын, шығарманың тақырыбын, идеясын, проблемаларын, шығармадағы автордың көзқарасын, көркем шығармалардағы бейнелі суреттеулерді, шығармаларда ашық және астарлы айтылған мағыналарды түсінеді;

3) әдеби тақырыпқа хабарлама, баяндама, эссе, сұхбат дайындау; жазбаша әңгіме құрастыру үшін әдеби кейіпкерлердің диалогын (оқығанының негізінде) дайындау – кейіпкерлердің біреуіне немесе бір топ кейіпкерге (топтық мінездеме), екі кейіпкерге (салыстырмалы мінездеме) мінездеме беру кезінде, өз бетімен оқыған кітапқа шағын жазбаша пікір дайындау кезінде; талдамалық сипаттағы өзіндік мәтін құрастыру кезінде, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қатыстыра отырып, оқыған мәтінге өзіндік түсініктеме беру процесінде; өзі үшін өзекті оқу ортасын анықтау және көркем шығармаларды бағалау; пікірталастарға немесе көпшілік алдында сөз сөйлеуге қатысу; қажетті ақпаратты іздестіру үшін алған білім, білік және дағдыларын; оқытылатын шығармаларды талдау үшін арнайы терминдер мен ұғымдарды; өзекті проблемаларды талқылау кезінде меңгерген дағдыларын; өз ойын білдіру, мәдени іс-шараларға қатысу үшін шығармашылық қызметтің тәсілдерін қолданады;

4) оқығанына өзінің көзқарасын дәлелмен тұжырымдай отырып, әртүрлі жанрда бейнеленген шығармаларды; тақырыпты, идеяны және шығарма композициясының, сюжет ерекшеліктерін, шығарманың тілдік ерекшеліктерін, негізгі эпизодтарын, кейіпкерлердің іс-әрекетін және амалдарын, жазушы стилінің ерекшеліктерін талдайды, оларды әлем әдебиеті туындыларымен және өнердің басқа түрлерінің туындыларымен салыстырады;

5) көркем мәтіннің жанры және түрі жағынан ұқсас шығарманы талдау жолдарын таңдау; фактілерді, детальдарды тарихи деректермен салыстыру; әртүрлі жоспарлар құру үшін; әртүрлі ресурстарды пайдалану арқылы жазбаша мәтіндерді құрастыру үшін алған білімін, білігін және дағдыларын жинақтайды; шығармалардағы құндылықтарды қазақ және басқа да халықтардың құндылықтарымен өзара байланыстырады;

б) оқылған шығарманы композициялық, стильдік тұтастығы, тілдік ресімделуі және қойылған коммуникативті міндеттерге қол жеткізу тиімділігі тұрғысынан; өнердің басқа да құралдары арқылы жасалған көркем мәтінді түсіндіруді бағалайды.

"Шетел тілі":

1) тыңдалым:

білім алушы оқытылған тақырыптар шеңберінде мәтіндердің негізгі мазмұнын түсінеді; екінші кезектегі мәселелерді қалдырып, басты фактілерді анықтайды; оқытылған тақырыптар шеңберінде егжей-тегжейлі ақпаратты түсінеді; қосымша ақпарат алу мақсатында естігені негізінде күрделі сұрақтар құрастырады; түпмәтіндік мәнге сүйене отырып, естігені бойынша ой қорытады; оқытылған тақырыптар шеңберінде арнайы ақпаратты ажырата алады; оқытылған тақырыптар шеңберінде берілген дәлелдердің сәйкессіздігін анықтайды;

2) айтылым:

білім алушы оқытылған тақырыптар шеңберінде оқиғаның логикалық дамуын құрастырып, мәтіннің негізгі мазмұнын жеткізеді; формальды және формальды емес стильдерді қолданады; оқытылған тақырыптар шеңберінде ақпаратпен таныстырады; оқытылған тақырыптар шеңберінде мәтіннің атауы, иллюстрациялары, түйін сөздері, мәтін үзінділері және т.б. бойынша ықтимал мазмұнын болжайды; нақты ақпарат алу үшін қарапайым және күрделі сұрақтар қояды; оқу тапсырмаларын орындау үшін құрбы-құрдастарымен (жұпта, топта) бірлесіп жұмыс жасайды; оқытылған тақырыптар шеңберінде мәтіндерді салыстырады және қарама-қарсы қойып салыстырады; өз көзқарасын негіздей отырып, пікірін білдіреді;

3) оқылым:

білім алушы оқытылған тақырыптар шеңберінде әртүрлі стиль мен жанрдағы мәтіндердің негізгі мазмұнын анықтайды; оқытылған тақырыптар шеңберінде әртүрлі стиль мен жанрда берілген мәтіндердегі егжей-тегжейлі ақпаратты ажырата алады; түрлі ақпараттық ресурстарды (анықтамалық материалдар, сөздіктер, Интернет және басқалары) пайдаланады; оқытылған тақырыптар шеңберінде мәтіндегі арнайы ақпаратты және мәтіндердің әртүрлі стилі мен жанрларын анықтайды; мәтіннің атауы, мәтін үзіндісі, иллюстрациялары, түйін сөздері және т.б. бойынша мазмұнын болжайды; автордың көзқарасын немесе пікірін анықтайды; түрлі мәтіндерден алынған ақпаратты бағалайды;

4) жазылым:

білім алушы кестелерді, диаграммаларды, схемаларды, сауалнамаларды, формулярларды және т.б. толтырады; оқытылған тақырыптар шеңберінде жоспар құрады, мәтінді жазады, редакциялайды және түзетеді; коммуникативтік міндеттерге сәйкес мәтіннен үзінділер алады; бұрын оқыған тақырыптар бойынша алған біліміне сүйене отырып, шынайы және/немесе ойдан шығарылған өткен, осы шақтағы және болашақта болатын оқиғаларды

суреттейді; оқытылған тақырыптар шеңберінде мәтіндегі сөйлемдер мен абзацтарды бір-бірімен байланыстырады және үйлестіреді; оқытылған тақырыптар шеңберінде берілген мәтіннің тыныс белгілерін сауатты және дұрыс қояды; тиісті ережелер мен форматты сақтай отырып, әртүрлі стиль мен жанрда мәтіндер құрайды.

52. "Математика және информатика" білім беру саласы бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер.

Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) қарапайым математиканың, статистиканың және ықтималдық теориясының негізгі ұғымдарын; сандар жіктелімін; нақты сандармен есептеу амалдарын; қарапайым математиканың негізгі формулаларын; функция ұғымын, оның қасиеттері мен графигін; алгебралық теңдеулер, теңсіздіктер және олардың жүйелерін шешу тәсілдерін; көпбұрыштар жіктелімін; жазық фигуралардың негізгі түрлерінің қасиеттерін және белгілерін; комбинаторика ережелерін; оқиға ықтималдығының классикалық, статистикалық және геометриялық анықтамаларын; статистикалық деректерді жинау және өңдеу әдістерін;

қолданбалы есепті шешу үшін математикалық модельді пайдалану алгоритмін; ақпарат, ақпараттық процестер, технологиялар және модельдер туралы ғылыми түсініктердің негізін; қазіргі заманғы қоғамдағы және әрбір адамның өміріндегі ақпараттық технологиялардың рөлін; компьютерлік жүйелер мен желілер құрылысының негіздерін, сондай-ақ олардың бағдарламалық қамтылыммен өзара әрекеттестігін; модельдеу, алгоритмдеу және бағдарламалау арқылы есептерді шешу тәсілдерін; әртүрлі сандық құрылғылармен дұрыс және қауіпсіз жұмыс жасау ережелерін біледі;

2) математиканың академиялық тілін; санды стандартты түрде жазу тәсілін; квадрат үшбұрыштың түбірлері мен коэффициенттері арасындағы байланысты; түрлі қолданбалы есептерді шешуде математикалық модельдерді пайдаланудың маңыздылығын; аксиома мен теорема сияқты математикалық категориялардың мағынасын; жазықтықтағы геометриялық салулар мен өлшемдердің қағидаттарын; таңдау және бас жиынтықтың сандық сипаттамаларының мағынасын; сандық және сапалық талдау жүргізудегі статистикалық деректерді графикалық түрде берудің рөлін;

компьютердің негізгі құрылғыларының өзара әрекеттестігін; қолданушының жүйемен жұмыс істеуіне арналған бағдарламалық қамтылымның қажеттілігін; барлық деректер мен нұсқауларды беру үшін компьютермен екілік кодты пайдалануды; ақпаратты өлшеу бірліктері арасындағы байланысты; ақпаратты және ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын қолданудың экономикалық, құқықтық және этикалық аспектілерін түсінеді;

3) практикалық есептерді шешуде математикалық білімін; математикалық есептерді шешу алгоритмдерін; түпмәтінге сәйкес математикалық терминологияны; нақты сандарды есептеу амалдары; ауызша және жазбаша түрде дәл және жуықтап есептеуді; геометриялық есептерді шешуде жазық фигуралардың қасиеттерін; түрлі қолданбалы есептерді шешуде математикалық

модельдерді; математикалық есептерді шешуде есептеу техникасын және бағдарламалық қамтылымды;

қажетті ақпаратты жинау, ұсыну, өңдеу, сақтау және беру үшін ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың заманауи бағдарламалау құралдарын; объектілер мен процестерді (физикалық, биологиялық, экономикалық және ақпараттық) визуализациялау және зерттеу жұмыстарын жүргізу үшін олардың компьютерлік модельдерін; практикалық есептерді шешу үшін алгоритмдерді жазудың негізгі ережелерін және бағдарламалау тілдері мүмкіндіктерін; құжаттарды жасау, қарастыру және редакциялаудың бірлескен жұмысы үшін жергілікті және ғаламдық желі мүмкіндіктерін қолданады;

4) заңдылықтарды талдайды және олардың негізінде математикалық модельдер құрастырады; статистикалық деректердің берілуінің түрлі нысандарын пайдаланып, статистикалық деректерді; рационал және иррационал өрнектерге жасалған түрлендірулерді; теңдеулерді, теңсіздіктерді және олардың жүйелерін шешуді; геометриялық фигуралардың өзара орналасуын; функциялардың қасиеттерін; математикалық модельдер құрастыру үшін мәтіндік есептердің шарттарын; графика, диаграмма және әртүрлі сызбалар түрінде ұсынылған деректерді және олардың нәтижелерін;

шынайы және ойдағы объектілер мен процестерді зерттеуге арналған компьютерлік модельдерді; ең тиімдісін анықтау үшін компьютерде есептерді шешудің әртүрлі тәсілдерін; бар қателерді анықтау және оларды кейіннен түзету үшін бағдарламалау тілінде бағдарламалау кодын талдайды;

5) математикалық есептерді шешудің алгоритмдерін; статистикалық деректерді өңдеу және талдау нәтижелері бойынша қорытындыларды; аксиомалар мен теоремалар арқылы дәлелді пікірлерді; геометриялық түрлендірулерді қолдана отырып құрастыру есептерін шешу тәсілдерін;

өз идеяларын ұсыну және іске асыру үшін мәтіндер, кестелер, деректер қоры, графика мен мультимедиа түріндегі ақпаратты; электрондық кестелерде, 3D-редакторларда, сондай-ақ бағдарламалау ортасында объектілер мен процестердің (физикалық, биологиялық, экономикалық және т.б.) модельдерін жинақтайды;

6) есептің түпмәтініне қатысты есептеулер нәтижесін; берілген параметрлердің мәндеріне байланысты функциялардың графиктерінің орналасуын; шамалардың жуық мәндерін және олардың стандартты түрде жазылуын; жүргізілген тәжірибелер санының артуына байланысты оқиға нәтижесінің абсолюттік және салыстырмалы жиілігін; ақпараттың сапасын, маңыздылығын, пайдалылығын және тиімділігін; пайдаланушының қажеттіліктеріне байланысты компьютердің пішін үйлесімін және бағдарламалық қамтылымын таңдауды; компьютерлік модельдің шынайы объектілерге сәйкестігін; алгоритмнің тиімділігін және оны орындаудың нәтижелерін; ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарының адам денсаулығына теріс әсер етуін бағалайды.

53. "Жаратылыстану" білім беру саласы бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер.

Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) бастапқы географиялық, биологиялық, физикалық және химиялық ұғымдарды; заманауи өмірдегі жаратылыстану ғылымының рөлін; негізгі биологиялық, физикалық және химиялық теориялар мен заңдардың мәнін; атақты ғалымдардың жаратылыстану ғылымдарының қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесін; энергия көздерін, оның түрлерін және қолданылу салаларын; практикалық және эксперименттік жұмыстарды орындау барысында қауіпсіздік техникасының ережелерін; физикалық және химиялық шамалардың өлшем бірліктерін; механика (кинематика, динамика, статика, сақталу заңдары), жылу физикасы (молекулалық физика және термодинамика), электр және магнетизм (электростатика, тұрақты және айнымалы электр тогы, магниттік өріс, электромагнитті индукция), оптика (геометриялық және толқындық), кванттық физика элементтері, атом физикасы, астрономия бөлімдеріндегі ұғымдарды, формулаларды, заңдарды және физикалық тұрақты шамаларды; атом-молекулалық ілімді, атомның құрылысы және элементтер қасиетін; химиялық таңбаларды; заттардың жіктелуін; химиялық және физикалық, биологиялық құбылыстарды; химиялық байланыс түрлерін және заттардың құрылысын; химиялық реакциялардың типін, жүру белгілерін және заңдылықтарын; бейорганикалық және органикалық қосылыстардың маңызды кластарын және олардың қасиеттерін; электролиттік диссоциация теориясын; химиялық элементтердің периодтық заңын және периодтық жүйесінің құрылымын; Қазақстанның химия және металлургия өнеркәсіптерінің маңызды салаларын; микробиология, молекулалық, жасушалық биология негіздерін; өсімдіктер және жануарлар ағзаларының ішкі ортасы мен мүшелер жүйесінің компоненттерін; өсімдіктердің және жануарлардың негізгі топтарын; тірі ағзалардың адам және табиғи кешен үшін маңызын; эволюциялық дамудың негізі мен заңдылықтарын; сұрыптау әдістерін; биогеоценоздар мен агроценоздардың құрылымын; тірі ағзаларға қоршаған орта факторларының әсерін, адам іс-әрекетінің қоршаған ортаға әсерін; географиялық зерттеулер әдістерін; аумақтық кешендерді; географиялық объектілердің, процестер мен құбылыстардың мәнін, жіктелуін, таралу және орналасу ерекшеліктерін; заманауи геоақпараттық жүйелердің жұмыс істеу ерекшеліктері мен қолдану аясын; географиялық қабық пен географиялық ортаның, геосфералардың құрамын, құрылымын, заңдылықтарын, дамуының басты кезеңдерін; карталардың түрлерін, жіктелуін және элементтерін; материктер мен мұхиттардың, жекелеген аумақтардың, елдердің және Қазақстан Республикасының табиғаты ерекшеліктерін; әлем, жекелеген өңірлер, елдер және Қазақстан Республикасы шаруашылығының аумақтық және салалық құрылымын, даму жағдайлары мен факторларын; халықаралық экономикалық қатынастардың мақсаттары мен нысандарын; елді мекендердің түрлерін, құрылымын, функцияларын, орналасу факторлары мен даму серпінін; ғаламдық және өңірлік демографиялық проблемаларды; жекелеген аймақтардың,

елдердің және Қазақстан Республикасының демографиялық саясаты ерекшеліктерін; Қазақстан Республикасының экономикалық және саяси географиялық жағдайын, аумақтық-әкімшілік бөлінуін; Қазақстан аймақтарының табиғи-ресурстық әлеуетін; елдердің типологиясын; экономикалық жүйелердің модельдерін; халықаралық байланыстардың түрлерін; табиғатты қорғау және тұрақты даму шараларын біледі;

2) шамалардың физикалық мағынасын, механика, электр және магнетизм, оптика, атом физикасы, астрономияның негізгі терминдері мен заңдарын; биологиялық, физикалық және химиялық құбылыстардың адам өміріндегі маңыздылығын; химиялық реакциялардың жүру жағдайларын; тотығу және қалпына келу процесін; органикалық және бейорганикалық заттар кластарының арасындағы айырмашылықтарды; ИЮПАК Теориялық және қолданбалы химияның халықаралық одағы халықаралық номенклатурасын; химиялық өндірістің технологияларын және ғылыми қағидаттарын; микробиологияның медицинадағы, ауыл шаруашылығындағы және өнеркәсіптегі маңызын; жасушалардағы молекулалар және органоидтар деңгейінде жүретін процестерді; өсімдік және жануарлар ағзаларының ішкі ортасы мен мүшелер жүйесінің функцияларын, өсімдік пен жануарлардың негізгі топтарының жіктелу қағидаттарын; метаболизм процестерін; жаһандық және жергілікті экологиялық проблемаларды; жердегі биокөптүрлілікті сақтаудағы Қызыл кітаптың рөлін; табиғи және әлеуметтік-экономикалық заңдылықтардың, процестердің, құбылыстардың мәнін; заманауи географиялық кеңістіктің, аумақтық кешендердің ерекшеліктерін; географиялық объектілердің, процестер мен құбылыстардың өзара байланыстарын; географиялық қабық пен географиялық ортадағы процестердің себептерін, кезеңдерін, салдарын, мәнін; геосаяси процестерді; геосаясат субъектілерінің рөлі мен ықпал өрісін, өзара әрекеттестігін; "Байқоңыр" ғарыш айлағының өңірлік және халықаралық маңыздылығын түсінеді;

3) тірі және өлі табиғаттағы объектілерді, процестер мен құбылыстарды сипаттау үшін негізгі физикалық, химиялық, биологиялық, географиялық ұғымдар мен терминдерді; тәжірибелік-эксперименттік және зерттеу жұмыстарын қауіпсіз жүргізу әдістерін; қолданбалы және оқу тапсырмаларын шешу, практикалық және зертханалық жұмыстарды орындау барысында физика, химия, биология, географияның заңдары мен формулаларын; нәтижелерді ұсынуда графикалық тәсілдерді, өлшем бірліктердің Халықаралық жүйесін; алынған білімдерін биологиялық, физикалық және химиялық құбылыстардың жүру жағдайларын және процестерді түсіндіруге; ағзалардың әртүрлі топтарын сипаттаған кезде бинарлық номенклатураны; географиялық қабық пен географиялық орта компоненттерінің сандық және сапалық сипаттамаларын анықтау әдістерін; картометрия тәсілдерін, кеңістікте бағдарлау және навигациялық дағдыларды қолданады;

4) ғылыми-жаратылыстану эксперименті нәтижесінде алынған деректерді; графиктік және кестелік нысанда берілген ақпаратты; заттардың қасиетінің

сапалық және сандық құрамына және оның құрылымына тәуелділігін; заттардың қасиеті мен қолданылуы арасындағы себеп-салдарлық байланысты; адам ағзасының химиялық құрамын және оның дұрыс жұмыс істеуі үшін микроэлементтер мен макроэлементтердің маңызын; биологиялық процестер мен құбылыстардың заңдылықтарын; тірі ағзалардың мүшелер жүйесінің құрылысы мен функциясын; трансгендік технологияларды қолдануға байланысты проблемаларды; биогеоценоздағы заттар айналымының процестерін; географиялық қабық пен географиялық ортадағы процестер мен құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстарын; жаратылыстану ғылымдары саласындағы жетістіктер мен ғылыми жаңалықтарды қолдану аясын; географиялық объектілердің орналасу факторларын; қоғамдық өндірістің ғылыми-жаратылыстану, әлеуметтік-экономикалық негіздерін; Қазақстанның географиялық және геосаяси жағдайын, саяси, экономикалық және әлеуметтік дамуының ерекшеліктері мен факторларын, оның дүниежүзіндегі рөлі мен орнын талдайды;

5) кесте, сызбанұсқа, хабарлама, баяндама, таныстырылым түрінде көрсету үшін жинақталған және өңделген деректерді, ақпараттарды; гипотеза, дәлел және түсініктеме жасауға арналған ғылыми модельдерді және дәлелдемелерді; эксперимент және зерттеулер жүргізу жоспарын; эмпирикалық қағидаларды, қағидаттар мен заңдылықтарды жүйелеу, жіктеу және анықтау үшін тірі және өлі табиғатта болатын процестер туралы білімдерді жинақтайды;

б) жасалған эксперименттің нәтижелерін, зертханалық жұмыстарды жүргізу кезіндегі тәуекелдерді, түрлі биологиялық, физикалық және химиялық процестердің адамның тыныс-тіршілігі мен қоршаған ортаға әсерін; табиғи биогеоценоздар мен агроценоздардың жағдайын; өнеркәсіптің технологиялық қағидаттарының тірі табиғат компоненттері арасындағы тепе-теңдікті сақтауға әсерін; пайдалы қазбалар мен табиғи ресурстарды дұрыс пайдаланудың маңыздылығын; әртүрлі мақсаттар мен қызмет түрлері үшін географиялық объектілердің, процестер мен құбылыстардың жарамдылық және пайдалану дәрежесін бағалайды.

54. "Адам және қоғам" білім беру саласы бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер.

Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) отан және дүниежүзі тарихы кезеңдерін; Қазақстан және дүниежүзі тарихының ежелден бастап қазіргі күнге дейінгі негізгі оқиғаларын, құбылыстарын, процестерін; отан және әлем тарихында маңызды рөл атқарған тарихи қайраткерлерді; тарихи даму барысында қалыптасқан ұлттық және әлемдік мәдениеттің маңызды жетістіктерін; тарих ғылымының базалық ұғымдарын; тарихи деректердің түрлерін; құқық пәні мен ұғымын; заманауи құқық жүйелерін; іргелі құқықтық және әлеуметтік құндылықтарды: адам құқығы, демократия, азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет, заңдылық және құқық тәртібі; қазақстандық құқық саласының базалық мазмұны мен негізгі ұғымдарын; құқық дереккөздерін; гуманизмге, адалдыққа, отан алдындағы

борыш пен толеранттылыққа негізделген құндылықтар мен нормалар мәнін; адамның өзіне, қоршаған әлемге, жалпы адамзатқа деген қарым-қатынасын ескеретін адамгершілік мінез-құлық негіздерін, әлеуметтік маңызды бағдарды; адамның жағымды және жағымсыз қасиеттері, эмоциялары мен сезімдері туралы ұғымдарды біледі;

2) тарихтың барлық кезеңдері бойы отан және дүниежүзі тарихының дамуының тұтастығы мен үздіксіздігін сипаттайтын негізгі оқиғалардың, құбылыстар мен процестердің мәнін; Қазақстан мен түрлі әлем елдерінің қоғамдық-саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени дамуының сипатты белгілерін; заманауи қоғамдық процестердің тарихи шарттылығын, адамзаттың мәдени әртүрлілігін; Қазақстанның тарихи жолының ерекшеліктерін, әлем тарихындағы оның рөлі мен орнын; отан және әлем тарихындағы көрнекті тұлғалардың рөлі мен орнын; өзін Қазақстан Республикасы азаматы ретінде сезінуі нысанында азаматтық және ұлттық біртектілігін; отан және әлем тарихына, мәдениетіне, дәстүрлеріне, адам құқығы мен бостандығына, қоғам өмірінің демократиялық қағидаларына құрметпен қарау қажеттігін; мемлекет және құқықтың пайда болуы, олардың өзара байланысы; қазақстандық құқық салаларының негізгі ұғымдары мен базалық санаттарын; құқық мазмұнын, нақты құқықтық қарым-қатынастардың қатысушысы ретінде азаматтың міндеттері мен жауапкершілігін; әлеуметтік өмірдің негізгі салаларындағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу қажеттілігін; тұлғаның құқығын құрметтеу қажеттілігін; адамның ұдайы өзін-өзі дамыту мен тану қажеттілігін; жалпы адамзаттық, этномәдени және ұлттық құндылықтардың өзара байланысын; сөзі мен әрекеті үшін жауапкершілікті; отбасындағы, ұжымдағы және қоғамдағы өзінің рөлін; болашақ мамандығын саналы таңдау маңыздылығын; өмірде өзара көмектің маңыздылығын; практикада салауатты өмір салты туралы білімді қолдана отырып, өз өмірі мен денсаулығын құндылық ретінде түсінеді;

3) тарихи ойлау дағдыларын: өмірлік міндеттер мен мәселелерді шешу үшін; тарихи картадағы өзгерістерді, түрлі объектілердің орналасқан жерін анықтау кезінде; тарихи тұлғаларды, оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді салыстыру кезінде; Қазақстанның және әлемнің басқа да елдерінің саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуын сипаттау кезінде; тарихи негізіне сүйене отырып, заманауи өмірдің құбылыстарына қатынасы бойынша өз ұстанымын анықтау кезінде; тарихи материалдармен жұмыс кезінде; күнделікті өмірде және практикалық әрекетінде құқықтық ақпаратты; құқықпен реттелген, күнделікті өмірде заңға сәйкес іс-қимыл мен мінез-құлық тәртібін таңдау кезінде; құқықтар мен бостандықтарды жүзеге асыру тәсілдерін айқындау кезінде, сондай-ақ бұзылған құқықтарды қорғау кезінде; тиісті органдар мен ұйымдарға білікті заң көмегіне жүгіну кезінде; өзекті қоғамдық және құқықтық мәселелер бойынша пікірталастарға қатысу кезінде; қоғамға қызмет етуге бағытталған, проблемаларды шешуде шығармашылық тәсілді; адамгершілік нормаларына сәйкес түрлі мәселелерді сындарлы шешуде; басқа адамдармен

және қоршаған ортамен тілектестік қарым-қатынас орнату кезінде алынған білімді, білікті және дағдыны қолданады;

4) себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді; жалпы сипатты белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып, Қазақстанның және басқа да елдердің тарихи дамуын; тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін; тарихи параллель өткізу жолымен Қазақстан мен әлемнің жекелеген мемлекеттерінің даму үрдістерін, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін; проблемалық сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тарихи дереккөздерді; бір тарихи оқиғаларға, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды; түрлі таңбалы жүйеде (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ұсынылған ақпараттарды; қоғамдағы құқықтық қатынастарды реттейтін нормалар мен тетіктерді; құқықтық қатынастар субъектілерінің негізгі құқықтары мен міндеттерін; қоғамдағы құқықтық қатынастарға байланысты, күрделі емес практикалық жағдаяттарды; жасөспірімдердің заң алдындағы жауапкершілігін және құқықтық ережелерінің ерекшеліктерін; түрлі деректерден алынған құқықтық сипаттағы ақпараттарды; адамдарда тұлғалық өзін-өзі анықтау, өзін-өзі таныту, өзін-өзі бақылау қабілетін қалыптастыру нысандары мен әдістерін; материалдық және материалдық емес жоспардың қажеттіліктері және олардың қалау мен мүмкіндіктерге сәйкес келуін талдайды;

5) жалпы заңдылықтарды анықтай отырып, тарихи құбылыстардың, процестердің сипатты белгілерін жіктеу, жүйелеу, жалпылау және саралау үшін түрлі дереккөздердегі ақпараттарды; қоғамда болып жатқан қазіргі заманғы саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени процестерге бағдарлану үшін тарихи мәліметтерді; қоғамда әлеуметтік бейімделу үшін құқықтық және адамгершілік нормаларын ескере отырып, түрлі практикалық жағдаяттардағы мінез-құлық моделін жинақтайды;

б) тарихи оқиғаларды, процестерді, құбылыстарды, тұлғаларды отандық және әлемдік тарихқа ықпалы тұрғысынан бағалайды, оларды әртүрлі түсіндіруді; әртүрлі тарихи дереккөздердің анықтығын; заманауи өркениеттің перспективасын, оның дамуындағы қиындықтар мен проблемаларды; қазіргі қазақстандық қоғамның әлемдік экономикадағы, саясаттағы және мәдениеттегі ролін; қоғамдағы мемлекеттік-құқықтық институттардың қызметі, олардың дамуына өз үлесін қосу мүмкіндігін; қоғам өміріндегі оң және келеңсіз құбылыстарды; құқық қорғау мен заңдылық мәнін; нақты мәселелерді шешуде саналы белсенділік таныту қабілетін көрсету; адамгершілік нормаларына сәйкес белгіленген міндеттерді сындарлы шешу үшін өзінің ұжымда және топта ынтымақтасу қабілетін бағалайды.

55. "Технология және өнер" білім беру саласы бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер.

Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) өнер түрлерінің әртүрлі стильдері, бағыттары мен жанрларының жіктеуіші мен ерекшеліктерін; музыка мен өнердің бейнелеу және суреттеу

құралдарын; өнер түрлерінің стильдері мен жанрларының пайда болу тарихын; қазақ халқының және әлемнің басқа халықтарының сәндік-қолданбалы өнердегі салт-дәстүрлерін; әлемдік және ұлттық үздік музыка мен өнер туындыларын; халық және классикалық музыка аспаптарының жіктелімін; табиғи, жасанды және көркем материалдардың негізгі түрлері мен қасиеттерін; кейбір материалдардың қолмен, механикалық және көркем өңдеудің негізгі технологияларын; тамақ дайындаудың негізгі технологияларын; электротехникалық жұмыстардың негізгі түрлерінің жалпы сипаттамасын; электротехникалық материалдардың жіктелімін; технологиялық машиналардың, аспаптардың, аппараттар мен құралдардың жіктелімін; технологиялық машиналар мен жабдықтардың тұтынымдық және функциялық сипаттамасын; тоқыма бұйымдарын өңдеу, құрастыру және модельдеу негіздерін; өнер саласында қолданылатын заманауи ақпараттық технологияларды және бағдарламалық қамтылымды; жабдықтармен және құралдармен жұмыс істеу кезінде қауіпсіздік техникасы қағидаларын біледі;

2) адам мен қоғам өмірінде, қоршаған ортаны қорғау мен сақтауда өнер түрлерінің, техника мен технологияның маңызы мен ролін; қазақ халқының және әлемнің басқа халықтарының музыка мен бейнелеу өнері туындыларының құндылығын; өнер түрлерінің стильдері мен бағыттарының тарихи кезеңдермен байланысын; шығармашылық ойды түрлі өнер құралдары арқылы жеткізудің ерекшеліктерін; табиғи және жасанды материалдар қасиеттерінің бұйымдардың функциялық және эстетикалық сапасына әсерін; шешім қабылдау, идеяларды дамыту, шығармашылық бұйымдарды жасау үшін топтық және ұжымдық жұмыстың маңызын түсінеді;

3) әртүрлі өнер түрлерінде шығармашылық жобаларды жасау үшін; қарапайым электромонтаждау жұмыстарын жүргізу үшін; қоршаған әлемдегі образдарды, заттар мен құбылыстарды бейнелеуде көркем әдістер мен тәсілдерді, оның ішінде компьютерлік бағдарламалар мен қосымшаларды пайдалану арқылы; бұйымдарды, сондай-ақ өнер туындыларын жасау және дайындау барысында конструктивтік, көркем материалдардың түрлі қасиеттері туралы білімін; жаңа бұйымдардың прототиптерін, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технология құралдарын пайдалана отырып жасау үшін материалдарды өңдеудің негізгі технологияларын; өз идеяларын коммерциялық салада жүзеге асыру үшін шығармашылық өнімдерді жылжытудың түрлі тәсілдерін; өз еңбегін жоспарлау және ұйымдастыру әдістерін; қоршаған ортадағы экологиялық проблемаларды өнер арқылы көрсету тәсілдерін қолданады;

4) түрлі өнер туындыларындағы шығармашылық идеялар мен ойларды; өнер қайраткерлерінің және өзінің жұмысында пайдаланылған тәсілдерді, техникалар мен материалдарды; сапаны жақсарту мақсатында жасалған бұйымдардың прототиптерін; шығармашылық еңбек нәтижелерінің тұтынушылық мүмкіндігін; әлеуметтік-тарихи, өңірлік, ғылыми-техникалық, мәдени факторлардың өнер туындыларына ықпалын; өнердің, технологиялар

мен өндірістің қоршаған ортаға және адамның тіршілік әрекетіне әсерін талдайды;

5) әртүрлі өнер түрлері бойынша шығармашылық жобаларды, оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып; әртүрлі материалдар және құралдарды пайдалану арқылы түрлі техникаларда жұмыс жасаудың әдістері мен тәсілдерін; түрлі стильдер мен жанрларда импровизация, аранжировка жасау үшін әртүрлі идеяларды; шығармашылық жұмыстарды жасау үшін гуманитарлық және жаратылыстану-ғылыми пәндер бойынша білім мен дағдыларды; материалдардың технологиялық және пайдаланылу қасиеттерін ескеріп, кейбір бұйымдарды жасау үшін конструкторлық және дизайнерлік шешімдерді жинақтайды;

6) түрлі өнер туындыларындағы негізгі ойды, образдар мен идеяларды; ұлттық және әлемдік өнер туындыларының көркемдік және эстетикалық құндылығын; өздігінен/ұжыммен орындаған көркемдік, техникалық жұмыстарды; бұйымдардың функционалдық, эргономикалық және тиімділік мүмкіндіктерін; еңбек өнімдерінің тұтынушылық сапасын және технологиялық операцияларды орындаудың сервистік мүмкіндіктерін бағалайды.

56. "Дене шынықтыру" білім беру саласы бойынша күтілетін нәтижелер.

Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) дене шынықтыру сабақтарында қауіпсіздік ережелері мен техникасын; қимыл-қозғалыстарды, әр бағыттағы дене шынықтыру жаттығуларының кешендерін; дене шынықтыру сабақтары кезіндегі ағзадағы өзгерістерді (сыртқы және ішкі белгілері бойынша) және дене шынықтыру жүктемесінің режимдерін (жүрек соғуының жиілігі бойынша) бақылау әдістері мен тәсілдерін біледі;

2) еңбекке қабілеттілік деңгейін арттыру үшін денсаулықты сақтау және нығайту қажеттілігін; күн режимінде дене шынықтыру жаттығуларының рөлін; дене шынықтырудың ағза жүйелерінің функционалдық күйіне ықпал етуін; салауатты өмір сүрудің қажеттілігін; орындалатын қимыл-қозғалыстардың күрделілік деңгейін; дене даярлығының түрлі сатыларында дене шынықтыру жүктемесінің талап етілетін қарқынына жету қажеттілігін түсінеді;

3) денені жетілдіру үшін кең диапазондағы іс-қимыл дағдыларын; өзінің және топтың қызығушылығын есепке ала отырып, жеке және бірлескен дене шынықтыру сабақтарын болжау; өзінің және басқалардың дене шынықтыру тәжірибелерін байыту үшін білімі мен дағдыларын; оқу бағдарламасында көрсетілген спорт ойындары мен циклдік спорт түрлерінде тактикасы мен стратегиясын; бағдарламадағы спорт түрлері бойынша мектеп жарыстарында қазылық жасау кезіндегі қағидалар туралы білімін қолданады;

4) болашақ оқуды және топтағы мінез-құлықты басқару үшін дене шынықтыру жаттығуларындағы жетістіктер мен тәжірибені; іс-әрекетті оңтайландыру негізінде өзі-өзі дамытуға және білімін жетілдіруге даярлығын және қабілеттілігін; қысқа және ұзақ уақытты жаттығулар кезінде ағзадағы физикалық өзгерістерді басқарудың түрлі әдістерін талдайды;

5) қозғалыстың түрлері мен олардың ретін қозғалыстың жақсартылған комбинациясында; салауатты және қауіпсіз өмір сүруді қалыптастыруда білім мен дағдыларды; дене шынықтыру сабақтарының шеңберінде проблемаларды зерттеу және шешу үшін сын тұрғысынан ойлау құралдары мен білімін; адам өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін төтенше жағдайларда жеке және ұжымның қауіпсіз әрекеттерінің қағидаларын білуді жинақтайды;

б) өзінің физикалық қабілеттері мен басқалардың қабілеттерін; түрлі дене жаттығуларын орындау кезінде туындайтын қиындықтар мен тәуекелдерді; денсаулықтың түрлі аспектілеріне дене жаттығуларының әсерін; салауатты өмір салтын таңдау мен қалыптастыруда, мектепшілік және мектептен тыс спорттық іс-шараларға қатысуда белсенді шығармашылық іс-әрекетке араласу үшін өзінің әлеуетін бағалайды.

11. ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Жалпы орта білім

Болжалды өзгерістер:

Инвариантты компоненттің минимумы және кеңейтілген вариативті компоненті бар Негізгі оқу жоспарын (НОЖ) енгізу

Білім алушыларға болашақ мамандықтарына бағдарланған бейіндік пәндерді таңдау құқығын беру

Бейіндік пәндерді ағылшын тілінде оқу

Оқу бағыттары бойынша бакалавриат мазмұнымен сабақтастықты қамтамасыз ету

Кәсіптік оқыту базасында қосымша оқыту нәтижелері бойынша түлектерге бастапқы біліктілікті беру

Басымдық:

Бакалавриат деңгейіндегі мамандыққа бағдарланған тереңдетілген бейіндік оқыту

Agile және Scrum технологияларын пайдалану зерттеу жобасын тиімді жүзеге асыруға ықпал етеді.

Күтілетін нәтиже:

Әлеуметтік және кәсіби өзін-өзі анықтау, ЖОО-да оқуды жалғастыру үшін жеткілікті пәндік және метапәндік құзыреттіліктерді қалыптастыру.

Жалпы ережелер

1. Жалпы орта білім беру мазмұнының әдіснамалық негіздері:

1) білім берудің метапәндік нәтижелерімен айқындалатын және ғылыми-танымдық, мәдени-әлеуметтік, лингвистикалық-коммуникативтік, ақпараттық-технологиялық метапәндік құзыреттіліктерде көрініс табатын білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған білім беру мазмұнын іріктеуге жүйелі-қызметтік тәсіл;

2) гуманистік және мәдени сипаттарды қамтамасыз ететін білім берудің табиғи сипаты мен мәдениеттілік принциптері;

3) білім берудің тәрбиелік және әлеуметтендіру әлеуетін күшейтуге, ноосфералық-гуманистік дүниетанымды қалыптастыруға және білім алушылардың қоршаған әлемге құндылық қатынасын қалыптастыруға бағытталған аксиологиялық тәсіл;

4) білім алушыларға оқу және психологиялық жүктемені азайтуды және ішкі мотивация тетіктерін ашуды, өзін-өзі дамытуды қамтамасыз ететін білім берудің және денсаулықты сақтаудың биоадекваттылығы қағидаты;

5) оқу материалын біртіндеп кеңейтуді және тереңдетуді көздейтін және білім беру салалары мен деңгейлері арасындағы оқытудың тұтастығы мен сабақтастығын қамтамасыз ететін концентризм қағидаты;

6) білім берудің кәсіптік бағдарланған сипатын іске асыру және

мамандыққа бағдарланған бейіндік оқыту үшін жағдай жасау мақсатында оқытуды саралау;

7) білім алушылардың ақпараттық-коммуникациялық және экологиялық мәдениетін және медиа сауаттылығын дамыту қағидаты.

2. Жалпы орта білімнің мақсаты - білім алушыларға құндылықтарға негізделген жалпы орта білім беру, бейіндік оқыту және бастапқы кәсіби білім беру арқылы білім алушының бойында келешек жоғары білім алуға және мамандықтарды игеруге қажетті пәндік білім мен метапәндік құзыреттіліктерді қалыптастыру.

Жалпы орта білім берудің мазмұнын құру және оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру мақсаттың келесі үш компонентінің ажырамас бірлестігінде қарастырылады:

- 1) құндылықтарға негізделген тәрбиелік мақсат;
 - 2) тұлғалық құзыреттер қалыптастыруға бағытталған білімдік мақсат;
 - 3) шығармашылық пен креативтілікке негізделген дамыту мақсаты.
3. Жалпы орта білім берудің міндеттері:

1) Тұлғаға бағдарланған іс-әрекеттік-құзыреттік әдіснамасын қолдану негізінде мазмұнның қолданбалық, практикалық әлеуетін күшейту, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру, білім алушыларда ғылыми-танымдық, мәдени-әлеуметтік, тілдік-коммуникативтік, ақпараттық-технологиялық метапәндік тұлғалық құзыреттіліктерді қалыптастыру.

2) Білім алушының рухани-адамгершілік қасиеттерін, қазақ халқының және Қазақстан этностарының рухани құндылықтарына, тілі мен мәдениетіне құрметін, Қазақстанның дамып өркендеуіне мүдделілік көзқарасын қалыптастыру.

3) Білім алушының мемлекеттік тілді меңгеруін қамтамасыз ету;

4) Білім алушының таңдаған бейіндік оқу пәндері, таңдау курстары бойынша кәсіби бағдарлы тереңдетілген білімді игеруіне жағдай жасау;

5) Білім алушының өздігінен білім алу, өзін-өзі дамыту, мақсаттарына қол жеткізу, өзара әрекет жасау дағдыларын қалыптастыру мен дамыту.

6) Пәндер мазмұнын ғылыми негізде интеграциялау, пәнаралық байланыстың дидактикалық талаптарын сақтау және пәндердің мазмұндық желісінің сабақтастығы мен үздіксіздігін ескеру негізінде міндетті оқу пәні мазмұнын жүзеге асыру;

7) Білім алушының алгоритмдік, эвристикалық, аналитикалық, шығармашылық ойлау қабілеттерін, жобалау, конструкциялау, модельдеу, зерттеу дағдыларын дамыту;

8) Білім алушының білімін үлгі бойынша, таныс емес жағдайларда және шығармашылықпен қолдану дағдыларын дамыту;

9) Білім алушыда бейіндік оқыту арқылы мамандықты саналы түрде таңдау және меңгеру, мамандықтарды игеруге бейімдеу дағдыларын қалыптастыру;

10) Оқушының бейімділігі мен қабілетін диагностикалау, ерте кәсіби бағдарлау және мамандықтарға бағыттап бейіндік оқыту арқылы мектеп

бітірушілерінің бастапқы кәсіби біліктілік алуын қамтамасыз ету, болашақ мамандығын игеруге дайындығын жақсарту;

11) STEM білім беруді енгізу, біртұтас жаратылыстану-ғылыми білім алуды және кросс-функционалдық дағдылар мен футурологиялық дағдыларды дамыту.

12) Эмоционалды интеллект, қоршаған орта жағдайларына икемділік, салауатты өмір сүру, ұстамдылық, әдептілік, сыни ойлау, коммуникативтік икемділік, медиа сауаттылық дағдыларын дамыту.

13) Тұрақты даму мақсаттары аясында білім алушының экологиялық мәдениетін, қоршаған ортаға қамқорлық жасау дағдыларын дамыту;

14) Білім мазмұны мен оны игертуді халықаралық стандарттар талаптарына сәйкестендіру;

15) Білім берудің инклюзивті сипатын күшейту, білім беру процесінің жеке тұлғаға бағдарлығын қамтамасыз ету, әмбебап дизайндық оқыту принциптерін қолдану, әрбір оқушының ерекшеліктері мен қабілеттеріне сай саралап оқыту, жеке психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету арқылы оның ішкі әлеуеті мен мүмкіндіктерін ашу, жеке тұлғалық даму траекториясын жүзеге асыру.

16) Оқушылардың сапалы білімге, замануи білім беру ресурстарына тең құқықтары мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, диагностикалық сараптау және бағдарлы шаралар қолдану арқылы қала мен ауыл мектептеріндегі білім сапасының айырмашылығын теңестіру.

17) Білім берудің әр деңгейінен кейін жоспарланған пәндік нәтижелер мен метапәндік құзыреттіліктерді үйлестіру негізінде білім беру деңгейлерінің мазмұндық және ұйымдастырушылық сабақтастығын қамтамасыз ету, оқу материалдарының қайталануын жою.

18) Шетелдік жоғары оқу орындарына түсу кезінде Қазақстандық мектеп түлектерінің жалпы орта білімі туралы аттестаттарының танылуын қамтамасыз ету.

Жалпы орта білім берудегі негізгі пәндердің мазмұнына қойылатын талаптар

1) бағалау – білім алушылардың оқуда нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудан күтілетін нәтижелермен әзірленген критерийлер негізінде салыстыру процесі;

2) бағалау критерийлері-білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын нақты өлшеуіштер;

3) білім алушыларды қорытынды аттестаттау – тиісті білім беру деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында көзделген оқу пәндерінің көлемін олардың меңгеру дәрежесін айқындау мақсатында жүргізілетін рәсім;

4) білім берудегі құндылықтар – білім алушының тұлғасын қалыптастырудағы жетекші фактор болып табылатын жалпыадамзаттық

құндылықтарға негізделген оқыту мақсаттарының жүйесін қалыптастырудағы бағдарлар;

5) ерекше білім беру қажеттіліктері – денсаулығына байланысты білім алуда ұдайы немесе уақытша қиындық көріп жүрген, арнайы, жалпы білім беретін оқу бағдарламалары мен қосымша білімнің білім беру бағдарламаларына мұқтаж балалардың қажеттіліктері;

6) жалпы орта білім берудің базалық мазмұны – типіне, түріне және меншік нысанына, сондай-ақ оқыту тіліне қарамастан, білім беру ұйымдарында оқып білуге міндетті жалпы орта білім беру мазмұнының құрамы, құрылымы мен көлемі;

7) жиынтық бағалау – анықталған оқу кезеңін (тоқсан, триместр, оқу жылы), сондай-ақ оқу бағдарламасына сәйкес бөлімдерді оқып аяқтағаннан кейін өткізілетін бағалау түрі;

8) инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылардың білім алуына тең қолжетімділік үшін жағдайлар жасау;

9) оқу жүктемесінің инвариантты компоненті – білім беру ұйымдарында типіне, түріне және меншік нысанына, сондай-ақ оқыту тіліне қарамастан, барлық білім алушылардың оқып білуі үшін міндетті оқу пәндерін айқындайтын үлгілік оқу жоспарының құрамдас компоненті;

10) оқу жүктемесінің вариативті компоненті – білім алушылардың білімге деген қажеттіліктеріне сәйкес білім беру ұйымдары айқындайтын үлгілік оқу жоспарының құрамдас компоненті;

11) оқытудан күтілетін нәтижелер – оқыту процесі аяқталғаннан кейін білім алушының білуін, түсінуін, көрсетуін сипаттайтын құзыреттіліктер жиынтығы;

12) сабақтан тыс іс-әрекет – біртұтас оқу-тәрбие процесінің құрамдас бөлігі, білім алушылардың бос уақытын ұйымдастыру нысаны;

13) үлгілік оқу жоспары – оқу пәндерінің тізбесін реттейтін және тиісті білім беру деңгейінің оқу жүктемесінің инвариантты және вариативті компоненттерінің көлемін айқындайтын құжат;

14) формативті бағалау – сыныпта күнделікті жұмыс барысында жүргізілетін бағалау түрі, білім алушылардың үлгерімінің ағымдағы көрсеткіші болып табылады, оқыту барысында білім алушылар мен мұғалім арасындағы жедел өзара байланысты, оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және білім беру процесін жетілдіруге мүмкіндік береді.

3. Стандартты қолдану:

1) оқытудың күтілетін нәтижелері түрінде көрсетілген жалпы орта білім беру мақсаттарының жүйесіне қол жеткізу арқылы оқыту мен тәрбиелеудің сапасын арттыруға;

2) қазақ, орыс және шетел тілдерінде білім беру процесін ұйымдастыру үшін қажетті жағдайлар жасау арқылы үштілді білім беру саясатын іске асыруға;

3) қолданбалы сипаттағы міндеттерді шешу үшін білім алушылардың теориялық білім негіздерін меңгеруі мен алған білімдерін қолдана білуін дамытуды көздейтін жалпы орта білім берудің академиялық және практикалық бағыттылығының үйлесімділігіне;

4) білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, пәндік білім мен дағдыларды кезең-кезеңімен тереңдетуді қамтамасыз етуге;

5) білім беру процесінің мазмұндық негізін айқындайтын білім берудің құндылықтары мен оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесінің өзара байланыстылығы мен өзара шарттылығына негізделген оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі қағидатын іске асыруға;

6) балалардың денсаулығын сақтауды қамтамасыз етуге, білім алушылардың ерекше білімге деген қажеттіліктерін, сондай-ақ қосымша білім беру қызметтерін алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға қолайлы жағдайлар жасауға;

7) орта білім беру ұйымдарының типтері мен түрлерінің әртүрлілігі жағдайында жалпы орта білім берудің баламалылығын қамтамасыз етуге;

8) білім беру ұйымдарында инновациялық практиканы қолдауға және дамытуға;

9) білім сапасын қамтамасыз ету бойынша білім беру ұйымдарының қызметін объективті бағалауды ұйымдастыруға бағытталған.

2-тарау. Оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып, білімнің мазмұнына қойылатын талаптар

4. Жалпы орта білім беру білім берудің барлық деңгейлеріне ортақ болып табылатын және білім алушы тұлғасының мінез-құлқы мен қызметін ынталандыратын өмірлік тұрақты бағдарлары болуға арналған білім алушылардың бойында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды дарытуға бағытталған.

5. Жалпы орта білім беру мазмұнында базалық құндылықтар ретінде:

1) қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік;

2) құрмет;

3) ынтымақтастық;

4) еңбек пен шығармашылық;

5) ашықтық;

6) өмір бойы білім алу айқындалған.

6. Білім беру құндылықтарын сіңіру негізінде білім алушыларда:

1) Қазақстанның мүдделеріне қызмет етуге әзірлігі;

2) Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарының нормаларын құрметтеу және сақтау;

3) әлеуметтік жауапкершілік және шешім қабылдай білу;

4) мемлекеттік тілді меңгеру уәждемесі;

5) Қазақстан халқының мәдениеті мен дәстүрлерін, әлемнің мәдени әралуандығын құрметтеу;

6) рухани келісім мен төзімділік идеяларына бейімділік;

7) қоршаған әлемге және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға оң көзқарас;

8) шығармашылық және сыни ойлау;

9) коммуникативтілік және ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді қолдана білуі;

10) өмір бойы білім алу және өзін-өзі жетілдіруге уәждемелеуі дамуы қажет.

7. Жалпы орта білім берудің мақсаты:

кең ауқымды дағдыларды дамыту негізінде білім алушылардың жоғары оқу орындарында білімін жалғастыруы және кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін академиялық дайындығын қамтамасыз етуге қолайлы білім беру кеңістігін жасау болып табылады:

1) білімді функционалдықпен және шығармашылықпен қолдану;

2) сын тұрғысынан ойлау;

3) зерттеу жұмыстарын жүргізу;

4) ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану;

5) коммуникацияның түрлі тәсілдерін қолдану;

6) топта және жеке жұмыс жасау білігі;

7) мәселелерді шешуі және шешім қабылдау.

8. Жалпы орта білім беру деңгейінің нәтижесі ретіндегі кең ауқымды дағдылар білім алушыларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды өзіне үйлесімді үйлестіруге, кез келген өмірлік жағдайларда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсетуге, сондай-ақ оқу және қолданбалы тапсырмаларды шешуге мүмкіндік береді.

9. Жалпы орта білім берудің негізгі міндеттері:

1) міндетті оқу пәндері мен таңдау бойынша бейіндік оқу пәндерін үйлестіру негізінде жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда бейінді оқытуды жүзеге асыру;

2) оқу пәндерін оқытудың стандарттық және тереңдетілген деңгейлерін үйлестіру негізінде жоғары оқу орындарына түсуге білім алушылардың академиялық дайындығын қамтамасыз ету;

3) рухани-адамгершілік қасиеттерін, коммуникативтік, әлеуметтік, зерттеушілік дағдыларын және проблемаларды сын тұрғысынан және шығармашылықпен ойлау негізінде шешу біліктігін мақсатты дамыту;

4) бітірушілерге олардың мүдделері мен қабілеттеріне сәйкес кәсіби өзін-өзі анықтауына көмектесу;

5) бітірушілерге өмір бойы білім алуын жалғастыруға оң көзқарасының, өмірде мансаптық өсуі мен танымдық процесін реттеуге даярлығының қалыптасуына көмектесу болып табылады.

10. Жалпы орта білім берудің базалық мазмұны білім алушыларды жоғары және жоғары оқу орындарынан кейінгі білім беру ұйымдарына түсу мен

дербестігін мақсатты дамыту үшін білім алушылардың академиялық дайындығын кіріктіру негізінде айқындалады.

11. Білім алушылардың академиялық дайындығы әлемді танудың ғылыми әдістерін меңгеруге бағытталған білімнің іргелілігін күшейтумен қамтамасыз етіледі.

12. Жалпы орта білім берудің базалық мазмұны оқу нәтижелеріне бағдарланады және мынадай аспектілерді ескере отырып айқындалады:

1) қазіргі қоғамның серпінді сұраныстарына және ғылымның даму деңгейлеріне сәйкес болу;

2) сын тұрғысынан, шығармашылықпен және позитивті ойлауды дамыту;

3) пәнаралық және пәнішілік байланыстар негізінде оқу пәндері мазмұнының кіріктірілуін күшейту;

4) негізгі орта білім беру және жалпы орта білім беру деңгейлері арасындағы білім мазмұнының үздіксіздігі және сабақтастығы қағидатын сақтау;

5) білім беру мазмұнының академиялық және практикалық бағыттылығы арасындағы теңгерімді сақтау;

6) оқытудың, тәрбиелеумен дамытудың біртұтастығын қамтамасыз ету.

13. Білім алушылардың міндетті оқу пәндерін оқумен қатар инвариантты компонентте оқытудың тереңдетілген және стандартты деңгейлеріндегі бейіндік оқу пәндерін таңдауы қарастырылған.

14. Бейінді оқыту білім алушылардың жеке мүдделері мен қажеттіліктері негізінде жүзеге асырылады. Осыған байланысты оқытудың екі деңгейінде оқу пәндерін таңдаудың икемді жүйесі ұсынылады. Білім алушы қалауынша өздеріне маңызды оқытудың тереңдетілген және стандарттық деңгейлеріндегі оқу пәндерін таңдайды. Стандарттық деңгейдегі оқу пәндеріне қарағанда, бейінді оқытудың тереңдетілген деңгейдегі оқу пәндеріне сағат саны көп бөлінеді. Стандарттық деңгейде бейіндік емес оқу пәндері оқытылады.

15. Жалпы орта білім беру деңгейінде оқыту процесін ұйымдастыру оқыту мен тәрбиелеу бірлігі қағидатына бағдарланған. Оқу процесін ұйымдастыру кезінде оқушылардың жетекші қызметі ретінде оқуға басым рөл беріледі. Оқу оқушылардың ізденуге, мәселелерді талқылауда белсенділік танытуға, көзқарасын дәлелдеуге, сындарлы шешім қабылдауға деген ынтасын таныту арқылы тәжірибені игеруін ұйымдастыруға негізделген интерактивті оқыту әдістерін пайдалануды қарастырады.

16. Оқыту процесінде әр оқу пәні арқылы тәрбиелеу мәселесі шешіледі. Тәрбие жұмысының барлық түрлері білім алушылардың жаңа білімді субъективті тануы мен меңгеруі мәселелерін шешуге, ұлттық дәстүрлерді, мәдениетті зерделеуге және жалпы адамзаттық құндылықтарды дарытуға бағытталған.

17. Сабақтан тыс іс-әрекеттің әртүрлі нысандарын ұйымдастыру білім алушылардың рухани-адамгершілік, азаматтық-патриоттық, көркем-эстетикалық, еңбек және дене тәрбиесінің іске асуын қамтамасыз етеді.

18. Білім алушылардың жобалық және зерттеу іс-әрекеттерін дамытуда жүйелілікті қамтамасыз ету білім беру ұйымдарында білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі қағидаларының бірі болып табылады.

19. Жалпы орта білім берудің базалық мазмұны үштілді білім беру саясаты шеңберінде іске асырылады. Үштілді білім берудің мақсаты кемінде үш тілді меңгерген, қызметтің әртүрлі саласында үш тілде диалог жүргізе алатын, өз халқының мәдениетін бағалайтын, басқа халықтардың мәдениетін түсінетін және құрметтейтін көптілді тұлға – Қазақстанның азаматын қалыптастыруға негізделеді.

20. Үштілді білім беру іс жүзінде:

1) қазақ, орыс және шетел тілдерін деңгейлік меңгеру;

2) оқыту тіліне қарамастан жекелеген пәндерді қазақ, орыс және шетел тілдерінде оқытуды ұйымдастыру;

3) білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекетін және әртүрлі тәрбие жұмыстарын қазақ, орыс және шетел тілдерінде ұйымдастыру арқылы іске асырылады.

21. Жалпы орта білім берудің практикалық бағыттылығы оқыту процесі мен тәрбие жұмысы кезінде оқу, коммуникативтік, әлеуметтік, зерттеушілік дағдыларын дамыту арқылы іске асырылады.

22. Жалпы орта білім берудің базалық мазмұны жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда бейінді оқытудың міндетті оқу пәндері мен бейіндік оқу пәндері бойынша анықталған оқытудан күтілетін нәтижелерге сәйкес әзірленетін оқу бағдарламаларымен нақтыланады.

23. Бейінді оқытудың барлық бағыттары үшін міндетті оқу пәндері бойынша мазмұны.

1) "Қазақ тілі", "Қазақ әдебиеті" (оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін) / "Орыс тілі", "Орыс әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін) / "Ана тілі", "Әдебиет" (оқыту ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде жүргізілетін сыныптар үшін).

Пән мазмұны түрлі салалар мен қарым-қатынас жасау барысында тілді еркін меңгеруін қамтамасыз ету үшін коммуникативтік дағдыларын дамытуға; сыни ойлауы мен ауызекі сөйлеуін дамытуға; ақпаратты іздей алу біліктілігін дамытуды жүзеге асыруға; қажетті ақпаратты алу, өңдей алуға бағытталады. Тілді оқу процесінде алған білімін өмірдің түрлі жағдайында қолдана білу және ақпаратты бағалау, жинақтау, талдау, салыстыру сияқты ойлаудың жоғары деңгейіндегі дағдылары қалыптасады.

Пәннің мазмұны образдық және талдамалық ойлауды дамытуға, шығармашылық қиялдауға, оқырман мәдениеті және автор ұстанымын түсінуге; білім алушылардың ауызша, жазбаша сөйлесімін дамытуға; әдебиет теориясының түсініктерін және негізгі тарихи-әдеби мәліметтерді, көркем шығарма мәтінінің мазмұны мен түрін бірлікте түсінуге бағытталады. Әдебиет тарихына қажетті мәліметтерді және әдебиеттану түсініктерін қатыстыра отырып пәнді оқыту процесі барысында көркем шығармаға терең талдау жасау.

Оқу пәндерін оқыту сөздік қорын байыту мен қолданылатын грамматикалық құралдардың аумағын кеңейтуді, стилистикалық ресурстарды, сөйлеу этикеті мен әдеби тілдің негізгі талаптарын, тілдің қызметі мен қолданылуын түрлі қарым-қатынас аялары мен жағдайларында білім спектрін кеңейтуді қарастырады. Білім алушылардың тілді оқу процесінде алынған дағдыларды тиімді пайдалану тілдік бірліктер талаптарына, қарым-қатынас жағдайына сәйкестігі деңгейін бағалау.

Тұлғаны рухани жағынан тәрбиелеуді дамыту, гуманистік дүниетанымын, азаматтық сана-сезімін, патриоттық сезімін, әдебиетке және отандық құндылықтарға, отандық және әлемдік мәдениетке деген сүйіспеншілігі мен сыйласымдылығын қалыптастыру пән мазмұнының маңызды бөлігі болып саналады;

2) "Қазақ тілі мен әдебиеті" (оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін) / "Орыс тілі мен әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін).

Пәннің мазмұны қазақ тілі шартты түрде мемлекеттік тіл мәртебесінде қолданылады және орыс тілі мәртебесі ресми тіл және мемлекеттік тілмен бірдей қолданылатын ұлтаралық қарым-қатынас тілі мақсатын көздейді.

Аталған оқу пәндерін оқыту тілді оқу іс-әрекетінде және күнделікті өмірде қолдануға мүмкіндік жасауды, білім алушылардың Қазақстан халықтарының мәдениетімен араласуы олардың ұлтаралық қарым-қатынасқа дайын болуын қамтамасыз етеді.

Оқу пәндері мазмұнының негізі тәжірибе мен қызығушылыққа сәйкес қарым-қатынастың кез келген саласы мен жағдайындағы сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін және ауызша, жазбаша сөйлеу мәдениетінің негіздерін, тілді қолдануда білік пен дағдыны меңгеруге бағытталған.

Тіл мен әдебиетті оқыту процесінде білім алушылар тіл туралы тілдің таңбалық жүйесі және қоғамның құбылысы ретінде, оның құрылысы, дамуы мен қызметі туралы білім алады.

Тіл мен әдебиетті оқыту әдеби тіл нормаларын меңгеру деңгейін жетілдіре түсуге, білім алушылардың сөздік қорын молайтуға және сөйлеу тілінің грамматикалық құрылымын байытуға, тілдік құбылыстар мен фактілерді және әдеби шығармаларды талдау және оларға баға беру қабілеттерін дамытуға бағытталған;

3) "Шетел тілі"

"Шетел тілі" оқу пәнінің мазмұны көптілді, көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыруға; түрлі стильде жазылған тең түпнұсқалы мәтіндердің мазмұны арқылы сөздік қорын молайтуға, коммуникативтік біліктілігін жетілдіруге, шеттілді коммуникативтік біліктілікті дамыту процесінде дүниетанымы мен әлемді қабылдауын әлеуметтік мәдени жағынан байытуды жүзеге асыруға; зерттеу жұмыстары мен түрлі оқу міндеттерін шығармашылық жағдайында шешуге мүмкіндік беруге бағытталуы тиіс.

"Шетел тілі" оқу пәнінің мазмұны талдау икемділіктерін дамытуға, тәжірибені таратуға, маңызды ақпаратты кәсіби тұрғыдан саралауға, тілді ғылыми және кәсіби іс-әрекеттегі қарым-қатынас үшін тиімді пайдалануға, сонымен қатар жеке, іскерлік хаттарды жазу, түйіндеме құрастыру, берілген тақырып бойынша эссе жазу, шетел тілін оқуға деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

"Шетел тілі" оқу пәнінің кіріктірілген мазмұнын басқа пәндермен қатар білім алушыларға пәнаралық байланыс арқылы икемділіктерін қалыптастыру үшін дәлел аралық байланыстың себеп-салдарын, шет тіліндегі дереккөздерден негізгі және фрагментті алып, ақпаратпен жұмыс жасау үшін, орналастырып іске асыруға мүмкіндік беріледі.

"Шетел тілі" оқу пәнінің құралы ретінде рухани-адамгершілік құндылықтарды дамытуды, өз Отанына деген патриоттық сезімін тәрбиелеуді, өз халқына және басқа мәдениеттің өкілдеріне төзімділікпен қарау қарым-қатынасын, отбасында тұлғааралық қарым-қатынас әдебін тәрбиелеу, мектепте құрбы-құрдастарымен, мұғалімдерімен, тіл үйретушілермен қарым-қатынас барысында әлеуметтік мәдениет материалдарын қолдану икемділіктерін дамыту жүзеге асырылады;

4) "Алгебра және анализ бастамалары", "Геометрия".

"Алгебра және анализ бастамалары" және "Геометрия" оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың келесі білім алу деңгейінде табысты оқуы, сондай-ақ практикалық есептерді шешуі үшін қажетті математикалық білім жүйелері мен біліктерін және математикалық мәдениетті дамытуға бағытталуы қажет. Математика курсы адамның жалпы мәдениетін қалыптастырудағы математиканың рөлін түсінумен қатар, функционалдық сауаттылығын, кеңістіктегі қиялын, абстрактілі, логикалық ойлауын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың қоршаған әлемнің математикалық заңдылықтары туралы түсініктерін жүйелеу және дамытуға, олардың математикалық құралдар мен әдістер тәжірибеде барлық білім салаларында құбылыстар мен процестерді сипаттау және зерттеуде қолданылатынын жете түсінулеріне бағытталған.

Оқу пәні мазмұнында жалпы зияткерлік және танымдық, оқу біліктерін одан әрі дамыту көзделген. Математикалық заңдылықтарды түсіну барысында гипотезаны тексеру және ұсыну проблемаларын тұжырымдау үшін салыстыру, саралау, тарату, талдау, жинақтау, дерексіздендіру, нақтылау сияқты біліктер қолданылады.

Оқу пәнінің мазмұны мектептегі математика курсының тақырыптарын қамтитын математиканың негізгі бөлімдерінен тұрады: "Сан", "Алгебра", "Статистика және ықтималдық теориясы", "Математикалық модельдеу және анализ", "Геометрия";

5) "Информатика".

"Информатика" курсының мазмұны ақпаратты іздеу, талдау, сын тұрғысынан бағалау, таңдау, ұйымдастыру, беру және өңдеу, объектілер мен процестерді модельдеу ептіліктерін дамытуға; есептерді шешу және ақпараттық технологиялардың құралдары мен әдістерін меңгеруге бағытталған.

Курстың оқу бағдарламасымен нақты объектілер мен процестердің ақпараттық модельдерін қолдану, талдау және түрлендіру дағдыларын дамыту; алгоритмдік және есептік ойлау; компьютерлік модель құралдарымен зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту көзделеді.

Оқу пәнінің мазмұны компьютерлік технологиялар арқылы ақпараттық процестерді іске асыруды, компьютерлік жүйелер және модельдермен жұмыс атқаруды, ақпаратты сақтау әдістерін зерделеуді, интерактивті компьютерлік модельдерді пайдалана отырып модельдеу, визуализациялау және формализациялау үшін тәсілдерді қарастыруды болжайды.

Курс мынадай мазмұндық бағыттарды қамтиды: "Компьютерлік жүйелер", "Ақпарат және ақпараттық процестер", "Алгоритмдеу және бағдарламалау" және "Денсаулық және қауіпсіздік";

6) Қазақстан тарихы:

"Қазақстан тарихы" оқу курсының мазмұны Қазақстан тарихының этникалық, саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени негізгі мәселелері бойынша тереңдетілген білімді қалыптастыруға бағытталған.

Берілген курс түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстанның мәдени-тарихи дамуының ерекшеліктері мен мәнін білім алушыларға түсіндіруді кеңейтеді және тереңдетеді.

"Қазақстан тарихы" пәні Қазақстан тарихындағы оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді талдау, жіктеу, жүйелеу, қорытындылау және бағалау үшін қажетті тарихи ойлау дағдыларын дамытуды қарастырады. Аталған оқу пәнінің аксиологиялық қызметі патриотизмді қалыптастырумен, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға құрмет көрсету қасиетін дағдыландырумен жасалады;

7) "Дене шынықтыру":

"Дене шынықтыру" оқу пәнінің мазмұны: қимыл-қозғалыс белсенділігінің заңдылықтары, спорттық дайындық, дене тәрбиесімен шұғылданудың болашақ еңбек жолындағы маңызы, әскер қатарында қызмет етуге дайындау туралы білім көлемін кеңейтуді; білім алушының жасына және жыныстық ерекшеліктеріне сәйкес ағзаның қызмет ету қабілеттерін жоғарылатуды; спорттың негізгі түрлері бойынша техникалық және тактикалық әрекеттер мен тәсілдерді жетілдіруді; дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық-сауықтыру іс-әрекеттерінің дербес және ұжымдық түрлерінің құзыреттілігін дамыту, белсенді демалыс және спорттық жарыстарды ұйымдастырудың шығармашылық дағдыларын дамытуды; жеке тұлғаның өзін шынайы бағалауын, адамгершілік сананы, өмірлік көзқарасты, ұжымшылдықты қалыптастыру, мақсаткерлік, батылдық, ұстамдылық, табандылықты дамытуды; спорт түрлері бойынша олимпиадалық резервті дамытуға және қалыптастыруға жағдай жасауды қамтамасыз етуі тиіс.

"Дене шынықтыру" оқу пәні білім алушыларға пән бойынша алған білім, біліктілік және дағдыларын күнделікті өмірде қолдануға; қимыл-қозғалыс құзыреттілігі мен дене дамуларын жақсарту қажеттілігін бағалауға; адамгершілік қасиеттерін дамытуға және әділ ойын мен үздіксіз өздік дамуды сезінуге; жеке бас гигиенасы ережелерін сақтау қажеттілігін түсінуге; адамның денелік және энергетикалық жүйесіне дене жаттығуларының әсер ету дәрежесін, өздік дене дамуы және қимыл-қозғалыс дайындығы деңгейі, ағзаның қызмет ету жағдайы мен жұмыс істеу қабілетін бағалауға; қиындықтарды жеңуге мүмкіндік береді;

8) "Алғашқы әскери және технологиялық дайындық":

"Алғашқы әскери және технологиялық дайындық" оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың бойында әскери іс, робототехника және IT-технология негіздері туралы көзқарасты қалыптастыру, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің қатарында қызмет ету және әскери іс негіздері, әскери ант және әскери жарғылар мазмұнына қойылатын талаптар бойынша білім туралы түсінікті қалыптастыруды; өмірлік маңызы бар дағдылары мен қасиеттерін дамытуға ықпал етуді; теориялық білімдері мен практикалық дағдыларын нық игерулері арқылы оларды Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінде қызмет етуге дайындауды; бойында Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінде қызмет ету туралы түсінікті қалыптастыруды; жастардың бойында азаматтық көзқарас, Қазақстан Республикасының егемендігін қорғау қажеттілігіне деген сенімділікті, әскери қызметке деген жауапкершілікке саналы тұрғыдан дайын болуды қалыптастыруды; Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері, оның дәстүрлері, әскер түрлерінде қызмет ету ерекшеліктері, жалпы әскери мамандыққа деген қызығушылықты дамытуды қамтамасыз етуі тиіс.

Оқу пәні білім алушыларды әскери-патриоттық және адамгершілік тәрбиелеу, олардың сана-сезімі мен танымдық қызығушылықтарын, қарым-қатынас орната білу қабілеттерін, жігер сапаларын, әскери іс, робототехника, автомобиль жүргізу бойынша теориялық негіздерін, білік және дағдының, сандық фото және бейне жабдықтарды пайдаланудың алғышарттарын дамытудың жалпы жүйесінде маңызды орынға ие.

Оқу пәні қазақстан әскерінің даму тарихымен танысу және оның бүгінгі жай-күйін оқу арқылы әскери тұрғыдан жігерлі, батыл, денсаулығы мықты, білімді тұлғаны дамытуға бағытталған.

24. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы оқытудың тереңдетілген деңгейіндегі оқу пәндері бойынша білім мазмұны.

1) "Биология".

"Биология" оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың тірі организмдердің көп түрлілігі, қоршаған орта эволюциясы, табиғи құбылыстардың заңдылығы мен заңдары туралы білімдерін тереңдетуге; объектілер мен ақпараттарды бақылау, саралау, жүйелеу, салыстыру, қатар қою, талдау, затты және ақпаратты бағалаудың практикалық дағдыларын дамытуға, себеп-салдарлық байланысты анықтауға бағытталған.

"Биология" оқу пәнінің тереңдетілген курсы мазмұны табиғи биологиялық көріністер мен процестердің болмысын, білім алушылардың тереңірек түсінуін, өсімдіктер мен жануарлар әлемінде адамның іс-әрекетінің алатын орнының мәнін ұғынуды, сондай-ақ адам денсаулығына қатысын қарастырады. Тірі табиғаттың ерекшелігін, эволюциялық процестердің мәнісін ұғыну білім алушылардың экологиялық жағдайларды бағалауына және тірі әлемді қастерлеудің қажеттігін түсінуіне жағдай жасайды.

"Биология" оқу пәнінің негізгі құрылымдық мазмұнын мынадай жетекші жүйелі идеялар құрайды: тірі ағзалардың құрылысы мен қызметі, көптүрлілігі; көбеюі, тұқым қуалаушылық және эволюциялық дамуы; қоршаған орта және ағза; қолданбалы кіріктірілген ғылымдар;

2) "Химия".

"Химия" курсының мазмұны білімді тереңдетуге, химиялық заттардың көптүрлілігінің маңыздылығы және олардың басқа затқа айналуы туралы, табиғи ресурстарды ұқыппен қолдануын дамытуға; оқытылатын процеске шығармашылық және сыни ойлауды қолдануға, практикалық және эксперименттік біліктерін кең ауқымда дамытуға; табиғи құбылыс ретінде химия туралы білімдерін тереңдету негізінде білім алушылардың түсінігін кеңейтуге бағытталған.

Оқу пәні жаңа заттарды ашуға мүмкіндік береді, бар деректерге сүйеніп, қоршаған ортаның экологиялық жағдайын бағалауға баулиды және өмірмен тығыз байланысын қалыптастырады.

Тереңдетілген курстың мазмұны білім алушылардың химиялық құбылыстар мен процестердің айналасында орын алып жатқан өзгерістерді түсінуге және олардың салауатты өмір сүруіне түрткі болады; күнделікті өмірлік іс-әрекетінің сапасын жетілдіру үшін, күнделікті практикада сапалы өнімдер мен құралдарды таңдау үшін химиялық білімін қолдануға мүмкіндік береді.

"Химия" оқу пәні бойынша жалпы орта білім беру мазмұнының құрылымы мынадай бөлімдерден тұрады: "Бөлшектер және олардың құрылысы", "Химиялық реакциялардың заңдылықтары", "Химиядағы энергетика", "Біздің айналамыздағы химия", "Химия және өмір";

3) "Физика".

Физиканың тереңдетілген курсы білім алушылардың табиғат туралы ғылым ретіндегі физика туралы, ғылыми танымның әдістері мен әдіснамасы, таным процесіндегі теория мен эксперименттің рөлі және өзара байланысы туралы түсініктерін дамытуға бағытталған.

Оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың табиғаттың жалпы заңдары ретіндегі механиканың, жылу физикасының, электр және магнетизмнің, оптиканың және атомдық физиканың заңдары туралы білімдерін тереңдетуге бағытталған. Танымның ғылыми әдістері негізінде білім алушылардың әлемнің физикалық бейнесі туралы түсініктері кеңейеді және ғылыми көзқарастары қалыптасады.

"Физика" курсы табиғи құбылыстарға бақылау жүргізе алу, нәтижелерді сипаттай және қорытындылай алу, физикалық құбылыстарды зерделей алу үшін өлшеу құралдарын пайдалана алу дағдысын дамытуды көздейді.

Тереңдетілген курстың мазмұнында эксперимент нәтижелерін жинау мен талдау негізінде эмпирикалық байланысты айқындауға бағытталған экспериментті жоспарлау және жүргізу мүмкіндігі туғызылады.

Физикадан тереңдетілген жалпы білім беруге дайындық білім алушылардың игерген білімдерін әртүрлі табиғи құбылыстар мен процестердің себептерін, маңызды техникалық қондырғылардың жұмыс жасау қағидаттарын түсіндіруге, модельдер құруға және болжам жасауға қолдануларын ұйғарады;

4) "География".

Географияның тереңдетілген курсы білім алушылардың табиғаттың даму заңдылықтары туралы білімдерін кеңейтуге, тұрғындар, экономика және геосаясат, әлем туралы білімдерін жан-жақты қалыптастыруға, табиғат ерекшеліктерін объективті бағалауға, әлеуметтік, экономикалық және саяси процестерді тануға бағытталған.

Оқу пәнінің мазмұны география тұрғысынан ойлануды дамытуға, адамзаттың және қоршаған ортаның қазіргі және болашақтағы жағдайына жеке жауапкершілікті сезінуге, осының барлығы білім алушылардың құндылықтарды бағалауын қалыптастыруға жәрдемдеседі.

Оқу пәнінің географиялық мазмұны заманауи әлемнің кеңістіктегі көптүрлілігін, оның жалпы және өңірлік ерекшеліктері мен серпіні туралы түсінігін қалыптастыру; кеңістіктегі уақыт заңдылықтарының және қоғам мен табиғаттың қарым-қатынасын, себеп-салдарлық байланысын түсінуге дағдылану, кеңістіктегі уақыт заңдылықтарының географиялық құбылыстар мен процестердің аралығын; географиялық білімдерін түсіндіру және түрлі табиғи құбылыстарды бағалау үшін, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық құбылыстар мен процестерді, түрлендіру мен географиялық ақпараттарды күнделікті өмірде қолдануды қалыптастыру және дамытуға бағытталған.

25. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы оқытудың стандарттық деңгейіндегі оқу пәндері бойынша білім мазмұны.

1) "Графика және жобалау".

"Графика және жобалау" пәні графикалық бейнелеу және геометриялық-графикалық модельдеу теориясы негіздерін оқытуға, білім алушылардың жобалау бойынша шығармашылықтарын дамытуға, олардың графикалық мәдениеттерін қалыптастыруға бағытталған.

Оқыту пәнінің мазмұнының жиынтығы мынадай білім беру желісімен анықталады: "Ақпаратты визуализациялаудың әдістері мен тәсілдері", "Кескіндердің негізгі түрлері және оларды құрастыру. Кескіндерді түрлендіру", "Пішінді қалыптастыру және құрастыру. Пішінді қайта түрлендіру", "Техникалық, архитектуралық-құрылыстық және ақпараттық графика элементтері", "Жобалау. Жобалау графикасы. Шығармашылық тапсырмалар";

2) "Дүниежүзі тарихы".

"Дүниежүзі тарихы" оқу пәнінің мазмұны адамзаттық өркениеттің этногенез, политогенез, культурогенез негізгі мәселелері бойынша білімді қалыптастыруға бағытталған.

Осы курс білім алушылардың әлемдік мәдени-тарихи процестің мәнін оның бірлігі мен әртүрлілігін тереңдетіп түсінуге бағдарланған.

"Дүниежүзі тарихы" оқу пәнінің тереңдетілген курсы әлемдік тарихтағы оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді бағалау және жіктеу, жүйелеу, қорытындылау, талдау үшін қажетті тарихи ойлау дағдысын дамытуды қарастырады.

Аталған оқу пәнінің аксиологиялық мақсаты білім алушыларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға тартумен жасалады;

3) "Құқық негіздері".

"Құқық негіздері" оқу пәнінің мазмұны құқықтық сауаттылықты қалыптастыруға, демократиялық құқықтық қоғам идеалдары мен құндылықтарын түсінуге бағытталған.

Пән мазмұны білім алушыларға түрлі құқық салаларының ерекшеліктері мен мәнін түсіндіруді тереңдетеді.

"Құқық негіздері" құқық нормалары, заңдар мен нормативтік құқықтық актілер арқылы қамтамасыз етілетін процестерді бағалау, жіктеу, жүйелеу, қорытындылау, талдау үшін қажетті құқықтық ойлау дағдысын дамытуды қарастырады. Аталған оқу пәнінің аксиологиялық қызметі құқықтық сауаттылықты, құқықтық сана-сезім құндылықтарын қалыптастыруға негізделген.

26. Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы оқытудың тереңдетілген деңгейіндегі оқу пәндері бойынша білім мазмұны.

1) "Дүниежүзі тарихы".

"Дүниежүзі тарихы" оқу пәнінің мазмұны адамзаттық өркениеттің этногенез, политогенез, культурогенез негізгі мәселелері бойынша тереңдетілген білімді қалыптастыруға бағытталған.

Осы курс білім алушылардың әлемдік мәдени-тарихи процестің мәнін оның бірлігі мен әртүрлілігін тереңдетіп түсінуге бағдарланған.

"Дүниежүзі тарихы" оқу пәнінің тереңдетілген курсы әлемдік тарихтағы оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді бағалау және жіктеу, жүйелеу, қорытындылау, талдау үшін қажетті тарихи ойлау дағдысын дамытуды қарастырады.

Аталған оқу пәнінің аксиологиялық мақсаты білім алушыларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға тартумен жасалады;

2) "География".

"География" оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың әлемнің географиялық көрінісі жайында түсініктерінің қалыптасуына, географиялық іргелі заңдар мен заңдылықтар жүйесінің динамикалық дамуы туралы түсініктерінің қалыптасуына бағытталған.

Пәннің оқу бағдарламасы елтану туралы түсініктерін қалыптастыру тұрғысынан құрылып, бүгінгі күнгі географиялық ерекшеліктерін танытуға және өңірлердің сипаттамасын беруге құрылған.

География курсы білім алушылардың ғылыми көзқарасын қоғамның табиғатпен бірлікте болатынын түсіндіру негізін қалыптастыруға, географияның адам мен табиғат арасындағы үйлесімді қарым-қатынастағы ролін танытуға бағытталған.

Аталған курс қоғамдағы заманауи адамзаттық және ғаламдық мәселелерді зерделеу негізінде қоғам мен табиғаттың қарым-қатынасын және оларда туындаған мәселелерді шешу жолдарын түсінуді дамытады; әлемде және Қазақстан көлемінде географиялық мәселелер бойынша тұрақты дамуды, табиғатты тиімді пайдалануды, қоршаған ортаны қорғаудың маңыздылығын түсіндіруге арналған;

"География" оқу пәнінің мазмұны кеңістіктегі уақыт заңдылықтарының және географиялық нысандардың қызмет ерекшеліктері мен қызметін, процестер мен құбылыстарын, географиялық білімдерін түсіндіру және түрлі табиғи құбылыстарды бағалау үшін, әлеуметтік-экономикалық және геосаяси құбылыстар мен процестерді қалыптастыру және дамытуға бағытталған;

3) "Құқық негіздері".

"Құқық негіздері" оқу пәнінің мазмұны құқықтық сауаттылықты қалыптастыруға, демократиялық құқықтық қоғам идеалдары мен құндылықтарын түсінуге бағытталған.

Пән мазмұны білім алушыларға түрлі құқық салаларының ерекшеліктері мен мәнін түсіндіруді тереңдетеді.

"Құқық негіздері" стандарттық деңгейде құқық нормалары, заңдар мен нормативтік құқықтық актілер арқылы қамтамасыз етілетін процестерді бағалау, жіктеу, жүйелеу, қорытындылау, талдау үшін қажетті құқықтық ойлау дағдысын дамытуды қарастырады. Аталған оқу пәнінің аксиологиялық қызметі құқықтық сауаттылықтылығын құқықтық сана-сезім құндылықтарын қалыптастыруға негізделген;

4) "Шетел тілі".

"Шетел тілі" оқу пәні сөйлеу әрекетінің төрт түрі (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) бойынша білім алушының тілдік дағдысын дамытуға бағытталған. Жалпы орта білім беру аяқталғанда білім алушы Шетел тілін меңгерудің Жалпыеуропалық құзыретіне (Common European Framework of Reference, CEFR) сәйкес B1(орташа-B1.2) тілдік деңгейін меңгеруі тиіс.

Аталған курс білім алушылардың өмірдің түрлі жағдаяттарымен араласу барысында өздеріне сенімдерін күшейтеді, Қазақстанда ғана емес шетелде жоғары білім алуға мүмкіндік береді, әдеби шығармалардың аутенттік мәнін түпнұсқа тілінде оқуға мүмкіндігін кеңейтеді.

Бұл оқу пәні мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттілікті, басқа тілге және мәдениетке позитивті көзқараспен қарауға, жалпы мәдениетін көтеруге, көзқарасын және оқылып отырған тілдің елі туралы білімін кеңейтуге, тілдік

қабілеттілік пен тілдік болжамын, сөйлеу мәдениетін дамытуға, шетел тілін оқуға қызығушылығы бар, негізгі екінші тілдік сипатты тұлғалық қасиеттері бар, өз бетімен шетел тілдерін оқуға қабілетті және дайын тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

27. Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы оқытудың стандарттық деңгейіндегі оқу пәндері бойынша білім мазмұны.

1) "Физика".

Физиканың тереңдетілген курсы білім алушылардың табиғат туралы, ғылым ретіндегі физика туралы, ғылыми танымның әдістері мен әдіснамасы, таным процесіндегі теория мен эксперименттің рөлі және өзара байланысы туралы түсініктерін дамытуға бағытталған.

Оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың әлемнің физикалық бейнесі туралы түсініктерін кеңейтуге және ғылыми көзқарастарын қалыптастыруға бағытталған.

Физика курсы табиғи құбылыстарға бақылау жүргізе алу, нәтижелерді сипаттай алу және қорытындылай алу, физикалық құбылыстарды зерделей алу үшін өлшеу құралдарын пайдалана алу дағдысын дамытуды көздейді.

Физикадан тереңдетілген жалпы білім беруге дайындық білім алушылардың игерген білімдерін әртүрлі табиғи құбылыстар мен процестердің себептерін, маңызды техникалық қондырғылардың жұмыс жасау қағидаттарын түсіндіруге, модельдер құруға және болжам жасауға қолдануларын ұйғарады;

2) "Химия".

Химия курсының мазмұны тереңдетілген білімге бағытталған, химиялық заттардың көптүрлілігінің маңыздылығы туралы және олардың басқа затқа айналуын, табиғи ресурстарды ұқыппен қолдануын дамыту, оқытылатын процеске шығармашылық және сыни ойлауды қолдану, практикалық және эксперименттік біліктерін кең ауқымда дамыту; табиғи құбылысы ретінде химия туралы тереңдетілген білімдерін негізге ала отырып, білім алушылардың түсінігін кеңейту.

Оқу пәні жаңа заттарды ашуға мүмкіндік береді, бар деректерге сүйеніп, қоршаған ортаның экологиялық жағдайын бағалауға баулиды және өмірмен тығыз байланысын қалыптастырады.

Тереңдетілген курстың мазмұны білім алушылардың химиялық құбылыстар мен процестердің айналасында орын алып жатқан өзгерістерді түсінуге және олардың салауатты өмір сүруіне түрткі болады; күнделікті өмірлік іс-әрекетінің сапасын жетілдіру үшін, күнделікті практикада сапалы өнімдер мен құралдарды тандау үшін химиялық білімін қолдануға мүмкіндік береді;

3) "Биология"

оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың тірі организмдердің көп түрлілігі, қоршаған орта эволюциясы, табиғи құбылыстардың заңдылығы мен заңдары, бақылау, саралау, жүйелеу, салыстыру, қатар қою, талдау, затты бағалау және ақпарат, себеп-салдарлық байланысын анықтауға бағытталған.

"Биология" оқу пәнінің тереңдетілген курсының мазмұны табиғи биологиялық көріністер мен процестердің болмысын, білім алушылардың тереңірек түсінуін, өсімдіктер мен жануарлар әлемінде адамның іс-әрекетінің алатын орнының мәнін ұғынуды, сондай-ақ адам денсаулығына қатысын қарастырады. Тірі табиғаттың ерекшелігін, эволюциялық процестердің мәнісін ұғыну білім алушылардың экологиялық жағдайларды бағалауына және жанды әлемді қастерлеудің қажеттігін түсінуіне жағдай жасайды.

Жалпы орта білім беру деңгейіндегі "Биология" оқу пәнінің негізгі құрылымдық мазмұнын мынадай жетекші жүйелі идеялар құрайды: тірі ағзалардың құрылысы мен қызметі, көптүрлілігі; көбеюі, тұқым қуалаушылық және эволюциялық дамуы; қоршаған орта және ағза; қолданбалы кіріктірілген ғылымдар.

28. Жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы оқытудың стандарттық деңгейіндегі оқу пәндері бойынша білім мазмұны.

1) "Кәсіпкерлік және бизнес негіздері".

"Кәсіпкерлік және бизнес негіздері" пәні қазақстандық және халықаралық тәжірибені ескере отырып, кәсіпкерлік саласындағы негізгі түсініктер мен заңдарды зерделеуге бағытталған, кәсіпкерлік ойлау мен оқушыларда ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқытудың практикаға бағытталған үлгісі енгізілген.

Бұл пән Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" жолдауына сәйкес ұсынылған басымдықтардың бірі – Өніммен қамтамасыз ету және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасын іске асыру арқылы бизнес ортаны түбегейлі жақсарту және кеңейту контекстінде Қазақстан Республикасы мектептері үшін әзірленді.

Оқу пәнінің мазмұндық желісі коучингтік және тренингтік элементтерді пайдалана отырып Бизнес, Кәсіпкерлік бойынша кіріктірілген материалды, мүлде жаңа курсты ұсынады.

Пән оқушылардың бизнестік ойлауын және кәсіпкерлік, бизнес және экономика негіздері туралы базалық білімді қалыптастыруға; өз таңдауы бойынша жауапкершілікке баулу және кәсіпкерлік ойлауын, белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыруға; қазіргі нарықтық жағдайда болашақ өзіндік қызметі үшін практикалық дағдылар базасын құруға бағытталған.

29. Білім беру ұйымдары білім беру қызметін алынған лицензияға сәйкес жүзеге асырады және оның қолданыста болу уақытының барлық кезеңінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 17 маусымдағы № 391 бұйрығымен (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде № 11716 болып тіркелген) бекітілген білім беру қызметіне қойылған біліктілік талаптарын және оларға сәйкестікті растайтын құжаттар тізбесін сақтайды.

3-тарау. Білім алушылардың оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне қойылатын талаптар

30. Жалпы орта білім беру деңгейіндегі білім алушылардың апталық оқу жүктемесінің ең жоғары көлемі әр сыныпта аптасына 35 сағаттан аспайды.

31. Білім алушылардың инвариантты және вариативті компоненттерден тұратын оқу жүктемесінің жалпы көлемі, сондай-ақ сыныптар бойынша апталық және жылдық оқу жүктемесі ҮОЖ-да белгіленеді.

32. Апталық оқу жүктемесі ҮОЖ-мен (инвариантты және вариативті компоненттер) анықталған оқу жұмыстарының барлық түрлерін қамтиды. Арнайы (түзеу) білім беру ұйымдарының оқу жоспарларында даму бұзушылығын ескере отырып, міндетті түзету компоненті қарастырылған. Арнайы (түзеу) білім беру ұйымдарының оқу жоспарларындағы инвариантты, түзету және вариативті компоненттер ерекше оқытуды қажет ететін білім алушыларды ескерумен белгіленеді.

33. Сыныпты екі топқа бөлуге білім беру ұйымдарында сыныптарға білім алушылар саны 24 және одан артық болғанда:

- 1) оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптарда – қазақ тілі мен әдебиеті;
- 2) шетел тілі;
- 3) информатика бойынша жүзеге асырылады.

Білім беру ұйымдарында сыныптардағы білім алушылар саны 24 және одан артық болған жағдайда, оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптарда орыс тілі мен әдебиеті бойынша сыныпты екі топқа бөлуге болады.

34. Сыныптарды топтарға бөлу 33-тармақта көрсетілген пәндерден басқа инвариантты компонент пәндері бойынша сабақтар өткізу кезінде білім алушылар санына қарамастан, қалалық, ауылдық білім беру ұйымдарында, шағын жинақты мектептерде рұқсат етіледі.

4-тарау. Білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар

35. Жалпы орта білім берудің үлгілік оқу бағдарламалары жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттар бойынша бейінді оқытуды енгізе отырып, саралау, кіріктіру және білім беру мазмұнын кәсіптік бағдарлау негізінде әзірленеді.

36. Білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың дайындық деңгейі жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда бейінді оқытудың міндетті оқу пәндері мен бейіндік оқу пәндері бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер арқылы айқындалады.

37. Міндетті оқу пәндері бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер жалпы орта білім берудің базалық мазмұнын анықтау үшін негіз болып табылады.

38. Міндетті оқу пәндері қатарына "Қазақ тілі" және "Қазақ әдебиеті" (оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін), "Орыс тілі" және "Орыс әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін), "Ана тілі" мен "Әдебиет" (оқыту ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде жүргізілетін сыныптар үшін), "Қазақ тілі мен әдебиеті" (оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін), "Орыс тілі мен әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін), "Шетел тілі", "Алгебра және анализ бастамалары", "Геометрия", "Информатика", "Қазақстан тарихы", "Дене шынықтыру", "Алғашқы әскери және технологиялық дайындық" пәндері енеді.

39. Әр бағыттағы бейіндік оқу пәндері бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер тиісінше оқытудың стандарттық және тереңдетілген деңгейлері бойынша көрсетілген және олар оқыту бейінінің ерекшелігін ескеріп оқу пәндерінің мазмұнын анықтауға негіз болады.

40. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы тереңдетілген деңгейде оқытылатын оқу пәндері қатарына "Биология", "Химия", "Физика", "География" пәндері енеді. Осы бағыттағы бейінді оқытудың стандарттық деңгейдегі оқу пәндері қатарына "Дүниежүзі тарихы", "Құқық негіздері", "Кәсіпкерлік және бизнес негіздері", "Графика және жобалау" пәндері енеді.

41. Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы тереңдетілген деңгейде оқытылатын оқу пәндері қатарына "Шетел тілі", "Дүниежүзі тарихы", "География", "Құқық негіздері" пәндері енеді. Осы бағыттағы бейінді оқытудың стандарттық деңгейдегі оқу пәндері қатарына "Физика", "Химия", "Биология", "Кәсіпкерлік және бизнес негіздері" пәндері енеді.

42. Жалпы орта білім берудің оқу бағдарламаларында оқытудан күтілетін нәтижелер әрбір оқу пәнінің бөлімдері бойынша оқыту мақсаттарымен нақтыланады.

43. Оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесі білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың жеке-дара даму траекторияларын қалыптастыруға және оларды орта білім беру ұйымын аяқтағандағы оқытудың ұзақ мерзімді мақсаттарына кезең-кезеңмен жетуге жағдай жасайды.

44. Міндетті оқу пәндері бойынша жалпы орта білім беру аяқталғанда оқытудан күтілетін нәтижелер.

"Қазақ тілі" (оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін)/ "Орыс тілі" (оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін).

1) тыңдалым және айтылым:

білім алушы сөйлеу тәртібінің, бағалаудың ашық және жасырын берілген түрлерін талдай отырып, тілдесу және стильдік қатыстылығы бар түрлі саладағы мәтіндерді түсінеді; дайындалған және дайындалмаған монологтік және диалогтік, оның ішінде көпшілік алдында тілдесу жағдайында коммуникацияның әртүрлі мақсаттарына қол жеткізеді; тыңдаушыларға әсер етуге талпына отырып, сөйлеу тәртібінің тактикасын іске асырады; өзінің көзқарасын білдіре отырып, тыңдалған мәтіндегі ақпаратты талдайды және сыни

тұрғыдан бағалайды; мәтіннің мазмұнын болжайды; стилистикалық дифференциацияны есепке ала отырып, тілдік бірліктерді қолдану құрылымы мен нормаларын сақтайды;

2) оқылым:

білім алушы түрлі типтегі, стильдегі және жанрдағы, оның ішінде ғылыми-техникалық тақырыптағы мәтіндердің мазмұнын түсінеді және түсіндіріп айтып бере алады; мәтіннің жасырын мағынасын және мәтінге енгізілген көркем бейнелеуіш құралдардың мәнін анықтай алады; күрделі мәтіндердің тілдік, композициялық және жанрлық ерекшеліктерін айқындайды; оқырман алдында қойылған міндеттерге байланысты оқудың түрлі стратегияларын пайдаланады; ақпараттық іздеу жүргізеді, қажетті ақпаратты іріктейді және өңдейді; әртүрлі жанр мен стильдегі мәтіндердің композициялық, лингвистикалық, жанрлық және стилистикалық ерекшеліктерін салыстырады; қорытынды жасай отырып, шешу жолдарын ұсынады, проблемалық мәтіннің мазмұнын сыни тұрғыдан бағалайды;

3) жазылым:

білім алушы түрлі типте, жанр мен стильде, оның ішінде әсер етуші сипатқа ие мәтіндерді құрастырады; ақпаратты қысқарту және кеңейту тәсілдерін қолдана отырып, тұтас және аралас мәтіндерді құрастырады; өзінің пікірін дәлелдей отырып және зерттеу дағдыларын қолдана отырып, шығармашылық, академиялық сипатта мәтіндер, жаһандық мәселелер бойынша эссе жазады; түрлі жазбаша немесе ауызша дереккөздерінен алынған ақпаратты жинақтайды және оны нақты дәлелденген жүйелі түрдегі хабарлама түрінде ұсынады; мәтіндерді түзетеді және редакциялайды; жоспарлардың әртүрлі түрлерін құрастырады; грамматикалық, орфографиялық, пунктуациялық және стилистикалық нормаларды сақтайды.

"Қазақ әдебиеті" (оқыту қазақ тілінде жүргізілетін сыныптар үшін)/ "Орыс әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілетін сыныптар үшін):

1) тарихи-әдеби процестің негізгі заңдылықтарын; өлең жолдары мен прозалық мәтіндердің үзінділерін (таңдауы бойынша) жатқа; оқытылатын тақырыптар шеңберінде әдеби-тарихи мағлұматтарды және әдеби теориялық түсініктерді; оқытылатын шығармалардың мәдени-тарихи мәнмәтінін және олардың авторларының өмірлік және шығармашылық жолы туралы негізгі деректерді біледі;

2) әдебиеттің рухани-адамгершілік және эстетикалық мәнін; әдебиеттің тарихпен, өнермен байланысын; түр мен мазмұн тұтастығында көркем шығарманы; шығарманың тақырыбын, идеясын, мәселелер жиынтығын, шығармада автордың ұстанымын; көркем шығармалардың бейнелеу табиғатын және жасырын мағынасын; орыс, қазақ және әлем әдебиетінің шығармалары арасындағы ұлттық сипатқа негізделген айырмашылықтар мен ұқсастықтарды түсінеді;

3) көркем-бейнелеуіш құралдар мен стилистикалық тәсілдерді: шығарманың мазмұнына талдау жасау барысында әдебиеттанудың түсінікті тілін, белсенді азаматтық ұстанымы мен адамгершілік-рухани қасиетін көрсете

отырып, әдеби тақырыпта ауызша немесе жазбаша сөйлеуде, талдамалық сипатта өзінің мәтінін құрауда, оқыған мәтінді түсіндіріп беруде, пікірталастарда, көпшілік алдында сөз сөйлеген кезде қолданады;

4) әртүрлі әдеби шығармалар мен оларды сыни тұрғыдан және көркем түрде түсіндіріп беруді; сюжет, композиция ерекшеліктерін, көркем бейнелеуіш құралдар рөлін, басты эпизодтарды, кейіпкерлердің әрекеттері мен қылықтарын, жазушы стилінің ерекшеліктерін; көркем шығармаларда және фольклорда қазақтың және өзге де ұлттардың адамгершілік мұраты туралы түсініктерін талдайды;

5) көркем шығармаларды қорытындылау, шығармалардың мазмұнын тарихи деректермен салыстыру үшін әртүрлі ресурстарды қолдану арқылы жазбаша мәтіндерді; көркем шығарманың мәселелер бойынша дәлелді пайымдауларды, шығарманың мазмұнын адамгершілік-рухани жағынан толықтыру туралы дәлелді пікірді жинақтайды;

6) мазмұнының өзектілігі мен адамның адамгершілік-рухани қасиеттерін қалыптастырудағы оның мәні жағынан шығарманы; композициялық, стильдік тұтастық және тілдік ресімдеу тұрғысынан ауызша және жазбаша сөздерді; өнердің өзге де түрлерімен дайындалған көркем туындыны түсіндіріп беруді; өзі үшін белсенді оқырмандар тобын анықтау үшін көркем шығармаларды бағалайды.

"Ана тілі", "Ана әдебиеті" (оқыту ұйғыр/өзбек/тәжік тілінде жүргізілетін сыныптар үшін):

1) тыңдалым және айтылым:

білім алушы сөйлеу тәртібінің, бағалаудың ашық және жасырын берілген түрлерін талдай отырып, тілдесу және стильдік қатыстылығы бар түрлі саладағы мәтіндерді түсінеді; дайындалған және дайындалмаған монологтік және диалогтік, оның ішінде көпшілік алдында тілдесу жағдайында коммуникацияның әртүрлі мақсаттарына қол жеткізеді; тыңдаушыларға әсер етуге талпына отырып, сөйлеу тәртібінің тактикасын іске асырады; өзінің көзқарасын білдіре отырып, тыңдалған мәтіндегі ақпаратты талдайды және сыни тұрғыдан бағалайды; мәтіннің мазмұнын болжайды; стилистикалық дифференциацияны есепке ала отырып, тілдік бірліктерді қолдану құрылымы мен нормаларын сақтайды;

2) оқылым:

білім алушы түрлі типтегі, стильдегі және жанрдағы, оның ішінде ғылыми-техникалық тақырыптағы мәтіндердің мазмұнын түсінеді және түсіндіріп айтып бере алады; мәтіннің жасырын мағынасын және мәтінге енгізілген көркем бейнелеуіш құралдардың мәнін анықтай алады; күрделі мәтіндердің тілдік, композициялық және жанрлық ерекшеліктерін айқындайды; оқырман алдына қойылған міндеттерге байланысты оқудың түрлі стратегияларын пайдаланады; ақпараттық іздеу жүргізеді, қажетті ақпаратты іріктейді және өңдейді; әртүрлі жанр мен стильдегі мәтіндердің композициялық, лингвистикалық, жанрлық және стилистикалық ерекшеліктерін салыстырады; қорытынды жасай отырып және

оның шешу жолдарын ұсынады, проблемалық мәтіннің мазмұнын сыни тұрғыдан бағалайды;

3) жазылым:

білім алушы түрлі типте, жанр мен стильде, оның ішінде әсер етуші сипатқа ие мәтіндерді құрастырады; ақпаратты қысқарту және кеңейту тәсілдерін қолдана отырып, тұтас және аралас мәтіндерді құрастырады; өзінің пікірін дәлелдей отырып және зерттеу дағдыларын қолдана отырып, шығармашылық, академиялық сипатта мәтіндер, жаһандық мәселелер бойынша эссе жазады; түрлі жазбаша немесе ауызша дереккөздерден алынған ақпаратты жинақтайды және оны нақты дәлелденген жүйелі түрдегі хабарлама түрінде ұсынады; мәтіндерді түзетеді және редакциялайды; жоспарлардың әртүрлі түрлерін құрастырады; грамматикалық, орфографиялық, пунктуациялық және стилистикалық нормаларды сақтайды;

4) әдебиет дамуындағы негізгі үрдістерді, оның қоғам дамуымен байланысын; әдебиет саласындағы көрнекті қайраткерлердің биографиялық деректерін; әлемдік әдебиеттің негізгі даму кезеңдерін; әдебиет теориясы туралы негізгі түсініктерді; толық және шолып оқу бағытында олардың нақты мазмұнын айту үшін, (басты кейіпкерлерді, негізгі сюжеттік желісі мен оқиғаларды) шығарманың мазмұнын біледі;

5) тарихи-мәдени және әдеби процестегі шығармалардың орны мен рөлін; көркем әдебиетте көрсетілген ұлттық құндылықтарды, оның тарихи дамуында әдебиеттің қалыптасу процесін; шығармалардың идеясын және оны жеткізе білудегі автордың шеберлігін, қолданған әдістерін; шығармадағы құрылымдық элементтердің мағынасын (сюжет және композиция, көпқырлы көркем детальдар мен оның мәтінде берілген проблемамен астарласуы, көркем сөзді бейнелеуіш құрал ретінде тиімді пайдалануы); автордың негізгі ойын, жазушының өз шығармасындағы кейіпкерлері мен оқиғаларға көзқарасын, авторлық ұстанымды; шығарма арқылы берілетін көңіл-күйді түсінеді;

6) әдеби тақырыпқа ауызша немесе жазбаша пікір дайындау барысында, өзінің талдамалы сипаттағы мәтінін құруда, зерттелген мәтінді түсіндіруде; өзі үшін оқуға белгілеген идеялық-тақырыптық тұрғыдан алуан түрлі өнер туындыларын және көркем шығармаларды бағалауда; пікірталастарда, жұрт алдында сөз сөйлеуде белсенді азаматтық ұстанымы мен рухани-адамгершілік қасиеттерін білдіруде, көркем әдеби шығарманы өзіндік талдауда жинақтаған білімі мен дағдысын қолданады;

7) әдеби шығарманы оның мазмұнын тұжырымдай отырып, әңгімелеу арқылы; әртүрлі жанрдағы шығармаларды талдай отырып, шығарма желісінде оқиға болған уақытты, жалпыадамзаттық құндылықтар туралы түсінікті, нақты тарихи және өзекті мәселелерді; автордың шығарма негізіне алған идеясы бойынша ой қозғайды, талдайды;

8) аннотация, пікір жазу үшін оқыған шығарманың мазмұнын; түрлі ақпарат көздерінен, оның ішінде Интернет желісінен алынған ақпараттарды шығармашылық жұмыстарға негізге алу үшін, өзінің жеке көзқарасы мен

алынған ақпаратты; қазақтың және өзге ұлттардың құндылықтарымен байланыстырудағы әдістерді; көркем шығарманың жанрлық шығу тегіне сәйкес талдаудың әдістерін жинақтайды;

9) көркем шығармалардың құндылығын; ұлттық әдебиеттің өзіндік ерекшелігін және оның әлем мәдениетінің контексіндегі алатын орнын; көркем шығарманың мазмұны жағынан өзектілігін және оның адамның рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудағы мәнін; шығарманың композициялық және стильдік тұрғыдан үйлесімін, тілінің байлығын, қойылған коммуникативтік міндеттерге жетудегі тиімділігін ауызша және жазбаша жеткізуді; басқа да көркем шығарма құралдары арқылы көркем мәтінді әңгімелеуді бағалайды.

"Қазақ тілі мен әдебиеті" (оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін)/ "Орыс тілі мен әдебиеті" (оқыту орыс тілінде жүргізілмейтін сыныптар үшін):

1) тыңдалым:

білім алушы қарым-қатынастың әртүрлі аяларындағы мәтіндердің мазмұнын, коммуникативтік ниетін, сонымен қатар, сөйлеушінің әлеуметтік және эмоционалды-экспрессивті сөйлесім ерекшеліктерін толық түсінеді; ақпаратты сыни тұрғыдан түсіну деңгейінде қабылдайды; тыңдалған мәтінді айқындылығы мен бейнелілігі жағынан бағалайды;

2) айтылым:

дәлелді монологтік немесе диалогтік сөз дайындай отырып, коммуникативтік мақсатқа сәйкес түрлі тіл құралдарын тиімді қолданады; көркем шығармалардың тақырыбы бойынша пайымдайды, шығарма кейіпкерлеріне және олардың әрекеттеріне деген өзінің қатынасын білдіреді; әртүрлі айтылған сөздерді сыни тұрғыдан бағалайды; тіл нормаларын, сөйлеу тәртібі мен әдеп нормаларын сақтайды; проблеманың себептері мен салдарларын болжайды; мәселелерді шешу жолдарын ұсына отырып, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, адамгершілік-рухани, патриоттық, тарихи-мәдени дамуымен байланысты идеяларды жинақтайды;

3) оқылым:

жасырын мағынасын таба отырып, тұтас және тұтас емес мәтіндердің мазмұнын толық түсінеді; мәнмәтіннен таныс емес сөздердің мәнін анықтайды; оқытылатын тақырыптар шеңберінде академиялық мәтіндердің ерекшеліктерін айқындайды; түрлі дереккөздерден алынған ақпараттарды іріктейді; көркем шығармаларда және фольклорда қазақтың және өзге де ұлттардың өнегелік идеалы туралы түсінігін талдай отырып, әдебиет туындыларын өнердің басқа түрлеріндегі бейнесімен салыстырады; қойылған міндеттерге байланысты оқылымның әртүрлі стратегияларын қолданады;

4) жазылым:

тақырып, мақсат, мәселелер және тілдесу жағдаятына сәйкес орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық нормаларды сақтай отырып, түрлі типтегі және стильдегі мәтіндерді құрастырады; алынған

ақпаратты зерттеу және жинақтау негізінде түрлі тақырыпта тұтас немесе тұтас емес мәтіндер құрайды; мәтіндерге әртүрлі жоспарлар құрастырады; мәдениет пен тілдің көпқырлылығы, патриотизм және тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы мәселелерін қарастыра отырып, көркем әдебиет шығармалары бойынша шығармашылық жұмыстар жазады; ойы мен сезімін анағұрлым дәлме-дәл жеткізу үшін көркемдеу құралдарын – троптар мен стилистикалық тәсілдерді қолданады.

"Шетел тілі":

1) тыңдалым:

білім алушы әртүрлі жанрлардағы түпнұсқалық мәтіндердің негізгі мазмұнын, таныс және жартылай таныс тақырып бойынша диалогтерді түсінеді; формалар, кестелер, сызбаларды толтыру үшін анағұрлым функционалды маңызды мағыналық, оның ішінде толық және ерекше ақпаратты іріктейді; әртүрлі білім беру салаларының, сонымен қатар тілдесудің өзге де салаларының мәтіндерінде кездесетін терминдер мен негізгі бірліктерінің мәнін түсінеді; дерек пен пікірді ажырата алады; оқыған және жалпы тақырыптар шеңберінде әртүрлі жанр мен стильдегі орта көлемдегі мәтін ішінен сәйкессіздіктерді тауып алады және өзара салыстыра алады, мәнмәтіндегі таныс емес сөздердің мағынасын түсінеді;

2) айтылым:

білім алушы ресми және бейресми күнделікті тілдесу жағдаяттарында диалог жүргізеді; тілдің лексикалық және грамматикалық құралдарын қолдана отырып, өзінің сөздерін дұрыс ресімдейді; алдын ала ұсынылған тілдік байланыстағы тактиканы іске асыра отырып, қоршаған шынайы ортаға деген эмоционалды тұрғыдан бағалаудағы көзқарасын білдіре алады; өзінің көзқарасын дәлелдей отырып, мәтіндерді талдайды және салыстырады; оқиғаларға, пікірлерге және мәселелерге баға бере отырып, пайымдайды; қорытынды жасайды және берілген мәселе бойынша өзінің шешу жолдарын ұсынады;

3) оқылым:

білім алушы белгілі бір күрделіліктегі публицистикалық, ғылыми танымал, көркем мәтіндердегі негізгі мазмұнды түсінеді; оқудың әртүрлі стратегияларын пайдаланады; оқиғалар мен құбылыстардың уақытша және себеп-салдарлық өзара байланысын анықтайды; кітаптар және электронды ресурстарды пайдалана отырып, сөздердің мағынасын талдайды және салыстырады; түрлі жанр мен стильдегі мәтіндердің мазмұнын сын тұрғысынан бағалайды.

4) жазылым:

білім алушы жазбаша хабарлама тезистерін жасайды, жоспар құрады, түрлі жанрлар мен стильдердегі мәтіндерді редакциялайды және түзетеді; орфографиялық және грамматикалық нормаларды сақтайды; медиа-ақпарат негізінде дәлелге сүйенген мәтін жазады; өзінің мәселеге қатысты көзқарасын білдіре отырып, проблемалық сипатта мәтіндерді жазады; іс туралы хаттар мен құжаттарды дайындайды; әртүрлі тақырыптарда эссе жазады (150-200 сөз).

"Алгебра және анализ бастамалары", "Геометрия":

1) көрсеткішті, логарифмдік функциялардың анықтамаларын, олардың қасиеттерін және графиктерін; күрделі функция ұғымын; кері функция ұғымын; кері тригонометриялық функциялардың анықтамаларын; тригонометриялық, көрсеткіштік, логарифмдік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу әдістерін; рационал және иррационал теңдеулерді шешу әдістерін; рационал теңсіздіктерді шешу тәсілдерін; көпжақтар мен айналу денелерінің түрлерін және олардың жазбаларын; көпжақтар және айналу денелерінің аудандары мен көлемдерінің формулаларын; стереометрия аксиомалары мен олардың салдарларын; кеңістіктегі вектор ұғымын; сфераның теңдеуін; статистиканың негізгі ұғымдарын; дискретті және үзіліссіз кездейсоқ шамалар ұғымдарын; функцияның нүктедегі және шексіздіктегі функция шегінің анықтамаларын; нүктедегі және жиындағы функция үзіліссіздігінің анықтамаларын; функцияның туындысының анықтамасын; функцияның графигіне жүргізілген жанаманың теңдеуін; алғашқы функцияның, анықталмаған және анықталған интегралдың алғашқы функцияларының анықтамаларын; анықталған интегралдың көмегімен жазық фигураның ауданын және дененің көлемін табу формулаларын біледі.

Жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша қосымша иррационал теңсіздіктерді шешу әдістерін; ықтималдықтарды қосу және көбейту формулаларын; Бернулли формуласын; дискретті кездейсоқ шамалардың таралу түрлерін; кеңістіктегі түзудің және жазықтықтың теңдеулерін; функцияның дифференциалының анықтамасын біледі;

2) бір айнымалысы бар көпмүшенің стандарт түрде жазылуын; "бас жиынтық", "таңдама", "дисперсия", "стандартты ауытқу" терминдерін; туындының геометриялық және физикалық мағыналарын; интегралдауды дифференциалдауға кері процесс ретінде; стереометрияның аксиомалар жүйесін және аксиомадан шығатын салдарды, геометриялық есептердің дәлелдеу тәсілдерін және шешімдерін түсінеді.

Жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша қосымша координаталар әдісінің мәнін; алмастырулар саны, теру, қайталанбалы орналастыру формулаларының мәнін түсінеді;

3) тригонометриялық, көрсеткіштік, логарифмдік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу алгоритмдерін; иррационал теңдеулерді шешу алгоритмін; қарапайым стереометриялық сызбаларды орындау техникасын; есептерді шығаруда түзулердің параллель, айқас және перпендикуляр болуының, жазықтықтардың параллель және перпендикуляр болуының белгілері мен қасиеттерін; геометриялық денелердің беттерінің аудандары мен көлемдерін табу формулаларын; геометриялық есептерді шешуде векторларға қолданылатын амалдар ережелерін; векторлардың коллинеарлық және компланарлық шарттарын; функцияның күдікті нүктелері мен экстремум нүктелерін, кему және өсу аралықтарын табу тәсілдерін; туындыны табуда дифференциалдау техникасы мен туындылар кестесін; анықталған интегралды табуда интегралдар кестесі мен Ньютон-Лейбниц формуласын қолданады.

Жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша қосымша: иррационал теңсіздіктерді шешу алгоритмдерін; жуықтап есептеулер үшін Ньютон биномын; Бернулли формуласын; функция графигінің асимптоталарын табу тәсілдерін қолданады;

4) кеңістіктегі түзулердің, түзу мен жазықтықтың, жазықтықтардың, жазықтық пен айналу денелерінің өзара орналасуын; айналу денелерінің жазықтықпен қимасын; графигі бойынша функцияның қасиеттерін талдайды; геометриялық және физикалық мазмұндағы есептерді талдайды және ол есептерді туындының және/немесе интегралдың көмегімен шығарады; кездейсоқ шамалардың типтерінің өзгешеліктерін талдайды және дискретті кездейсоқ шаманың сандық сипаттамаларын есептейді.

Жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша қосымша: көпжақтардың (текше, тікбұрышты параллелепипед, пирамида) жазықтықпен қимасын талдайды;

5) тригонометриялық, көрсеткіштік, логарифмдік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешудің түрлі әдістерін; иррационал теңдеулерді шешудің әдістерін; көпжақтар мен айналу денелерінің жазбаларының модельдерін; нақты құбылыстар мен процестердің ықтималдық модельдерін жинақтайды.

Жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша қосымша оқиға ықтималдығын табуға арналған комбинаторика формулаларын; иррационал теңсіздіктерді шешудің түрлі тәсілдерін; кері тригонометриялық функциялардың анықтамалары және өзара кері функциялардың қасиеттері негізінде кері тригонометриялық функциялардың қасиеттерін жинақтайды;

6) тригонометриялық, көрсеткіштік, логарифмдік теңдеулер мен теңсіздіктердің шешімдерін; иррационал теңдеулердің шешімдерін; статистикалық мәліметтердің вариацияларының көрсеткіштері мәндерін бағалайды.

Жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша қосымша иррационал теңсіздіктердің шешімдерін бағалайды.

"Информатика":

1) жүйелік бағдарламалық қамтамасыз етудің міндеті мен негізгі функцияларын; деректер қорын басқару жүйелерімен жұмыс істеу негіздерін; программалық қамтамасыз етуді әзірлеу үшін өмірлік циклдің модельдерін; веб-бағдарламалау негіздерін, сондай-ақ веб-сайттарды жасау үшін деректер қоры теориясын; желілік хаттамаларды және Интернет жұмысының қағидаттарын; деректер мен компьютерлік жүйенің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін әзірленген қауіпсіздік шараларын біледі;

2) реляциялық деректер қорын ұйымдастыру принциптерін; желілік технологияның қызмет етуінің негізгі принциптерін; дыбыстық және бейнеақпараттарды өңдеу принциптерін, ақпараттық технологияларды дамытудың негізгі үдерістерін түсінеді;

3) ақпараттық объектілерді жасау және өзінің жұмыс нәтижелерін ресімдеу үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды; деректер қорында

сұраныс құрастыру ережелерін; құжаттарды редакциялау мен сақтау барысында бұлтты технологияларды; web-сайттарды және мобильдік қосымшаларды жасау барысында бағдарламалау элементтерін; желіде жеке қауіпсіздік және желі этикеті ережелерін; дыбысты және бейнені өңдеу үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді қолданады;

4) ақпаратты іздеу үшін бірнеше белгілер мен қатынас операторларын қолдану арқылы сұранысты; есепті модельдеу, алгоритмдеу және бағдарламалау арқылы шешудің тиісті әдістері мен тәсілдемелерін анықтау үшін есепті; компьютерде өңдеу мен есептеудің қойылған міндетке сәйкестігінің нәтижелерін; анағұрлым тиімдісін анықтау үшін әртүрлі тәсілдермен есептерді шешу жолдарын талдайды;

5) өзінің идеялары мен ойларын білдіру үшін әртүрлі түрлерде ақпаратты; басқару формалары мен элементтері көмегімен деректер қорын; қолданушы міндеттерін шешу үшін веб-сайттарды жинақтайды;

6) жобаны модельдеу мен әзірлеу барысында қойылған мақсаттарға сәйкес өз қызметінің нәтижелерін (нақтылық, өлшемділік, қолжетімділік, шынайылық, қатыстылық); бағдарламалау құралдарын қоса алғанда қолданыстағы бағдарламалық қамсыздандырудың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалайды.

"Қазақстан тарихы":

1) Орталық Азиядағы ежелгі мәдени ошақтарын және олардың орналасқан жерлерін; көшпенділіктің тарихи түрлерін; еуразиялық дала өркениетінің қалыптасуы мен даму кезеңдерін; түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстан территориясындағы қалалық мәдениеттің даму ошақтарын; әлемдік мәдени-тарихи прогреске едәуір ықпал еткен Орталық Азия халықтарының жетістіктерін; қазақ халқының этникалық тарихын; дәстүрлі қазақ қоғамының этноәлеуметтік құрылымын; Қазақстан полиэтникалық қоғамының қалыптасу тарихын; Қазақстан мемлекеттігі дамуының тарихи кезеңдерін; Қазақстандағы саяси ойдың дамуына едәуір үлес қосқан тарихи қайраткерлерді; түрлі тарихи кезеңдердегі ұлттық мәдениет пен ғылымның маңызды жетістіктерін; Қазақстан тарихы бойынша негізгі тарихи деректер мен ғылыми еңбектерді біледі;

2) Қазақстанның тарихи даму процестері мен құбылыстарын, негізгі оқиғалардың мәнін; ежелгі Орталық Азияның өркениет ошақтарын, көшпенділіктің түрлері мен формасын, Қазақстан территориясындағы қалалық және көшпелі мәдениеттің сипатты белгілерін; әлемдік мәдени-тарихи прогресс үшін Орталық Азия халықтарының жетістіктерінің маңызын; түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстан халқының өмір сүру жүйесінің қалыптасуы мен дамуына географиялық фактордың ықпалын; түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстандағы саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени өзгерістерге ішкі және сыртқы факторлардың ықпалын; дәстүрлі қазақ қоғамының этноәлеуметтік құрылымының ерекшеліктерін; Қазақстанда саяси ойдың дамуындағы тарихи аспектілерді; Қазақстанның саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени дамуына тарихи тұлғалардың қосқан үлесін; ұлттық бірегейлікті сақтаудағы қазақтардың

мәдени мұрасының маңызын; қоғамда бейбітшілік пен келісімді сақтау үшін Қазақстан этностарының мәдениеті мен дәстүрлерін құрметтеу қажеттілігін түсінеді;

3) Қазақстан мен Орталық Азия территориясында өмір сүрген мемлекеттер мен мәдениет ошақтарын уақыт пен кеңістікте анықтау кезінде; Орталық Азия көшпенділері мәдениетінің қалыптасу мен даму ерекшеліктерін анықтауда; түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстанның саяси, әлеуметтік-экономикалық мәдени даму ерекшеліктерін анықтау кезінде; Қазақстанның дамуындағы тарихи тұлғалардың рөлін анықтауда; Қазақстанның өткен және қазіргі кездегі оқиғалары мен құбылыстарына қатысты өз позициясын анықтау кезінде тарихи ойлау дағдыларын қолданады;

4) Қазақстанның тарихи дамуын әлемдік тарих контекстінде, ортақ белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып; түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстан территориясындағы өркениеттер мен мемлекеттердің қалыптасуы мен дамуына түрлі факторлардың (географиялық, демографиялық, миграциялық, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) ықпалын; себеп-салдар байланыстарын анықтау мақсатында Қазақстан тарихындағы тарихи оқиғаларды, процестер мен құбылыстарды; тарихи тұлғалар қызметінің себептері мен нәтижелерін; Қазақстан тарихы бойынша ғалымдардың еңбектері мен деректерді; Қазақстан аумағындағы этногенез, саяси және мәдени процестерге қатысты негізгі ғылыми теорияларды; бүгінгі Қазақстанның даму үрдістері мен перспективаларын талдайды;

5) тарихи талдау әдістерін қолдана отырып шығармашылық, танымдық, зерттеушілік, жобалық сипаттағы жұмыстарды; Қазақстан мен әлемнің басқа аймақтарындағы тарихи дамудың жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін анықтау мақсатында салыстырмалы тарихи сипаттамаларды; Қазақстан тарихы туралы тұтас түсініктері мен тарихи санасын қалыптастыру үшін тұжырымдар мен гипотезаларды жинақтайды;

6) түрлі тарихи кезеңдердегі Қазақстанның дамуына (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) түрлі факторлардың ықпал ету дәрежесін; отан тарихына ықпалы контекстінде тарихи тұлғалардың қызметін; Орталық Азия халықтары мәдениетінің әлемдік өркениет дамуына қосқан үлесін; тарихи мәліметтердің шынайылығын; Қазақстан тарихының этникалық, саяси, мәдени, әлеуметтік-экономикалық мәселелері бойынша түрлі ғылыми теориялардың дәлелдік дәрежесін бағалайды.

"Дене шынықтыру":

1) дене шынықтыру жаттығуларын орындау барысында техникалық қауіпсіздік ережелерін; әртүрлі бағыттылығы бар дене жаттығулары сабақтарының кешенін, қозғалыс қимылдарын орындаудағы ереже мен техниканы; дене жаттығуларының биодинамикалық ерекшеліктері мен мазмұнын, денені дамыту және денсаулықты нығайту міндеттерін шешуде оларды қолдану негіздерін; дене жүктемелері кезінде өз ағзасының қызмет

етудегі физиологиялық негіздерін, дене шынықтыру арқылы оларды дамыту мен жетілдіру мүмкіндіктерін біледі;

2) өз ағзасының психикалық-функционалдық ерекшеліктерін; дене тәрбиесімен жүйелі шұғылдану арқылы жеке тұлғаның дербес қалыптасу мүмкіндігі мен қасиеттерін; салауатты өмір салтын ұстануға қажеттілікті; атқарылатын қозғалыс әрекеттерінің ауырлық деңгейін; физикалық дайындықтың әртүрлі кезеңдерінде түрлі физикалық жүктеменің талап етілген қарқындылығына жету қажеттілігін түсінеді;

3) салауатты өмір салтын және бос уақытын ұтымды ұйымдастыру, өз бетімен жетілу мақсатында түрлі дене жаттығуларын; ойын кезінде немесе арнайы құрылған жаттығулар кешенін орындау кезінде қажетті негізгі техникалық-тактикалық әрекеттерді; ағзаның бейімделу қасиеттерін дамытуды қадағалау және денсаулықты нығайту мен дене ширақтығының дайындығын жоғарылатудың дербес жолдарын; функционалдық қызмет ету бағыты әртүрлі дене жаттығуларын өз бетімен ұйымдастыру тәсілдерін, спорт жабдықтары мен құралдарын қолдану ережелерін; ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, дене жаттығуларымен шұғылдану кезінде жарақаттанудың алдын алу және дәрігер алды көмек көрсету білімін қолданады;

4) сауықтыру және дене шымырлығы мен ширақтығын жетілдіру мақсатында дене жаттығуларын орындау кезінде өз ағзасының функционалды қызмет ету жағдайын талдайды;

5) қалыптасқан дағдыларды дене шынықтыру сабағымен қатар күнделікті өмірдегі әртүрлі жағдаяттарда қолдану жүйесін; салауатты және қауіпсіз өмір сүруді қалыптастырудағы дағдыларды; адам өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін төтенше жағдайларда жеке және ұжымның қауіпсіз әрекеттерінің ережелерін меңгеруін жинақтайды;

б) жалпы, кәсіптік-қолданбалы және сауықтыру-түзету бағытындағы дене жаттығуларымен шұғылданудың маңыздылығын; өз бетінше жетілу және қимыл-қозғалыс дайындығының деңгейін; дене жаттығуларымен шұғылдану тиімділігін, ағзаның функционалды қызмет ету жағдайы мен жұмыс істеу қабілетін; дене жүктемелерін және дене жаттығуларының әсер ету бағытын мөлшерлеуді бағалайды.

"Алғашқы әскери және технологиялық дайындық":

1) әскери іс, белгілеу, ұйымдастыру құрылымы, штаттық қаруландыру және техника негіздерін, төменгі тактикалық буын бөлімшесінің мүмкіндіктерін, бағдарлау құралдарын қолдануды, робототехника және IT-технология негіздерін, Қазақстан Республикасының азаматтық қорғанысын ұйымдастыруды; қазіргі заманғы зақымдау құралдарын қолданғанда, лаңкестік қауіп-қатерді және табиғи апатты хабарлау барысында әрекет ету тәртібін; табиғи апаттардың сипаттарын, зақымдау ошақтарында құтқару және апаттан кейінгі қалпына келтіру жұмыстарын шұғыл ұйымдастыруды; штаттық қаруды, қорғанудың дербес және ұжымдық құралдарының, радиобелсенді және химиялық бақылау құрылғыларының атқаратын қызметін, құрылысы мен

қолдану тәртібін, сондай-ақ, тұрғындарды эвакуациялау және жергілікті жерде орналастыруды ұйымдастыру және өткізу тәртібін; алғашқы медициналық көмектің міндеттері мен түрлерін, жолда жүру ережесін біледі;

2) әскери іс, робототехника және IT-технология негіздерін, ядролық, химиялық, бактериологиялық (биологиялық) қарулардың және басқа да адамдарды зақымдаудың қазіргі заманғы құралдардың әсер ету ерекшеліктерін, оларды қолданудағы шаруашылық нысандарына, қоршаған ортаға және экологияға тигізетін әсерін; табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайдың салдары мен залал келтіруі мүмкін экономикалық және экологиялық шығынын түсінеді;

3) орын алған әртүрлі жағдаятта соғыс алаңында солдаттың рөлінде, радиациялық және химиялық бақылау жүргізу бекетінің құрамында барлаушы ретінде әрекет етуді; штаттық қаруды, жеке және ұжымдық қорғану құралдарын, жараланғанда, қан кеткенде, күйік шалғанда және үсік шалғанда, күн өткенде, электрлі жарақат алғанда, суға батқанда алғашқы медициналық көмек көрсетуді; дененің түрлі бөліктері жараланғанда байлап, таңуды; дененің түрлі бөліктерінде сынықтың ашық және жабық түрі бойынша алғашқы медициналық көмек көрсетуді; интернет байланысты, аудио-визуалды технологияларды пайдаланады, автомобиль көлігін жүргізудің теориялық негіздерін, робототехника дағдыларын меңгереді, сандық фото және бейне жабдықтарды қолданады;

4) зақымдаудың қазіргі заманғы құралдарын қолданғанда туындауы мүмкін тосын жағдайды; табиғи және техногенді сипаттағы төтенше жағдайдың салдарын талдайды;

5) зақымдаудың қазіргі заманғы қаруын қолданғанда туындауы мүмкін тосын жағдайда әрекет ету алгоритмін; табиғи және техногенді сипаттағы төтенше жағдай туындағанда әрекет ету алгоритімін жинақтайды;

6) қабылданған шешімнің салдарын бағалайды.

45. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы тереңдетілген деңгейде оқытылатын оқу пәндері бойынша жалпы орта білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

"Физика":

1) механиканың (кинематика, динамика, статика, гидро-аэростатика, гидро-аэродинамика), молекулалық физика мен термодинамиканың; электромагнетизмнің (электростатика, тұрақты және айнымалы ток, электр тогы, магнит өрісі, электромагниттік индукция), оптиканың (геометриялық және толқындық), кванттық физиканың физикалық шамалары мен ұғымдарын; ғалам дамуының негізгі кезеңдерін; ақпаратты тарату мен қабылдау тәсілдерін, негізгі радиотехникалық қондырғылар мен жүйелерді құру қағидаттарын; нанотехнологияның негізгі қағидаттарын және шығу тарихын;

2) механиканың (кинематика, динамика, статика, гидро-аэростатика, гидро-аэродинамика), молекулалық физика мен термодинамиканың негізгі заңдарын, қағидаттары мен постулаттарын; электромагнетизмнің

(электростатика, тұрақты мен айнымалы электр тогы, магнит өрісі, электрмагниттік индукция), оптиканың (геометриялық және толқындық), кванттық физиканың негізгі заңдары мен қағидаттарын; наноматериалдар мен наножүйені зерттеу әдістерін; әлемнің заманауи ғылыми бейнесіндегі физика ғылымының орнын; ой-өрісті қалыптастырудағы және практикалық есептерді шешудегі физиканың рөлін түсінеді;

3) физика ғылымының негізгі ұғымдарын, заңдылықтарын, заңдары мен теорияларын; физика ғылымының символикалары мен терминологияларын; физикада қолданылатын ғылыми танымның бақылау, сипаттау, өлшеу, эксперимент сияқты негізгі әдістерін; ғаламтор желісі мен компьютердің дерекқорларындағы физиканың ақпараттарын іздеу және өңдеу үшін жаңа ақпараттық технологиялардың мүмкіндігін; эксперименттер мен өлшеу нәтижелерін өңдеу, физикалық шамалар арасындағы тәуелділіктерді анықтау тәсілдерін қолданады;

4) дәрежелік функциялар түрінде берілген тәуелділіктерді; екі айнымалы арасындағы қатынасты; ғаламдағы құбылыстарға, нысандар мен денелерге әртүрлі физикалық күштердің әрекетін, физикалық процестердің тәуелділігі мен айнымалылар арасындағы қатынастардың графигін; құрылғылар мен аспаптардың сипаттамалары мен жұмыс істеу қағидаттарын, ғылыми жаңалықтарды қолданылу салаларын; нанотехнологияның қолдану салаларын, адамның өндірістік қызметі мен қоршаған орта жағдайы арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды ғалам күйін сипаттайтын параметрлерді және оның дамуының мүмкін жолдарын талдайды;

5) жиналған және өңделген мәліметтердің, ақпараттың кесте, график, хабарлама баяндама, презентация түрінде қарастырылуы үшін; ғылыми модельдерді және дәлелдемелерді болжамдар, дәлелдеулер, түсіндірмелер ұсыну үшін; эксперимент пен зерттеу жүргізу жоспарын жинақтайды;

б) заңдар мен олардың қолданысын білуін, жүргізілген бақылаулар мен эксперименттердің нәтижелерін; нақты жағдайлардағы ғылыми таным әдістерінің қолданысын; экологиялық қауіпсіздік тұрғысынан физикалық процестермен байланысты адамның өндірістік және тұрмыстық қызметінің салдарын бағалайды.

"Химия":

1) негізгі химиялық ұғымдарды; атомистикалық теорияны; органикалық заттардың химиялық құрылыс теориясын; түрлі белгілері бойынша заттарды жіктеуді; органикалық және бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластарының номенклатурасын, құрылысын, физика-химиялық қасиеттерін; полимерлі материалдардың, металдар мен қоспалардың, бейметалдар мен олардың қосылыстарының кейбір салаларда қолданылуы және ерекше қасиеттерін; нанотехнологияның кейбір салаларда қолданылуын біледі;

2) түрлі заттардың химиялық реакцияларға түсу қабілеттерін; химиялық реакциялардағы энергиялардың өзгерулерін; химиялық айналымдардың негізгі механизмдерін; кинетикалық теорияның, гомогенді және гетерогенді катализдің,

электрохимияның негіздерін; ауыспалы металдардың ерекше қасиеттерін; құрылысына байланысты органикалық және бейорганикалық қосылыстардың химиялық қасиеттерін; талдаудың инструментальды әдісі арқылы қосылыстарды зерттеу қағидаттарын; ең маңызды органикалық және бейорганикалық заттардың химиялық өндірілу қағидаттарын түсінеді;

3) табиғатта, тұрмыста және өндірісте болып жатқан химиялық құбылыстарды түсіндіру үшін, әртүрлі жағдайларда химиялық айналымдардың өту мүмкіндіктерін анықтау және олардың салдарларын бағалау үшін білімдері мен біліктерін; заттарды сапалық және сандық талдау әдістерін; қоршаған ортада экологиялық сауатты болу ережесін; қоршаған ортаның химиялық ластануының тірі ағзаларға әсер етуін бағалау әдістерін; химиялық эксперименттер нәтижелерін әзірлеу, жүргізу, бақылау, жазу және талдау үшін ғылыми әдістерді білу және сыни тұрғыда ойлауды; жанғыш, улы заттарды, зертханалық құрал-жабдықтарды пайдалануда қауіпсіздік ережелерін қолданады;

4) заттардың қасиеттері олардың құрамы мен құрылысына байланыстылығын; заттардың құрылымы мен қасиеттерін анықтауға арналған олардың қарапайым спектрлерін; химиялық реакцияның жылдамдығы мен химиялық тепе-теңдіктің түрлі факторларға байланыстылығын; Периодтық жүйеде элементтердің қасиеттерінің өзгеру үрдісін; қышқылдар мен негіздердің түрлі теорияларын, ерітінділердегі иондық тепе-теңдіктерді талдайды;

5) органикалық және бейорганикалық қосылыстардың маңызды кластары арасындағы генетикалық байланыстарды; заттардың химиялық байланыс және құрылыс теориясының көмегімен химиялық айналымдардың өту мүмкіндіктері мен нәтижелері туралы дәлелді пайымдауларды жинақтайды;

6) әртүрлі материалдардың қасиеттерін; химиялық реакциялардың жылдамдығына әртүрлі факторлардың әсерін; химиялық тепе-теңдікке сыртқы ортаның түрлі жағдайларының ықпалын; қоршаған орта мен адам денсаулығына химиялық өндірістің әсер ету зардаптарын; радиоактивті ыдырауының әсерлерін; түрлі дереккөздер ақпараттарының дұрыстығын бағалайды.

"Биология":

1) ақуыздардың, майлардың, көмірсутектердің, нуклейн қышқылдарының құрылымын, құрамын және міндеттерін; антиген-антидене реакцияларының негізгі механизмдерін; адамның хромосомалық ауруларының тұқым қуалаушылық теориясының негізгі күйлерін; тірі ағзалардың қоректенулері мен метаболизмінің түрлерінің/типтерінің өзгергіштігін; түрдің пайда болуы әдістерін; генетика негіздері және гендік инженерияның мүмкіндіктерін; Жер бетінде өмірдің қалыптасуы кезеңдері мен схемаларын; антропогенезді; ғаламдық және аймақтық экологиялық проблемаларды және табиғат ресурстарын қорғау қағидаттарын біледі;

2) фотосинтездің қараңғы және жарық фазасы кезінде өту процестерін; заттардың тасымалы, транслокация, хромосомалық, гендік мутациялардың пайда болу механизмін; гендік-инженерлік манипуляциялардың мәнін; энергетикалық алмасу кезеңдерін; тұқым қуалау құбылмалылығы мен эволюция

арасындағы өзара байланыс; тұқым қуалау заңдылықтарын; эволюциялық процестердің механизмін; экологиялық пирамиданың ережесін; қоршаған ортаға антропогендік әсер етулердің зардаптарын түсінеді;

3) молекулалық биология және генетика есептерін шешудің схемалары мен әдістерін; экожүйені, тұқым қуалау белгілерін және түрлендірілген құбылмалылықты талдауға арналған статистикалық әдістерін; заттарды сапалық және сандық талдау әдісін; тәжірибелерді әзірлеу, жүргізу, бақылау, нәтижелерін жазу мен талдауға арналған ғылыми әдістерді білу және сыни тұрғыда ойлауды; дәрі-дәрмектер, улы заттар, зертханалық жабдықтарды пайдалануда қауіпсіздік ережелерін қолданады;

4) фотосинтез және хемосинтез процестерінің ерекшеліктерін; эволюция процесіне әсер ететін факторларды; ДНҚ мен РНҚ молекулаларының құрылысын; ДНҚ-ның репликациясы мен рекомбинациясын, мутация мен репарация процестерін, ДНҚ құрылымы мен оның атқаратын қызметі арасындағы байланысты; сперматогенез бен оогенез арасындағы айырмашылықты; экожүйе түрінің әртүрлілігін және тұрақтылығын; әлемдегі және Қазақстандағы экологиялық жағдайларды талдайды;

5) адамның гаметогенез схемасын; экожүйелердегі тағамдар тізбегінің схемасын; кесте, график, хабарлама, баяндама, презентациялар түрінде ұсыну үшін жинақталған және өңделген мәліметтерді, ақпараттарды; болжамдар, айғақтар және түсіндірмелерді ұсыну үшін ғылыми үлгілер мен дәлелдемелерді; зерттеушілік, оқу және шығармашылық жобаларды; Қазақстанның экологиялық проблемаларын шешудің мүмкін нұсқаларын жинақтайды;

6) ферменттердің белсенділігіне әсер ететін түрлі факторларды, ақуыздың құрылымын, фотосинтездің нәтижесін; моногибридті және дигибридті будандастырудың цитологиялық негіздерін, модификациялық құбылмалылық заңдылықтарын; мутагенездің себептерін; өз аймағының экожүйесін; биотехнологияда зерттелетін генетикалық түрі өзгертілген және трансгенді ағзаларды қолдануға байланысты этикалық сұрақтарды бағалайды.

"География":

1) географияның, геоинформатиканың, геоэкологияның, табиғатты пайдаланудың, геосаясаттың, геоэкономиканың негізгі категорияларын; геоэкологиялық, экономикалық-географиялық, әлеуметтік-географиялық, саяси-географиялық және саяси карталардың ерекшеліктерін; табиғатты пайдаланудың географиялық ерекшеліктері мен заманауи проблемаларын; геосфераларға антропогендік әсердің көздерін, факторларын және себептерін; табиғатты қорғау шараларының жүйесін және негізгі бағыттарын; табиғатты пайдаланудың заманауи жіктеуінің түрлерін мен типтерін және табиғатты тиімді пайдаланудың жалпы қағидаттарын; халықтардың өмір сүру деңгейі мен сапасының айырмашылықтарын; жекелеген аймақтар мен елдер шаруашылығының салалық және аумақтық құрылымының географиялық ерекшеліктерін; жекелеген аймақтар мен елдердің географиялық өзгешеліктерін, олардың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, халықаралық географиялық еңбек бөлінісі

жүйесіндегі мамандануы бойынша айырмашылықтарын; дүниежүзінің заманауи саяси картасының мазмұнын; дүниежүзілік шаруашылықтың даму көрсеткіштерін; мемлекеттік аумақтың құрылымын және мемлекеттік түрлерін; мемлекеттік шекараларды, олардың түрлері мен серпінін; Қазақстан Республикасының заманауи геосаяси және геоэкономикалық жағдайының ерекшеліктерін; Қазақстанның аймақтық, халықаралық саяси процестерге, халықаралық географиялық еңбек бөлінісіне, қатысын; адамзаттың ғаламдық проблемаларының географиялық аспектілерін біледі;

2) дүниежүзінің заманауи экономикалық-географиялық және саяси-географиялық көрінісін; географияның басқа ғылымдармен интеграциялану қажеттілігін; геоэкологиялық, әлеуметтік, геоэкономикалық және геосаяси процестердің ерекшеліктері мен серпінін; "табиғат - халық (қоғам) - шаруашылық (экономика)" географиялық жүйесінің тұтастығы мен тұрақтылығын; табиғи ортаға антропогендік қысымды тұрақтандыру жолдарын; қоршаған ортаны қорғауда ғылыми-техникалық прогрестің рөлін; адамның ғаламдықтан жергілікті деңгейге дейінгі географиялық (қоршаған) ортасын қалыптастыратын және өзгертетін табиғи, экономикалық және әлеуметтік факторларды; өмір сүру сапасының қоршаған табиғи орта сапасынан тәуелділігін; ғаламдану жағдайында ірі аймақтар мен елдердің географиялық ерекшеліктерін; заманауи интеграциялық және геосаяси процестердің маңыздылығы мен мәнін; геосаяси субъектілердің рөлі мен ықпал ету аймақтарын, өзара әрекеттесу сипатын, дүние жүзінің геосаяси аудандастырылуын; адамзаттың ғаламдық проблемаларының себептері мен оларды шешу жолдарын түсінеді;

3) географиялық зерттеудің заманауи әдістерін және олардың комбинациясын; географиялық деректердің түрлі көздерін; тақырыптық карталардың қосымша сипаттау элементтерін; геокеңістіктік дереккөздерін; географиялық ақпаратты іздеу, өңдеу, жүйелеу, түсіндіру, қажетті мәнмәтінде өзгерту, сақтау, тарату және ұсыну дағдыларын; картометрия тәсілдерін; қажетті мәнмәтінде есептеулер жүргізу үшін түрлі формаларды қолданады;

4) географиялық қабық пен географиялық ортада болып жататын процестер мен құбылыстардың арасындағы себеп-салдарлық байланыстарын; табиғат пен қоғамның өзара байланыстары мен олардың кеңістіктік ерекшеліктерін; географиялық нысандардың, процестердің және құбылыстардың орналасу, байланыс және басқа да кеңістіктік қатынастарының ерекшеліктерін; заманауи дүниежүзілік шаруашылықтың табиғи, әлеуметтік-экономикалық негіздерін; сандық және сапалық геокеңістіктік деректерді; шаруашылық салаларын орналастырудың заманауи факторларын; дүниежүзі елдерінің рейтингтері мен индекстерін талдайды;

5) модельдерді, зерттеушілік және шығармашылық жобаларды, ақпараттық материалдарды; географиялық нысандардың әрекет ету және даму проблемаларын шешу жөніндегі ұсыныстарды; зерделенетін географиялық нысандарды, процестерді, құбылыстарды жіктеу, жүйелеу, жалпылау және

саралау мақсатында білімдер мен дағдыларды; географиялық нысандар, процестер мен құбылыстарды түсіндіру, болжау жасау, өзгерістері мен перспективаларын анықтау үшін білімдер мен дағдыларды жинақтайды;

б) географиялық дереккөздердің шынайылық дәрежесін; геосфералардың параметрлері мен экологиялық жағдайын; жекелеген аумақтардың табиғи, антропогендік және техногендік өзгерістердің дәрежесін және олардың салдарын; табиғатты қорғау шараларының тиімділігін; қоршаған табиғи ортаны қорғау және табиғатты пайдалануда ғылыми-техникалық прогрестің деңгейін; қоршаған ортаның сапасын; өмір сүру сапасын; түрлі мемлекеттердің рейтингтер мен индекстердегі көрсеткіштері мен орнын; кез келген дәрежедегі аумақтың географиялық және геосаяси жағдайын; негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері бойынша дүниежүзі елдерін; мемлекеттік аумақтың морфологиялық ерекшеліктерін бағалайды.

46. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы стандарттық деңгейде оқытылатын оқу пәндері бойынша жалпы орта білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

"Дүниежүзі тарихы":

1) өркениеттердің тарихи типтері мен олардың ошақтарын; мемлекеттің тарихи түрлері мен мемлекеттік-құқықтық институттарының қалыптасуы мен даму кезеңдерін; әлемдік тарих барысына ықпал еткен әскери-саяси оқиғаларды; әлемдік мәдени-тарихи прогреске ықпал еткен әлемдік жаңалықтар және жетістіктерді; қазіргі әлемдік мәдениеттің жағдайы мен тарихын; адамның, қоғамның пайда болуы мен дамуына қатысты, әлем халықтары мен өркениеттердің негізгі ғылыми теорияларын; әлемдік қоғамдық ойдың дамуына елеулі үлес қосқан тарихи қайраткерлерді; дүниежүзі тарихы бойынша негізгі жинақталған ғылыми еңбектерді біледі;

2) мәдени-тарихи процесті оның бірлігі мен алуан түрлілігін; мемлекеттің тарихи формалары мен түрлерін, өркениеттің өзіндік ерекшеліктерін; мемлекеттік-құқықтық институттардың маңызын; әлемдік өркениеттердің қалыптасуы мен дамуына табиғи-географиялық факторлардың ықпалын; тарих барысына әскери-саяси оқиғалардың ықпалын; әлемдік тарихи-мәдени прогресс үшін адамзаттың жетістіктері мен ұлы ашылулардың маңызын; түрлі тарихи кезеңдерде әлемдегі саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени өзгерістерге ішкі және сыртқы факторлардың ықпалын; әлемдік қоғамдық ойдың дамуындағы тарихи аспектілерді; тарихтың дамуына тұлғалардың ықпалын; жаһандық әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтау үшін жалпы адамзаттық құндылықтардың маңызын түсінеді;

3) әлемнің мәдени-өркениеттік орталықтары мен мемлекеттерінің құрылуын уақыт пен кеңістікте анықтауда; мемлекеттердің түрлері мен тарихи формаларын, өркениеттердің өзіндік ерекшеліктерін; түрлі тарихи кезеңдердегі әлем халықтарының саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуындағы ерекшеліктерін; әлем тарихындағы тарихи тұлғалардың рөлін; өткен және қазіргі

кездегі оқиғалар мен құбылыстарға қатысты өз позициясын анықтау кезінде тарихи ойлау дағдыларын қолданады;

4) әлем халықтарының ортақ белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып тарихи дамуын; түрлі тарихи кезеңдерде қоғамның қалыптасуы мен дамуына түрлі факторлардың (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) ықпалын; себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында әлем тарихының оқиғаларын, құбылыстарын, процестерін; тарихи тұлғалар қызметінің себептері мен нәтижелерін; тарихи деректерді; жаһандану жағдайында бүгінгі қоғамның даму үрдістері мен перспективаларын талдайды;

5) тарихи талдау әдістерін қолдана отырып шығармашылық, танымдық, зерттеушілік, жобалық сипаттағы жұмыстарды; әлем халықтарының тарихи дамуының жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін анықтау мақсатында салыстырмалы тарихи сипаттамаларын жинақтайды;

6) түрлі тарихи кезеңдердегі қоғамның дамуына (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) түрлі факторлардың ықпал ету дәрежесін; әлем тарихының ықпалы контекстінде тарихи тұлғалар қызметін; әлемдік өркениеттің қалыптасуы мен дамуына түрлі әлем халықтары мәдениетінің қосқан үлесін; тарихи деректердің шынайылығын; әлем тарихының этникалық, саяси, мәдени және әлеуметтік-экономикалық мәселелері бойынша түрлі ғылыми теориялардың дәлелдік дәрежесін бағалайды.

"Графика және жобалау":

1) көрнекі ақпаратты бекітудің негізгі құралдарын, әдістерін және тәсілдерін; графикалық бейнелердің негізгі түрлерін; графика құралдары мен жобалаудың негізгі әдістерін; геометриялық денелердің сырт пішінінің құрылу (қалыптасу) заңдылықтарын; машина жасау, сәулет – құрылыс сызбалары туралы жалпы түсініктерді; топографиялық сызбалар элементтерін; бұйымды жасау және жобалау кезеңдерін; көрнекі ақпаратты қол және компьютерлік графика құралдары арқылы бейнелеу әдістері мен тәсілдерін біледі;

2) құбылыстар, процестер және заттық әлем туралы ақпаратты ұсыну және визуализациялау кезінде графикалық бейнелер рөлінің маңыздылығын; графикалық модельдеу әдістері заңдылықтарын; зат формасын көрсетудегі графикалық бейнелердің түрлері арасындағы айырмашылықты, олардың кеңістік және метрикалық сипаттамасын; тәжірибелік іс-әрекеттегі қолмен жасалған және компьютерлік графика мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін; макет жасау және модельдеу ерекшеліктерін түсінеді;

3) графикалық жұмысқа арналған материалдар мен құралдарды; проекциялау әдісін; заттың геометриялық (конструктивтік) формасын құрастыру тәсілдерін; геометриялық денелер бетінің жаймасының сызбасын құрастыру әдістерін; бейненің көрінісі мен құрамын өзгерту әдістерін; жобалық және конструктивтік шешім қабылдау үшін анықтамалық құжаттарды; графикалық модельдеу, макеттеу және жобалау бойынша әртүрлі есептерді (мәселелерді) шешу барысында қол және компьютерлік графика құралдарын қолданады;

4) көрнекі ақпаратты ұсынудың әртүрлі тәсілдерін және бейненің қасиеттерін; заттардың бейнесін жасағанда олардың геометриялық формалары мен конструкцияларын; заттың формасын анықтау үшін бейненің түрлі көрінісін пайдалану мүмкіндігін; бейненің графикалық құрамын және заттың формасын анықтау үшін кешенді сызбаны талдайды;

5) зат формасын қайта құру үшін контурлы бейнені; түрі және құрамы бойынша жүйелеу үшін бастапқы бейнедегі графикалық ақпаратты; қажетті графикалық ақпаратты толық және жеткілікті көрсету үшін түрлі бейне көріністерін; шығармашылық ойды іске асыру үшін графиканың әртүрлі құралдарын жинақтайды;

6) көрнекі ақпаратты бекітудің әдістерін; әртүрлі объектілердің графикалық бейнелерін; бейнені қайта құрудың түрлі тәсілдерін; жобалау іс-әрекеті процесінде қолданылатын графика құралдары мен жобалау әдістерін; заттардың геометриялық және конструктивтік сипаттамасын; шығармашылық іс-әрекет барысын және нәтижесін бағалайды.

"Құқық негіздері":

1) Конституциялық құқық көздерін, нормаларын, жүйелерін; конституциялық саяси құқықтарын; әкімшілік құқық жүйесі, нормасын, субъектілерін; еңбек құқығы, оның мәнін, әкімшілік еңбек тәртібін ұйымдастырудағы міндеттер, еңбек тәртібін бұзғаны үшін жауаптылық; азаматтық құқық көздерін, қатынастарын, меншік құқығы формаларын, тұтынушы құқығының қолданылу аясын; отбасылық қатынастар, ата-аналар мен балалардың құқықтары мен міндеттерін; қылмыстық құқық ұғымы, белгілерін, қылмыстық жауаптылық, оның түрлерін, азаматтардың құқықтарын қорғауды, сонымен қатар оны жүзеге асыру қажеттілігі мен мүмкіндіктерін біледі;

2) қоғамның мәдени элементі және маңызды әлеуметтік реттеушісі ретінде құқықтың мәні мен ролін, қазақстандық қоғамдағы негізгі құқықтық ұстанымдарды, құқық жүйесі мен құрылымын, құқықтық қатынастар, құқық бұзушылық пен заңдық жауаптылық, әлеуметтік-экономикалық саланы құқықтық реттеу, құқықты жүзеге асыру түрі ретіндегі заңдық қызметті түсінеді;

3) нормативтік актілерді қолдана отырып нақты құқықтық жағдайларда жеке ұстанымдарының дәлелдемелерін, Қазақстан Республикасының заңнамаларына нақты құқықтық нормалардың сәйкестігін бағалау үшін құқықтық білімін; күнделікті өмірде, өзекті қоғамдық және құқықтық мәселелер бойынша пікірталастарға қатысуда құқық ережелерін, құқықтық ақпараттарды өзіндік іздену дағдыларын қолданады;

4) құқықтық нормаларды, түрлі деректерден алынған, құқық салаларына қатысты ақпараттарды талдайды;

5) адамгершілік және құқықтық нормаларымен қабылданған өз мінез-құлықтары мен басқалардың әрекеттерін байланыстыру үшін алынған ақпаратты; жалпыадамзаттық және этномәдени құндылықтарға қарсы келмейтін шешім қабылдау, өз қарым-қатынасын білдіру, жағдаяттарды бағалау үшін,

берілген контекстегі ақпараттарды жинақтау және талдау үшін білім, білік дағдыларды жинақтайды;

б) Қазақстан Республикасының заңнамаларын нақты мәселелерді шешу барысында қолдану ерекшеліктерін өздігінше бағалайды.

47. Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы тереңдетілген деңгейде оқытылатын оқу пәндері бойынша жалпы орта білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

"Шетел тілі"

1) тыңдалым: белгілі тақырыптарға әдеби тіл нормасы шегінде нақты айтылған сөздің негізгі мағынасын түсінеді, оқумен және болашақ кәсіби қызметімен байланысты күнделікті сұрақтар мен тақырыптар туралы қарапайым ақпараттық хабарламаларды түсінеді; ұзақ пікірталастағы негізгі ойды жалпы ұғына алады, сөйленетін сөздің тақырыбы таныс, ал сөйленетін сөз қарапайым тілде және нақты құрылған жағдайда оқу және кәсіби тақырыптар бойынша дәрісті немесе әңгімені ұғады, техникалық сипаттағы егжей-тегжейлі нұсқауларды түсінеді; өзін қызықтыратын тақырыптар бойынша нақты әрі баяу айтылған телевизиялық бағдарламалардың көпшілік бөлігін, мысалы, сұхбаттарды, қысқаша дәрістерді, репортаждарды түсінеді;

2) айтылым: қандай да болмасын жағдайды суреттей алады немесе бір-бірімен байланысты пікірлер түрінде әңгімелеп бере алады; кітаптың немесе фильмнің сюжетін және өзінің одан алған әсерін айтып береді; оқу іс-әрекеті аясында тақырып бойынша алдын ала дайындалған қысқаша хабарландыру жасайды; өзіне таныс тақырып бойынша түсінікті болғаны сонша, айтылған ой мен негізгі ережелерді нақты жеткізе отырып, ондағы айтылған барлық ойға ілесе алу мүмкін болатындай баяндама жасайды, баяндама бойынша қойылған сұрақтарға жауап береді, дегенмен кей кездері сұрақты қайталап айтуын өтінуі мүмкін; күрделі байланысқан мәтін арқылы өз сезімі мен әсерін жеткізе отырып, өз тәжірибесін суреттеп айтып береді;

3) оқылым: қызықтыратын тақырып бойынша нақты ақпаратты, оқиғалардың сипаттамасын, жеке хаттардағы сезімдер мен тілектерді қамтитын қарапайым мәтіндерді толық түсінеді; таныс емес жалпы және оқу тақырыптары кездесетін көркем және оқу әдебиеттерінің көлемді мәтіндерін оқиды; газет мақалаларының түрлі типтерінің негізгі ойларын анықтайды, таныс емес қағаз және цифрлық ресурстарды мағынасын тексеру және түсінігін кеңейту үшін қолданады;

4) жазылым: көпшілікке таныс және қызықтыратын сұрақтар бойынша жекелеген қысқа элементтерді бірге байланыстырып қарапайым мәтін жазады, іс-әрекет аясында болатын күнделікті таныс және әлеуметтік мәселелер бойынша нақты жиналған ақпараттарға қатысты өз пікірін еркін жинақтайды және хабарлайды; абстрактілі тақырыптар және мәдениетке: музыкаға, фильмдерге байланысты тақырыптар бойынша жаңалықтарды және өзінің ойларын айтып хат жазады; қарапайым дәріс уақытында егер тақырып таныс болған жағдайда, тақырыбы таныс, сөз қарапайым және нормативті диалектіде

нақты айтылған болса, негізгі түйінді сәттерді көрсетіп жазбалар жазады; оқиғаны жазбаша баяндап жазады.

"Дүниежүзі тарихы":

1) өркениеттердің тарихи типтері мен олардың ошақтарын; мемлекеттің тарихи түрлері мен мемлекеттік-құқықтық институттарының қалыптасуы мен даму кезеңдерін; әлемдік тарих барысына ықпал еткен әскери-саяси оқиғаларды; әлемдік мәдени-тарихи прогреске ықпал еткен әлемдік жаңалықтар және жетістіктерді; қазіргі әлемдік мәдениеттің жағдайы мен тарихын; адамның, қоғамның пайда болуы мен дамуына қатысты, әлем халықтары мен өркениеттерінің негізгі ғылыми теорияларын; әлемдік қоғамдық ойдың дамуына елеулі үлес қосқан тарихи қайраткерлерді; дүниежүзі тарихы бойынша негізгі жинақталған ғылыми еңбектерді біледі;

2) мәдени-тарихи процесті оның бірлігі мен алуан түрлілігін; мемлекеттің тарихи формалары мен түрлерін, өркениеттің өзіндік ерекшеліктерін; мемлекеттік-құқықтық институттарының маңызын; әлемдік өркениеттердің қалыптасуы мен дамуына табиғи-географиялық факторлардың ықпалын; тарих барысына әскери-саяси оқиғалардың ықпалын; әлемдік тарихи-мәдени прогресс үшін адамзаттың жетістіктері мен ұлы ашылулардың маңызын; түрлі тарихи кезеңдерде әлемдегі саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени өзгерістерге ішкі және сыртқы факторлардың ықпалын; әлемдік қоғамдық ойдың дамуындағы тарихи аспектілерді; тарихтың дамуына тұлғалардың ықпалын; жаһандық әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтау үшін жалпы адамзаттық құндылықтардың маңызын түсінеді;

3) әлемнің мәдени-өркениеттік орталықтары мен мемлекеттерінің құрылуын уақыт пен кеңістікте анықтауда; мемлекеттердің түрлері мен тарихи формаларын, өркениеттердің өзіндік ерекшеліктерін; түрлі тарихи кезеңдердегі әлем халықтарының саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуындағы ерекшеліктерін; әлем тарихындағы тарихи тұлғалардың рөлін; өткен және қазіргі кездегі оқиғалар мен құбылыстарға қатысты өз позициясын анықтау кезінде тарихи ойлау дағдыларын қолданады;

4) әлем халықтарының ортақ белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып тарихи дамуын; түрлі тарихи кезеңдерде қоғамның қалыптасуы мен дамуына түрлі факторлардың (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) ықпалын; себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында әлем тарихының оқиғаларын, құбылыстарын, процестерін; тарихи тұлғалар қызметінің себептері мен нәтижелерін; тарихи деректерді; этногенез, саяси және мәдени процестерге қатысты негізгі ғылыми теорияларды; жаһандану жағдайында бүгінгі қоғамның даму үрдістері мен перспективаларын талдайды;

5) тарихи талдау әдістерін қолдана отырып шығармашылық, танымдық, зерттеушілік, жобалық сипаттағы жұмыстарды; әлем халықтарының тарихи дамуының жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін анықтау мақсатында салыстырмалы тарихи сипаттамаларын; әлемдік тарихи-мәдени процесс туралы

тұтас түсініктері мен тарихи санасын қалыптастыру үшін тұжырымдар мен гипотезаларды жинақтайды;

б) түрлі тарихи кезеңдердегі қоғамның дамуына (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) түрлі факторлардың ықпал ету дәрежесін; әлем тарихының ықпалы контекстінде тарихи тұлғалар қызметін; әлемдік өркениеттің қалыптасуы мен дамуына түрлі әлем халықтары мәдениетінің қосқан үлесін; тарихи деректердің шынайылығын; әлем тарихының этникалық, саяси, мәдени және әлеуметтік-экономикалық мәселелері бойынша түрлі ғылыми теориялардың дәлелдік дәрежесін бағалайды.

"География":

1) география ғылымдар жүйесінде геоэкологияның, геоинформатиканың, геосаясаттың, геоэкономиканың, елтанудың орны мен рөлін; табиғатты пайдалану саласындағы, экономикалық, әлеуметтік, саяси география мен геосаясаттың негізгі ғылыми түсініктерін; геосфераларға тиетін антропогендік әсердің факторларын, көздерін және салдарын; экологиялық тәуекелдерді; экологиялық дағдарыстың белгілерін; аумақтардың экологиялық жіктелуін; табиғатты қорғау шараларының жүйесі мен негізгі бағыттарын; табиғатты пайдаланудың аймақтық ерекшеліктерін; табиғатты пайдаланудың негізгі әкімшілік, экономикалық және құқықтық механизмдерін; заманауи экологиялық саясаттың бағыттарын; қоршаған орта сапасының көрсеткіштерін; өмір сүру сапасының көрсеткіштерін; экономикалық жүйелер модельдерін; дүниежүзілік шаруашылық және дүниежүзі елдері дамуының басты көрсеткіштерін; дүниежүзі елдерінің арасындағы халықаралық қатынастардың жиынтығын; ғаламдану процесін; Қазақстанның аймақтық және халықаралық ұйымдарға қатысуын; адамзаттың заманауи ғаламдық проблемалары және олардың жергілікті, аймақтық деңгейлердегі көрінісін; ұлттық мүдделер тұрғысынан Қазақстан Республикасының геосаяси белсенділігінің бағыттарын; дүниежүзінің тарихи-мәдени аймақтарын біледі;

2) заманауи әлемнің кеңістіктік алуан түрлілігін, оның жалпы және аймақтық ерекшеліктерін; табиғаттың, халықтың және шаруашылықтың даму заңдылықтарын; қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесу проблемаларын; табиғи, әлеуметтік, экономикалық және саяси процестердің ерекшеліктерін; қоршаған ортаның жағдайы үшін жеке жауапкершілігін; ғаламдық және жергілікті табиғи және әлеуметтік-экономикалық, экологиялық процестердің серпінін; қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуін оңтайландыру, табиғи ортаға антропогендік қысымды тұрақтандыру жолдарын; қоршаған ортаны қорғауда ғылыми-техникалық прогрестің рөлін; аумақтың әлеуметтік-экономикалық және саяси дамуының географиялық факторлардан тәуелділік дәрежесін; өмір сүру сапасының қоршаған орта сапасына тәуелділігін; заманауи әлеуметтік-экономикалық және экологиялық проблемалардың және оларды шешу жолдарын; геосаясат субъектілерінің рөлі мен ықпал ету аймақтарын, өзара әрекеттестігінің сипатын түсінеді;

3) геоэкологиялық, экономикалық-географиялық, әлеуметтік-географиялық, саяси-географиялық және геосаяси зерттеу әдістері мен олардың комбинациясын; геокеңістіктік дереккөздерін; геокеңістіктік деректерді іздеу, өңдеу, жүйелеу, түсіндіру, қажетті контексте деректерді өзгерту, сақтау, тарату және ұсыну дағдыларын; картометрия тәсілдерін қолданады;

4) сандық және сапалық геокеңістік деректерді; географиялық нысандарды, процестерді және құбылыстарды жіктеу белгілерін; географиялық қабық пен географиялық ортада болып жататын процестер мен құбылыстардың арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды; географиялық нысандардың, процестердің және құбылыстардың орналасу, байланыстары мен басқа да кеңістіктік қатынастарының ерекшеліктерін; адам өмірі мен тіршілігіне географиялық факторлардың ықпалын; қоғамдық өндірістің табиғи және әлеуметтік-экономикалық негіздерін; жоспарланған шаруашылық әрекеттің қоршаған ортаның жағдайы мен адамдардың денсаулығына тигізетін әсерін; экологиялық дағдарыстың белгілерін; қоршаған табиғи ортаны қорғаудың және табиғатты тиімді пайдаланудың ұйымдастырушылық және құқықтық негіздерін; шаруашылық салаларын орналастырудың заманауи факторларын;

геоэкологиялық, геосаяси және экономикалық процестерді; халықаралық саяси, экономикалық, әлеуметтік-мәдени, экологиялық және басқа да байланыстар мен қатынастарын; аумақтық-саяси жүйелерді; мемлекеттік аумақтың құрылымын; мемлекеттік шекараларды, олардың түрлері мен серпінін; елдің ұлттық мүдделері жүйесін; геосаясат субъектілерінің геосаяси белсенділігін; дүниежүзілік геосаяси кеңістікті; Қазақстанның саяси, экономикалық, әлеуметтік дамуының ерекшеліктері мен факторларын, дүниежүзіндегі орны мен рөлін талдайды;

5) модельдер, зерттеушілік және шығармашылық жобаларды, ақпараттық материалдарды; географиялық нысандардың әрекет ету және даму проблемаларын шешу жөніндегі ұсыныстарды; зерттеп жатқан географиялық нысандарды, процестерді, құбылыстарды жіктеу, жүйелеу және саралау мақсатында білімдер мен дағдыларды; географиялық нысандар, процестер мен құбылыстарды түсіндіру, болжау жасау, өзгерістері мен перспективаларын анықтау үшін білімдер мен дағдыларды жинақтайды;

6) геосфералардың параметрлері мен экологиялық жағдайын; геосфераға тиетін антропогендік жүктемені және олардың салдарын; кез келген дәрежедегі аумақтардың географиялық және геосаяси жағдайын, табиғи-ресурстық әлеуетін; табиғи ортаның сапасын; экологиялық тәуекелдерді; экологиялық дағдарыстың дәрежесін; табиғатты қорғау шараларының тиімділігін; қоршаған табиғи ортаны қорғау мен табиғатты пайдаланудағы ғылыми-техникалық прогрестің деңгейін; қоршаған ортаның сапасын; өмір сүру сапасын; түрлі мемлекеттердің халықаралық салыстырулардағы көрсеткіштері мен орнын; дүниежүзілік шаруашылықтың түрлі даму модельдерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін; ғаламданудың дүниежүзі елдеріне тигізетін жағымды және жағымсыз әсерлерін; мемлекеттік аумақтың морфологиялық ерекшеліктерін;

геосаясат субъектілерінің геосаяси белсенділігінің тиімділігін; халықаралық ұйымдардың қызмет ету нәтижелерін бағалайды.

"Құқық негіздері":

1) Конституциялық құқық көздерін, нормаларын, жүйелерін; конституциялық саяси құқықтарын; әкімшілік құқық жүйесі, нормасын, субъектілерін; еңбек құқығы, оның мәнін, әкімшілік еңбек тәртібін ұйымдастырудағы міндеттер, еңбек тәртібін бұзғаны үшін жауаптылық; азаматтық құқық көздерін, қатынастарын, меншік құқығы формаларын, тұтынушы құқығының қолданылу аясын; отбасылық қатынастар, ата-аналар мен балалардың құқықтары мен міндеттерін; қылмыстық құқық ұғымы, белгілерін, қылмыстық жауаптылық, оның түрлерін, азаматтардың құқықтарын қорғауды, сонымен қатар оны жүзеге асыру қажеттілігі мен мүмкіндіктерін біледі;

2) қоғамның мәдени элементі және маңызды әлеуметтік реттеушісі ретінде құқықтың мәні мен рөлін, қазақстандық қоғамдағы негізгі құқықтық ұстанымдарды, құқық жүйесі мен құрылымын, құқықтық қатынастар, құқық бұзушылық пен заңдық жауаптылық, әлеуметтік-экономикалық саланы құқықтық реттеу, құқықты жүзеге асыру түрі ретіндегі заңдық қызметті түсінеді;

3) нормативтік актілерді қолдана отырып нақты құқықтық жағдайларда жеке ұстанымдарының дәлелдемелерін, Қазақстан Республикасының заңнамаларына нақты құқықтық нормалардың сәйкестігін бағалау үшін құқықтық білімін; күнделікті өмірде, өзекті қоғамдық және құқықтық мәселелер бойынша пікірталастарға қатысу кезінде құқық ережелерін, құқықтық ақпараттарды өзіндік іздену дағдыларын қолданады;

4) құқықтық нормаларды, заңнаманың барлық салаларында құқықтық қатынас процесінде пайда болған даулы мәселелер тууы аясында берілген ақпараттарды, түрлі деректерден алынған, құқық салаларына қатысты ақпараттарды талдайды;

5) адамгершілік және құқықтық нормалармен қабылданған өз мінез-құлықтары мен басқалардың әрекеттерін байланыстыру үшін алынған ақпаратты; жалпыадамзаттық және этномәдени құндылықтарға қарсы келмейтін шешім қабылдау, өз қарым-қатынасын білдіру, жағдаяттарды бағалау үшін, берілген контекстегі ақпараттарды жинақтау және талдау үшін білім, білік дағдыларды жинақтайды;

6) Қазақстан Республикасының заңнамаларын нақты мәселелерді шешу барысында қолдану ерекшеліктерін өздігінше бағалайды.

48. Қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы стандарттық деңгейде оқытылатын оқу пәндері бойынша жалпы орта білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

"Физика":

1) механиканың (кинематика, динамика, статика, гидроаэростатика, гидроаэродинамика), молекулалық физика мен термодинамиканың; электромагнетизмнің (электростатика, тұрақты және айнымалы электр тогы, магнит өрісі, электромагниттік индукция), оптиканың (геометриялық және

толқындық), кванттық физиканың физикалық шамалары мен ұғымдарын; Ғалам дамуының негізгі кезеңдерін; ақпаратты тарату мен қабылдау тәсілдерін, нанотехнологияның шығу тарихын және негізгі қағидаттарын біледі;

2) молекулалық физика мен термодинамиканың негізгі заңдарын; электромагнетизмнің (электростатика, тұрақты мен айнымалы электр тогы, магнит өрісі, электрмагниттік индукция), оптиканың (геометриялық және толқындық) заңдары мен қағидаттарын; наноматериалдар мен наножүйені зерттеу әдістерін; әлемнің заманауи ғылыми бейнесіндегі физика ғылымының орнын; ой-өрісті қалыптастырудағы және практикалық есептерді шешудегі физиканың рөлін түсінеді;

3) физика ғылымының негізгі ұғымдарын, заңдылықтарын, заңдары мен теорияларын; физика ғылымының терминологиясы мен символикасын; физикада пайдаланылатын ғылыми танымның бақылау, сипаттау, өлшеу, эксперимент сияқты негізгі әдістерін; физикалық шамалар арасындағы тәуелділіктерді айқындау тәсілдерін қолданады;

4) дәрежелік функциялар түрінде берілген тәуелділіктерді; Ғаламдағы құбылыстарға, денелер мен нысандарға әртүрлі физикалық күштердің әсерін, екі айнымалы арасындағы қатынасты; физикалық процестердің тәуелділігі мен айнымалылар арасындағы қатынастардың графигін; адамның өндірістік қызметі мен қоршаған орта жағдайы арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды, нанотехнологияның қолдану салаларын; Ғаламның жай-күйін сипаттайтын параметрлерді және оны дамытудың ықтимал жолдарын талдайды;

5) кесте, графика, хабарлама, баяндама, презентация түрінде беру үшін жиналған және өңделген деректерді, ақпаратты; болжамдар, айғақтар және түсіндірмелер ұсыну үшін ғылыми модельдер мен дәлелдемелерді; эксперимент пен зерттеу жүргізу жоспарын жинақтайды;

6) заңдар мен олардың қолданысын білуін, жүргізілген бақылаулар мен эксперименттердің нәтижелерін; нақты жағдайлардағы ғылыми таным әдістерінің қолданысын; экологиялық қауіпсіздік тұрғысынан физикалық процестермен байланысты адамның өндірістік және тұрмыстық қызметінің салдарын бағалайды.

"Химия":

1) негізгі химиялық ұғымдарды; атомистикалық теорияны; органикалық заттардың химиялық құрылыс теориясын; түрлі белгілері бойынша заттарды жіктеуді; органикалық және бейорганикалық қосылыстардың негізгі кластарының номенклатурасын, құрылысын, физика-химиялық қасиеттерін; полимерлі материалдардың, металдар мен қоспалардың, бейметалдар мен олардың қосылыстарының кейбір салаларда қолданылуы және ерекше қасиеттерін біледі;

2) түрлі заттардың химиялық реакцияларға түсу қабілеттерін; кинетикалық теорияның, гомогенді және гетерогенді катализдің негіздерін; құрылысына байланысты органикалық және бейорганикалық қосылыстардың химиялық

қасиеттерін; ең маңызды органикалық және бейорганикалық заттардың химиялық өндірілу қағидаттарын түсінеді;

3) табиғатта, тұрмыста және өндірісте болып жатқан химиялық құбылыстарды түсіндіру үшін; заттарды сапалық талдау әдістерін; қоршаған ортада экологиялық сауатты болу ережесін; қоршаған ортаның химиялық ластануының тірі ағзаларға әсер етуін бағалау әдістерін; химиялық эксперименттер нәтижелерін әзірлеу, жүргізу, бақылау, жазу және талдау үшін ғылыми әдістерді білу және сыни тұрғыда ойлауды; жанғыш, улы заттарды, зертханалық құрал-жабдықтарды пайдалануда қауіпсіздік ережелерін қолданады;

4) заттардың қасиеттері олардың құрамы мен құрылысына байланысты екенін; химиялық реакцияның жылдамдығы мен химиялық тепе-теңдік түрлі факторларға байланысты екенін; периодтық жүйеде элементтердің қасиеттерінің өзгеру үрдісін талдайды;

5) органикалық және бейорганикалық қосылыстардың маңызды кластары арасындағы генетикалық байланыстарды; заттардың химиялық байланыс және құрылыс теориясының көмегімен химиялық айналымдардың болып өту мүмкіндіктері мен нәтижелері туралы дәлелді пайымдауларды жинақтайды;

б) әртүрлі материалдардың қасиеттерін; химиялық реакциялардың жылдамдығына әртүрлі факторлардың әсер етуін; химиялық тепе-теңдікке сыртқы ортаның түрлі жағдайларының ықпал етуін; қоршаған орта мен адам денсаулығына химиялық өндірістің әсер ету зардаптарын; түрлі дереккөздердің ақпараттарының дұрыстығын бағалайды.

"Биология":

1) ақуыздардың, майлардың, көмірсутектердің, нуклейн қышқылдардың құрылымын, құрамын және міндеттерін; антиген-антидене реакцияларының негізгі механизмдерін; адамның хромосомалық ауруларының тұқымқуалаушылық теориясының негізгі күйлерін; тірі ағзалардың қоректенулері мен метаболизмінің түрлерінің/типтерінің өзгергіштігін; генетика негіздері және гендік инженерияның мүмкіндіктерін; Жер бетінде өмірдің қалыптасуы кезеңдері мен схемаларын, антропогенезді; жаһандық және аймақтық экологиялық проблемаларды және табиғат ресурстарын қорғау қағидаттарын біледі;

2) фотосинтездің қараңғы және жарық фазасы кезінде өту процестерін; заттардың тасымалы, транслокация, хромосомалық, гендік мутациялардың пайда болу механизмін; энергетикалық алмасу кезеңдерін; тұқым қуалау құбылмалылығы мен эволюция арасындағы өзара байланыс; тұқым қуалау заңдылықтарын; эволюциялық процестердің механизмін; қоршаған ортаға антропогендік әсер етулердің зардаптарын түсінеді;

3) молекулалық биология және генетика есептерін шешудің схемалары мен әдістерін; экожүйені, тұқым қуалау белгілерін және түрлендірілген құбылмалылықты талдауға арналған статистикалық әдістерін; тәжірибелерді әзірлеу, жүргізу, бақылау, нәтижелерін жазу мен талдауға арналған ғылыми

әдістерді білу және сыни тұрғыда ойлауды; дәрі-дәрмектер, улы заттар, зертханалық жабдықтарды пайдалануда қауіпсіздік ережелерін қолданады;

4) фотосинтез және хемосинтез процестерінің ерекшеліктерін; эволюция процесіне әсер ететін факторларды; ДНҚ мен РНҚ молекулаларының құрылысын; ДНҚ-ның репликациясы мен рекомбинациясын, мутация мен репарация процестерін, ДНҚ құрылымы мен оның атқаратын қызметі арасындағы байланысты; сперматогенез бен оогенез арасындағы айырмашылықты; экожүйе түрінің әртүрлілігін және тұрақтылығын; әлемдегі және Қазақстандағы экологиялық жағдайларды талдайды;

5) адамның гаметогенез схемасын; экожүйелердегі тағамдар тізбегінің схемасын; кесте, график, хабарлама, баяндама, презентациялар түрінде ұсыну үшін жинақталған және өңделген мәліметтерді, ақпараттарды; болжамдар, айғақтар және түсіндірмелерді ұсыну үшін ғылыми үлгілер мен дәлелдемелерді; зерттеушілік, оқу және шығармашылық жобаларды; Қазақстанның экологиялық проблемаларын шешудің мүмкін нұсқаларын жинақтайды;

б) ферменттердің белсенділігіне әсер ететін түрлі факторларды, ақуыздың құрылымын, фотосинтездің нәтижесін; моногибридті және дигибридті будандастырудың цитологиялық негіздерін, модификациялық құбылмалылық заңдылықтарын; мутагенездің себептерін; өз аймағының экожүйесін; биотехнологияда зерттелетін генетикалық түрі өзгертілген және трансгенді ағзаларды қолдануға байланысты этикалық сұрақтарды бағалайды.

49. Жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарының стандарттық деңгейде оқытылатын оқу пәндері бойынша жалпы орта білім беру аяқталғанда күтілетін нәтижелер.

"Кәсіпкерлік және бизнес негіздері":

1) кәсіпкерлікті экономикалық құбылыс ретінде түсінеді және оның рөлін сипаттайды; кәсіпкерлік пен бизнес арасындағы айырмашылықты сипаттайды; кәсіпкерлікті өзін-өзі іске асыру және жеке уәждеме түрі ретінде түсінеді; кәсіпкерлер құзыретін талдайды; кәсіпкерлік призмасы арқылы өз мақсаттарына қол жеткізу мүмкіндіктерін бағалайды; кәсіпкер әлеуетіне қатысты өзінің даму деңгейін бағалайды; кәсіпкерліктің заманауи оның ішінде Қазақстандағы үдерістерін танып біледі;

2) экономика және маркетинг контекстіндегі нарықтың не екенін біледі; кәсіпкерлік идеясының мәнін түсінеді; "бизнес бизнеске" және "бизнес тұтынушыға" сегменті арасындағы айырмашылықты анықтайды; идеяларды жасау құралдарын қолданады; идея дизайны жоспарын ұсынады; идеяны іске асыру қажеттілігін команда құрамына қойылатын талаптарға айналдырады; команда құру құралдарын қолданады; бизнес-үлгі құралдарын қолданады; бизнес-үлгінің құрамдас бөліктері арасындағы өзара байланысты анықтайды; мәліметтерді өзгертудегі болжамды себеп-салдарды сипаттайды; бизнес үлгі құру құралдарын қолданады; кәсіпкерлік жағдайында Lean Start up (Леан стартап) (Үнемшіл өндіріс) түсінігі мен принципін қолданады.

3) маркетинг ұғымы мен қызметін түсіндіреді; бәсекелестік ұғымын анықтайды; түрлі күштердің бәсекелестікке ықпал жасау формаларын талдайды; өztұтынушысының бейінін сипаттайды; өткізу каналдарының мәнін түсінеді және олардың жіктеуішін ажыратады; өз өнімінің/қызметінің құндылығын соңғы тұтынушыға дейін жеткізудің жоспарын ұсынады; тұтынушының әр сигментімен өзара қарым-қатынасты сипаттайды;

4) экономикадағы ақшаның мәнін түсінеді; кіріс пен шығыстың мәнін түсінеді; активтер мен пассивтер арасындағы айырмашылықты түсінеді; артықшылық пен жетіспеушілік ұғымының мәнін түсінеді, баға белгілеу процесіндегі олардың әсерін бағалайды; "баға", "құн", "баға белгілеу құрылымы" ұғымдарын ажыратады; баға белгілеу процесіндегі тұрақты және құбылмалы шығындардың маңызын түсінеді; кірістің жаңа каналдарын қалыптастырудағы креативті және инновациялық тәсілдердің мүмкіндігін бағадайды; АВ-тестілеу (өнімнің тиімді нұсқасын бағалау әдісі) құралын қолданады;

5) бизнестегі ресурстардың мәні мен маңызын түсінеді; бизнес ресурстарды біршама тиімді қолданудың жоспарын ұсынады; бизнес ресурстардың құнын бағалайды; бизнес ресурстардың тапшылық принциптерін біледі; тапшылық жағдайында ресурстарды тиімді қолдану мысалдарын келтіреді; бизнестегі зияткерлік ресурстардың мәнін түсінеді; өндіріс ресурстарын толықтыру стратегиясын әзірлейді;

6) серіктестік және оның түрлерінің мәнін түсінеді; бизнеске арналған аутсорсингтің пайдасын бағалайды; тұтқалы қызмет түрлерін сипаттайды; адами, материалдық және зияткерлік ресурстарды басқару арасындағы айырмашылықты анықтайды; сатылымның басқару ережелерін түсіндіреді; оның жобасы мен сипаттамасын сипаттайды; жобадағы уақытты басқару ережелерін қолданады; жоба жоспарын ұсынады; жобада ақпараттық құралдарды қолданады;

7) бизнестің мемлекет алдындағы негізгі міндеттерін түсінеді; салықтық тәртіп пен бизнестің ұйымдастырушылық-құқықтық формасы арасындағы өзара байланысты анықтайды; өзінің бизнес-идеясы бойынша кірістің жалпы жоспарын құрады; түсім мен шығын туралы есеп құрудың сызбасын түсіндіреді; ақша қаражаты қозғалысы туралы есеп құрудың сызбасын түсіндіреді; жобаның табыстылығы мен тұрақты және құбылмалы шығындар арасындағы өзара байланыстарды анықтайды;

8) нарықтың даму болжамын сипаттайды; бизнес дамуының экстенсивті және интенсивті тәсілдерінің айырмашылығын анықтайды; бизнесті масштабтаудың әр түрінің тиімділігін бағалайды; сапаны басқару құралдарын түсінеді; стратегиялық жоспарлаудың мәнін түсінеді; өзінің болашақ компаниясының миссиясы мен жоспарын құрады; бизнестің стратегиялық және қаржылық мақсаттары арасындағы айырмашылықты анықтайды; кәсіпкердің құқықтық жауапкершілік құрамын түсінеді.

50. "Өмір қауіпсіздігінің негіздері" оқу курсының мазмұны "Алғашқы әскери және технологиялық дайындық" оқу курсының аясында 12 сағаттық

жылдық оқу жүктемесімен алғашқы әскери дайындық пәнінің оқытушы-ұйымдастырушыларының оқытуымен іске асырылады. Өмір қауіпсіздігінің негіздерін оқыту сабақтары міндетті болып табылады және оқыту уақытында жүргізіледі.

12. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ШАРТТАРЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

1. Мазмұны мен дайындық деңгейіне қойылатын талаптар нақты білім беру процесінде жүзеге асырылады:

1) оқушылардың тұлғасын қалыптастыру, олардың рухани әлеуетін дамыту, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі жүзеге асыру үшін ақпараттық-білім беру кеңістігі ретінде тұтас процесті құру; дамудың жеке траекториясын құру;

2) оқушының негізгі қызметі ретінде оқуға басты назар аударылатын оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру үшін оқу-әдістемелік, кадрлық және материалдық-техникалық жағдайларды ұсыну болып табылады;

3) күтілетін нәтижелерге қол жеткізудің әртүрлі жолдары мен тәсілдерін анықтау бойынша шығармашылық бастамаларды қолдау;

4) білім беру ұйымдарына білім беру субъектілерінің рухани-адамгершілік әлеуетін дамыту шарты ретінде тәрбие процесі жүйесін шығармашылық тұрғыдан құрастыру үшін мүмкіндіктер беру;

5) бейіндік оқытуды іске асыру және білім алушылардың өндірістік практикадан өтуі шарты ретінде мемлекеттік-жекешелік әріптестік тетіктерін енгізу арқылы жүзеге асырылады;

6) қабілеттері мен білім беру қажеттіліктері әртүрлі деңгейдегі балалар үшін тең білім беру мүмкіндіктерін ұсынудың басшылық қағидаты ретінде білім беру процесін ұйымдастыруға инклюзивтік тәсілді дамыту болып табылады;

7) нақты қол жеткізілген нәтижелер негізінде мектептің қызметін одан әрі дамытуды жоспарлауға бағдарлайтын басқару жүйесін құру.

2. Жалпы білім беретін ұйымды қаржылық қамтамасыз ету жеткілікті болуы тиіс:

1) кепілдік берілген тегін жалпыға қолжетімді орта білім беру үшін;

2) жалпы білім беру ұйымының қажетті материалдық-техникалық базасын құру үшін;

3) білім алушылардың өмір қауіпсіздігін және денсаулығын қорғауды қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасау болып табылады.

3. Білім алушылардың денсаулығын нығайту және олардың қозғалыс белсенділігін арттыру мақсатында жергілікті атқарушы органдар сыныптан тыс жұмыс нысанында спорттық секциялық сабақтарды ұйымдастыруды қамтамасыз етеді.

4. Мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің еңбегіне ақы төлеу жүйесі Қазақстан Республикасының қолданыстағы «Білім туралы» Заңының 52-бабында белгіленген тәртіппен айқындалады.

5. Денсаулық жағдайына байланысты ұзақ уақыт бойы жалпы білім беру ұйымына бара алмайтын білім алушылар үйде немесе емдеу ұйымдарында жеке тегін оқытумен қамтамасыз етіледі.

6. Даму мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар үшін олардың білім алуы, даму бұзылыстарын түзету және әлеуметтік бейімделуі үшін жағдайлар жасалады.

7. Жалпы білім беру ұйымы санитарлық-гигиеналық ережелер мен нормаларға сәйкес келетін материалдық-техникалық базамен қамтамасыз етілуі керек.

8. Жалпы білім беру ұйымының материалдық-техникалық базасы:

1) сабақтар мен сабақтан тыс іс-шараларды өткізу, демалу, тамақтану, медициналық қызмет көрсету, спортпен шұғылдану, мәдени-бұқаралық іс-шараларды өткізу, білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін қауіпсіз және қолайлы жағдайларды қамтамасыз ететін және санитариялық-эпидемиологиялық талаптарға сай келетін тиісті инфрақұрылымы бар ғимараттар;

2) қазіргі заманғы жабдықтармен жарақтандырылған оқу пәндері кабинеттері (байланыс және коммуникация, желілік өзара іс-қимыл құралдары, кең жолақты интернет, мультимедиялық кабинеттер, интерактивті тақта, аудио-және бейнетехника, цехтар мен шеберханалар);

3) санитариялық-гигиеналық нормаларға сәйкес үй-жайлардың, киім ілетін орындардың, санитариялық тораптар мен жеке гигиена бөлмелерінің қажетті жарық және ауа-жылу режимдері;

4) мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін ғимараттарда арнайы жасалған жағдайлар;

5) мектеп-интернат жағдайында білім алушылардың тұруына, тамақтануына және демалуына арналған ғимараттар, мектеп жанындағы учаске.

2. Жергілікті атқарушы органдар және жалпы білім беретін ұйым білім алушылардың өмірі мен денсаулығын сақтау қауіпсіздігі үшін:

1) салауатты өмір салтын насихаттау;

2) әлеуметтік және психологиялық қызметті күшейту;

3) ғимаратты күзетуді қамтамасыз ету;

4) жергілікті халықпен және ата-аналар жұртшылығымен тығыз байланысты ұйымдастыру;

5) білім алушылардың бейресми ортасын зерделеу;

6) профилактикалық іс-шаралар жүргізу (әлеуметтік сауалнама, психологиялық қолдау, құқық тәртібі органдары мен медициналық мекемелердің қызметкерлерімен кездесулер өткізу);

7) профилактикалық медициналық қарап-тексеру жүргізуді уақтылы ұйымдастыруға міндетті;

8) қауіпсіздік техникасын, өртке қарсы сақтық шаралары қағидаларын сақтау;

9) үй-жайлардың жарық және ауа-жылу режимін сақтау;

10) компьютерлік техникамен жұмыс режимін сақтау;

11) жол жүрісі қауіпсіздігі қағидаларын сақтауды насихаттау;

12) балаларды тасымалдау кезінде қауіпсіздік техникасын сақтау қағидаттарына негізделеді.

3. Жалпы білім беретін, оның ішінде жеке меншік ұйымдардағы білім беру процесі оқу жоспары негізінде әзірленетін, жалпы білім беретін ұйым дербес бекітетін және жергілікті атқарушы білім беру органдарымен келісілетін жұмыс оқу жоспары шеңберінде жүзеге асырылады.

4. Республикалық жалпы білім беретін мамандандырылған мектеп-интернаттардағы білім беру процесі оқу жоспары негізінде әзірленетін және Қазақстан Республикасының Білім беру саласындағы уәкілетті органы бекітетін жұмыс оқу жоспары шеңберінде жүзеге асырылады.

5. Сыныпты 2 топқа бөлу қалалық жалпы білім беру ұйымдарында 24 және одан да көп білім алушылар, ауылдық ұйымдарда 20 және одан да көп, шағын жинақталған мектептерде 10 – нан кем емес оқушылар толықтырылады.

6. Сыныпты 2 топқа бөлу: оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін 6-10 сыныптардағы қазақ тілі бойынша; оқыту қазақ тілінде жүргізілмейтін 6-10 сыныптардағы қазақ әдебиеті бойынша; оқыту қазақ және ұйғыр, тәжік және өзбек тілдерінде жүргізілетін 6-10 сыныптардағы орыс тілі бойынша; 5-10 сыныптардағы информатика бойынша; 6-10 сыныптардағы технология бойынша сабақтар өткізу кезінде жүзеге асырылады (сыныптың толымдылығына қарамастан ұлдар мен қыздар топтары); 6-10-сыныптардағы дене шынықтыру бойынша (сыныптың толымдылығына қарамастан ұлдар мен қыздар топтары).

7. 6-10-сыныптарда шет тілі бойынша сабақтар өткізу кезінде сыныпты 3 топқа бөлу қалалық жалпы білім беру ұйымдарында – 24 және одан да көп білім алушылар, ауылдық ұйымдарда – 20 және одан да көп, шағын жинақталған мектептерде-кемінде 10 оқушы толықтырылады.

8. Пәндердің тереңдетілген мазмұнын іске асыру жағдайында оқытуды екі тілде жүргізуге жол беріледі (орыс/ өзбек/ ұйғыр/ тәжік оқыту тілі – мемлекеттік тіл; қазақ/орыс/ өзбек/ұйғыр/тәжік оқыту тілі – шет тілі).

9. Қазақстан Республикасының Білім беру ұйымдарында ұлттық азшылықтардың тілдерін оқыту негізгі орта білім берудің ҮОЖ вариативтік компонентінің сағаттары есебінен жүзеге асырылады және жергілікті бюджет бөлетін қаражаттан қаржыландырылады. Аз ұлттардың ана тілдерін оқыту топта кемінде 10 адам болған жағдайда 6-10 сыныптарда жүзеге асырылады.

10. Сыныпта даму мүмкіндігі шектеулі балалар болған жағдайда сыныпты бөлу қалалық жалпы білім беру ұйымдарында 21 білім алушы, ауылдық білім алушылар - 17, шағын жинақталған мектептерде білім алушылар - осындай бір балаға есептегенде жүзеге асырылады.

11. Қоғамдық пайдалы еңбекті ұйымдастыру, үлгілік оқу жоспарының оқушы компонентінің оқу жүктемесі көлемінде еңбек практикасын өткізу қамқоршылық кеңестің немесе ата-аналар комитетінің қатысуымен жүзеге асырылады.

13. ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА «ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ» ЖӘНЕ «ДҮНИЕЖҮЗІ ТАРИХЫ» ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1. «Қазақстан тарихы» пәнінің құрылымы мен мазмұны

Қазіргі уақытта ұлттық білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық сана, ұлттық бірегейлікті қалыптастыру болып табылады. Сондықтан, жалпы білім беру ұйымдарында тарихты оқыту да аталған міндетке сәйкес болуы қажет.

2021 жылғы 26 ақпандағы Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында «Отаншылдықтың маңызды шарты - ұлттық бірегейлікті сақтауға, қоршаған әлемге жауапты қарауға, жергілікті және ұлттық деңгейлерде қоғамдық өмірге белсенді қатысуға қатыстылық пен бастамашылық сезімін дамытуға бағытталған әрбір азаматтың санасын жаңғырту» деп атап көрсетілген [1].

Қолданыстағы мектеп оқулықтарында толық ашылмай келген Түрік қағанаттары, Ұлық Ұлыс – Алтын Орда мемлекеті мен Қазақ хандығы тақырыптары оқу бағдарламалары мен оқулықтарда кеңінен қамтылуы керек. Сонымен қатар, маңызды тарихи деректер қатарына өткен ғасыр ақтаңдақтары, Алаш қайраткерлерінің мұралары, саяси қуғын-сүргін мен ашаршылық, кеңестік кезеңдегі ұлт-азаттық қозғалыстар, Желтоқсан көтерілісі туралы жаңа мәліметтер енгізілуі қажет. Тәуелсіздік жылдардағы Қазақстанның дамуы туралы жаңа пайымдаулар жасалып, Семей полигонының жабылуы, оның тигізген зардаптары, Қазақстанның ядролық қарусыз әлем қозғалысы бастамаларына қосқан үлесі де баяндалуы маңызды [2].

Мақалада Жалпы білім беру ұйымдарында тарихи білім беру мазмұнын жаңартудың негізгі бағыттары айқын көрсетілген:

1. Осы жерде өмір сүрген, өсіп-өнген Сақ, Ғұн дәуірін, Түрік қағанаты, Алтын Орда және Қазақ хандығы тарихын сабақтастықта оқыту;

2. Тиісті тарихи құжаттар, жиналған мәліметтер негізінде 1921-1922 жылдардағы нәубеттің шынайы тарихын көрсету;

3. Алаш қайраткерлерінің елге қызмет етудегі озық үлгісін, мұраларын толықтыру;

4. Желтоқсан қаһармандарының азаматтық ерлігін жаңа зерттеулер негізінде жаңғырту;

5. «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы» пәндерінен бірыңғай базалық оқу бағдарламасын, оқулығын әзірлеудің қажеттілігі негізделді.

Бұл қолданыстағы «Қазақстан тарихы» пәнінің құрылымы мен мазмұнын қайта қарап өзгерістер мен толықтырулар енгізуді қажет етеді.

Қолданыстағы «Қазақстан тарихы» пәнінің 5-11-сыныптар бойынша білім беру мазмұнына, оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне, білім алушылардың дайындық деңгейіне және оқу мерзіміне қойылатын талаптар негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартымен анықталады.

«Қазақстан тарихы» пәні Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығымен бекітілген Негізгі орта білім берудің және Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына (бұдан әрі- МЖМБС) сәйкес 5-11-сыныптарда міндетті оқу пәні ретінде оқытылады.

Оқу пәнінің мазмұны:

- білім алушыларда тарихи ойлау, өткен және қазіргі жағдайды, олардың өзара байланысын түсіну, тарихи, экономикалық, саяси, әлеуметтік ақпарат көздері материалдары бойынша талдау мен негізделген қорытынды, тұжырым жасау, өзіндік сараланған шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыруға;

- отаншылдық сезімін тәрбиелеуге, әлеуметтік-мәдени байланыс жағдайында тиімді өзара қарым-қатынасты іске асыру үшін белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыруға;

- жалпыадамзаттық, ұлттық құндылықтар жүйесіне, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларға жеке қатынасын айқындай білуін дамытуға, адамгершілік таңдауды жүзеге асыру үшін қажетті әлеуметтік құбылыстар мен оқиғаларды бақылау мен бағалауға бағытталады [3].

«Қазақстан тарихы» оқу пәні бойынша оқу жүктемесінің жоғары шекті көлемі:

5-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;

6-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;

7-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;

8-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;

9-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;

10-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат;

11-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағат.

Қолданыстағы «Қазақстан тарихы» пәні оқу бағдарламасының құрылымы 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте. Оқу бағдарламасының құрылымы

Сыныптар	Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасы
5-сынып	Ежелгі заман (шамамен 1 млн жыл бұрын – V ғасыр)
6-сынып	Ортағасырлар кезеңі (V - XVII ғасырлар)
7-сынып	Жаңа заман кезеңі (XVIII -XIX ғасырлар)

8-сынып	Қазіргі заман тарихы (XX ғасырдың бірінші жартысы)
9-сынып	Қазіргі заман тарихы (XX ғ. екінші жартысы – бүгінгі күнге дейін)
10-сынып	1) өркениет: даму ерекшеліктері; 2) этникалық және әлеуметтік процестер; 3) мемлекет, соғыс және революциялар тарихынан; 4) мәдениеттің дамуы
11-сынып	1) өркениет: даму ерекшеліктері; 2) саяси-құқықтық процестер; 3) қоғамдық-саяси ойдың дамуы; 4) білім мен ғылымның дамуы

Жалпы білім беру ұйымдарында «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндері 1-кестедегі құрылымға сәйкес оқытылады.

1-кестеге сәйкес қолданыстағы оқу бағдарламасы бойынша отандық тарихтың маңызды ортағасырдағы XII ғасырлық тарихы 1 сынып көлемінде ғана берілгенін көруге болады.

Сондықтан пән мазмұнын жаңартуда ұлттық тарихтың маңызды кезеңдерін зерделеу басымдық принципі негізінде жүзеге асырылуы қажет.

Қолданыстағы «Дүниежүзі тарихы» және «Қазақстан тарихы» бағдарламаларын үндестіру мақсатында оқу бағдарламаларын әзірлеу кезінде ұлттық тарих дүниежүзілік тарихты кезеңдестіруге сәйкестендірілген.

Нәтижесінде, қазақ этногенезі мен политогенезін түсінуге аса маңызды «орта ғасырлар» тарихы кезеңіне аз уақыт бөлінеді де, керісінше уақыттың көп бөлігі, әсіресе 7-сыныптарда, қазақ мемлекеттілігі мен қоғамы дағдарысқа ұшырап, отаршылдықтың зардабын тартқан XVIII-XIX ғасырлар тарихына берілген.

Сондықтан, қолданыстағы 5-6- сыныптарда оқытылатын Қазақстанның ежелгі және орта ғасырлар тарихы, Ұлы Дала Өркениетінің өркендеу кезеңі бойынша материалдардың енгізілмеуі салдарынан дәстүрлі қазақ қоғамының «артта қалып қойғаны» мен «жалтақтығы» туралы қате пікір қалыптасады.

«Қазақстан тарихы» пәні мазмұнында тың ғылыми зерттеулер негізінде ұлттық тарихтың ең маңызды ежелгі және ортағасырлық тарихына басымдық беру қажет.

Халықаралық зерттеулерге сәйкес Ұлыбританияда ұлттық тарихты оқытуға басымдық беріледі. Британдық тарихи білім беру жүйесі айтарлықтай біртұтас оқу жоспарына негізделген. Ұлыбританияда тарихты оқытудың өзіне тән ерекшелігі *ұлттық тарихты зерделеуге баса назар аудару* болып табылады. Мектептің бірінші және екінші кезеңдерінде Англия тарихы Уэльс, Шотландия және Ирландия тарихынан бөлек оқытылады. Үшінші кезеңде жалпы Британдық тарих зерделенеді.

Мысалы, Франция мен Германияда тарихты бастауыш, орта және жоғары мектепте оқу міндетті болып табылады. Сонымен қатар, бұл елдерде мектептен тыс тарихты оқыту жүйесі қолданылады. Мұндай тарихи білімнің басты мақсаты демократия мұраттарын білетін және жалпы еуропалық құндылықтарға ұмтылатын тұлғаны қалыптастыру. Сыныптан тыс жұмыстар иммигранттардың балаларына жаңа Отанының мәдениеті мен құндылықтарын білуге арналады.

Қытай тарихы әулеттер тарихы ретінде көрінеді. Бұл тұрғыда халықтың өзгеруі емес, тек саяси элиталар өзгерді деген қағида тұжырымдалған.

Ресей тарихы бойынша жаңа оқу-әдістемелік кешен тұжырымдамасында Ресейдің жаңа және қазіргі заман тарихына баса назар аударылған. 9 бөлімнің тек үшеуі ғана XVIII ғасырға дейінгі Ресей тарихына арналған.

Сонымен қатар, I ғасырға дейінгі Ресей тарихына тек 1-бөлім ғана арналған. Бұл Ресей тарихын қазіргі Ресей Федерациясының барлық жерлері Ресей империясының құрамына кірген дәуірде терең зерттеу үшін арнайы жасалған. Сонымен бұл тұжырымдама мектеп оқушыларының арасында Ресейдің алып мемлекет болғаны туралы түсінігін қалыптастыруға бағытталған.

Халықаралық тәжірибелерге шолу әлем елдерінің тарихты оқытуда отандық тарихқа басымдық берілетінін және өз тарихының маңызды кезеңдері бірнеше сынып көлемінде оқытылатынын көруге болады.

Бұл «Қазақстан тарихы» пәннің тарихи кезеңдер бойынша қолданыстағы мазмұндық құрылымын өзгертуді қажет етеді. Қазақ тарихының маңызды ортағасырлық 12 ғасырды қамтитын кезеңін екі сынып көлемінде оқыту қажет.

Жалпы білім беру ұйымдарында оқытылатын «Қазақстан тарихы» пәні мазмұны «Қазақстан тарихы» академиялық басылымы негізінде әзірленген. Қазіргі уақытта жаңа ғылыми тәсілдерді ескере отырып, «ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан тарихы» жаңа академиялық басылымын дайындау бойынша жұмыс жүргізілуде.

Қазақстан тарихы жаңа академиялық басылымның негізгі міндеттері:

- ғылыми айналымға жаңа деректер мен құжаттарды енгізу есебінен, сынақтан өткен және жаңа теориялық-әдіснамалық тұжырымдамалар мен пәнаралық тәсілдерді қолдана отырып, Қазақстан тарихының негізгі кезеңдерінің мазмұнын жаңарту және тереңдету;
- ұлттық тарихты дүниежүзілік тарих контекстінде баяндау, оның жаһандық тарихи процестердегі орнын анықтау;
- Қазақстан тарихының өзекті мәселелерін объективті және толық қамту тұрғысынан қазіргі тарихнаманың жетістіктеріне талдау жүргізу;

- қазақ әлемінің тарихын (шетел қазақтарының тарихы), қазіргі Қазақстанның этникалық топтарының әлеуметтік-мәдени және азаматтық тарихын қосу есебінен Қазақстан тарихының тұжырымдамасы мен форматын кеңейту;
- жоғары оқу орындары мен жалпы білім беру ұйымдары үшін базалық оқулықтар жазуға арналған ғылыми формат жасау;
- Қазақстан мен әлемдік қоғамдастыққа ел мен халық тарихы бойынша озық ғылыми көзқарастардың таралуына ықпал ету.

Академиялық басылымда Қазақстан тарихының мазмұны тарихи кезең бойынша жаңартылады:

1) Ежелгі Қазақстан (ежелгі дәуірден VI ғ. ортасына дейінгі кезең)

Негізгі стратегиялық идея-ежелгі кезеңнің объективті тарихын археология мен басқа да гуманитарлық ғылымдардың жетістіктері негізінде жаңғырту.

- Қазақстанның кейінгі палеолит кезеңі үшін радиокөміртекті күндер сериясын алуға мүмкіндік берген сапалы жаңа археологиялық материал пайдаланылатын болады, бұл алғашқы Homo Sapiens қоныстануының ежелгі дәуірін, сондай-ақ мезолит-энеолиттің кейбір көп қабатты ескерткіштерін анықтауға түзетулер енгізеді;

- Қазақстан аумағын мекендеген ежелгі тайпалардың тілдік, мәдени және антропологиялық сәйкестендіру проблемасы шешілетін болады; ежелгі тұрғындардың автохтондылығы көрсетіледі;

- көшпенділердің әлемдік мәдениет пен өркениетке қосқан үлесі ретінде технологияларды дамытудағы инновациялар (салт аттылық, ерлер костюмі, металлургия, сақтардың «аң стилі» өнертабысы) ашылады.

2) Қазақстан түркі қағанаттары кезеңінде (VIғ-ХІІІ ғғ. басы)

Түркі өркениетінің Ұлы дала кеңістігінде сыртқы ықпалсыз өзін-өзі қамтамасыз ете алуы, яғни Қазақстанның кейінгі мемлекеттік-саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуына негіз қалап, пайда болуы көрсетіледі;

- Қазақстан тарихының түркі компоненті, оның қару-жарак пен тактикаға, материалдық мәдениет пен рухани ортаға әсері, сонымен қатар саяси дәстүрлері ашылады;

- түркі жазуының, кескіндеме мен өнерінің тарихы баяндалады;

- Ұлы Жібек жолының қазақстандық бағытының рөлі мен орны жаңа деректер негізінде көрсетіледі.

3) Ұлық Ұлыс (Алтын Орда) кезеңіндегі Қазақстан (ХІІІғ. басы – XV ғ.ортасы)

Алтын Орданың этносаяси тарихын тарих ғылымының ең соңғы жетістіктеріне сәйкес жүйелі-хронологиялық баяндау;

Нумизматиканың қосалқы тарихи пән ретіндегі соңғы жетістіктеріне, Жошы империясындағы ақша материалдары мен ақша айналымы тарихын талдауға және жаңадан интерпретациялауға көңіл бөлінеді.

Алдыңғы жалпылама еңбектерден айырмашылығы, Алтын Орда дәуіріндегі түркі тілдес халықтардың бай тарихи-эпикалық циклын зерттеуге және таратуға ерекше назар аударылады.

Қазіргі Қазақстан аумағындағы (Ақ Орда, Көк Орда, Жошы Ұлысы) ортағасырлық мемлекеттік құрылымдардың тарихына шолу жасалып, Қазақ хандығымен және одан әрі қазіргі Қазақстан Республикасымен сабақтастық белгіленетін болады.

4) Қазақ хандығы (XV ғ. ортасы - XVIII ғ. басы)

Қазақ мемлекеттілігінің феномені әртүрлі халықтар жасаған мәдени құндылықтардың теңдігі тұрғысынан тәуелсіз және өзін-өзі қамтамасыз ететін құбылыс ретінде бағаланады.

– Қазақ хандығын Алтын Орданың мұрагері ретінде көрсету;

– қазақ халқының этногенезін, этникалық тарихын, антропологиясын, қазақ жүздерінің қалыптасу проблемаларын, олардың ру-тайпалық құрамы мен қоныстануын, қазақтардың көшпелі қауымын және қазақ қоғамының әлеуметтік стратификациясын зерделеу;

– қазақ-жоңғар және қазақ-қытай қарым-қатынастарының тарихын жаңа тұжырымдамалық ұстанымдар тұрғысынан баяндау.

5) Қазақстан Ресей империясының ықпалында (XVIII ғ. басы – XX ғ. басы.)

– жекелеген қазақ билеушілерін қазақ даласын Ресей протектораты туралы келісім жасасу жөніндегі Ресеймен келіссөздерді бастауға итермелеген ішкі және сыртқы сипаттағы себептерді жан-жақты талдауға әрекет жасалады.

– өлке империя құрамына енгеннен кейін болған өлкенің саяси-құқықтық және әлеуметтік-экономикалық өміріндегі түбегейлі өзгерістер қарастырылады.

– Ресей империясы құрамында болған кезеңде қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалысы мен халық көтерілістерінің тәжірибесі жинақталады.

– XIX ғасырдың 20-90-жылдарындағы Қазақстандағы әкімшілік-саяси реформалар, қазақ билеушілері мен жергілікті шекара билігінің вассалдық қатынастарының эволюциясы, оларды қызмет шенеуніктерінің қатарына айналдыру ең күрделі мәселе болып табылады.

– жергілікті халықты орыстандыру және христианизациялау саясатын күшейту арқылы рухани-конфессиялық саладағы патшалықтың отарлық саясаты талданады;

– академиялық басылымда Әбілқайыр хан, Абылай, Әбілмәмбет және т. б. тарихи тұлғалардың саяси портреттерін ашып көрсетуге ерекше көңіл бөлінеді.

б) Кеңестік кезеңдегі Қазақстан (1917-1991 жж.)

Жаңа дереккөздер негізінде келесі проблемалар ашылады:

– «Алаш» ұлттық қозғалысының тәуелсіздік идеясын іске асыру жөніндегі қызметі, жаппай саяси қуғын-сүргін, елдегі Кеңеске қарсы қарсылық контекстінде халықтарды республикаға депортациялау;

– Қазақстандағы 20 және 30-жылдардың басындағы ашаршылықтың екі ірі нәубеті және олардың салдарының тарихы;

– Қазақстанның индустриялық даму тарихы және күштеп ұжымдастыру мен қазақтарды отырықшыландыруды жүзеге асыру;

– Қазақстандағы мәдени революция мәселесі;

– екінші дүниежүзілік соғыстағы қазақстандық әскери тұтқындардың тарихы және олардың Түркістан легионын құруға мәжбүрлі түрде қатысуы;

– Қазақстан халықтарының тарихындағы көрнекті тұлғалардың рөлі жана әдістемелік тәсілдер тұрғысынан беріледі;

– Семей ядролық полигонын құру, оның жұмыс істеуі және жабылуы.

7) Тәуелсіздік кезеңі (1991-2021 жж.)

Жаңа деректер негізінде келесі проблемалар ашылады:

– қазіргі Қазақстанның саяси-құқықтық, қаржы-экономикалық, әлеуметтік жүйелерінің эволюциясын талдау;

– Тәуелсіздік кезеңіндегі Қазақстан аумағында орын алған жаңғырту үдерістерінің тарихы: экономика, халықты әлеуметтік қамтамасыз ету мен денсаулық сақтау саласындағы, Қазақстан Республикасының саяси жүйесіндегі проблемалар;

– қазіргі Қазақстандағы саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және демографиялық процестерге әсер ететін ішкі және сыртқы факторлардың арақатынасын талдау;

– жалпыазаматтық қазақстандық сәйкестікті қалыптастыру процестерінің сипаттамасы, көпэтносты қазақстандық қоғамның қалыптасуындағы және тұрақтылықтың сақталуындағы Қазақстан халқы Ассамблеясының рөлін негіздеу;

– қазіргі Қазақстанның жаһандық әлемдегі орнын талдау;

– Қазақстанның ғылым, білім, спорт және мәдениет саласындағы дамуы;

– Тұңғыш Президент Н.Ә. Назарбаевтың және басқа да саяси қайраткерлердің рөлі объективті тұрғыдан беріледі.

Сондықтан жалпы білім беру ұйымдарында оқытылатын «Қазақстан тарихы» пәнінің базалық мазмұнын жаңа академиялық басылым негізінде жаңарту өзекті міндеттердің бірі болып табылады.

Соңғы жылдары ұлттық тарихқа мүлдем жаңа көзқараспен қарауға және оны шынайы тәуелсіз және егемен мемлекет тұрғысынан түсіндіруге мүмкіндік беретін, әлемде сыннан өткен зерттеу әдістерін, соның ішінде пәнаралық сипаттағы зерттеу әдістерін қолдана отырып, бірегей материалдар жиналды. Жеті жыл ішінде үлкен мұрағат массивін жинап, жүйелеуге және оның негізінде іргелі тарихи зерттеулерді жүзеге асыруға арналған «Архив-2025» жаңа бағдарламасы Ұлттық тарих мазмұнын жаңартуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта жаһандану процесінің қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық және рухани өміріне әсерін сезіну үшін ашық жаңа ұрпақ қалыптасты. Ғылым саласына тәуелсіз Қазақстанның университеттері мен шетелдік жоғары оқу орындарын бітірген зерттеушілердің ұрпағы келді. Қазақстанның және жалпы әлемдік қоғамдастықтың әлеуметтік-экономикалық, саяси және рухани даму мақсаттары да өзгерді.

Жаңа тарихи дүниетанымды қалыптастыру қажеттілігі – бұл қазақстандық қоғамның сұранысы, өйткені ескі, кеңестік ойлаудың ауысуымен қоғамда объективті, академиялық тексерілген тарихқа деген қызығушылық артты.

Тарихи оқиғаларды, құбылыстар мен процестерді және тарихи тұлғалардың қызметін тарихи деректердің негізінде сын тұрғысынан талдау және баға беру дағдыларын қалыптастыру мен дамыту пәннің негізгі міндеттерінің бірі.

Сондықтан тың тарихи зерттеулер негізінде білім мазмұнының жаңаруы маңызды болып табылады.

Білім мазмұнын жаңартудың негізгі міндеттері:

- Қазақстанды мыңдаған жылдық Еуразиялық дала мал шаруашылығы өркениетінің басты мұрагерлерінің бірі ретінде көрсету;

- тарихи өткеннің объективті тұтас бейнесін көрсету, тарихи білімнің фрагментарлығынан арылу;

- білім алушылардың бойында қазақстандық патриотизм сезімін, аты аңызға айналған ата-бабалардың ұлы істері мен алдыңғы ұрпақтардың жетістіктері үшін мақтаныш сезімін қалыптастыру;

- Еуразия даласын біртұтас өркениеттік қауымдастық ретінде мекендеген халықтардың тарихын жаңа мазмұнда оқыту, дала өркениетіне шеткері сипат беретін еуроцентристік көзқарастардан арылу;

- білім алушыларда жылқы шаруашылығы мәдениетінің бірегейлігі мен өркениеттік құндылығы, оның әлемдік өркениеттің дамуындағы рөлі туралы түсінік қалыптастыру;

– дала өркениетінің, қалалық мәдениеттің кешенді мал шаруашылық және егіншілік сипатын оның ажырамас бөлігі ретінде көрсету;

– этносаралық қатынастар мен ұлттық саясат тарихына байланысты процестерді: этникалық және азаматтық бірегейлік, этномәдени өзара қарым-қатынас, этностардың табиғи, әлеуметтік-экономикалық трансформацияларға бейімделуі, этностар мәдениетіндегі дәстүрлер мен инновацияларды түсіну.

Қолданыстағы «Қазақстан тарихы» пәнінің мазмұнын жаңартуда Қазақстанның тәуелсіздік жылдары қабылданған мемлекеттік маңызға ие, идеологиялық мәні бар «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы даланың жеті қыры», «Тәуелсіздік бәрінен қымбат», «Елдіктің жеті тұғыры» бағдарламалық мақалаларының идеялары және «Архив-2025» жаңа бағдарламасы басшылыққа алынады. Оқу пәнінің мазмұны көптомдық жаңа академиялық басылымға негізделеді.

Сонымен қатар пән мазмұнын жаңарту 2022 жылғы 3 наурызда өткен «Мектептегі тарих пәні: тың тұжырымдама, ашық сана, заманауи көзқарас» атты тарих пәні мұғалімдері съезінде кәсіби орта педагогтері, сарапшылар, әдіскерлер, ғалымдармен кеңінен талқыланды.

Съезге қатысушылар Қазақстандағы тарихи білім берудің өзекті мәселелерін: Білім берудегі заманауи процестерді ескере отырып, оның мазмұнын, тарихи білім берудің үздіксіздігі мен сапасын қамтамасыз етуді, тарих мұғалімдерін даярлау және олардың кәсіби біліктілігін арттыру мәселелерін талқылады.

Съезд делегаттары қоғам дамуының қазіргі деңгейі жағдайында тарихи білім берудің сапасын және құзыреттерді арттыруға, қазіргі мектепте тарихи білім берудің мазмұнын қалыптастырудың жаңа тәсілдерін айқындауға, тарихи білім берудің тәрбиелік аспектісін күшейтуге деген қажеттіліктің артқанын атап өтті. Диалог аландары аясында Қазақстан Республикасы жалпы білім беру ұйымдарындағы тарихи білім берудің өзекті мәселелері бойынша түрлі пікірлер айтылды.

Съезде мектептегі тарихи білім беруді дамыту болашағы, тарихи білім беру сапасын қамтамасыз етудегі проблемаларды анықталып шешу жолдары ұсынылды.

«Қазақстан тарихы» пәнінің мазмұны бойынша келесі шешімдер қабылданды:

1. «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы» оқу пәндерінің үлгілік оқу бағдарламалары мазмұнын жаңарту;

2. 5-сыныпта «Қазақстан тарихынан әңгімелер», «Әлем тарихынан әңгімелер» пәндерін енгізу;

3. Ежелгі және орта ғасырлардағы Қазақстан тарихы білім мазмұнындағы тақырыптар мен кезеңдерді өзара сабақтастықта беру;

4. Дүние жүзі тарихы мазмұнында Қазақстан тарихының әлемдік өркениетке қосқан үлесін көрсету;

5. «Қазақстан тарихы», «Әлем тарихы» оқу пәндерін жүйелі оқытуды 6-11 сыныптарда жүзеге асыру;

6. Тарих пәндерінен қоғамдық-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша бірыңғай үлгілік оқу бағдарламаларын әзірлеу;

7. «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы» пәндерінен білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша оқу мақсаттарын қайта қарау;

8. «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы» оқу пәндерінен бірыңғай базалық оқулығын әзірлеу жөнінде нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер енгізу;

9. Оқулық әзірлеу логикасын білім алушылардың тарихи процестер, оқиғалар мен құбылыстарды түсінуіне бағыттау;

10. Тарих бойынша үлгілік оқу жоспарларын, оқу бағдарламалары мен оқулықтарды сапалы сараптауды және байқаудан өткізуді қамтамасыз ету;

11. Тарих пәндері сабағында тәрбие мақсаттарын іске асыру;

12. Оқу бағдарламасы мазмұнына мұражайлар, тарихи орындарға саяхат практикалық жұмыстарын енгізу;

13. «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы» пәндерінен мұражайларда және тарихи орындарда сабақ өткізу бойынша әдістемелік нұсқаулық әзірлеу;

14. Ұлттық тарихтың ғылыми тұжырымдамасы, Орта білім ұйымдарында тарих пәндерін оқытудың тұжырымдамалық негіздерін әзірлеу.

Сонымен қатар 2022 жылғы 9-наурызда Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі Парламент мәжілісінің жалпы отырысында, екінші оқылымда маңызды нормаларды көздейтін заң жобалары қабылданғанын мәлімдеді, соның ішінде тарих пәндерінен бір бағдарлама, бір оқулық болатыны айтылды.

«Қазақстан тарихы» пәні мазмұнын жаңартуда:

«Қазақстан тарихы» пәні бағдарламасының құрылымы мен мазмұны тың зерттеулер және мәліметтер негізінде жетілдіріледі;

Жаңа зерттеулер негізінде ежелгі заман мен орта ғасыр тарихы мазмұнындағы сабақтастық жүзеге асырылады;

Түрік қағандығы, Ұлық Ұлыс – Жошы Ұлысы мемлекеттерін қазақ мемлекеттігінің бастауы ретінде көрсетіліп, қазақ халқының тарихы тұтастықта және бірізділікте оқытылады;

5-сыныпта «Тарихқа кіріспе» пәні енгізіледі;

Әлемдік тарихи үдерістер аясында түркі өркениеті құндылықтары негізінде білім алушылардың тарихи санасын және жасампаз дүниетанымын қалыптастыруға басымдық беріледі.

Қазақстан Республикасының аумақтық тұтастығы мен мемлекеттік шекараларының негіздемесі, ұлттық тарихтың жаһандық тарихи үдерістердегі орны көрсетіледі.

Қолданыстағы үлгілік оқу бағдарламасы бойынша «Қазақстан тарихы» пәнін жүйелі түрде оқыту 5-сыныптан басталады (1-кесте).

Сонымен қатар, білім мазмұнын жаңарту аясында Қазақстан тарихының ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі маңызды тарихи оқиғалары бастауыш мектептегі «Дүниетану» оқу пәнінің білім мазмұнына кіріктірілген. Тарихи білім берудің негізі бастауыш сыныптан басталды.

Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптарына арналған «Дүниетану» оқу пәні адам, табиғат және қоғам, олардың өзара байланысы мен тәуелділігі жөніндегі білім жүйесін құрайтын кіріктірілген пән. Оқу пәнінің нысаны – адам, табиғат және қоғам, оның ішінде отбасы, мәдениет, денсаулық, қарым-қатынас, ұлт, қауымдастық, мемлекет, қоршаған табиғи орта.

«Дүниетану» оқу пәнінің базалық білім мазмұнында Қазақстан тарихының кіріспе курсына қатысты оқу материалдары «Тарих беттерінен» бөлімінде берілген:

1-сынып: Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер: ежелгі адамдар, сақтар, Томирис патшайымы, ежелгі заманның танымал тарихи ескерткіштері және жәдігерлері туралы алғашқы мәліметтер; Қазақстан аумағындағы көне жазулар туралы түсінік; Қазақстан Республикасының Мемлекеттік рәміздерімен танысу, оларды сипаттау; Қазақстан елордасы – Астана қаласы.

2-сынып: «Мал шаруашылығы» және «егін шаруашылығы» туралы алғашқы түсінік; көне қалалар мен ескерткіштер; ғұндардың өмір салты туралы алғашқы түсінік; Ботай мәдениетінің ерекшеліктері; қазақ халқының жылқыны қолға үйретуі; көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері;

Әл-Фарабидің ғылымның дамуына қосқан үлесі; Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздерінің мәні; Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздерінің қолданылу саласын анықтау; Қазақстан халықтары достығының маңыздылығы.

3-сынып: Көшпелі және отырықшы өмір салтының ерекшеліктері; тарих және мәдениет ескерткіштерін сақтау маңыздылығын түсіндіру; Қазақстанның тарихи тамыры; Түркілердің өмір салтымен танысу; Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар; Қазақ хандығының құрылу себептері; көрнекті тарихи тұлғалар және мәдениет қайраткерлері; хандар, батырлар мен билердің рөлі;

Абылай хан; Керей хан; Жәнібек хан; Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттілік және патриотизм; Қазақстанның бейресми рәміздерінің мәнін түсіндіру («Алтын адам», «Бәйтерек» монументі, «Мәңгілік Ел» қақпасы); тұлғаның, отбасының, қоғам мен мемлекеттің дамуындағы еңбектің рөлі.

4-сынып: «Технологиялық прогресс» ұғымы анықтамасымен танысу; тарихи мұражайлардың қызметі; мұражайдың өзіндік жобасы; қазақ халқының шығу тарихы; сақтар, ғұндар, түркілер және қазақтар арасындағы байланысты графикалық түрде бейнелеу; Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар; Қазақстанның XX-XXI ғасырлардағы жетістіктерінен мысалдар; шығармашылық және еңбек салаларындағы көрнекті қайраткерлердің өмірбаяны; Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттілік және патриотизм; «Қазақстан» атауымен байланысты ұлттық бренд; Қазақстанның әлемдік сахнадағы рөлі [12].

«Дүниетану» пәні мазмұнында Қазақстан тарихының кіріспе курсына арналған оқу материалдары Саяхат, Салт-дәстүр және ауыз әдебиеті, Менің отбасым және достарым, Менің туған елім, Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен, Уақыт, Өнер, Атақты тұлғалар, Демалыс мәдениеті. Мерекелер. Мәдени Мұра, Мамандықтар әлемі, Ғарышқа саяхат, Болашаққа саяхат ортақ тақырыптарында қамтылған.

Тақырыптарды бөлуде хронологиялық жүйелілік сақталмаған. Мысалы, 1-2-сыныпта оқу мақсаттары келесі ретпен берілген.

1.3.2.1 көрнекі материалдар негізінде сақтардың өмір салтын сипаттау,

1.3.4.1 дереккөздерді зерделеу арқылы Томирис туралы әңгімелеу,

1.3.5.1 Қазақстан Республикасының рәміздерін өзге елдердің рәміздерінен ажырату;

1.3.3.1 Қазақстан аумағындағы көне жазулар туралы білу;

1.3.1.2 ежелгі заманның танымал тарихи ескерткіштері/жәдігерлері туралы әңгімелеу;

2.3.4.1 әл-Фарабидің ғылымның дамуына қосқан үлесі туралы әңгімелеу;

2.3.1.2 түрлі дереккөздерді зерделеу арқылы көне қалалар мен ескерткіштерді сипаттау;

2.3.3.1 Ботай мәдениетінің ерекшеліктерін сипаттау.

Оқу тақырыптарын кіріктіріп беруде тарихи хронологияның сақталмағанын көруге болады. Сондықтан пән мазмұнын құрылымдауда хронологиялық және логикалық бірізділік принципін сақтау қажет. Бұл білім алушылардың тарих туралы алғашқы танымдарын дұрыс қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, тарих пәні мұғалімдерінің съезіндегі секция жұмысында,

пленарлық мәжілісінде 5-сыныптағы оқу материалының білім алушының жас ерекшелігіне сәйкес келмейтіндігі туралы сұрақтар талқыланып, нақты шешім қабылданды.

5-сыныпта оқу бағдарламасы бойынша анықталған кемшіліктер:

– Тарихқа кіріспе. Қазақ тарихы туралы біз қандай деректерден білеміз? Қазақстанның тарихи картасы тақырыптарының берілмеуі;

– оқушының кеңістікте бағдарлануына, тарихи кезеңдердің ерекшеліктерін түсінуге арналған Қазақстанның ежелгі тарихын кезеңдеу туралы оқу материалының қамтылмауы;

– пән мазмұнында археологиялық мәдениетке басымдық берілуі;

– тарихқа кіріспе курсы ретінде берілген «Дүниетану» пәні мазмұнында тарихи оқиғалардың жүйесіз берілуі болды.

Сондықтан съезде 5-сыныпта білім алушылардың жас ерекшелігін ескере отырып *«Тарихқа кіріспе» пәнін енгізу*; Қазақстан тарихының ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі кезеңін 6-11-сыныптарда оқыту туралы шешім қабылданды.

«Қазақстан тарихы» пәнінің жаңа мазмұны мынадай бағдарларды ескере отырып айқындалады:

1) заманауи қоғамның серпінді сұраныстарына сәйкес болу;

2) сын тұрғысынан, шығармашылық және позитивті ойлауды дамыту қажеттілігі;

3) оқу пәні мазмұнындағы сабақтастықты күшейтудің орындылығы;

4) бастауыш білім беру және негізгі орта білім беру деңгейлері арасындағы білім беру мазмұнының үздіксіздік және сабақтастық қағидатын сақтауды қамтамасыз ету;

5) білім беру мазмұнында академиялық және практикалық теңгерімін сақтау;

6) оқыту, тәрбиелеу мен дамытудың біртұтастығын қамтамасыз ету.

«Қазақстан тарихы» пәнін жаңа мазмұнда оқытудың құрылымы 2-кестеде берілген.

2-кесте. Оқу бағдарламаларының құрылымы

Сынып	Кезеңі және хронологиясы
5	Қазақстан тарихы әңгімелері
6	Ұлы даланың ежелгі тарихы (шамамен 1 млн жыл бұрын – V ғасыр)
7	Түркілік кезең (VI - XIII ғасырлар)
8	Ұлық Ұлыс және ұлттық мемлекеттің қалыптасуы (XIII - XVII ғғ.)
9	Қазақстанның өзгерістер кезеңіндегі дамуы (XVIII ғ. – XX ғ басы.)

10	Кеңестік кезеңіндегі Қазақстан (XX ғ)
11	Қазақстанның жаңғыру кезеңі (XX ғасырдың соңы – XXI ғ)

Сонымен жаңа құрылымға сәйкес 5-сыныпта «Тарихқа кіріспе» пәні оқытылады.

Пәннің негізгі мақсаты білім алушыларды қазақ халқының өміріндегі маңызды тарихи кезеңдермен және оқиғалармен таныстыру.

Пәннің негізгі міндеттері:

- Қазақстан тарихының негізгі кезеңдері мен ұлттық құндылықтар туралы білім беру;
- Отандық тарих туралы бастапқы ұғымды қалыптастыру;
- білім алушылардың отан тарихына деген патриоттық сезімін қалыптастыру;
- өз Отанының болашағы, бүгінгі және өткен тарихы туралы алғашқы түсініктерді меңгеру.

Пән мазмұнында оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар туралы тарихи әңгімелер, шежірелер, мифтер, эпостар, аңыздар қамтылады.

«Тарихқа кіріспе» пәні отандық тарихтың зерттелген тарихи оқиғалары, тұлғалар тарихы, ұлттық құндылықтардың мәні сипаттама, нақты бейнелер мен эпизодтық әңгімелер арқылы беріледі. Қазақстан тарихының бастапқы курсына ең маңызды және белгілі эпизодтар зерделенеді, оқушылар тарих туралы қарапайым түсініктерді меңгереді.

Оқу бағдарламасында білім алушылардың бастауыш сыныптарда «Әдебиеттік оқу», «Дүниетану» пәндерінен алған Отан тарихы туралы тарихи білімі одан әрі толықтырылып, нақтыланады. Сонымен қатар, 6-11-сыныптардағы Қазақстан тарихының жүйелі курсын оқытуға кіріспе ретінде беріледі.

«Тарихқа кіріспе» пәнін білім алушының пәнге қызығушылығын арттыратын маңызды тарихи оқиғаларға, қызықты тақырыпқа арналған шағын әңгімелер жинағы ретінде беру қажет. Әңгіме көркем шығарманың барлық ережелеріне сәйкес сюжет болуы керек. Сонымен, мысалы, «Тарих деген не?» әңгімесін профессордың ұлына немесе немересіне, неге ол осы ғылыммен айналысқаны туралы әңгіме ретінде құруға болады. «Ұлы Отан соғысы туралы» әңгімеде кейіпкердің іс-әрекеті мен жастық шағы, майданға аттану туралы шешімі және оның ерлігі жөнінде көркем әңгіме ретінде құрылуы қажет. «Адамдар отты қалай жақты?», «Жылқыны қолға үйрету», «Томирис патшайымы», «Шырақтың ерлігі», «Ұлы даладағы Александр Македонский», «Ұлы Даланың алғашқы қалалары (Арқайым мен кент туралы)» сияқты әңгімелер қамтылады.

Эпизодтық әңгімелер тарихи мазмұн мен бейнелі көркемдік форманы үйлестіре отырып құрылуы қажет.

5-сыныпқа арналған «Тарихқа кіріспе» оқу пәнінің базалық білім мазмұнының жобасы:

Тарих деген не? Тарих ұғымын білдіретін мән-мағыналар. Шежірелер мен жылнамалар туралы. Өткен заман тарихы білудің маңызы. Тарихи сана. Тарихи кеңістік. Тарихи уақыт туралы.

Қазақ елі. (Қазақ елінің картасымен танысу. Бес аймаққа бөліп қарастыру Батыс, Шығыс, Оңтүстік, Солтүстік, Орталық. Әр аймақтағы табиғи жағдайларға қысқаша шолу жасау. Әр өңірдің оқушысына өз аймағын тануға мүмкіндік беру).

Ежелгі дүние тарихы туралы түсінік. Ұлы даланың жылқы өсіру мәдениеті. Көшпеліліктің қалыптасуы. Маусымдық жайылым туралы түсінік (жайлау, көктеу, күзек, қыстау). Қазақтың «төрт түлік», «төрт түліктің киелері» туралы түсінігі.

Ұлы дала тұрғындарының материалдық мәдениеті дегеніміз не? Киіз үй шығу тарихы, түрлері. «Ұлы Даланың алғашқы қалалары (Арқайым мен кент туралы)». Ежелгі патша қорғандары. Сақ зергерлері. Дала тұрғындарының киімі (Шалбардың, етіктердің пайда болу тарихы).

Ұлттық тағам (Жасалу тарихы, сақталу тәсілдері). Ұлттық ойын түрлері, Ұлттық ойынның бүгінгі түрлері.

Ұлы дала тұрғындарының рухани мәдениеті дегеніміз не? Жартастағы таңбалар. Табиғатты қастерлеу (Отқа, күнге табыну). Салттар мен дәстүрлер (түсінік). Салттар мен дәстүрлер түрлері. Ғұрыптық жоралғылар. Ұлттық музыкалық аспаптар (Пайда болу тарихы, жасалу тәсілі. Ұлттық аспаптарға қатысты тарихи әңгімелер). Халықтың ырымдары. Эпос және көне жазулар.

«Томирис патшайымы», «Шырақтың ерлігі», «Ұлы даладағы Александр Македонский», Мөде (тарихи әңгіме түрінде).

Орта ғасырлар тарихы туралы түсінік. Түркі дәуірі (Қысқаша шолу).

Көне қалалар. Түркі дәуірінің тарихи тұлғалары (Әл Фараби, М.Қашқари, Күлтегін, Тоныкөк т.б.).

Ұлық-Ұлыс – Алтын Орда дәуірі (қысқаша сипаттама)

Жошы ұлысы. Қазақ хандығы (қысқаша сипаттама)

Домбауыл, Алаша хан, Жошы хан, Яссауи кесенелері. Шежіре.

Жоңғар шапқыншылығы. Абылай хан, Бөгенбай батыр, Қабанбай батыр, Үмбетей жырау, Бұхар жырау, Ақтамберді жырау т.б. «Елім-ай» әнінің тарихы.

Патшалы Ресейдің қазақ даласын отарлау саясаты (түсінік қалыптастыру).

Қазақ халқының азаттық күрес тарихы (Сырым, Кенесары, Жоламан, Жанқожа т.б.)

Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев және т.б.

Балуан Шолақ, Қажымұхан т.б

1916 жылғы Ұлт-азаттық күрес (түсінік беру)

Алаш идеясы. Алаш қайраткерлері.

Кеңестік кезеңдегі Қазақстан.

1930 жылдар зобалаңы Ұлы нәубет (түсінік қалыптастыру, 31 мамыр)

Тұлғалар қызметіне шолу (Ә.Х.Марғұлан Қ.И.Сәтбаев, М.Әуезов т.б.)
Менің отаным – Қазақстан Республикасы.
Қазақстан Республикасының рәміздері.
Қазақ елін әлемге танытқан тұлғалар.
Ұлыстың Ұлы мерекесі – Наурыз.

б-сынып. Ұлы даланың ежелгі тарихы (шамамен 1 млн жыл бұрын – V ғ).

Қазіргі Қазақстан аумағындағы тас ғасырының тарихы палеоклиматтық және геоэкологиялық жағдайлармен байланысты әлемнің басқа бөліктеріндегі адамзаттың палеолиттік және неолиттік ошақтарының ежелгі мәдени дәстүрлерімен салыстырғанда жалпы және ерекше ерекшеліктерге ие. Олар сонымен қатар тастан жасалған бұйымдар өндірісі үшін материалдармен байланысты болды. Тас дәуірінде алғашқы әлеуметтік байланыстар пайда болды.

Қола дәуірінде Ұлы даланың кең жазық кеңістіктерінің аридизациясы жағдайында протокала мәдениетінің пайда болуына негіз болған тіршілік жүйесінің кешенді шаруашылық-мәдени типі қалыптасты. Ежелгі металлургия технологияларын игеру құрылымдық жағынан күрделі әлеуметтік ұйымдарды қалыптастыру, айырбас пен сауданы дамыту ісінде негіз болды, сондай-ақ қолөнерді, өнерді және әскери істі дамытуға қызмет етті.

Ерте көшпенділер дәуірі бүкіл адамзат тарихындағы бірегей құбылыс болып табылады. Өркениетті зерттеушілердің пікірінше, "салт-аттылардың" пайда болуы әрқашан олар мүлдем болмаған аймақтарда ежелгі мемлекеттердің пайда болуынан бұрын болған. Көшпенділер мәдениеті адамзаттың ежелгі дәуірдегі интеграциялану процестеріне ықпал етті. Атқа мінуді игерген адамдардың ұтқырлығының арқасында қол жетпейтін кеңістіктер игерілді. Жылқы шаруашылығы өмір салты мен қызмет түрі ретінде мал шаруашылығының қарқынды түрлерінің дамуына және алмасудың дамуына ықпал етті.

Пән мазмұнда Ұлттық тарихты бейнелеудің базалық үлгісінің мазмұны келесі ұстанымдар негізінде жаңарады:

- Қазақстан территориясында алғашқы адамдардың пайда болуы;
- Қоғам қалыптасып, тіл, мәдениет, технология пайда болуы;
- «Неолиттік революция», Қазақстан аумағында өндіруші шаруашылықтың, энеолиттік мәдениет ошақтарының (Ботай) пайда болуы;
- кешенді мал өсіруші-егіншілік шаруашылық түріндегі аграрлы қоғамның пайда болуы, қола ғасырының далалық мәдени қауымдастықтарының қалыптасуы.

Сонымен қатар, далалық металлургияның дамуына және оның әлемдік тарихтағы орнына, «қалалар елі» феноменіне баса назар аударылады.

Ұлы Дала аумағында қоғамның дамуы нәтижесінде Ұлы Дала өркениетінің негіздері қаланды. Тарихи процесті баяндау кезінде Қазақстан территориясында жылқыны қолға үйретуге, оның адамзат тарихына тигізген әсеріне ерекше мән беріледі. Атқа мінудің дәстүрінің пайда болуы арқылы дүниежүзілік байланыс

құралдарын дамыту адамзат өркениетінің негізгі даму факторы ретінде қарастырылады. Далалық атқа міну қоғамдарының қалыптасуы өзен және теңіз жағалап қоныстанған қоғамдарға балама ретінде қарастырылады. Далалық атқа міну қоғамдарының – батыс (қазақстандық) және шығыс (моңғолдық) екі орталығы қарастырылады. Одан кейінгі саяси тарих әртүрлі кезеңде құрылған бірлестіктермен және Ұлы Дала кеңістігінің бөлшектенуімен байланысты.

Ұлы Дала өркениеті отырықшы мал өсіруші-егіншілік өркениеті ретінде пайда болған, осыған пән мазмұнында ерекше назар аудару қажет. Даланың Еуразия тарихында атқарған рөлі Жерорта теңізінің Батыс Еуропа тарихында атқарған рөлімен бірдей, себебі ол шет аймақтарда өмір сүрген қоғамдарды байланыстырды, Шығыс Еуропадан Тынық мұхитына дейін созылған біртұтас өркениеттілік аймақты қалыптастырды.

Сонымен бірге, бұл кезең – Ұлы даланың жылқы өсіруші қоғамдарының өрлеу кезеңі мен олардың алып саяси жобаларының іске асқан – алғашқы дала империяларының құрылған уақыты.

Сақ, скиф, сармат қоғамдары дара феномендер емес, дала жылқы өсірушілерінің біртұтас сақ-скиф қауымдастығының аймақтық көрінісі ретінде сипатталады.

Осы кезеңнің тарихи процесін бейнелеу үшін келесі тармақтар маңызды болып табылады:

Осы кезеңде өмір сүрген Қазақстан халқының кейінгі түркі тілдес ұлттармен тікелей сабақтастығы, этнотілдік процестердің күрделі сипатының мүмкіндігі, Еуразияның жылқы өсіруші қоғамдарының ерте түркілену кезеңі (б.з.д. 1 мыңжылдық);

Жылқы өсіруші Ұлы Дала қоғамдарының кешенді мал өсіруші-егіншілік сипаты, отырықшы және қала орталықтарының рөлі, «таза көшпелі» қоғамдардың өмір сүруінің мүмкін еместігі және мұндай аңыздардың антика тарихнамасында туындауын түсіндіру;

Еуразия даласының жылқы өсіруші саяси бірлестіктерінің – Скиф патшалығы, Қаңлылар, Үйсіндер, Ғұндардың мемлекеттік сипаты. Ғұндар (хунну, гунны) мемлекеті Еуразия даласы жылқы өсірушілерінің алғашқы империясы, ортақ идеология, мәдениет пен тарихи тағдыр ортақтастығын сезіну негізінде Ұлы Даланы біріктірудің алғашқы әрекеті ретінде қарастырылады.

Пән мазмұнында Ұлы Дала деген ұғымды өзектендіріп, жылқыны қолға үйрету бүкіл Ұлы даланы игеруге, оны біріктіруге мүмкіндік берді деген ойды жеткізу керек. Энеолит дәуірінен бастап Қазақстан аумағында, содан кейін Қара теңізден Тынық мұхитқа дейінгі бүкіл кеңістікте Ұлы Дала өркениеті қалыптасып келе жатқанын көрсету қажет. Барлық тарихи сюжеттер осы өркениеттік қоғамдастықтың қалыптасуы мен дамуы туралы оймен біріктірілуі керек.

Оқу бағдарламасы «Ұлы Даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласында көрсетілген қазақ тарихында символдық мәні бар тарихи құбылыстар: «атқа міну мәдениеті», «Ұлы Даланың ежелгі металлургиясы»,

әлемнің бірегей мәдени құбылысы «аң стилі», «Алтын адам» жәдігері жаңа зерттеулер негізінде толықтырылады. Сонымен қатар осы жерде өмір сүрген, өсіп-өнген Сақ, Ғұн дәуірі Түрік қағанаты, Алтын Орда және Қазақ хандығы тарихының бастауы ретінде сабақтастықта беріледі.

7-сынып Түркілік кезең тарихы (VI - XIII ғасырлар)

Түркілердің өз жазуының пайда болып, түркі ескерткіштерінің ғылыми айналымға енуі отандық тарихтың «баяндалуына» мүмкіндік туғызды. Түркі кезеңінде түркілік тарихи-мәдени қауымдастық қалыптасып, қазақ этногенезінің іргетасы қаланды.

Түркі империясы (Мәңгі Түркі Елі) ұзаққа созылған саяси дүрбелең кезеңінен кейін жаңғырған ғұндардың империялық саяси жобасының жалғасы ретінде сипатталады.

Осы кезеңнің тарихи процесін бейнелеудегі маңызды жағдайлар:

Бірыңғай түркі әдеби тілі қалыптасты. Ұлы Дала өркениетінің ұзаққа созылған қалыптасу кезеңі аяқталып, жеке тарихнамасымен бекіген жеке әдеби дәстүрі мен идеологиясы қалыптасады.

Саяси эволюция мемлекеттердің ауысуы емес, біртұтас мемлекет ішіндегі жекелеген әулеттердің ауысуы арқылы жүзеге асады. Біртұтас Түркі империясы Батыс және Шығыс қағанаттарына бөлінеді. Батыс қағанатты бірінен соң бірі ашина, түргеш, қарлұқ және қарлұқтардан шыққан қарахандар әулеттері билейді. Шығыс қағанаты бірін-бірі алмастырған ашина, ұйғыр (яглакар/жалайыр), қырғыз билеушілерінің иелігіне өтті. 10 ғасырдан кейін дербес қағанаттардың – батыста – Қимақ-Қыпшақ, Хазар, Авар, шығыста – Қидан, Керейіт, Найман мемлекеттерінің қалыптасу процесі жүре бастады.

Қимақ-қыпшақ конфедерациясының аясында қазіргі қазақ этносына тән ерекше этномәдени белгілер – тіл, өзіндік сана, антропологиялық және этнографиялық ерекшеліктер қалыптасады.

Түркі Елінің өмір сүруі негізінде жаһандық экономикалық және мәдени алмасуды дамыту арқылы адамзат өркениетінің дамуына қуатты серпін берген Ұлы Жібек жолы – кең ауқымды континенттік сауда жолы ретінде жүзеге асырылады.

Тарихты мемлекеттердің емес, әулеттердің ауысуы түрінде сипаттаған маңызды. Сонда (Қытай тарихын бейнелеу ұқсастығына сәйкес көрсету) ұзақ өмір сүрмеген «тайпалық» мемлекеттердің үзік-үзік тарихы деген түсініктің орнына білім алушылардың санасында ел мен халықтың мыңжылдық тарихы туралы көзқарас қалыптасады.

Тұжырымдамалық тұрғыдан алғанда, бұл кездегі тарихи процесс мемлекеттердің ауысуы емес, әулеттердің ауысуы болып табылады. Сондықтан пән мазмұнында Батыс Түрік қағандығы, Түргеш әулеті билігі, қарлық әулеті билігі, Қимақ әулеті билігі, оғыз бірлестігі деп беріледі.

Тарихты сабақтастықта беру мақсатында Түркі қағанатының ыдырауы нәтижесінде пайда болған жекелеген бөліктерді жеке мемлекеттер ретінде емес,

біртұтас жүйенің ыдырауының уақытша нәтижесі ретінде көрсету аса маңызды. Пән мазмұны Шығыс түрік қағанаты, ұйғырлар, қырғыздар туралы оқу материалымен толықтырылады. Себебі, білім алушылар наймандар, керейлер, жалайырлар – Шығыс Түрік қағанатының жалғасы екенін түсінуі керек. Бұл пән мазмұнындағы сабақтастықты сақтауға мүмкіндік береді.

7-сыныпқа арналған «Қазақстан тарихы» оқу пәнінің базалық білім мазмұны:

1) Ұлы Түркі Елі – дала алқаптарында ірі мал шаруашылығы негізінде қалыптасқан салт атты жауынгерлердің империясы. Түрік алыптары – ғұндардың мұрагері. Түркі империясының әлем мәдениетіндегі рөлі. Ұлы даланың түркі мемлекеті қол астына бірігуі. Түркілердің тарихи тұлғалары. Түркілердің империялық идеологиясы. Ғұндар мен түркілер империясының ерекшеліктері.

2) Түркілердің билеуші әулеттері. Түркі мемлекеттерінің билеуші әулет өкілдерінің ауысып отыруы ретінде көрініс табуы. Батыс түркілері. Түркеш. Қарлұқ. Қарахан. Шығыс түріктері. Басмылдар. Ұйғыр ру-тайпалар одағы. Қырғыз одағы. Қидан. Керей. Найман. Түркі мемлекеттерінің қоғамдық-саяси құрылысы.

3) Түрік мәдениеті. Түркілердің әскери өнері. Түріктердің темір сауыттары. Жазу өнері мен мемлекет. Жазу мәдениетінің дамуы. Руникалық жазудың таңба әріптері. Баршынкент. Баласағұн. Шауғар. Ясы. Джент. Қарақорым қалалары. Түркі жазба ескерткіштері. Материалдық мәдениеттің түркілік кезеңі және оның әлем мәдениетіне әсері.

4) Түркілердің Ұлы Жібек жолын қалыптастыруы. Ұлы Жібек жолы бойындағы қалалардың дамуы. Тараз қаласы. Түркілердің сәулетшілік өнері. Мәдениет синтезі. Әлемдік діни ілімдердің таралуы. Кітапшылардың діни қауымының қалыптасуы. Ұлы дала мемлекеттерінің даңқты тарихындағы халықаралық сауданың орны мен ықпалы. Түркі жазба ескерткіштері. Түркі мәдениетінің әлемдік өркениеттің дамуына қосқан үлесі. Түркі әлемінің көрнекті мәдениет және ғылым қайраткерлері.

5) Әлем тарихындағы қыпшақтардың орны. Батыс түріктер және олардың Ұлы даладағы мұрагерлігі. Оғыз. Болгар. Хазар. Қаңғар. Печенег. Қыпшақтардың дала конфедерациясы. Мафазат аль-гуз – Оғыз даласы. Дешт қыпшақ – Қыпшақтар даласы. Қыпшақ ру-тайпалары – дала конфедерациясы. Қыпшақтар және Шығыс Еуропа елдері. Қыпшақтар және Орталық Азия. Қазақ халқының қалыптасуындағы қыпшақтардың рөлі.

8-сынып. Ұлық Ұлыс және ұлттық мемлекеттің қалыптасуы (XIII-XVIII ғғ.)

Пәннің базалық білім мазмұны екі кезеңді қамтиды:

– «Ұлық Ұлыс (Жошы Ұлысы) және оның мұрагерлерінің кезеңі»;

– Қазақ хандығы кезеңі.

«Ұлық Ұлыс (Жошы Ұлысы) және оның мұрагерлерінің кезеңі» қазақтардың

өз этногенезі мен политогенезі процестерімен байланысты ұлттық тарихтың аса маңызды кезеңі.

Ұлық Ұлыс (*Жошы Ұлысы*) түркі кезеңінің жалғасы, әрі қазақ ұлтын қалыптастыру, нақты айтқанда, жергілікті түркі-қыпшақ қауымдастығының Шыңғыс ханмен еріп келген шығыс түркі-моңғол элементтерімен бірігіп, біртұтас қазақ ұлтын құраудың этномәдени және этносаяси негізі ретінде қарастырылады.

Осы кезеңнің тарихи үдерісін бейнелеуге төменде көрсетілген жағдайлардың маңызы зор:

Шыңғыс хан мемлекеті түркі империялық жобасының жаңғыруы ретінде, Шыңғыс хан мен оның мұрагерлерінің Ұлы Даладағы соғыс жорықтары – жаулаушылық әрекеттерімен қоса, дала жылқы өсірушілерінің ыдыраған империясын қалпына келтіру амалдары ретінде де қарастырылады;

Қазақ ұлты Ұлық Ұлыстың аясында қалыптасқан. Ұлттық тарих үшін оның шығысы (*сол қанат, қазіргі Қазақстан территориясы*) мен батыс бөлігінде (*оң қанат, қазіргі Ресей мен Украинаның оңтүстігі*) жүргізілген процестердің маңызы бірдей. Сонымен қатар, Моғолстан (*Шағатай Ұлысы*) аумағындағы процестер маңызды болып табылады;

Тарихи деректерге сәйкес Ұлық Ұлыстың ыдырауы кезеңінде пайда болған саяси бірлестіктер («*Әбілқайыр мемлекеті*», *Сібір, Маңғыт (Ноғай) ұлыстары*) жеке мемлекеттер емес, Ұлық Ұлыстың сол қанаты халқының саяси ұйымдасуының балама түрі болып табылады. Қазақ хандығы – осындай нұсқалардың бірі;

Ұлық Ұлыстың аясында жазбаша әдебиеттен, ауызша мәдени дәстүрден, музыкалық өнерден, заттай мәдениет ерекшеліктерінен көрініс табатын дәстүрлі қазақ мәдениеті қалыптасады.

Қазақ хандығы кезеңі

Қазақ хандығының тарихы XVI-XVII ғасырларға бөлінген екі кезеңнен тұрады. Бұл екі негізгі оқиғамен байланысты:

– дербес Сібір және маңғыт (Ноғай) мемлекеттері мен Моғолстанның жойылуы;

– Ұлы даланың барлық тәуелсіз тұрғындарын қазақ хандарының басқаруына біріктіру – қазақ этносының саяси бірігу процесінің аяқталуы.

Осы кезеңнің тарихи процесін бейнелеу үшін келесі жағдайлар маңызды:

Қазақ хандығының құрылуы жаңа мемлекет құру ретінде емес, дала жылқы өсірушілері – Ұлықбектің мұрагерлерінің саяси бірлігін қалпына келтіру ретінде қарастырылады.

Қазақ этносы мен Қазақ мемлекетінің қалыптасуы Ұлы даланың тәуелсіз субъектілерінің қалдықтарын біріктіру арқылы жүреді. Моғолстан, Ноғай ұлысы мен Сібір хандығы халқы қазақ этносының қалыптасуына қатысады.

Ұлттық тарихты түсіну үшін қазіргі қазақтардың тек Қазақ хандығы халқының ғана емес, Ноғай ұлысы мен Сібір хандығы халқының да ұрпақтары болып табылатындығы маңызды. Бұл саяси құрылымдардың тарихы Қазақстан

тарихының бір бөлігі болып табылады.

Ноғай ұлысының тарихы тек қазіргі ноғайлардың тарихымен таныстырумен шектелген. Олар гүлдену кезеңінде Орталық Қазақстан мен Сырдарияның төменгі ағысына дейінгі аумақты иемденгенін ескеретін болсақ, ұлттық тарих өрісінің жасанды тарылуын көруге болады.

Сонымен қатар ноғай ұлысының тарихи жерлерін бүгінгі жерді мекендеген қазақтардан ажыратып, оларды ноғайларды Кавказға қуып шыққан «шетелдіктер» ретінде көрсетеді.

Шын мәнінде, «ноғайлар» XVII ғасырда қазақтар болды, өйткені бұл екі термин де осы уақыт кезеңіндегі этнонимдер емес, политонимдер болған. XVI ғасырда оңтүстік шекаралары Есіл және Нұра өзендері бойымен өткен. Сібір хандығының тарихын бейнеленгенде де осындай жағдай орын алған. Қазақ хандары XV-XVI ғасырларда Мәскеу князьдері сияқты жер мен халықты «жинақтайды».

9-сынып. Қазақстанның трансформациялық кезеңі (XVIII ғ. – XXғ басы.)

Бұл кезең далалық отырықшы-көшпелі мәдениеттің – Ұлы Дала өркениетінің біртіндеп құлдырауымен және саяси дербестігінен айрылуымен сипатталады. Оның себептері – технологияның артта қалуы, индустриалды дамудың болмауы, әлемдік отарлық жүйенің агрессивті кеңеюі. Аграрлық дала өркениетінің әлемдік трендтерден артта қалуы байқалады. Дала өркениетінің жаңғырту әлеуетінен айрылуы маңызды үдерістердің бірі болып табылады.

Қазақ-ойрат соғыстары Алтын Орданың, түркі-мұсылман қазақ хандығының мұрагерлері мен Юань империясының, Моңғол-буддалық ойрат (жоңғар) хандығы мұрагерлерінің Еуразиялық малшылардың соңғы мемлекеттерінің азайған ресурстары үшін бәсекелестіктің көрінісі ретінде қарастырылады.

Жоңғарияны Юань империясының мұрагері ретінде бейнелеу сұрақтар тудыруы мүмкін, бірақ мұнда екі жағдайды ескеру қажет. Біріншіден, қазіргі Қытай юань мұрагерлерінің рөлінен үміттенуі, сонымен қатар оның гегемониялық ұмтылыстарының «тарихи» жағдайын ақтауы.

Екіншіден, XV ғасырда Ұлы Моңғол империясын қалпына келтіруге талпынған ойрат Есен-тайши Қытайда жойылған Юань империясының мұрагері рөліне көп жағдайда сәйкес келеді. Жоңғар қонтайшылары-Есен-тайшаның ұрпақтары. Сондықтан Жоңғарияны Юанның мұрагерлері ретінде бейнелеу Қазақстанды Ұлы Моңғол империясының мұрагерлерінің бірі ретінде көрсетеді, өйткені XVIII ғасырда Жоңғарияны қазақтар мен маньчжурлар (Цин империясы) екіге бөлді.

Қытай, керісінше, біздің ұлттық тарихымызда біртұтас ел ретінде емес, қытай емес әулеттер құрған мемлекеттер ретінде бейнеленуі керек: шато түріктері (кейінгі хан, түркі мемлекеті), юрчен (Цзинь юрчен мемлекеті), могол (Қазіргі Қытай аумағын алып жатқан юань моңғол мемлекеті), маньчжурлар (Цин Маньчжур мемлекеті) және т.б.

Жаңа сыртқы саяси факторлар – Ресей мен Цин империясының экспанциясы пайда болады. Ұлы дала отарлау объектісіне айналады. Нәтижесінде Қазақ хандығы бірте-бірте тәуелсіздігін жоғалтады және тарихи провинцияға айналады.

Осы кезеңнің тарихи процесін бейнелеу үшін келесі тармақтар маңызды болып табылады:

Қазақстанның Ресейдің жалпы империялық жүйесіне қосылуы ерікті сипатта болған жоқ, мәжбүрлі, күрделі және көп сатылы процесс болды – мемлекеттілікті сақтай отырып, протекторатты қабылдау (XVIII ғасырдың 30-жылдары – XIX ғасырдың 20-жылдары), тікелей әскери экспансия және Ресейге қосылу (1822 – 1864 жж.);

Ресей империясы жаңғырту сипатындағы барлық құбылыстарда (еуропалық білім беру, шекара маңындағы сауданы дамыту, қала орталықтарын салу және т. б.) өз мақсаттарын көздеді прагматикалық сипатқа ие және өңірдегі Ресей билігін нығайтуға бағытталған, қазақ халқына қамқорлық жасау туралы осы кезеңдегі барлық әлемдік империяларға тән классикалық империялық «өркениеттік» мифтің бөлігі болып табылады;

Ресей империясы этникадан тыс сипатта болды, империялық элита құрамына отаршылдық аппараттың төменгі сатысының ролін атқарған қазақтардың өкілдері, осы кезеңде Қазақстан аумағына келген басқа да этностардың өкілдері енгізілді, сондай-ақ отаршылдық саясаттың құралы мен объектісіне айналды;

XVIII– XIX ғасырлардағы қазақ тарихының үстем процестері империяның экономикалық жүйесіне ену мен қарулы көтерілістерден бастап, халықтың қарқындылығы мен ауқымына, интеллектуалдық қозғалыстарға дейінгі (зар-заман поэзиясы, діни қозғалыстар) әртүрлі формада болған ұлт-азаттық күрестер болды.

Ресей империясының этникалық емес сипатын атап өту керек, отарлық саясатты сынға алу орыс тіліне қарсы болмауы керек, орыс халқы да өзінің күштері мен ресурстарын байыту үшін пайдаланған империялық элитаның (көп этникалық құрамы) әрекеттерінен зардап шекті. Тарихты бейнелеудің ұлттық моделінің мақсаттарының бірі – тарихи материалды ксенофобиялық және «реваншистік» дискурстар үшін пайдаланбау болып табылады.

Жалпы орта білім беру деңгейінің 10-11-сыныптарында Кеңестік кезеңіндегі Қазақстан (XXғ.) Қазақстанның жаңғыру кезеңі (XX ғасырдың соңы – XXI ғ.) оқытылады.

Кеңестік кезеңіндегі Қазақстан (XXғ.)

XX ғасырдың негізгі тарихи процесі – Ұлы дала аумағындағы қоғамның кешенді трансформациясы. Қазақтар Еуразиялық дала өркениетінің мұрагерлері ретінде қазіргі заманғы ұлтты жаңғырту және қалыптастыру арқылы дағдарыстан шығудың жолын табады.

Трансформация дәстүрлі аграрлық қоғамнан индустриалды қоғамға көшу

процесі ретінде қарастырылады және бірнеше өзара байланысты аспектілерде көрінеді:

Саяси жүйенің трансформациясы. Алаш автономиясы мен Түркістан автономиясы Қазақстанның саяси дамуының объективті себептері бойынша іске асырылмаған баламалы модельдері ретінде қарастырылады. Кеңестік ұлттық-мемлекеттік құрылыс моделінің ерекшеліктері, шекараны анықтау принциптері, кеңестік саяси модернизация моделінің кемшіліктері қарастырылады. КСРО шеңберіндегі Қазақстанның конституциялық эволюциясы ашылады.

Экономикалық трансформация. Экономикалық трансформация объективті бейнелеу үшін ең күрделі аспект болып табылады. Бұл қазақ халқын демографиялық және әлеуметтік-мәдени қасіретке әкеп соққан қайғылы оқиғалармен байланысты, оның салдары осы күнге дейін сезіледі.

Пән мазмұнында Қазақстанды экономикалық жаңғыртудың балама жолдарының мүмкіндігін ашу қажет. 1920-шы және 1930-шы жылдардың басындағы ашаршылықтың себептері, барысы және салдарымен байланысты барлық проблемалары, кеңес тарихының басқа кезеңдеріндегі азық-түлік проблемалары жаңа зерттеулер негізінде беріледі.

XX ғасырдың 50–80-жылдардағы экономиканың дамуын, әсіресе оның тиімсіздігі мен дағдарысының себептері көрсетіледі.

Әлеуметтік-демографиялық процестер. Көпұлтты халықтың қалыптасу процесі, оның ішінде табиғи демографиялық процестер, Қазақстандағы кеңестік демографиялық саясат және оның салдары ашылады.

Мәдени жаңғыру. Оның негізгі кезеңі – бұқаралық білімге көшуге негізделген XX ғасырдың басындағы мәдени революция болып табылады. Кеңестік білім беру жүйесінің ерекшеліктері: идеологиялық мазмұны, біріктіруге деген ұмтылыс көрсетіледі.

Сонымен қатар, ғылым мен мәдениеттің дамуы: әдебиеттің жаңа жанрларының, өнердің жаңа түрлерінің пайда болуы, театрдың, музыкалық және орындаушылық өнердің дамуы, ұлттық кино мен балеттің пайда болуы. Мәдени жаңғырудың Еуразиялық дала жылқы шаруашылығы өркениетінің бай дәстүрлі мәдениетіне негізделуіне ерекше назар аударылады.

Қоғамдық сананы жаңғырту. Сананы жаңғыртуға қоғамдық сұраныстың болуына, Абай мен оның ізбасарларының модернизация идеологтары ретіндегі рөліне баса назар аударылады. XX ғасырдың басындағы ұлттық интеллигенцияның қызметі Қазақ азаматтық ұлтының қалыптасуына, кеңестік кезеңде ұлттық сананың өсуіне әсер етті. Қазақстандағы кеңестік ұлттық саясаттың мақсаттары мен міндеттерін, дінге қарсы саясатты жүргізу, орыстандыру көрсетіледі. Сонымен қатар пән мазмұнында қоғамдық сананы жаңғыртудың кеңестік моделінің артықшылықтары мен кемшіліктері беріледі.

1986 жылғы Желтоқсан оқиғаларына, олардың себептеріне, барысына, салдарына, ұлттық сананың өсуі және тәуелсіздікке қол жеткізудегі олардың маңызын бағалауға ерекше орын беріледі.

Қазіргі кезеңдегі ұлттық тарихты бейнелеудің жеке аспектісі – Кеңестік

Қазақстанның әлемдік тарихтағы рөлін ашу, оның ішінде қазақстандықтардың екінші дүниежүзілік соғысқа қатысуы және фашизмді жеңудегі Қазақстанның рөлі. Сондай-ақ, Қазақстан мен қазақстандықтардың қырғи-қабақ соғыстың (Ауғанстандағы соғыс) саяси оқиғаларына қатысуын ашу маңызды болып табылады.

Кеңес Одағы – Ресей империясының жаңа моделі. Ұлттық-аумақтық құрылымдардың (ұлттық автономиялар, республикалар) құрылуы этностардың дамуына қамқорлық жасаудан емес, патшалық Ресейдің ұлттық саясатының сәтсіздігін түсінуден және кеңестік Ресейдің отаршыл елдердің халықтары үшін тартымды бейнесін жасауға тырысудан туындады. КСРО-ның ұлттық саясатының мәні этностардың дамуы емес, барлық қолжетімді мәдени құралдарды қолдана отырып, оларға «кеңес беру» болды.

Кеңес басшылығының субъективті жоспарларына қарамастан, бұл процесс қазақ этносының жаңғыруына, оның саяси ұлтқа айналуына объективті түрде алып келді және тәуелсіздікті жариялаудың заңдық негіздерін жасады. Қазақстандық партиялық-номенклатуралық аппарат өкілдерінің қызметін олардың жұмысының «кеңестік» контекстін ескере отырып, бір жағынан, ұлттық сана – сезімнің өсуін және екінші жағынан, кеңестік шындықтарда ұлттық мүдделердің қорғалуын ескере отырып қарастыру қажет

Тәуелсіз Қазақстан кезеңі

Тәуелсіз Қазақстан тарихы төмендегідей өзара байланысты аспектілерге негізделеді:

КСРО-ның ыдырауы 1980 жылдардың ортасындағы экономикалық, саяси, әлеуметтік-демографиялық проблемалардың, кеңестік жүйені ішінара модернизациялаудың сәтсіз әрекеттерінің нәтижесі. КСРО-ның қабілетсіздігінің себептері анықталды;

Саяси жаңғырудың барысында тәуелсіздік жарияланып, бастапқы кезеңдегі саяси реформалар жүргізілді. Партия құру тәжірибесі, 1993 және 1995 жылдардағы Конституциялардың рөлі, қарулы күштер мен әкімшілік-басқару жүйесін құрудың мәні ашылады. Стратегиялық жоспарлау және халықаралық беделді нығайту сияқты мәселелерге назар аударылады;

Экономикалық дағдарысты еңсеру, экономикалық қатынастарды ырықтандыру, дербес қаржы жүйесін құру арқылы *экономикалық жаңғырту*, бұл ұлттық әл-ауқаттың өсуіне және экономика салаларының дамуына алып келеді;

Қоғамдық сананы жаңғырту мынадай бағыттарда ашылады: мәдениетті дамыту, білім беру жүйесін дамыту, тәуелсіз Қазақстанның ғылымы және оның жаңғырту процесіндегі орны, қазақстандық қоғамның жалпыазаматтық бірегейлігін қалыптастыру және оның құралдары.

Жаңа мазмұнда тарихты оқытуда білім алушыларда қоғам дамуының тұтас бейнесін, ұлттық бірегейлікті қалыптастыру және тарихи ойлау дағдыларын дамыту кешенді түрде жүзеге асырылу қажет.

Пән мазмұны тарихи оқиғалар, фактілер, деректерді жаттанды оқуға емес,

олардың мәнін түсінуге, яғни тарихи концептілер негізінде тарихи ойлау дағдыларын дамытуға бағытталады. Өйткені қазіргі кезеңде оқушылардың дұрыс таңдау жасай білу, дұрыс шешім қабылдау, қоғам өміріне жасампаздықпен қатысу, қоршаған ортаны объективті түрде көрсету қабілеттері ерекше маңызға ие. Бұл ретте оқушылардың бойында аталған қабілеттерін дамыту тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру шеңберінде жүзеге асырылады.

Тарихи ойлау-бұл адамның өткенді, қазіргі және болжамды болашақты ұғынуға бағытталған ақыл-ой қызметі деп анықтама берген И. Я. Лернер: тарихи ойлау құрылымын келесі біліктер негізінде сипаттайды:

1) қоғамдық құбылыс пен оқиғаға сай белгілер мен фактілерді таңдай алу арқылы оларға сипаттама бере алу;

2) кез-келген қоғамдық құбылыстың пайда болу себептерін анықтай алу;

3) тарихи құбылыстармен бірге болатын жағдайларды және олардың өзара байланысын анықтауға ұмтылу;

4) кез-келген тарихи құбылыстың ауыспалы табиғаты мен оның тарихи маңыздылығын тани алу;

5) тарихи заңдылықтың белгілі бір құбылысының көпқырлығын тани білу;

6) әрбір тарихи құбылысқа тән даму үдерістерін анықтай білу;

7) қоғамдық топтар немесе белгілі бір тұлғалардың іс-әрекетін анықтайтын әлеуметтік уәждерді анықтай білу;

8) өткен кезеңді қазіргі кезеңмен салыстыруда қызығушылықты таныта білу;

9) өткен кезеңнің оқиғаларынан сабақ ала білу[4].

Жалпы білім беру ұйымдарында тарих пәндерін оқытудың әлемдік тәжірибесін зерделеу көптеген елдерде дағдыларды қалыптастыруға, дамытуға, оқушылардың оқу, зерттеу және практикаға бағдарланған дағдыларын қалыптастыруға (зерттеу, мәселелерді шешу, сыни ойлау, өз бетінше оқу, ынтымақтастық, ақпаратты өңдеу, креативтілік, практикалық дағдылар) басымдық берілетінін көрсетеді. Ұлыбританияның, Америка Құрама Штаттарының және Сингапурдың тәжірибесіне сәйкес, тарихты зерделеуде сабақты белгілі бір дағдыларды дамытуға бағыттауға, оқушылардың осы концептілерді түсінуін қалыптастыруға мүмкіндік береді әрбір тақырып үшін тиісті тарихи концепт таңдалып алынады. Бұл сабақты белгілі бір дағдыларды дамытуға бағыттауға, оқушылардың осы концептілерді түсінуін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Аталған тәсіл оқушылардың қызығушылығын, ынтасын қамтамасыз етеді, бұл пәндік білімді меңгерудің негізі болып табылады.

Тарих пәндерін оқытудың әлемдік тәжірибесіне сәйкес жалпы білім беру ұйымдарында тарихты оқытуда білім алушылардың тарихи ойлау дағдысын қалыптастыру мен дамытуға басымдық беру қажет. Бұл оқушыларда оқу, зерттеу және тәжірибеге бағытталған дағдыларды (зерттеу, шешім қабылдау, сыни ойлау, өз бетімен оқу, ақпаратты өңдеу, практикалық дағдылар) қалыптастырумен анықталады.

Пән бойынша тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру және оқу

мақсаттарын тиімді жүзеге асыру төмендегі тарихи концептілерге негізделеді:

- өзгеріс және сабақтастық (мысалы, белгілі тарихи кезеңде қоғам қаншалықты өзгеріске ұшырады немесе не өзгеріссіз қалды);
- себеп және салдар (мысалы, белгілі тарихи кезеңде қандай маңызды факторлар саяси үдерістерге әсер етті, оның салдарлары қандай);
- дәлел (белгілі тарихи кезеңнің өнері бізге құндылықтар, наным-сенімдер мен технологиялар туралы қандай мәлімет бере алады);
- ұқсастық пен айырмашылық (мысалы, XIII-XV ғғ. Қазақстан территориясындағы мемлекеттердің саяси құрылысындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар);
- маңыздылық (мысалы, Қазақ хандығының құрылуының тарихи маңызы неде);
- интерпретация (мысалы, белгілі бір тарихи оқиғаны түрлі зерттеушілер қалай сипаттайды).

Тарихи концептілер негізінде оқыту тарихи оқиғалардың мәні мен маңыздылығын, процестер мен оқиғаларды «тез түсінуге» бағытталған, бұл пәннің мағынасын терең түсінуге көмектеседі.

5. «Дүниежүзі тарихы» пәнінің құрылымы мен мазмұны

МЖМБС Тарихи білім берудің қазіргі жағдайын талдау

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 338 бұйрығымен бекітілген Негізгі орта білім берудің және Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес жалпы білім беру ұйымдарының 5-11-сыныптарында «Дүниежүзі тарихы» міндетті оқу пәні ретінде оқытылады.

Қолданыстағы 5-9-сыныптар бойынша «Дүниежүзі тарихы» пәнінің білім беру мазмұнына, оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне, білім алушылардың дайындық деңгейіне және оқу мерзіміне қойылатын талаптар *негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартымен анықталады.*

Фактілерге негізделген тарих адамдардың әлеуметтік, адамгершілік, жасампаз, коммуникативтік тәжірибесінің жинақтама бейнесі болып табылады. Дүниежүзі тарихын зерделеу толеранттықты қалыптастыруға, қазіргі қоғамның гуманистік идеялары мен демократиялық құндылықтарын игеруге, әлемнің мәдени әртүрлілігін түсінуге мүмкіндік береді. Тарих адам туралы, оның табиғат пен қоғаммен байланысы туралы білім-түсініктердің маңызды дереккөзі болып табылады.

Пәннің мақсаты

Оқушылардың бойында тарихи сана, толеранттық, өз елі және басқа елдердің тарихы мен мәдениетіне құрмет қалыптастыру, ғасырлар бойы қалыптасқан жалпы адамзаттық құндылықтарды дарыту және зерттеушілік, ойлау, коммуникативті дағдыларды дамыту.

Пәннің міндеттері

1) адамзат өркениетінің ежелгі заманнан бастап бүгінгі күнге дейінгі әлеуметтік, мәдени, саяси, экономикалық дамуының негізгі кезеңдері және түрлі халықтардың тарихи даму жолының ерекшеліктері туралы білімін қалыптастыру;

2) әлемнің тарихи дамуы барысында қалыптасқан жалпы адамзаттық құндылықтар жүйесі туралы білім беру;

3) негізгі оқиғалар, құбылыстар мен тарихи дамудың үдерістерінің мәні туралы түсінік қалыптастыру;

4) тарихи оқиғаларды, құбылыстар мен үдерістерді және тарихи тұлғалардың қызметін дүниежүзі тарихы контекстінде сын тұрғысынан талдау және баға беру дағдыларын қалыптастыру мен дамыту;

5) тарихи деректердің негізінде дәлелді пайымдау дағдыларын дамыту;

6) тарихи зерттеу жүргізу дағдыларын қалыптастыру мен дамыту (гипотезаларды ұсыну, зерттеу сұрақтарын құрастыру, деректерді талдау, әртүрлі көзқарастарды салыстыру, нәтижелер мен қорытындыларды шығару, өзінің ұстанымын анықтау);

7) қазіргі кездегі саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени үдерістерде бағдарлану үшін тарихи білімдерін қолдана білу дағдыларын қалыптастыру;

8) коммуникативті дағдыларды қалыптастыру, соның ішінде, өз ойын ауызша және жазбаша түрде анық білдіру, командада жұмыс істей алу, түрлі деректерден алынған ақпараттарды, жарияланып мен электронды құралдарды қоса алғанда, қолдану.

МЖМБС бойынша «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінің мазмұны «Адам және қоғам» білім беру саласында іске асырылады. «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінен 5-9-сыныптар бойынша оқытудан күтілетін нәтижелер негізгі орта білім берудің базалық мазмұнын айқындау үшін негіз болып табылады. Оқу пәні бойынша оқу бағдарламаларында оқытудан күтілетін нәтижелер пәннің бөлімдері бойынша оқыту мақсаттарында нақтыланады. Оқытудан күтілетін нәтижелер жүйесі білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың жеке даму траекторияларын қалыптастыруға және олардың оқытудың ұзақ мерзімді мақсаттарына кезең-кезеңмен қол жеткізуге ілгерілеуіне мүмкіндік жасайды.

«Адам және қоғам» білім беру саласының «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша оқытудан күтілетін нәтижелерге сәйкес Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы:

1) дүниежүзі тарихы кезеңдерін; дүниежүзі тарихының ежелден бастап қазіргі күнге дейінгі негізгі оқиғаларын, құбылыстарын, процестерін; әлем тарихында маңызды рөл атқарған тарихи қайраткерлерді; тарихи даму барысында қалыптасқан әлемдік мәдениеттің маңызды жетістіктерін; тарих ғылымының базалық ұғымдарын; тарихи деректердің түрлерін біледі;

2) тарихтың барлық кезеңдері дүниежүзі тарихының дамуының тұтастығы мен үздіксіздігін сипаттайтын негізгі оқиғалардың, құбылыстар мен процестердің мәнін; әлем елдерінің қоғамдық-саяси, экономикалық және

әлеуметтік-мәдени дамуының сипатты белгілерін; заманауи қоғамдық процестердің тарихи шарттылығын, адамзаттың мәдени әртүрлілігін; әлем тарихындағы көрнекті тұлғалардың рөлі мен орнын; әлем тарихына, мәдениетіне, дәстүрлеріне, адам құқығы мен бостандығына, қоғам өмірінің демократиялық қағидаларына құрметпен қарау қажеттігін; жалпы адамзаттық, этномәдени және ұлттық құндылықтардың өзара байланысын; сөзі мен әрекеті үшін жауапкершілікті; отбасындағы, ұжымдағы және қоғамдағы өзінің рөлін; болашақ мамандығын саналы таңдау маңыздылығын; өмірде өзара көмектің маңыздылығын; практикада салауатты өмір салты туралы білімді қолдана отырып, өз өмірі мен денсаулығын құндылық ретінде түсінеді;

3) тарихи ойлау дағдыларын: өмірлік міндеттер мен мәселелерді шешу үшін; тарихи картадағы өзгерістерді, түрлі объектілердің орналасқан жерін анықтау кезінде; әлемнің басқа да елдерінің саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуын сипаттау кезінде; тарихи негізіне сүйене отырып, заманауи өмірдің құбылыстарына қатынасы бойынша өз ұстанымын анықтау кезінде; тарихи материалдармен жұмыс кезінде; қоғамдық мәселелер бойынша пікірталастарға қатысу кезінде; қоғамға қызмет етуге бағытталған, проблемаларды шешуде шығармашылық тәсілді; адамгершілік нормаларына сәйкес түрлі мәселелерді сындарлы шешуде; басқа адамдармен және қоршаған ортамен тілектестік қарым-қатынас орнату кезінде алынған білімді, білікті және дағдыны қолданады;

4) себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді; жалпы сипатты белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып, әлем елдерінің тарихи дамуын; тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін; тарихи параллель өткізу жолымен әлемнің жекелеген мемлекеттерінің даму үрдістерін, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін; проблемалық сұрақтарға жауап беру үшін түрлі тарихи дереккөздерді; бір тарихи оқиғаларға, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды; түрлі таңбалы жүйеде (мәтін, карта, кесте, схема, дыбыс-бейне қатары) ұсынылған ақпараттарды талдайды;

5) тарихи оқиғаларды, процестерді, құбылыстарды, тұлғаларды әлемдік тарихқа ықпалы тұрғысынан бағалайды, оларды әртүрлі түсіндіруді; әртүрлі тарихи дереккөздердің анықтығын; заманауи өркениеттің перспективасын, оның дамуындағы қиындықтар мен проблемаларды бағалайды.

Сонымен қолданыстағы «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша оқытудан күтілетін нәтижелерге сәйкес Негізгі орта білім беру аяқталғанда білім алушы пәннің базалық білімін меңгереді.

– Аталған мақсатты негізге ала отырып, тарихи білім берудің міндеттері:

– маңызды оқиғалар, құбылыстар, қоғамның даму процестері, жекелеген елдердің, өркениеттер мен өңірлердің олардың жүйесі мен өзара байланысындағы даму ерекшеліктері туралы негізгі фактологиялық және теориялық білімді меңгеру; тарихты зерделеудің оқу-танымдық қызметінің арнайы тәсілдерін меңгеру (пәндік құзыреттер);

– трансформациялық және шығармашылық танымдық іс-әрекет тәжірибесін қалыптастыру, оқу-танымдық іс-әрекетте және өмірлік жағдайларда алған білімдерін, іскерліктерін, тәжірибелерін пайдалану біліктерін дамыту (метапәндік құзыреттер);

– тұлғаның этноұлттық, азаматтық, мәдени сәйкестілік негіздерін қалыптастыру; әлемдік тарихи-мәдени мұраны игеру негізінде азаматтық және патриотизм сезімін тәрбиелеу (жеке құзыреттер).

– Оқу бағдарламасы хронологиялық, елтану, Салыстырмалы-тарихи тәсілдердің үйлесіміне негізделген. Хронологиялық тәсіл жаңа уақыт тарихының екінші кезеңін дәстүрлі зерттеуді сақтауда, сонымен қатар тақырып шеңберіндегі оқиғалар мен құбылыстардың уақытша (хронологиялық) тәртіпте зерттелуінде көрінді. Елдік тәсіл жеке блоктарды бөлуде көрініс тапты: Еуропа және АҚШ елдері; Ресей; Азия және Латын Америкасы елдері. Салыстырмалы-тарихи тәсіл тарихи процестің дамуында ортақ және ерекше нәрсені табуға, оқиғалардың өзара байланысы мен өзара тәуелділігін көрсетуге көмектеседі.

– «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша құзыреттілік тәсілдемесі білім алушылардың үнемі өзгеріп тұратын әлемдегі тіршілік әрекетіне дайындығын қалыптастыруға ықпал ететін оқытудың мақсаттарын, мазмұнын, әдістерін, құралдарын, нәтижелерін айқындауды болжайды.

– «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнін оқытудың тиімділігін арттыруда қазіргі уақытта ғылым мен техника саласында да, қоғам өмірінде де болып жатқан интеграциялық процестердің объективті көрінісі болып табылатын пәнаралық және ішкі байланыстарды пайдалану маңызды рөл атқарады. Бұл оқу материалының пәндік оқшаулануы мен қайталануын еңсеруге мүмкіндік береді, білімді өзектендіруге және тереңдетуге ықпал етеді, тарихи құбылыстар мен процестер және олардың арасындағы өзара байланыс туралы тұтас түсініктерді қалыптастыруға ықпал етеді.

– Жалпы орта білім беру деңгейінде «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бейіндік оқу пәндерін үйлестіру негізінде жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда міндетті пән ретінде оқытылады. «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні оқытудың стандарттық деңгейде жаратылыстану-математика бағытында және қоғамдық-гуманитарлық бағытында бейінді оқытудың тереңдетілген деңгейінде оқытылады.

Жаратылыстану-математикалық бағыттағы оқытудың стандарттық деңгейі және қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы бейінді оқытудың тереңдетілген деңгейі бойынша «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша білім мазмұны адамзаттық өркениеттің этногенез, политогенез, мәденигенез негізгі мәселелері бойынша білімді қалыптастыруға бағытталған, білім алушылардың әлемдік мәдени-тарихи процестің мәнін оның бірлігі мен әртүрлілігін тереңдетіп түсінуге бағдарланған.

«Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінің тереңдетілген курсы әлемдік тарихтағы оқиғаларды, құбылыстарды, процестерді бағалау және жіктеу, жүйелеу, қорытындылау, талдау үшін қажетті тарихи ойлау дағдысын дамытуды

қарастырады.

«Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінен 10-11-сыныптар бойынша жаратылыстану-математикалық бағыттағы стандарттық деңгей бойынша күтілетін нәтижелер жалпы білім берудің базалық мазмұнын айқындау үшін негіз болып табылады:

1) өркениеттердің тарихи типтері мен олардың ошақтарын; мемлекеттің тарихи түрлері мен мемлекеттік-құқықтық институттарының қалыптасуы мен даму кезеңдерін; әлемдік тарих барысына ықпал еткен әскери-саяси оқиғаларды; әлемдік мәдени-тарихи прогреске ықпал еткен әлемдік жаңалықтар және жетістіктерді; қазіргі әлемдік мәдениеттің жағдайы мен тарихын; адамның, қоғамның пайда болуы мен дамуына қатысты, әлем халықтары мен өркениеттердің негізгі ғылыми теорияларын; әлемдік қоғамдық ойдың дамуына елеулі үлес қосқан тарихи қайраткерлерді; дүниежүзі тарихы бойынша негізгі жинақталған ғылыми еңбектерді біледі;

2) мәдени-тарихи процесті оның бірлігі мен алуан түрлілігін; мемлекеттің тарихи формалары мен түрлерін, өркениеттің өзіндік ерекшеліктерін; мемлекеттік-құқықтық институттардың маңызын; әлемдік өркениеттердің қалыптасуы мен дамуына табиғи-географиялық факторлардың ықпалын; тарих барысына әскери-саяси оқиғалардың ықпалын; әлемдік тарихи-мәдени прогресс үшін адамзаттың жетістіктері мен ұлы ашылулардың маңызын; түрлі тарихи кезеңдерде әлемдегі саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени өзгерістерге ішкі және сыртқы факторлардың ықпалын; әлемдік қоғамдық ойдың дамуындағы тарихи аспектілерді; тарихтың дамуына тұлғалардың ықпалын; жаһандық әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтау үшін жалпы адамзаттық құндылықтардың маңызын түсінеді;

3) әлемнің мәдени-өркениеттік орталықтары мен мемлекеттерінің құрылуын уақыт пен кеңістікте анықтауда; мемлекеттердің түрлері мен тарихи формаларын, өркениеттердің өзіндік ерекшеліктерін; түрлі тарихи кезеңдердегі әлем халықтарының саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуындағы ерекшеліктерін; әлем тарихындағы тарихи тұлғалардың рөлін; өткен және қазіргі кездегі оқиғалар мен құбылыстарға қатысты өз позициясын анықтау кезінде тарихи ойлау дағдыларын қолданады;

4) әлем халықтарының ортақ белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып тарихи дамуын; түрлі тарихи кезеңдерде қоғамның қалыптасуы мен дамуына түрлі факторлардың (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) ықпалын; себеп-салдарлық байланыстарын анықтау мақсатында әлем тарихының оқиғаларын, құбылыстарын, процестерін; тарихи тұлғалар қызметінің себептері мен нәтижелерін; тарихи деректерді; жаһандану жағдайында бүгінгі қоғамның даму үрдістері мен перспективаларын талдайды;

5) тарихи талдау әдістерін қолдана отырып шығармашылық, танымдық, зерттеушілік, жобалық сипаттағы жұмыстарды; әлем халықтарының тарихи дамуының жалпы заңдылықтары мен ерекшеліктерін анықтау мақсатында

салыстырмалы тарихи сипаттамаларын жинақтайды;

б) түрлі тарихи кезеңдердегі қоғамның дамуына (географиялық, демографиялық, көші-қон, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени) түрлі факторлардың ықпал ету дәрежесін; әлем тарихының ықпалы контекстінде тарихи тұлғалар қызметін; әлемдік өркениеттің қалыптасуы мен дамуына түрлі әлем халықтары мәдениетінің қосқан үлесін; тарихи деректердің шынайылығын; әлем тарихының этникалық, саяси, мәдени және әлеуметтік-экономикалық мәселелері бойынша түрлі ғылыми теориялардың дәлелдік дәрежесін бағалайды.

«Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінен 10-11-сыныптар бойынша қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы тереңдетілген деңгейде күтілетін нәтижелер жалпы білім берудің базалық мазмұнын айқындау үшін негіз болып табылады.

Қолданыстағы МЖМБС талаптарына сәйкес «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша жалпы орта білім беру деңгейінде білім алушы әлем елдері тарихының этникалық, саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуы мәселелері бойынша тереңдетілген білімді меңгереді.

Сонымен қолданыстағы МЖМБС талаптары бойынша негізгі орта білім беру деңгейінде білім алушылар «Дүниежүзі тарихы» пәнінен ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі тарихи кезеңдегі әлем елдерінің саяси, әлеуметтік-экономикалық мәдени даму тарихы туралы базалық білімді меңгерсе, жалпы орта білім беру деңгейінде әлем елдерінің этникалық, саяси, мәдени, әлеуметтік-экономикалық мәселелерін түрлі ғылыми деректер, теориялар негізінде талдау, бағалау арқылы тереңдетілген білім алуға мүмкіндік берілген. Жаратылыстану-математикалық бағыттағы оқытудың стандарттық деңгейі мен қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы бейінді оқытудың тереңдетілген деңгейі бойынша «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша білім мазмұны тереңдетіп түсінуге бағдарланған. Тарих пәні мұғалімдерінің республикалық съезінде 10-11-сынып білім мазмұны бойынша кәсіби орта педагогтері, сарапшылар, әдіскерлер, ғалымдар тарапынан айтылған сын-пікірлер, ұсыныстар кеңінен талқыланды.

Съезд шешіміне сәйкес Жалпы орта білім беру деңгейінде «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бейіндік оқу пәндерін үйлестіру негізінде жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарға бөлмеу туралы шешім қабылданды.

5-9 сыныптарға арналған Дүниежүзі тарихы пәні мазмұны хронологиялық тәртіппен берілсе, 10-11 сыныптарға арналған базалық білім компоненттері мазмұндық бөліктер бойынша қамтылған.

Сонымен 5-9 сыныптарда оқушы вертикальды бағытта білім алса, 10-11 сыныптарда оқушы сол алған білімін горизонталды бағытта мазмұнды тереңдету арқылы қайталайтыны оқу процесінде анықталған. Тарих пәні мұғалімдерінің съезінде 10-11-сынып білім мазмұны бойынша кәсіби орта педагогтері, сарапшылар, әдіскерлер, ғалымдар тарапынан айтылған сын-пікірлер, ұсыныстар кеңінен талқыланды.

Съезд шешіміне сәйкес Жалпы білім беретін білім беру ұйымдарында 6-11-сыныптарда «Дүниежүзі тарихы» пәнінің ежелгі дәуірден бүгінгі күнге

дейінгі тарихы хронологиялық жүйемен берілуі туралы шешім қабылданды.

Сондықтан Негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартындағы 6-11-сыныптар бойынша «Дүниежүзі тарихы» пәнінің білім беру мазмұнына, білім алушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптарға өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі керек. Аталған өзгерістер мен толықтырулар осы тұжырымдамамен анықталады, негізделеді.

«Дүниежүзі тарихы» пәні бойынша тарихи білім берудің қазіргі жағдайын талдау

Жалпы білім беру ұйымдарында 2017 жылдан бастап «Дүниежүзі тарихы» пәні жаңартылған білім беру бағдарламаларына сәйкес жүзеге асырылады. Білім беру мазмұнын жаңарту елдегі жалпы білім беретін мектептегі білім сапасын анықтайтын білім мазмұны мен құрылымына өзгеріс енгізу, оқытудың белсенді әдістері мен тәсілдерін, оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін іске асырумен сипатталады.

5-9 сыныптарға арналған «Дүниежүзі тарихы» пәні бойынша оқу бағдарламасының ерекшеліктері

Пән бойынша оқу бағдарлама келесі бөлімдерден тұрады:

1) Жалпы ереже – бағдарлама мазмұнын іске асыруға қатысты пәннің мақсат, міндеттерін қамтиды.

2) «Оқу пәнінің мазмұнын ұйымдастыру» бөлімінде оқу пәні бойынша оқу жүктемесінің көлемі, пәннің білім мазмұнын құрайтын бөлімдер, оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру және оқу мақсаттарын тиімді жүзеге асыруға негізделген тарихи түсініктер мен пән бойынша базалық білім мазмұны берілген.

3) Оқу мақсаттарының жүйесі – сыныптар мен бөлімдер бойынша берілген оқытудың күтілетін нәтижелерін қамтиды;

4) Ұзақ мерзімді жоспар – оқу жылының ішінде оқытылатын оқу материалдарының тақырыптарын анықтайды. Сыныптар бойынша ұзақ мерзімді жоспарларында белгілі бір тақырып шеңберінде қамтылуы қажет оқу мақсаттары келтірілген.

1. Қолданыстағы «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінің мақсаты – білім алушылардың бойында тарихи сана, толеранттық, өз елі және басқа елдердің тарихы мен мәдениетіне құрмет қалыптастыру, ғасырлар бойы қалыптасқан жалпы адамзаттық құндылықтарды дарыту және зерттеушілік, ойлау, коммуникативті дағдыларды дамыту болып табылады.

«Дүниежүзі тарихы» пәнінің оқу жүктемесі 5-9-сыныптарда аптасына 1сағат, оқу жылында 34 сағатты құрайды.

Оқу бағдарламасының ерекшеліктері:

– Тақырыптық бөлімдерді ірілендіру арқылы тарих пәндерінің мазмұны оңтайландырылған;

– Спиральді принципі негізінде мазмұнды құрастырылған, тарихи ойлау дағдылары сыныптан сыныпқа қарай күрделене отырып, прогрессияны қамтамасыз етеді

– Әр сыныптағы мазмұн хронологиялық реттілікпен берілген және: әлеуметтік қатынастардың дамуы, мәдениеттің дамуы, мемлекеттің дамуы мен экономикалық дамуы мәселелер қамтылған.

– Тарихилық принцип негізінде білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын: тарихи деректердің интерпретациясы, уақыт пен кеңістікте бағдарлану, тарихи талдау және түсіндіруді қалыптастыруға бағытталған тарихи концептілер негізінде оқыту қарастырылған;

– білім алушылардың тарихи сананы, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға көмектесетін материалдарды меңгеруге ерекше көңіл бөлінген;

– Күтілетін нәтижелер оқу мақсаттары ретінде берілген, олар тақырыптық бөлімдер, тараулар мен тақырыптар шеңберінде нақтыланған. Күтілетін нәтижелердің (оқу мақсаттары) тақырыптық мазмұнға қатыстылығы оқушылардың бойында нақты оқу материалы негізінде пәндік білім мен дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді

– пәндік нәтижелер оқу мақсаттары ретінде берілген, олар тақырыптық бөлімдер, бөлімшелер және тақырыптар бойынша нақтыланған.

Негіздеу: мысалы, қолданыстағы оқу бағдарламасында «Дүние жүзі тарихы» пәнінің мазмұны оқушылардың тарихта болған ең елеулі оқиғалар мен үдерістермен танысуын көздейді. Оқушылардың бойында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға жетелейтін тақырыптарды зерделеуге назар аударылады.

1) 5-сынып, жаңартылған оқу бағдарламасы. «Өзен алқаптары өркениеттері» бөлімі негізгі екі тақырыптың оқытылуын көздейді: «Неліктен ежелгі өркениеттер өзен алқаптарында дамыды», «Өзен алқаптарындағы өркениеттер туралы қалай біле аламыз». Бұл екі тақырыпта Месопотамияның шаруашылығы, тұрмысы мен мәдениеті қарастырылып, олар қазіргі қолданыстағы келесі тақырыптардың орнын басады: «Шумер және Аккад мемлекеттері. Месопотамияның ежелгі кезеңі», «Шумерлік қала-мемлекеттер», «Аккад және Ур билігі кезіндегі Месопотамия», «Ежелгі Вавилония халықтарының мәдениеті». Тақырыптардың бұндай ықшамдалуының негізінде оқушылардың өзен алқаптары бойында пайда болған Ежелгі Месопотамияның барлық мемлекеттерін жеке-жеке қарастырмай, олардың ортақ белгілерімен танысуы көзделген. Бұл өркениеттердің мәдениетін тарихи ескерткіштерді зерделеу арқылы (жеке-жеке мемлекеттерге сілтеме жасамай) қарастырылған. Нәтижесінде оқушылар жалпы тарихи деректердің маңыздылығы туралы тұжырым жасай алады.

2) 2013 жылғы «Дүниежүзі тарихы» пәнінің жалпы білім беретін мектептердің бағдарламасында көрсетілген феодалдық қоғамды оқуға арналған 8 тақырыптың орнына («Феодалдық жүйенің ерекшеліктері», «Феодалдық жүйенің негізгі белгілері», «Натуралды шаруашылық», «Феодалдық бытыраңқылық», «Ерте орта ғасырлардағы феодалдар», «Феодалдық қамал», «Ортағасырлық қоғамдағы шаруалардың жағдайы», «Феодалдық езгіге қарсы

күрес»), жаңартылған бағдарламада аталған тарау 2 тақырыптың шеңберінде қарастырылған: 1.«Феодалдық қоғамның және экономиканың ерекшеліктері неде?» (берілген тақырып бойынша оқу мақсаттары: «экономикалық қатынастардың формаларын түсіндіру арқылы феодалдық шаруашылықтың ерекшеліктерін сипаттау,»; «феодалдық құрылыстың әлеуметтік құрылымын сипаттау»; «қолөнер мен сауданың рөлін анықтай отырып, ортағасырлық қалалардың дамуының ерекшеліктерін сипаттау»); Оқу мақсаттары оқушылардың назарын феодалдық құрылыстың ерекшеліктерінің негізгі айрықша белгілеріне және берілген тарихи құбылыс (феномен) туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

3) 7-сыныпқа арналған 2013 жылғы оқу бағдарламасында «Европа мемлекеттері» тарауында (5 сағат көлемінде) келесі материалдарды оқыту қарастырылған:

XVII ғасырлардың ортасындағы Англия. Ағылшындық абсолютизм. Тюдорлар билігі. XVI –XVII ғасырдың бірінші жартысындағы Франция. Экономикалық даму. Азаматтық соғыстар; XVI - XVII ғасырдың бірінші жартысындағы Германия. Реформация және шаруалар соғысы. Жаңартылған оқу бағдарламасында 2 тақырыптың көлемінде қарастырылады: «Неліктен Карл I мен II Осман шексіз монарх бола алмады» и «Мартин Лютердің наразылығы Еуропаны қалай өзгертті». Бұл тақырыптарда оқушылар нақты тарихи тұлғаның іс-әрекеті мысалында «Абсолютизм» және «Реформация» сияқты жалпылама тарихи санаттарды оқитын болады Әрі абсолютизмнің еуропалық және шығыс түрлерін салыстырып қарастырады. Орта ғасырлардағы мұндай ірі тарихи санаттарды оқушылар нақты мысалдар арқылы олардың басқа елдердегі және басқа кезеңдердегі көріністерінен түсінетін болады.

4) 2013 жылғы оқу бағдарламасы бойынша «Европа халықтарының XV ғасырдың соңы - XVII ғасырдың бірінші жартысындағы мәдениеті тарауын оқытуда – (2 сағат) келесідей тақырыптар қарастырылған: Батыс Еуропадағы қайта өрлеу мәдениеті дәуірі. Италия – Қайта өрлеу дәуірінің орталығы. Леонардо да Винчи. Микеланджело. Рафаэль Санти. Бейнелеу өнеріндегі гуманизм. Альбрехт Дюрер. Рембрандт. Диего Веласкес; Еуропа халқының білім және әдебиеті. Ақсүйектік білім. Жазушы-гуманистер: Томас Мор, Франсуа Рабле, Вильям Шекспир, Мигель Сервантес. Ғылыми білімнің дамуы. Джордано Бруно. Николай Коперник. Галилео Галилей.

Жаңартылған оқу бағдарламасында Қайта өрлеу дәуірінің ерекшеліктерін оқыту ортағасырлық өнердің ерекшеліктерімен салыстыру арқылы және оның ең көрнекті өкілдерінің: Леонардо да Винчи, Рафэль Санти және Микеланджело мысалында қарастырылады Ғылыми білімнің дамуы революцияның, әлемнің ғылыми біліміндегі Николай Коперниктің және оның алғашқы ізбасарлары Галилео Галилей мен Джордано Бруноның үлестері мысалында көрсетіледі. ЖМБС аталған барлық мәдениет және ғылым қайраткерлерінің үлестерін сапалы оқу мүмкін емес. Осылайша үстіртін оқыту арқылы оқушыларда бұл сала бойынша өздігінен білімін толықтыруға қызығушылық пен ниет қалыптастыру

мүмкін емес.

Жалпы орта білім беру деңгейінде 10-11 сыныптарға арналған «Дүниежүзі тарихы» пәні бойынша оқу бағдарламасының ерекшеліктері:

«Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бейіндік оқу пәндерін үйлестіру негізінде жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда міндетті пән ретінде оқытылады.

Жалпы орта білім беру деңгейінде «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінен білім мазмұны бөлімдер арқылы қамтылған. Аталған бөлімдер сыныптар бойынша оқыту мақсаттарын қамтитын төрт бөлімнен тұрады.

6-кесте. Оқу пәнінің білім мазмұны төмендегідей:

Сынып	Бөлім	Бөлімше
10	1) өркениет: даму ерекшеліктері;	1) өркениет: зерттеудің теориялары мен әдістері; 2) өркениеттердің жіктелуі; 3) әлем өркениеттерінің тарихы; 4) өркениеттердің өзара әрекеттесуі.
	2) этникалық және әлеуметтік процестер;	1) антропогенез және этногенез; 2) әлем тарихындағы этносаралық қатынастар; 3) қоғамның әлеуметтік ұйымдасуының тарихи формалары.
	3) мемлекет, соғыс және революциялар тарихынан;	1) мемлекеттің тарихи типтері, формалары және саяси режимдер; 2) әлем тарихының барысына әсер еткен әскери-саяси оқиғалар; 3) революциялар қоғам өзгеруінің бір факторы ретінде.
	4) мәдениеттің дамуы.	1) адамзаттың мәдени мұрасын сақтап қалу жолдары; 2) өнер – қоғам дамуының бейнесі; 3) қазіргі қоғамның рухани-адамгершілік құндылықтары.
11	1) өркениет: даму ерекшеліктері;	1) экономикалық жүйелердің тарихи типтері: өзгеріс пен сабақтастық; 2) мемлекеттердің экономикалық дамуына табиғи-географиялық фактордың әсері; 3) қазіргі кезеңде әлем елдерінің экономикалық даму деңгейі бойынша жіктелуі.
	2) саяси-құқықтық процестер;	1) құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам; 2) әлемнің қазіргі саяси жүйесі; 3) қазіргі кездегі бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау мәселесі.
	3) қоғамдық-саяси ойдың дамуы;	1) жаңа заман және қазіргі кездегі қоғамдық ойдың эволюциясы; 2) XX ғасырдағы бостандық пен әділеттілік үшін күресушілер; 3) XX ғасырдағы- XXI ғасырдың басындағы көрнекті саясаткер-реформаторлар.
	4) білім мен ғылымның дамуы.	1) білім алу бүкіл адамзаттық құндылық ретінде; 2) ғылыми-техникалық прогресс; 3) қазіргі заманғы ғылыми технологиялар.

Пән бойынша оқу бағдарлама келесі бөлімдерден тұрады:

1) Жалпы ереже – бағдарлама мазмұнын іске асыруға қатысты пәннің мақсат, міндеттерін қамтиды.

2) «Оқу пәнінің мазмұнын ұйымдастыру» бөлімінде оқу пәні бойынша оқу жүктемесінің көлемі, пәннің білім мазмұнын құрайтын бөлімдер, оқушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру және оқу мақсаттарын тиімді жүзеге асыруға негізделген тарихи түсініктер (концепт) мен пән бойынша базалық білім мазмұны берілген.

3) Оқу мақсаттарының жүйесі – сыныптар мен бөлімдер бойынша берілген оқытудың күтілетін нәтижелерін қамтиды;

4) Ұзақ мерзімді жоспар – оқу жылының ішінде оқытылатын оқу материалдарының тақырыптарын анықтайды. Сыныптар бойынша ұзақ мерзімді жоспарларында белгілі бір тақырып шеңберінде қамтылуы қажет оқу мақсаттары келтірілген.

«Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша оқу жүктемесінің жоғары шекті көлемі:

1) 10-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағатты;

2) 11-сынып – аптасына 2 сағат, оқу жылында 68 сағатты құрайды.

Оқыту мақсаттары әр тарау ішінде мұғалім мен білім алушыға болашақ қадамдары жөнінде өзара ой бөлісуге, оларды жоспарлау мен бағалауға мүмкіндік беретін бірізділік пен сабақтастықты көрсетеді.

Негіздеу: Қазіргі қолданыстағы Жалпы орта білім беру деңгейінде 10-11-сыныптарға арналған «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша оқу бағдарламасындағы білім мазмұны бейіндік оқуға негізделмеген, екі бағыт арасында білім мазмұнында өзгерістер, ерекшеліктер жоқ.

Осы пәнді зерделеу әлемдік тарихтағы оқиғаларды, құбылыстар мен процестерді талдау, жіктеу, жүйелеу, жалпылау және бағалау үшін білім алушылардың қажетті тарихи ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Сондықтан «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бейіндік оқу пәндерін үйлестіру негізінде жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда бөлінбестен 10-11 сыныбында бір бағытта жүргізілуі тиіс.

Спиральді білім беру бағдарламасы жеңілдетілген идеялардан күрделі идеяларға логикалық ауысуға мүмкіндік береді. Білім алушылар білімді оқу немесе білім беру бағдарламасының келесі бөлімдерінде қолдана алады. Бірақ тарих үшін бұл әрдайым қолайлы емес, өйткені әр курста тарихи фактілер жаңа және оларды қайта зерттеп, түсіну керек.

Тарих пәндері бойынша қолданыстағы бағдарлама барлық білім алушыларға 9-сыныптың соңына дейін Қазақстан Республикасы азаматына қажетті тарихи білім алуға мүмкіндік береді. Бірақ, тарихи білім мазмұны бағдарламада білім алушылардың жас ерекшеліктеріне қарай ескерілмеген. Сондықтан, тарих пәндерін жүйелі түрде 6 -11- сыныптарда жүзеге асыру ұсынылады (Қазақстан Республикасы тарих мұғалімдері съезінің шешімі).

2. Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасының ерекшелігі оқу

бағдарламасының оқу мақсаттары мен ұстанымдарын тиімді түрде жүзеге асыруда «Дүниежүзі тарихы» пәні бойынша оқыту тарихи концептілер (ұғымдар) негізінде құрылған:

- өзгеріс және сабақтастық (мысалы, 6-сыныпта Сауда, қолөнер және әлемді игеру бөлімі бойынша ортағасырлардағы халықаралық сауда мен саяхаттарды тарихи сабақтастықта талдай отырып, әлемдегі өзгерісті бағалайды)

- себеп-салдар (мысалы, тарихи құбылыс, оқиға мен процестердің себептері мен ықпалын талдайды, тарихи құбылыстарды байланыстырады);

- дәлел (тарихи айғақтарды талдайды, тарихи деректер бойынша дәйекті қорытынды жасайды);

- ұқсастық пен айырмашылық (тарихи оқиғаларды салыстырады, мысалы, Бірінші дүниежүзілік пен Екінші дүниежүзілік соғыстардың; Еуропа елдеріндегі тоталитарлық режимдердің; Аумақтық мәселелерді шешудегі халықаралық ұйымдар қызметіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды салыстырады);

- маңыздылық (тарихи оқиғаның, құбылыстың, процестің маңыздылығы, мысалы, XVII ғасырдың ортасындағы Ағылшын буржуазиялық революциясының маңызы; Қос дөңгелекті арбаның пайда болуының әлемдегі маңызы неде);

- интерпретация (белгілі бір тарихи оқиғаға, құбылысқа, процеске қатысты әртүрлі көзқарастарды зерттеушілер қалай сипаттайды, соны түсіндіру және бағалау).

Қолданыстағы оқу бағдарламасының оқу мақсаттарын тиімді түрде жүзеге асыру төмендегідей тарихи концептілер (түсініктер) негізінде оқытудың күтілетін нәтижелері төмендегі 7-кестеде келтірілген.

7-кесте Тарихи түсініктер негізінде оқытудың күтілетін нәтижелері.

Дағды	Тарихи концепт	Күтілетін нәтиже
I. Тарихи деректердің интерпретациясы	1.1. Дәлел	Білімалушылар: - қарастырылып отырған дәлелге қатысты тарихи айғақтың ерекшеліктерін талдайды, мысалы: аудитория, мақсаттары, көзқарастар, формат, аргумент, шектеулер және контекст; - тарихи айғақтарды талдау және бағалау негізінде дәйекті қорытынды жасайды; - өткен заман туралы объективті түсінік қалыптастыру мақсатында түпнұсқалық және қосалқы деректерден әртүрлі, кей кезде қарама-қайшы айғақтарды біріктіреді.

II. Уақыт пен кеңістікте бағдарлану	2.1.Өзгеріс пен сабақтастық	Білімалушылар: - сабақтастық пен өзгеріске қатысты тарихи мысалдарды уақыт пен кеңістікте талдайды және бағалайды; - сабақтастық пен өзгеріске қатысты тарихи мысалдарды ұзақ уақыт бойы ауқымды тарихи процестер мен тақырыптарға дейін біріктіреді; - тарихи оқиғалар мен процестердің белгілі бір уақыт межесінде жүйеленуі мен ұйымдасуының негізін (критерийлер) түсіндіреді.
III. Тарихи анализ және түсіндіру	3.1. Себеп және салдар	Білімалушылар: - бір немесе бірнеше себептердің және /немесе ықпалдардың өзара әрекеттесуін талдайды және бағалайды; - ұқсастықтарды, себеп-салдарды, өзара байланысты көрсете отырып тарихи себептілікті түсінеді; - тарихи құбылыс, оқиға немесе процесті басқа ұқсас тарихи құбылыстармен уақыт пен кеңістікте байланыстырудың әдістерін түсіндіреді және бағалайды
	3.2. Ұқсастық пен айырмашылық	Білімалушылар: - белгілі бір жерде, белгіленген бір уақыт кезеңінде және/немесе әртүрлі қоғамдарда, немесе бір қоғамның ішіндегі өзара байланысқан тарихи оқиғаларды салыстырады.
	3.3. Маңыздылық	Білімалушылар: - қоғамның дамуы үшін тарихи оқиғаның, құбылыстың, процестің маңыздылығын анықтайды
	3.4. Интерпретация	Білімалушылар: - белгілі бір тарихи оқиғаға, құбылысқа, процеске қатысты әртүрлі көзқарастарды түсіндіреді және бағалайды.

Негізгі орта білім беру деңгейінде «Дүниежүзі тарихы» пәні бойынша ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі тарихи кезеңі 5-9-сыныптарда хронологиялық жүйелілікпен берілген.

Қолданыстағы «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні мазмұнының құрылымы 8-кестеде көрсетілген.

8-кесте. Оқу бағдарламаларының құрылымы

Сыныптар	Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасы
5-сынып	Ежелгі заман тарихы
6-сынып	Орта ғасырлар тарихы
7-сынып	Жаңа заман тарихы

8-сынып	Қазіргі заман тарихы (XX ғасырдың бірінші жартысы)
9-сынып	Қазіргі заман тарихы (XX ғ. екінші жартысы – бүгінгі күнге дейін)

8-кестеге сәйкес «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнін жүйелі түрде оқыту 5-сыныптан басталады.

Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Дүниежүзі тарихы» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасын әзірлеудегі *негізгі ерекшелік бастауыш, негізгі орта білім беру деңгейлері арасындағы сабақтастықтың ескерілуі.*

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығымен бекітілген Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес білім алушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, бастауыш мектептегі «Дүниетану» оқу пәнінің жаңартылған оқу бағдарламасының білім мазмұнында Қазақстан тарихының ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі маңызды тарихи оқиғалары кіріктірілген. Сондықтан жаңартылған білім беру мазмұны аясында тарихи білім берудің негізі бастауыш сыныптан басталды.

Бастауыш, негізгі және жалпы орта білім берудің мазмұны түрлі іс-әрекеттерді ұйымдастыру арқылы оларды кіріктіру жолдарымен іске асырылатын «Адам және қоғам», білім беру салаларына негізделген. «Адам және қоғам» білім беру саласының оқу пәндерінің мазмұны Бастауыш мектепте білім беру саласының мазмұны «Дүниетану», «Өзін-өзі тану» оқу пәндерінде, ал Негізгі орта білім беруде «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы», «Құқық негіздері», «Өзін-өзі тану» оқу пәндерінде іске асырылады.

Бастауыш мектепте «Адам және қоғам» білім беру саласы пәндерінің мазмұны «Адам –Қоғам» жүйесі шеңберінде кіріспе білімді қамтамасыз етуге бағытталған. Пәндердің мазмұны қоғамдық қатынастардың өткені мен бүгінін, олардың өзара байланысын, өз Отаны үшін мақтаныш сезімін қалыптастыруға, жергілікті, өңірлік, ұлттық және жаһандық қауымдастықтағы өз орнын ұғуға; қазақстандық қоғамның құндылықтары мен жалпы адамзаттық құндылықтарды түсінуге; өз халқының және басқа да халықтардың мәдениетіне деген құрмет сезімін дамытуға бағытталған.

Мектептегі тарихи білімнің негізгі мазмұны сатылы құрылымды білдіреді. «Дүниетану» пәнінің оқу бағдарламасы Қазақстан Республикасының Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес негізгі және жоғарғы мектепте қоғамдық-гуманитарлық цикл пәндерінің кіріктірілген пропедевтикалық курсы ретінде әзірленген.

«Дүниетану» пәні білім алушыларда:

– бүкіл әлемнің тарихи және қазіргі оқиғалары, олардың себептері, өзгерістері, сабақтастығы, ұқсастықтары мен айырмашылықтары туралы білім қалыптастырады;

– өткен және қазіргі оқиғалардың тигізетін әсері туралы түсінігін тереңдетеді;

– өз халқының және өзге халықтардың мәдениетін, дәстүрін сыйлай білу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды құрметтеу сезімін қалыптастырады;

Қоғамдық-гуманитарлық цикл пәндерінің кіріктірілген пропедевтикалық курсы ретінде әзірленген «Дүниетану» пәні бойынша тарихи білім мазмұны «Тарих толқынында» оқу бөлімі бойынша 3.1 Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер 3.2 Қазақстанның тарихи тамыры, 3.3 Қазақстан тарихындағы маңызды оқиғалар, 3.4 Атақты тарихи тұлғалар мен мәдениет қайраткерлер, 3.5 Қазақстан тарихы: тәуелсіздік, мемлекеттілік және патриотизм бөлімдері арқылы жүзеге асырылу көзделген. Үлгілік оқу бағдарламасында «Тарих толқынында» оқу бөлімі бойынша төмендегі кестеде көрсетілген оқыту мақсатының мазмұны пәндік тарихи сипаттағы білімдерді қамтиды:

3.1 Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер тақырыбы бойынша:

1-сыныпта:

1.3.1.1 көрнекі материалдарды зерделеу арқылы ежелгі адамдардың өмірі туралы әңгімелеу;

1.3.1.2 ежелгі заманның танымал тарихи ескерткіштері/жәдігерлері туралы әңгімелеу

2-сыныпта:

2.3.1.1 көрнекі материалдар негізінде иемденуші және өндіруші шаруашылық арасындағы айырмашылықты анықтау;

2.3.1.2 түрлі дереккөздерді зерделеу арқылы көне қалалар мен ескерткіштерді сипаттау

3-сыныпта:

3.3.1.1 көшпелі және отырықшы өмір салтының ерекшеліктерін түсіндіру;

3.3.1.2 тарих және мәдениет ескерткіштерін сақтау маңыздылығын түсіндіру

4-сыныпта:

4.3.1.1 түрлі дереккөздер негізінде тарихи кезеңдердегі технологиялық прогресті анықтау;

4.3.1.2 тарихи мұражайлардың қызметін түсіндіру;

4.3.1.3 мұражайдың өзіндік жобасын ұсыну.

Бастауыш білім беру аяқталғанда білім алушы «Адам және қоғам» білім беру саласы бойынша Қазақстанның әлемдегі орнын; қазақ халқының және елде тұрып жатқан басқа да ұлт өкілдерінің мәдени және салт-дәстүрлерінің ортақ және ерекше белгілерін; жеке тұлғаның даму факторларын талдайды;

– қоғамдық құбылыстар мен процестерді жүйелеу және топтастыру үшін білімі мен дағдыларын; қоғамның кейбір өзекті проблемаларын айқындау үшін білімі мен дағдыларын; кеңістікте (орын), уақытта (хронологияда), әлеуметтік ортада (қоғамда) бағдарлануы үшін жеке шешімдерін; тұлғааралық және қоғамдық салаларда коммуникация модельдерін; саяхатты ұйымдастыру бойынша өз жобаларын, өзіндік рухани-адамгершілік дамуы бойынша шешімдерін жинақтайды;

– адамгершілік нормасы тұрғысынан қоғамның, мемлекеттің әрбір адам өміріндегі маңыздылығын; заманауи өмірдегі дәстүр мен фольклордың рөлін адамгершілік нормалары тұрғысынан бағалайды.

2016 жылы енгізілген жаңартылған білім мазмұнына сәйкес «Дүниетану» пәні бойынша тарихи білім мазмұны «Тарих толқынында» оқу бөлімі бойынша 1-4 сыныптарда 3.1 Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер тақырыптары берілген. «Дүниетану» пәнінің оқу бағдарламасы Қазақстан Республикасының Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес негізгі және жоғарғы мектепте қоғамдық-гуманитарлық цикл пәндерінің кіріктірілген пропедевтикалық курсы ретінде бағдарламада берілген оқу мақсаттарына сай, тақырыптар берілмеген. Қоғамдық-гуманитарлық цикл пәндеріне кіріспе ретінде оқу мазмұны ашылмаған.

1-4-сыныптарда 3.1 Ежелгі мәдениеттер мен өркениеттер тақырыптары бойынша оқу мақсаттарына сай, оқулықтарда тарихи мазмұн берілмеген.

Сондықтан съезд шешіміне сәйкес 5-сыныпта «Әлем тарихынан әңгімелер» пәнін енгізу маңызды болып табылады.

5-сыныпта білім алушылардың бастауыш сыныптарда алған тарихи білімі одан әрі толықтырылып, нақтыланады. 6-11-сыныптардағы Дүниежүзі тарихының жүйелі курсын оқытуға кіріспе ретінде беріледі. Сондықтан пән мазмұнын құрылымдауда білім алушылардың білімі мен тарихи ойлау дағдыларына әсер ететін оқу материалдарына назар аудару қажет.

Негізгі орта білім берудің «Адам және қоғам» саласы бойынша базалық мазмұны білім алушыларға тек ғылым негіздерін оқытып қана қоймай, олардың тиімді әлеуметтенуіне ықпал ететін рухани, әлеуметтік және мәдени тәжірибелерін одан әрі дамытуды қамтамасыз етудің қажеттілігі ескеріле отырып анықталады.

«Адам және қоғам» білім беру саласының мазмұны білім алушыларда «Адам – Қоғам» жүйесі шеңберінде қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар бойынша білім негіздерін қалыптастыруға бағытталған. «Дүниежүзі тарихы» оқу пәнінің мазмұны білім алушыларда тарихи ойлау, өткен және қазіргі жағдайды, олардың өзара байланысын түсіну мен ұғыну, тарихи, экономикалық, саяси, әлеуметтік ақпарат көздері материалдары бойынша талдау мен негізделген қорытындылар жасау және соның негізінде ешкімге тәуелсіз тұжырым жасау, өзіндік сараланған шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыруға;

патриотизм сезімін тәрбиелеуге, демократиялық құқықтық қоғам идеалдары мен құндылықтарын түсінуді, әлеуметтік-мәдени байланыс жағдайында тиімді өзара қарым-қатынасты іске асыру және коммуникативтік құралдарды таңдау үшін белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыруға; жалпыадамзаттық, этномәдени құндылықтар жүйесіне, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларға жеке қатынасын айқындай білуін дамытуға, адамгершілік таңдауды жүзеге асыру үшін қажетті әлеуметтік құбылыстар мен оқиғаларды бақылау мен бағалауға бағытталған.

Жаңартылған оқу бағдарламасында *оқу мақсаттарының жүйесі* білім алушылардың білім және дағдыларды дамыту негізінде құрылған. Оқу мақсаттарының жүйесі әр сыныптар бойынша әлеуметтік қатынастардың дамуы, мәдениеттің дамуы, мемлекеттің дамуы, экономикалық дамуы бөлімдері негізінде берілген. Мысалы, әлеуметтік қатынастардың дамуы бөлімі бойынша 5-сыныпта 5.1.1.1 түрлі теориялар негізінде адамның пайда болуын түсіндіру; 6-сыныпта 6.1.1.1 феодалдық қоғамның әлеуметтік құрылымын сипаттау; 7-сыныпта 7.1.1.1 «капитал», «буржуазия», «жұмысшы табы» \пролетариат\ ұғымдарын қоғамның әлеуметтік құрылымын түсіндіру үшін қолдану; 8 -сыныпта 8.1.1.1 тарихи оқиғаның нәтижелерін талдау арқылы әлеуметтік құрылымның өзгеруіне Қазан төңкерісі әсерін сипаттау және 9-сыныпта 9.1.1.1 социалистік даму жолынан бас тартуға байланысты әлеуметтік құрылымдағы өзгерістерді анықтау.

«Дүниежүзі тарихын» оқыту барысында төмендегідей пәндермен пәнаралық байланыс жүзеге асырылады:

1) Қазақстан тарихы:

Ежелгі Қазақстан тарихы. Орта ғасырлардағы Қазақстан тарихы. Қазақстанның жаңа заман тарихы. Қазақстандағы қоғамдық-саяси үдерістер.

2) География:

Тарих қоғамды уақыт аясында ғана емес, сонымен қатар кеңістік аясында да қарастырады, осы тұрғыдан алғанда тарихи пәндер географиямен тығыз байланысты болады. Дүниежүзінің саяси картасында болған өзгерістерді оқытуда оқушылардың географиялық кеңістік туралы білімдері пайдаланылады

3) Әдебиет:

Ғылым мен мәдениет тарихының негізгі мәселелерін түсіндіргенде оқушылардың шетел, орыс және қазақ әдебиетінен алған білімдерін пайдалану қажет. Сонымен қатар оқытылып отырған кезеңнің саяси және әлеуметтік бейнесін ашатын әдеби көркем шығармалар да пайдаланылады.

4) Қазақ, орыс, шет тілдері:

Тарихи түсініктермен және терминдермен жұмыс істегенде оқушылардың

ана тілі мен шетел тілінен алған білім, білік, дағдылары пайдаланылады.

5) Химия және физика:

Мәдениет, ғылым және техниканың даму тарихын оқыту барысында оқушылардың атомдық-молекулалық ілім, бүкіләлемдік тартылыс заңы туралы білімдері және әлемнің физикалық құрылымы туралы физика мен химия пәнінен алған түсініктері пайдаланылады.

6) Математика:

Оқушыларға хронологиялық және синхрондық кестелер жасату барысында олардың математика пәнінен меңгерген абстракциялау дағдыларын пайдалану қажет.

«Дүниежүзі тарихы» пәнінің құрылымы мен мазмұны

Жоба

9-кесте. Негізгі орта білім беру деңгейінің 6-11-сыныптарына арналған «Дүниежүзі тарихы» оқу пәні бойынша қолданыстағы үлгілік оқу бағдарламасы

«Дүниежүзі тарихы» оқу пәні		
Сынып	Кезең, хронология	Көлем
5	Тарих (Кіріспе пән) 5-сыныпта «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндеріне ортақ тарих пәндеріне кіріспе пропедевтикалық пән болады	34 сағ.
6	Ежелгі дүние тарихы, Өркениет пайда болған сәттен бастап б. з. V ғасырға дейін	34 сағ.
7	Орта ғасырлар тарихы, VI-XV ғғ.: дәстүрлі қоғамның дамуы, әлемдік діндердің үстемдігі, ренессанс кезеңі, отарлаудың басталуы	34 сағ.

8	Жаңа тарих, ерте кезең, XVI-XVII ғасырлар: дәстүрлі қоғамның дағдарысы	34 сағ.
9	Жаңа тарих, XVIII-XIX ғғ.: индустриалды қоғамның қалыптасуы мен дамуы	34 сағ.
10	Қазіргі заман тарихы, XX ғасырдың бірінші жартысы индустриалды қоғамның дағдарысы және постиндустриалды қоғамның қалыптасуы	68 сағ.
11	Қазіргі заман тарихы, XX ғасырдың екінші жартысы – XXI ғ.: постиндустриалды қоғамның гүлденуі мен дағдарысы және ақпараттық қоғамға көшу	68 сағ.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жаңаша тарихи білім беруде күтілетін нәтижелер: Мектептегі тарих пәндерін оқытуда «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасы, «Ұлы Даланың жеті қыры» мақаласында айшықталған мәселелер, «Тәуелсіздік бәрінен қымбат», «Білімді ұлт» ұлттық сапалы білім беру жобасының мұраттары қамтылады.

Оқушылардың тарихи санасын қалыптастыруда тарихи білімді жүйелеп, түрлі дереккөздерді талдап, ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға арналған тарихи концептілерге негізделген, оқытудың әдістемелік ұстанымдары белгіленеді. Қазақстан Республикасы азаматтарының тарихи санасының базалық білімі қалыптасады. Тұжырымдаманың негізгі идеялары мен ұстанымдарын «Қазақ тарихы» мен «Әлем тарихына» арналған үлгілік оқу бағдарламалары мен оқу құралдарын құрастыру кезінде пайдалануға болады.

Мектепте тарихи білімнің дамытылуын қамтамасыз ету аса маңызды. Қазіргі кезде мектепке дейінгі білім беру де тарихи сананы қалыптастыруға қомақты үлес қосуы тиіс. Мектепке дейінгі тарихты оқытуға арналған нұсқаулықтар тәрбиешілер үшін маңызды. Мектеп жасына дейінгі балаларды тарихи тәрбиелеу үшін қажетті әдістер, әзірлемелер, бағдарламалар даярлаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету өзекті мәселе болып табылады. Отбасының тарихи тәрбиеге ықпалы болуы үшін қазақтың ертегілері, ежелгі жыр-аңыздары, халықтың дәстүрлі мәдениет үлгілері сабақ барысында пайдалану жолдарын ескеру керек. Қазақ халқында ұлттық тарихи сананы қалыптастыруды, отбасылық тәрбие беруді әрқашан жасы үлкен қариялар іске асыратын болған. Дала жұрты менталитетінде тарихи білім отбасы мен ата-тегіне деген құрметіне негізделетін. Ата-бабалар ерліктері мысалында халық өз еліне деген мақтаныш сезімдерін тәрбиелейтін болған, сол дәстүр үзілмеуі керек.

Тарихи тақырыпта мультимедиялық құралдар - ұлттық мультфильм, компьютерлік ойын, қызықтыратын түрлі-түсті кітаптар, альбомдар шығарумен іске асады. Мектеп тарих пәнін оқыту негізінде қоғамның басым бөлігіне, бұқара халықтың көпшілігіне тарихи білім береді, жүйелі әрі қарапайым түрде түсіндіреді. Өткен замандарды адамшылық тұрғысынан қабылдауға, ұлттық мақтаныш сезімін оятуға, экономикалық ынтымақтастық, сауда-саттық, мәдениеттердің өзара әсері, бейбіт өмір мен дамуға көңіл бөліп, тарихтағы жасампаздыққа баса назар аудару қажет. Бейбітшілік өмір сүру құндылығы, өркениет жауһарларын қалдырған ата-бабаларымыздың даналығы дәріптеледі.

Тарихты оқытуда білім алушылар үшін бұрын орын алған тарихи оқиғалар мен фактілердің хронология тұрғысынан дәйектілігін есте сақтаумен шектеліп қалмай, тарихи үдерістің логикасынан хабардар болуы қамтамасыз етілуі тиіс. Тарихты үстірт сызбылаудан бас тарту аса маңызды. Мәдени-тарихи көпшілік идеяларын, тарихтың сызықпен емес, ырғақпен дамуы, циклдік

сипатын қабылдануы қажет. Орталық Азия халықтарының тарихы, Шығыс елдері тарихы, археология, тарихи география, демография, генеалогия, ұлттық геральдика, нумизматика, этнография, ел халықтарының мәдени тарихы, қазақ эпосы бойынша арнайы курс материалдарын «Қазақ тарихы», «Әлем тарихы» курстарына қосқан тиімді болады.

Тарихи пәндер бойынша мектеп оқулықтары тарихи шындықтарды ескере отырып жазылады. Оқу әдебиеттерін конкурстық негізде шығару ережелеріне сәйкес болуы тиіс. Тарих бойынша гуманитарлық циклдің басқа пәндерімен – әдебиет, бейнелеу өнері, музыка пәндерімен кіріктірілген авторлық бағдарламалар құру маңызды. Барлық білім алушыларға тарих пәнін оқыту жоғары сапалы тарихи білім көзі болуы тиіс. Тарихи сананы қалыптастыратын жаңаша құрылған оқу курсы саралануы қажет.

Гуманитарлық бағыттағы білім алушылардың іргелі тарихи білім алуы маңызды. Бұдан басқа әлемдік тарих, философия тарихы, діндер тарихы курстарын оқуы қажет. Тарихи мазмұн гуманитарлық білім саласындағы әр түрлі мамандық иелері үшін өте маңызды. Әлемдік және ұлттық мәдениет тарихы, өнер тарихы, театр және кино тарихы, әлем және ұлттық әдебиет тарихы бойынша арнайы курстар мен факультативтерді енгізу керек. Тарихи білім беруді түбегейлі жаңартып, мектептің тарих курсына үлкен мәдени бағыт беру, қазіргі өркениетке назар аудару, адамзаттың рухани ізденістерін көрсету маңызды. Орта білім беру ұйымдарының бағдарламалары Қазақстанның әрбір өңірінің тарихын тұтас оқытылуын қамтамасыз етуі тиіс. Қазақ патриотизмін тәрбиелеу туған өлке тарихын білуден басталады.

Тарихшы мамандарды даярлау үшін дереккөздердің маңызы ерекше. «Әлем тарихы» мен «Қазақ тарихы» пәндеріне қатысты деректерді қазақ тілінде жариялау өзекті. Жаңа архив құжаттарын жариялауды қамтамасыз ету қолға алынды. Тарихшыларды шетелде оқытуды қамтамасыз ету, білім алушылар мен оқытушылардың алмасуын кеңінен жүргізу маңызды. Тарихи тақырыптағы кітаптардың кең таңдауы, қамтылуы жүзеге асырылып: оқулықтар мен оқу құралдары, анықтамалықтар мен энциклопедиялар жарыққа шығуы керек.

Тарихты оқытуда «Тарихи кітапхана», «Таңғажайып адамдардың өмірі», «Қазақстан қалаларының тарихы», «Қазақстан тарихы туралы архив материалдары» сияқты әртүрлі өлкетану әдебиеттерін, әдеби-көркем және мемуарлық-публицистикалық серияларды пайдаланған ұтымды болады. Жалпы білім беретін мектептеріне арналған «Қазақ тарихы» карталары тұрақты шығарылуын қамтамасыз ету. Тарихи білім беру мәселесінде медиаресурс порталдары ерекше орын алады, оларды тарихи ақпарат алу және тарихқа қызығушылық тудыру үшін кеңірек пайдалану керек. «Ұлы дала тарихы», «Тарихи аңыз-әпсаналар», «Тарихи атаулар», «Ұлы дала өркениетінің

құндылықтары» тақырыбындағы жарияланым түрлерін пайдалануға болады.

Негізгі орта білім беру мазмұнында айқындалған негізгі құндылықтар:

- мемлекеттік патриотизм мен азаматтық жауапкершілік;
- ынтымақтастық пен сыйластық;
- жасампаздық еңбек пен шығармашылық;
- ашық сана мен өмір бойы білім алу.

Білім берудегі құндылықтарды дарытудағы білім алушылардың қабілеттері:

- Қазақстан мүдделеріне қызмет ету;
- Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарын сақтау;
- әлеуметтік жауапкершілік және шешім қабылдай алу;
- мемлекеттік тілді толық меңгеруге;
- қазақ халқының мәдениеті мен дәстүріне құрмет;
- әлемдегі мәдениеттің алуан түрлілігін түсіну;
- рухани кемелдік идеясына қызмет жасау;
- қоршаған ортаға және экологиялық тұрақтылықты сақтауға дұрыс қатынас;
- шығармашылықпен және сын тұрғысынан ойлау;
- коммуникативтік құралдар мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолдану;

Тұлғаның жалпы мәдениетін қалыптастыру, тұлғаны қоғам өміріне бейімдеу, кәсіпті, мамандықты саналы түрде таңдауға және меңгеруге негіз жасау, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеру білім берудің мақсаты болып табылады.

Негізгі орта білім берудің негізгі міндеттері білім алушылардың:

- рухани биік, адамгершілігі жоғары кісілік қасиеттерін қалыптастыру;
- ғылым негіздері бойынша базалық білім жүйесін дамыту;
- өздігінен білім алу мен тұлғалық өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастыру;
- оқу, жобалау, зерттеушілік іс-әрекеттерін жүзеге асыру дағдыларын дамыту;
- сын тұрғысынан және шығармашылық ойлау дағдыларын дамыту;
- қауымда өзін-өзі іске асыру және өзара әрекет жасау дағдыларын дамыту болып табылады.

Негізгі орта білім берудің мазмұны оқу нәтижелеріне бағдарланады және Стандарт талаптары негізінде әзірленетін оқу пәндерінің оқу бағдарламаларымен айқындалатыны белгілі. Сонымен қатар оқу, жобалау және зерттеу іс-әрекеттерінің мақсатты ұйымдастырылған тәрбие жұмысымен үйлесімі арқылы іске асырылатын академиялық дайындықты, білім

алушылардың дербестігін дамытуды және рухани-адамгершілік тәрбиені кіріктіру негізінде айқындалуы тиіс.

Негізгі орта білім берудің мазмұны мынадай бағдарларды ескере отырып айқындалады:

- заманауи қоғамның серпінді сұраныстарына сәйкес болу;
- сын тұрғысынан, шығармашылық және позитивті ойлауды дамыту қажеттілігі;
- оқу пәндері мазмұнын кіріктіруді күшейтудің орындылығы;
- бастауыш білім беру және негізгі орта білім беру деңгейлері арасындағы білім беру мазмұнының үздіксіздік және сабақтастық қағидатын сақтауды қамтамасыз ету;
- білім беру мазмұнында академиялық және практикалық теңгерімін сақтау;
- оқыту, тәрбиелеу мен дамытудың біртұтастығын қамтамасыз ету.

Негізгі орта білім беру деңгейінде оқыту процесін ұйымдастыру оқыту мен тәрбиенің бірлігі қағидатын іске асыруға, оның ішінде білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеруге бағытталған. Оқытуды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың жетекші қызметі ретінде оқуға басым рөл беріледі. Оқыту процесінде әр оқу пәні арқылы тәрбие мәселелері шешіледі. Тәрбие жұмысының барлық түрлері білім алушылардың жаңа білімді субъективті тануы мен меңгеруі мәселелерін шешуге, ұлттық дәстүрлерді, мәдениетті зерделеуге және жалпы адамзаттық құндылықтарды дарытуға бағытталған. Сабақтан тыс іс-әрекеттің әртүрлі нысандарын ұйымдастыру жинақтала келе білім алушылардың рухани-адамгершілік, азаматтық-патриоттық, көркем-эстетикалық, еңбек және дене тәрбиесінің іске асырылуын қамтамасыз етеді.

Оқу процесін ұйымдастыру білім алушыларды ізденуге, мәселелерді талқылауда, көзқарасын дәлелдеуде белсенділікке, сындарлы шешімдер қабылдауға ұмтылу жолымен өздігінен тәжірибе меңгеруін ұйымдастыруға негізделген оқытудың интерактивті әдістерін пайдалануды көздейді. Міндетті оқу пәндерін оқытумен қатар таңдау курстары, сыныптан тыс сабақтарды өткізу, білім алушылардың ғылыми жобаларға қатысуы көзделеді. Білім алушылардың жобалау және зерттеу іс-әрекеті дағдыларын дамытуда жүйелілікті қамтамасыз ету білім беру ұйымдарында білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі қағидаттарының бірі болып табылады.

Жаңаша тарихи білім беруде күтілетін нәтижелер:

тарихи сананы қалыптастырудағы мемлекеттік саясаттың негізгі басымдықтарын және мектеп тарихы курсының мазмұнын анықтау.

- Орта білім ұйымдарында «Қазақстан тарихы» пәні «Қазақ тарихы», Дүниежүзі тарихы пәні «Әлем тарихы» атауларымен енгізу ұсынылады.
- «Қазақ тарихы» пәні бағдарламасында ежелгі дәуірден бүгінгі күнге

дейінгі өркениет, мәдениет пен мемлекеттілік туралы тарихи білім сабақтастық тұрғысынан беріліп, білім алушылардың жаңа көзқарастағы тарихи санасы және жасампаз дүниетанымы қалыптастырылады.

– Қазақ мемлекеттілігінің даму тарихы ғасырлар бойы өз жерінде өмір сүрген байырғы халықтың өз жерінде бірігуі процестерінің сабақтастығы негізінде қарастырылады.

– Пән мазмұны «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы, «Ұлы даланың жеті қыры» және «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» мақалаларындағы тұжырымдамалық идеялар тұрғысынан жүзеге асырылады.

– «Қазақ тарихы» және «Әлем тарихы» оқу пәндері мазмұны Тәуелсіздік жылдары айналымға енгізілген тарихи деректермен толықтырылады.

– білім беру ұйымдарында тарихи білімді дамыту мен тарихты оқытудың стратегиясын, оның негізгі бағыттары мен оқытудың сапалы жаңа нәтижелері бар конструктивті іске асыру тетіктерін әзірлеу;

– тарихи білім мен тарихи білім беру жүйесіне біртұтас көзқарасты қамтамасыз ету және тарихи білімнің даму сипаты туралы жан -жақты көзқарасты қалыптастыру;

– Қазақстанның әлемдік қауымдастықтағы құқықтық субъектілігі жағдайында тарихи пәндер бойынша пәндердің оқу материалдарының ғылыми түсіндірілуін қамтамасыз ету;

– тарихи стандарттардың білім стандарты мен білім беру бағдарламасын жетілдіру принциптерін бекіту;

– ұлттық тарихтағы негізгі оқиғаларды негізгі әлемдік процестермен үндестіру;

– өзара байланыста еліміздің барлық аймақтарында Қазақстан тарихының біртұтас көзқарасын қалыптастыру;

– әлемдік тарихи даму процесінде Қазақстан тарихының орны мен маңыздылығын анықтау;

– инновациялық тәсілдер мен заманауи педагогикалық технологияларды енгізе отырып, ұлттық тарих оқиғаларын қамту бойынша оқытудың жинақталған практикалық тәжірибесін қолдану;

– тарихи білімге негізделген сыни ойлау дағдыларын дамыту

– өткендегі маңызды оқиғалар контекстінде тарихи тұлғалар қызметінің мәні туралы жүйелі түсінікті қалыптастыру;

– ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан тарихындағы кезеңдердің сабақтастығын қамтамасыз ету;

– қазақ мемлекеттілігінің дамуы, біртұтас мемлекеттік аумақ пен біртұтас халықтың қалыптасу процестерінің сабақтастығын анықтау;

– «Рухани жағыру» бағдарламасы мен «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы аясында білім берудің тұжырымдамалық міндеттерін жүзеге асыру;

– дәлелді ғылыми деректер мен шынайы дереккөздерден алынған тарихи деректерге негізделген ұлттық тарихты қамту

- қазақ халқының тарихын ежелден бергі замандардан сабақтастықта оқытып, отандық тарихты оқытудың білімдік, танымдық, басымдылық рөлін күшейту;
- қазақ халқының тарихы түркілік әлем тарихының ажырамас бөлігі ретінде оқыту;
- Қазақстан Республикасының тарихын дүнежүзілік даму мәнінде оқыту;
- тарихи білім беру барысында Қазақстанның әлем тарихына өз әсерін көрсету;
- тарихи білімнің тұлғалық бағдары, догматикалық нышандардан бас тарту;
- тарихи білім деңгейлерін үздіксіз білім беру шеңберіндегі сабақтастықта оқыту;
- тарих оқыту барысында тарихи сана мен таным қалыптасуына баса назар аудару;
- тарихты оқытуда біртұтас көзқарас пен ұлттық өзіндік сананы қалыптастыру;
- оқытылатын тарихтың мазмұнын жан-жақты және мағыналы тұрғыда оқыту;
- тарих оқытуда сапалы білім қалыптастыру мен тәрбиелік қызметін жүзеге асыру;
- тарихи материалдарды іріктеуді маңызды тарихи тақырыптарды қамтып оқыту;
- тарих пәнін оқытудағы пәнаралық байланыс талаптарын ескеріп оқыту.
- тарихи білім беру жүйесі туралы тұтас көзқарасты қамтамасыз ету және тарихи білімнің даму сипатына кешенді көзқарас қалыптастыру;
- жалпы білім беру ұйымдарында тарихи білімді дамыту және тарихты оқыту стратегиясын, және тарихты оқытудың жаңа сапалы нәтижелерін жүзеге асыру тетіктерін әзірлеу;
- ұлттық тарихтың түйінді оқиғаларын негізгі әлемдік үдерістермен жүйелі үндестіру;
- тарих кезеңдерінің ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі сабақтастығын қамтамасыз ету;
- «Қазақ тарихы» мен «Әлем тарихы» пәндерін оқытудың ұстанымдарын бекіту;
- тарихтың оқиғаларын баяндауда оқытудың жинақталған практикалық тәжірибесін қолдану жолдарын көрсету;
- Қазақ тарихы кезеңдерінің ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі сабақтастығын көрсетіп, бірізділікті сақтап оқыту;
- «Әлем тарихы» пәнін оқытуда формациялық ұстанымнан феноменологиялық таным негізіндегі мәдени-өркениеттік ұстанымға толық өту;
- Қазақ тарихы Түркі әлемі тарихының ажырамас бөлігі ретінде көрісетіледі және әлемдік тарихтың құрамдас бөлігі ретінде оқытылады.

Жаһандық тарихи процестердегі оның орны сипатталады.

Тарих пәнін оқыту мектептен кейін жоғары оқу орындарында жалғасын табады, өйткені тарихи білім қоғам дамуында үлкен мәнге ие, тарихи білімнің әлеуметтік және тәрбиелеушілік мүмкіндіктері көп, тұлғаның жан-жақты адамшылық ұстанымдарын, азаматтық көзқарастары мен өмірлік құндылықтарын қалыптастыру үшін қажет тарихи білім адамды елге адал қызмет етуге бастайды. Тарихи білім адамның өмірлік кезеңіне әрбір жасқа тән психологиясына, кәсіби қажеттіліктеріне орай берілуі керек. Қазіргі кезде мектепке дейінгі білім беру тарихи сананы қалыптастыруы тиіс, ал жалпы білім беретін мектепте тарихи білім көлемі мен мөлшері, баланың жас ерекшеліктеріне сай болуы тиіс.

Қоғамдық тарихи сананы ұлттық тұрғыда тәрбиелеу, тарихи сапалы білім беру жастарды өз халқының рухани әлемімен жақын танысып, ұлттық мәдениет пен тарихты түсінуге, халықтың асыл қазыналары – поэзиясы, музыкасы, ою-өрнек, дәстүрлі рәміздік символдар мен таным жүйесін қабылдауға ықпал етуге арналады. Осы мақсатта тарихи өлкетану пәнінің де маңызы зор, тарих, мәдениет және табиғи ескерткіштерін қорғауды күшейту, дәстүрлі қолөнерді жалғастырып, дамыту керек. Тарихи сана ғылым, білім, отбасылық тәрбие, мұражай, мұрағат, әдебиет, өнер, мәдени-ағарту, өлкетану жұмысы, бұқаралық ақпарат құралдары, туризм арқылы, тарихи ой жетістіктері мен қоғам мәдениетімен таныстыратын арналармен қалыптастырылады. Қазақстан Республикасының жалпы білім беру ұйымдарында тарих пәнін оқыту тұжырымдамасы «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы» пәндерінің мазмұнын қамтиды.

ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА «ҚҰҚЫҚ НЕГІЗДЕРІ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Кіріспе

Тұжырымдама жалпы білім беретін ұйымдарда «Құқық негіздері» пәнін оқытудың жаңа сапасын дамытуға бағытталған. Тұжырымдама «Құқық негіздері» пәні бойынша стандарттар мен білім беру бағдарламаларын әзірлеуде негізгі құжат болып табылады.

Осы Тұжырымдаманы әзірлеу қажеттілігі «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығында бекітілген орта мектепте білім беру жүйесін дамытудың жаңа міндеттеріне байланысты туындады.

Тұжырымдама халықаралық тәжірибені, Қазақстанның саяси-құқықтық жүйесін жаңғырту тәжірибесін ескере отырып әзірленді. Бұл ретте Қазақстанның құқығы мен құқықтық жүйесінің ұлттық мазмұны ескерілді. Тұжырымдама білім беру процесіне құқықтық пәндерді оқытудың отандық және әлемдік озық тәжірибесін енгізуге бағытталған. Бұл жерде қоғамдық санада, әсіресе білім алушылардың санасында қолданыстағы заңнамаға құрметпен қарауға, адам құқықтарын құрметтеуге, өскелең ұрпақты құқықтық тәрбиелеуде адамгершілік-этикалық нормаларды бекітуге баса көңіл бөлінген. Пәнді оқыту барысында оқушылардың практикалық дағдылары мен функционалдық сауаттылығын дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Тұжырымдама «Құқық негіздері» пәнінің мақсаты мен міндеттерін, сондай-ақ қағидаттарын, құрылымы мен негізгі мазмұнын айқындайды.

Құқықтық білімді меңгеру мектеп түлектерінің құқықтық мәдениетінің көрсеткіштерінің бірі әрі азаматтықты, патриотизмді, заңды мінез-құлықты және жалпы құқықтық белсенділікті қалыптастыру үшін негіз болып табылады.

Мектептегі оқыту жүйесінде «Құқық негіздері» пәні ерекше орын алады әрі іс-әрекеттердің заңдылығына тұрақты көзқарасты қалыптастыруға, заң және мемлекетпен байланысты жағдайларда шешім қабылдау үшін қажетті құқықтық білім алуға бағытталған.

Құқықтық білімді оқыту процесі – «Қазақстан тарихы», «Дүниежүзі тарихы», «География», «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері» пәндерін және қоғамдық процестерді жаһандық ауқымда зерттеумен байланысты. Тиісінше, мұндай зерттеу үздіксіз болуы керек. Мектептегі білім беру аясында білім алушылардың алатын құқықтық білімі мен құқықтық дағдылары жеке тұлға, қоғам мен жалпы мемлекет үшін аса маңызды. Олар білім алушылардың негізгі қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу тетіктерін түсінуіне ықпал етеді. Құқықтық білім өмірлік кезеңдерді, психологиялық жас ерекшеліктерін және кәсіби қажеттіліктерді ескере отырып берілуі керек.

Тұжырымдаманың құқықтық базасын төменде берілген Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері құрайды:

- Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 ж. 30 тамыз);
- Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III «Білім туралы» Заңы;
- Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы);
- «Сапалы білім беру «Білімді ұлт» ұлттық жобасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 Қаулысы);
- «Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы);
- Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы);
- Қазақстан Республикасындағы білім және ғылым саласындағы өзге де заңнамалық актілер (министрліктер мен ведомстволардың актілері).

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында құқықтық сауаттылықты арттыру, Конституцияда бекітілген негізгі құндылықтарға сәйкес азаматтарымыздың заңды әлеуметтік белсенді мінез-құлқын қалыптастыру мақсатында құқықтық насихат пен құқықтық білім беруге байланысты жоспарлы жұмысты жалғастыру қажеттігі атап өтілген.

Осыған байланысты «Құқық негіздері» пәнінде құқықты зерттеу үздіксіз сипатта болуы тиіс. Сондықтан да бұл пәнді оқу орта мектепті бітіргеннен кейін жоғары оқу орнында да жалғасады.

Ағымдағы жағдайды талдау

Қазіргі уақытта басым көпшілікті білім беруді ұйымдастыру, оны жаңғырту, тұлғаның жаңа өмірлік ұстанымдарын қалыптастыру сынды мәселелер толғандырады. Оқу процесі құзыретті тұлғаға негіз болар сенімді, қажетті әрі терең білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етуі керек. Дамушы қоғам үшін ықтимал салдарларды алдын ала болжап, ынтымақтастық тәсілдерін таңдау арқылы жауапты шешімдерді өз бетінше қабылдай алатын, заманауи білімге иелік ететін, адамгершілігі жоғары, іскер және құзыретті тұлғалар қажет. Олар ұтқырлықпен, динамизммен, конструктивтілікпен ерекшеленіп ел тағдыры мен өз тағдырына жоғары жауапкершілікті сезінеді. Әлемдегі жедел өзгермелі жағдайлар құқықтық тәрбиеге, құқықтық білімге және тұтастай алғанда заңға, адам құқықтарына, мемлекетке қатысты бірқатар мәселелерді анықтады. Құқықтық мемлекетті құру құқықты білу мен құрметтеуді, заң алдындағы барша азаматтардың жауапкершілігін талап етеді. Бұл ретте орта мектептің білім алушыларына баса көңіл бөлінуі тиіс.

Интернетпен байланысты жаңа технологияларды қолдану, барлық процесті ақпараттандыру, цифрландыруды енгізу бүгінгі қоғамның басты ерекшелігі болып табылады. Бұндай жағдайда құқық негіздерін білуге, құқықтық сана мен жоғары құқықтық мәдениетті қалыптастыруға деген қажеттілік арта түседі.

Тұжырымдамада кәмелеттік жасқа толмағандардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруға, жауапкершілікті сезінуге және құқық нормаларына бағынуға басты назар аударылған.

Тұжырымдаманың мақсаты – құрмет, патриотизм, азаматтық жауапкершілік, ынтымақтастық, ашықтық пен өмір бойы білім алу қажеттілігі сияқты жалпыадамзаттық құндылықтар мен қағидаттарға негізделі отырып, білім алушыларда құқық пен мемлекет туралы толыққанды түсінік қалыптастыру.

Міндеттері:

- құқық пен мемлекет туралы негізгі санаттарды, идеялар мен қағидаттарды зерттеу негізінде оқушылардың құқықтық сауаттылығы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру;

- саналы әрі заңды мінез-құлықты қалыптастыру, адам құқықтарына, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның құндылықтарын әр кез құрметпен қарау;

- қолданыстағы заңнаманы талдау, жіктеу, жүйелеу, жалпылау үшін қажетті коммуникативтік дағдылар мен құқықтық ойлау дағдыларын дамыту;

- құқықтық нормалар негізінде қоғамдық тенденцияларды бағалау дағдылары;

- мемлекеттік қызметтерді алу мен мемлекеттік органдарға жүгіну үшін құқықтық салада цифрлық технологияларды пайдалану дағдылары;

- демократиялық мемлекет пен құқықты одан әрі дамытуға бағытталған құқықтық идеяларды, ережелерді баяндау мен бағалауға үйрету;

- мемлекет пен қоғам істеріне араласудың белсенді дағдыларын дамыту.

Оқу пәннің мазмұны білім алушыларда қоғам құндылықтары: адам құқықтары, демократия, азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет, биліктің бөлінуі, заңдылық пен құқықтық тәртіп туралы түсініктерін дамытуға бағытталған. «Құқық негіздері» пәні негізінде білім алушыларда оқиғаларға жеке көзқарасын анықтау білігі мен сол арқылы белсенді азаматтық ұстанымы қалыптасады.

Халықаралық тәжірибеге шолу

Шет елдерде құқықтық білім беру мен құқықтық мәдениетті арттыруға көп көңіл бөлінеді. Осы Тұжырымдаманы дайындау барысында Финляндия, Швеция, Эстония, Англия, Ресей сияқты елдердің құқықтық білім берудегі озат тәжірибесі зерттелді.

Финляндияда оқушылар құқықтық білімді 4-9 сыныптар аралығында «Қоғамтану» пәні аясында алады. Бұл ретте басты назар күнделікті өмір мен жеке режимді ұйымдастыруда құқықтық білімді қолдануға бағытталған. Сол арқылы белсенді азаматтық ұстаным мен қоғамдық істерге қатысуға деген ұмтылыс қалыптасады. Финляндиядағы құқықтық білім беру экономикалық белсенділікпен тығыз байланысты.

Ұлттық оқу бағдарламасы рухани (өткеннің жетістіктерін бағалау), адамгершілік (іс-әрекеттің салдарын, құндылықтарды түсіну), әлеуметтік (қоғамның құрылымын түсіну) және мәдени (мәдениеттің дамуы, мәдениеттердің ұқсастықтары мен айырмашылықтары) дамуға, негізгі ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бағдарлама оқушының жалпы дамуына, оның әлеуметтік белсенділігіне, қоғамтанумен ғылым ретінде айналысуына бағытталған. Аталған пән оқушылардың әлеуметтік, экономикалық мәселелерге және адами қарым-қатынастарға қатысты этикалық бағалаудың өз дағдыларын қолдануына ықпал етуге, оқушыны өзін қоршаған қоғамға және әлеуметтік білімге білім саласы ретінде қызығушылығын тереңдетуге бағытталған. Сонымен қатар оқушыға әртүрлі адами, әлеуметтік және экономикалық мәселелерде этикалық бағалау дағдыларын қолдануға көмектеседі.

Англияда құқықтық идеялар бастапқыда 7-9 сыныптар аралығында оқытылады. Пән 7-9 сынып аралығында «Азаматтылық» *Key 3*, ал 10-11 сыныптарда «Азаматтылық» *Key 4* деп аталады.

Пәннің маңыздылығына орай, жоғары сапалы азаматтық білім оқушыларға білім, дағдылар мен түсініктерді беруге көмектесіп, оларды қоғам өміріне толыққанды және белсенді қатысуға дайындайды. Атап айтқанда, азаматтықты тәрбиелеу оқушылардың демократияны, үкіметті және заңдардың қалай жасалып, орындалатынын терең түсінуіне ықпал етуі керек. Оқыту оқушыларды саяси және әлеуметтік мәселелерді сыни тұрғыдан зерттеуге, дәлелдерді, пікірталастарды және дәйекке негізделген жауаптарды ой таразысынан өткізуге қажетті дағдылармен, біліммен қамтамасыз етуі тиіс. Сонымен қатар бұл пән оқушыларды қоғамда жауапты азаматтар ретінде өз орнын алуға, қаржы жұмсауда қаржылық тұрғыдан сауатты шешімдер қабылдауға дайындауы керек.

Бағдарлама балалар мен жасөспірімдердің адам құқықтары туралы түсінігін дамытуға, өзінің және басқа да адамдардың құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру қабілетін қалыптастыруға бағытталған.

Бағдарламада келесідей мақсаттар көрсетілген:

- демократиялық қоғамда өмір сүруге бейім, ақпараттандырылған, белсенді, әлеуметтік жауапкершілікті сезінетін азаматтарды қалыптастыру мақсатында балалармен және жасөспірімдермен жұмыс;
- балалардың дамуы мен адам құқықтарына байланысты тақырыптар бойынша терминологияны қолдана білуіне ықпал ететін педагогтер мен білімалушыларға нақты мысалдар әзірлеу;

- педагогтер мен оқушылардың күнделікті өмір үдерісіне және оқу орнын басқаруға адам құқықтарын кіріктіру жолдарын қалыптастыру бойынша бірлескен жұмыстар жүргізу (яғни, оқу пәндері мен оқыту пәндерін анықтау, мектеп кеңестерін сайлау, мектептің құндылық деп танылатын қағидаттарын анықтау, ата-аналар мен мектеп арасында келісімдер жасасу);

- адам құқықтарымен байланысты дилеммаларды шешуде шығармашылық амалдар мен сыни ойлауды дамытуға жәрдемдесу;

- балалар мен жасөспірімдердің өздігінен оқуын ұйымдастыруға және мектеп өміріне қатысудағы белсенділігін арттыруға жәрдемдесу.

Ресейде құқықтық білімді білім алушылар 10-11 сыныптарда «Құқық» пәні аясында алады. Сонымен қатар, келесідей тақырыптарды қамтитын «Адам құқықтары» курсы қамтылған:

Біріккен Ұлттар Ұйымының, Еуропа Кеңесінің, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының және ел саясатын қалыптастыруға жауапты өзге де органдардың тиісті шешімдерін қоса қамтитын адам құқықтары саласындағы халықаралық білім беру жүйесі;

Адам құқықтарын оқытудың заманауи тенденцияларын, сондай-ақ Канада, Польша, Ресей, АҚШ, Батыс және Шығыс Еуропадағы формалды және формальды емес саладағы адам құқықтарын оқыту;

Ресейдің орта білім беру жүйесіндегі адам құқықтарын оқыту орнының негіздемесі; қолданыстағы пәндердің оқу бағдарламаларында адам құқықтары мәселелерінің орнын анықтау және адам құқықтары саласындағы білім берудің ішкі әрі пәнаралық тәсілдерін негіздеу;

Жеке тұлғаны дамытуға, құқықтық сауаттылықты арттыруға бағытталған адам құқықтары саласындағы білім берудің әртүрлі функциялары;

Ресейдегі құқықтық білім берудің негізгі қағидаттары мәдениетаралық аспектілерді іс жүзінде қолдану мен енгізуді басты назарға ала отырып, адам құқықтары саласына кеңінен бағытталған.

Эстонияда оқушылар құқықтық білімді жоғары сыныптарда «Адам және құқық» атты таңдау курсы аясында алады. Негізгі бағыттары: Құқық дегеніміз не және ол қалай пайда болды?; Құқықтың қайнар көздері және жүйесі; Эстонияның құқықтық жүйесінің тарихи дамуы; Құқықтық қатынас; Адам құқығы; Отбасы құқығы; Мүліктік құқық; Келісімшарттар; Еңбек құқығы; Тұтынушылар құқығының қорғалуы; Зияткерлік меншік; Жаза және қылмыстық құқық; Сот ісін жүргізу.

Оқу нәтижелері ауызша және сандық бағалау арқылы бағаланады. Курс негізгі әлеуметтік процестерді реттеуді қамтып, құқық нормаларын құрметтеуге үйретеді.

Швецияда оқушылар құқықтық білімді 4-9 сыныптар аралығында «Азаматтық қоғам» пәні аясында алады. Негізгі бағыттары: Қоғамдағы адам; Ақпарат және коммуникация; Құқық және сот жүйесі; Қоғам ресурстары және олардың бөлінуі; Саяси идеялар және шешімдер қабылдау. Пәннің мақсаты: оқушыларға жеке тұлға мен қоғамның бір-біріне қалай әсер ететіні туралы

білімдерін дамытуға көмектесу. Оқыту арқылы оқушыларға қоғамдық мәселелер мен әлеуметтік құрылымдар туралы жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік беріледі.

Австралияда оқушыларға құқықтық білім 7-10 сыныптар аралығында «Азаматтылық» пәні аясында беріледі.

Пән аясында Австралия Конституциясының ерекшеліктері, конституциялық өзгерістер процесі қарастырылады; әділеттілік қағидатына негізделген Австралияның құқықтық жүйесінің ерекшеліктері талданады. Оқушыларға австралиялық қоғамның әртүрлі табиғатын түсіндіріп, біртұтас қоғамды алға жылжытудағы ортақ құндылықтардың маңыздылығын анықтап береді. Заңдардың қалай жасалатынын түсіндіріп, мемлекет өміріне азаматтардың белсенді қатысуын қамтамасыз ететін австралиялық демократияның ерекшеліктерімен танысады. Оқушыларды басқару жүйесінің негізгі ерекшеліктері мен құндылықтарын салыстыруға және бағалауға, Австралия үкіметінің жаһандық рөлі мен міндеттерін талдауға үйретеді.

«Құқық негіздері» пәнінен үлгілік оқу бағдарламасын әзірлеудің негізгі принциптері

«Құқық негіздері» пәні бойынша бағдарламаны әзірлеудің негізгі қағидаттары дегеніміз – оқу процесінде пән мазмұны бойынша оқушының оқу-танымдық, шығармашылық және басқа да қызметіне басымдық беру. «Құқық негіздері» пәні, біріншіден, өскелең ұрпақтың құқықтық мәдениетінің бастапқы іргетасын қалауға, екіншіден, кейіннен қандай қызмет түрін таңдаса да, барлық білім алушылар үшін өзімен өмір бойы бірге жүретін құқықтық қатынастарға уақытында дұрыс бағдарлану үшін негізгі білім беруге арналған. Оқу қызметі оқушылардың коммуникация, кооперация, сыни және креативті ойлау дағдыларын, АКТ-ны пайдалануын дамытуға ықпал етуі тиіс. Оқыту мақсаттары негізінен практикалық дағдыларды, әсіресе әртүрлі өмірлік жағдаяттарды шешуде құқық нормаларын қолдана білу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Білім беру бағдарламалары Орталығы (CCR, Center for Curriculum Redesign, АҚШ) әзірлеген құқықты оқытудың отандық және шетелдік тәжірибесін және білім беру саласындағы үдерістер бойынша талдамалық материалдарын зерделей келе «Құқық негіздері» пәні бойынша жаңа бағдарлама әзірлеу мен базалық оқулыққа мәлімет жинақтау үшін төмендегі қағидаттар қамтылуы тиіс:

- оқушылардың құқыққа деген оң көзқарасын және де қоғамдық қатынастарды реттеуде құқықты қолданудың құндылықтары мен этикалық салдарын бағалауды, өз іс-әрекеттері үшін азаматтық және құқықтық жауапкершіліктің бар екендігін саналы түрде түсінуді қалыптастыру;

- заңдардың қалай қалыптасатыны, қоғамдық процестер мен мемлекеттік басқару тетіктері қалай реттелетіні, саяси жүйе қалай дамитыны және азаматтар

оның демократиялық басқару жүйелеріне қалай белсенді қатыса алатындығы туралы терең білім мен түсінікті қалыптастыру;

- қоғамдық өмірді ұйымдастыруда құқықтық принциптерді ұстануға үйрету;

- әділеттілік пен толеранттылық сезімін тәрбиелеу, басқа адамдар мен наным-сенімдерді құрметтеу, жалпыадамзаттық құндылықтарды ұстану;

- 4К құзыреттілікті (сыни ойлау, кооперация, креативтілік, коммуникация) жағдайларды контекстік талдау, құқыққа қарсы әрекеттерді мысалға келтіру арқылы дамыту;

- оқу және практикалық қызметте құқықтық ақпаратты іздеу, талдау және пайдалану білігін қалыптастыру;

- нормативтік-құқықтық актілерді (НҚА) және құқықтық нормаларды түсіндіру дағдысын қалыптастыру, жағдаятқа байланысты тапсырмалар мен құқықтық жағдайларды шешу арқылы іс жүргізу құжаттарын жасау (оқу сауаттылығының деңгейін арттыру);

- оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, дәлелге негізделген пікірталас дағдыларын дамыту;

- білім алушылардың әлеуметтік мәселелер мен адами қарым-қатынасқа қатысты этикалық бағалаудың өзі білетін дағдыларды қолдануы;

- білім алушылардың еңбек, әкімшілік және басқа да құқықтық қатынастар саласында алған білімдерін пайдалануы;

- білім алушыларды болашақта қоғамдық және мемлекеттік өмірге белсенді және жасампаз қатысуға ынталандыру және бағыттау, әділетсіздікке қарсы әрекет ету;

- өмір бойы оқу дағдысын қалыптастыру;

- функционалдық дағдыларды дамыту (мысалы, өмірлік жағдайларды шешуде нормаларды қолдана білу дағдысын қалыптастыру);

- жобалық ойлауды дамыту, құқықтық салада цифрлық технологияларды пайдалану дағдыларын дамыту, түрлі тақырыптар бойынша зерттеулер дайындау;

- бағдарламаға тәрбиелік мақсаттарды енгізу: әлемдік және ұлттық құндылықтардың эстетикалық құндылықтарын ұғынып, олардың маңыздылығын түсіну, алты негізгі жеке қасиеттер арқылы даралықты тәрбиелеу (ұғынушылық, қызығушылық, табандылық, тұрақтылық, анықтық, көшбасшылық).

«Құқық негіздері» пәнінің құрылымы мен оқу жүктемесінің көлемі

Пән бойынша Негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейіндегі оқу жүктемесінің көлемі

Сынып	Аптасына сағат саны	Оқу жылындағы сағат саны
Үлгілік оқу жоспарына сәйкес оқу жүктемесі		

9-сынып	1 сағат	34 сағат
10-сынып	2 сағат	68 сағат
11-сынып	2 сағат	68 сағат
Ұсынылатын оқу жүктемесі		
9-сынып	1 сағат	34 сағат
10-сынып	1 сағат	34 сағат
11-сынып	1 сағат	34 сағат

Негізгі орта білім беру деңгейі бойынша пән мазмұнының құрылымы

Сынып	Бөлім	Бөлімше
9 сынып	Құқық және мемлекет	Құқық түсінігі
		Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам
	Конституциялық құқық	Адам және азаматтың құқықтары мен еркіндіктері
		Мемлекеттік органдардың конституциялық жүйесі
	Азаматтық құқық	Азаматтық құқық түсінігі
		Меншік құқығы
		Азаматтық құқықтағы міндеттеме мен жауапкершілік
		Тұтынушылардың құқығын қорғау
	Еңбек құқығы	Еңбек құқығы түсінігі
		Еңбек жағдайлары
		Еңбекті қорғау
		Еңбек шарты
	Әкімшілік құқық	Әкімшілік құқық түсінігі
		Әкімшілік жауаптылық
		Әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу
	Қылмыстық құқық	«Қылмыстық құқық» ұғымы
		«Қылмыстық құқықбұзушылық» ұғымы
		Қылмыстық жауаптылық
		Кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауаптылыққа тарту ерекшеліктері
		Ізгілік мәселесі және жаза
Отбасы құқығы	«Отбасы құқығы» түсінігі	
	Некеге тұру және некені бұзу жолдары	
	Отбасы мүшелерінің құқықтары мен міндеттері	
	Отбасының қоғамдағы маңызы	

Жалпы орта білім беру деңгейіндегі
«Құқық негіздері» пәнінің құрылымы

Бөлім	<u>10 сынып</u> Бөлімшелер	<u>11 сынып</u> Бөлімшелер
-------	-------------------------------	-------------------------------

Мемлекет және құқық	Мемлекет және құқық туралы негізгі ұғымдар	Заң шығару, құқықтық мәдениет, мемлекет қоғамның саяси жүйесінде
	Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам	Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның дамуы
	«Адам құқығы» түсінігі	Қазақстан Республикасында адам құқығын қорғау
	Сот төрелігінің қағидаттары. Құқық қорғау органдары	Сот жүйесі
Жария құқық	Қазақстан Республикасының Конституциялық құқық жүйесі	Қазақстан Республикасындағы азаматтық және сайлау
	Әкімшілік құқық жүйесі	Әкімшілік құқық бұзушылық түрлері
	Экологиялық құқық негіздері	Жер құқығының негіздері
	Қылмыстық құқық жүйесі	Қылмыстық құқық бұзушылық түрлері
	Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүйесі	Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық үшін жауапкершілік
Жеке құқық	Азаматтық құқық: жүйесі және негізгі институттары	Азаматтық құқықтағы келісімшарттар мен міндеттемелердің жекелеген түрлері
	Тұтынушылар құқығы туралы заңнама	Тұтынушылар құқығының жүзеге асырылуы Авторлық құқық негіздері
	Отбасы құқығы жүйесі	Отбасы құқығының институттары
	Еңбек құқығы жүйесі	Еңбек құқығының базалық нормалары
Іс жүргізу құқығының негіздері	Қылмыстық іс жүргізу құқығының негіздері	Қылмыстық іс жүргізу құқығының институттары
	Азаматтық іс жүргізу құқығының негіздері	Азаматтық іс жүргізу құқығының институттары
	Әкімшілік іс жүргізу құқығының негіздері	Әкімшілік іс жүргізу құқығының институттары
Халықаралық құқық	Халықаралық жария құқық	Қазақстан Республикасы – халықаралық құқық субъектісі ретінде
	Халықаралық құқықтағы адам құқықтарының қорғалуы	

«Құқық негіздері» оқу пәнінің мазмұны

Негізгі орта білім беру деңгейіндегі «Құқық негіздері» пәнінің мақсаты - құқық жөнінде негізгі білімдерді игеру арқылы құқықтық тұрғыдан сауатты азаматты тәрбиелеу және олардың бойында заңды құрметтеу дәстүрі мен

құқықтық мәдениетті қалыптастыру, өз азаматтық құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыруға қажетті білім мен дағдыларды қалыптастырып дамыту.

Пәннің міндеттері:

1) Қазақстандық құқық салаларының негізгі түсініктері мен мазмұны туралы білімдерді қалыптастыру;

2) іргелі құқықтық және әлеуметтік құндылықтар жүйесі: адам құқықтары, демократия, азаматтық қоғам, заңдылық пен құқықтық тәртіп туралы білімдерін қалыптастыру;

3) құқықтық мемлекеттің белгілері мен ерекшеліктері туралы түсінік қалыптастыру;

4) оқу және практикалық іс-әрекетте құқықтық ақпаратты табу, талдау және қолдану дағдыларын қалыптастыру;

5) құқықпен реттелетін әртүрлі өмірлік жағдайларда құқықтық білімдер мен дағдыларын қолдануды қалыптастыру және дамыту;

6) бүгінгі күнгі өзекті қоғамдық және құқықтық мәселелерге қатысты пікірталасқа қатысу дағдыларын дамыту;

7) сын тұрғысынан талдау және қоғамда құқықтық қатынастармен байланысты практикалық жағдаяттарды бағалау дағдыларын қалыптастыру мен дамыту.

Негізгі орта білім беру деңгейіндегі «Құқық негіздері» пәнінің базалық мазмұны:

1) құқық түсінігі. Құқық түсінігі және оның белгілері. Құқықтың басқа әлеуметтік нормалардан айырмашылығы: мораль, діни нормалар, дәстүрлер, корпоротивтік нормалар;

2) құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Құқықтық мемлекеттің түсінігі мен белгілері. Құқықтық мемлекеттің қызметіндегі азаматтық қоғам институттарының маңызы мен рөлі;

3) адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтары. Конституциялық құрылым негіздері. Адамдар мен азаматтардың конституциялық құқықтары, бостандықтары мен міндеттері;

4) мемлекеттік басқару органдардың конституциялық жүйесі. Жоғарғы билік органдарының негізгі қызмет бағыттары. Мемлекеттік биліктің өкілетті органдары;

5) азаматтық құқық түсінігі. Тараптардың теңдігі негізіндегі мүліктік қатынас. Жеке мүліктік емес қатынастар: өмір, денсаулық, ар, абырой;

6) меншік құқығы. Қазақстан Республикасындағы меншік түрлері. Меншік құқығына ие болу және тоқтатылуының негізгі жолдары;

7) азаматтық құқықтағы міндеттеме мен жауапкершілік. Міндеттемелерді орындамағаны үшін мүліктік жауапкершілік. Міндеттемелерді қамтамасыз ету амалдары;

8) тұтынушылар құқығын қорғау. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау жолдары. Тұтынушылардың өз құқықтарын қорғау құқығы;

9) еңбек құқығы түсінігі. Еңбек бостандығының конституциялық кепілдігі;

- 10) еңбек жағдайлары. Жұмыс беруші мен жұмыскердің құқықтары мен міндеттері;
- 11) еңбекті қорғау. Жасөспірімдер еңбегінің құқықтық реттелуі;
- 12) еңбек шарты. Еңбек шартының мазмұны;
- 13) әкімшілік құқық түсінігі. Басқару құқығы. Әкімшілік құқық бұзушылық;
- 14) әкімшілік жауапкершілік. Әкімшілік құқық бұзушылық белгілері мен түрлері. Әкімшілік өндіріп алу түрлері мен оларды қолдану тәртібі;
- 15) әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу. Қоғамдық қатынастарды реттеудегі әкімшілік құқық бұзушылық нормаларының рөлі мен маңызы;
- 16) қылмыстық құқық түсінігі. Қылмыстық мінез-құлық пен жазаланушылық;
- 17) қылмыс ұғымы. Қылмыстың түрлері мен белгілері. Қылмыстың объектісі, субъектісі. Қылмыстың объективті және субъективті жақтары;
- 18) қылмыстық жауапкершілік. Құқыққа қарсы әрекет үшін қылмыстық жауапкершілік және жаза түрлері. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың субъектілері;
- 19) Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілікке тартылу ерекшеліктері;
- 20) жазалау мен гуманизм мәселесі. Қылмыстық құқықтағы гуманизм қағидаты.
- 21) неке және отбасы құқығы түсінігі. Отбасы мен неке (ерлі-зайыптылық) түсінігі;
- 22) некені қию және тоқтату жолдары. Некеге тұрудың шарттары мен кедергілері. Некені тоқтату мен бұзу;
- 23) отбасы мүшелерінің құқықтары мен міндеттері. Бала құқығы;
- 24) отбасының қоғамдағы маңыздылығы. Отбасы қатынастарын мемлекеттік қолдау және қорғау;

Жалпы орта білім беру деңгейінде «Құқық негіздері» пәнін оқыту білім алушылардың қазіргі қоғамдағы құқықтық және саяси қатынастардың субъектісі ретінде, өз құқықтары мен міндеттемелерін жүзеге асыру үшін қажетті білім мен дағдыларды игеруге бағытталған.

Оқу пәнінің мақсаты – белсенді азаматтық ұстанымы бар, құқықтық тұрғыдан сауатты тұлғаны тәрбиелеу, құқықтық мәдениетті қалыптастыру, құқықтық білімді тәжірибеде қолдана алу дағдыларын дамыту.

Оқу пәнінің міндеттері:

- 1) әлеуметтік және құқықтық нормалар жүйесі: адам құқығы, құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам, заңдылық және құқықтық тәртіп туралы білімдерін тереңдету және кеңейту;
- 2) қазақстандық құқық пен халықаралық құқықтың базалық салаларының негізгі түсініктері мен мазмұны туралы білімдерін дамыту;

3) құқыққа деген оң көзқарасты қалыптастыру және заңдарды білу мен орындаудың әлеуметтік пайдалылығын түсіну;

4) қазақстандық патриотизм, жалпыадамзаттық құндылықтар, гуманизм мен әділеттілік негізінде тұлғаның құқықтық санасын қалыптастыру;

5) оқу және тәжірибелік іс-әрекетте құқықтық ақпаратты табу, талдау және қолдану дағдыларын қалыптастыру;

6) әртүрлі өмірлік жағдайларда құқықтық нормаларға сәйкес іс-әрекеттерді таңдау кезінде құқықтық білім мен дағдыларды қолдана алу біліктерін дамыту;

7) қоғамдағы құқықтық қатынастармен байланысты практикалық жағдаяттарды сын тұрғысынан талдау және бағалау дағдыларын дамыту;

8) қазіргі уақыттағы өзекті қоғамдық және құқықтық мәселелерге қатысты пікірталасқа қатысу дағдыларын дамыту.

Жалпы орта білім беру деңгейіндегі «Құқық негіздері» пәнінің базалық мазмұны:

10 - сыныпқа арналған «Құқық негіздері» пәнінің базалық білім мазмұны келесі тараулардан тұрады:

1) Мемлекет және құқық:

Мемлекет және құқық туралы негізгі ұғымдар. Құқықтың негізгі белгілері мен функциясы. Құқық жүйесі: сала, құқықтық институт, құқықтық норма. Мемлекет құқықтың ерекше субъектісі: құқықтық нормаларды шығарушы және құқық субъектісі ретінде. Құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам. Құқықтық мемлекет түсінігі және оның принциптері. Азаматтық қоғам түсінігі, оның негізгі элементтері мен институттары. Адам құқықтары түсінігі. Адам құқығы түсінігі және оның негізгі түрлері. Сот төрелігі принциптері. Құқық қорғау органдары. Сот төрелігі принциптері. Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары: ішкі істер министрлігі, прокуратура, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет органдары.

2) Жария құқық:

Қазақстан Республикасының конституциялық құқық жүйесі. Қазақстан Республикасы конституциялық құқығының институттары: Президент, Парламент, Үкімет, Соттар және сот төрелігі, Конституциялық кеңес, Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару. Әкімшілік құқық жүйесі. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқарудың құқықтық реттелуі: салалық және аймақтық басқару. Экологиялық құқық негіздері. Экологиялық құқықтың құқықтық реттелу түсінігі мен нысаны. Қылмыстық құқық жүйесі. Қылмыстық құқықтың мазмұны мен құрылымы. Қылмыстық құқық бұзушылық және қылмыстық жауапкершілікке тартылатын тұлғалар. Қылмыстық жаза түсінігі және одан босату шарттары. Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүйесі. Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске бағытталған құқықтық және саяси актілер: Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Қазақстан Республикасының заңы.

2015-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы стратегиясы.

3) Жеке құқық:

Азаматтық құқық жүйесі және оның негізгі институттары. Азаматтық құқықтың принциптері мен субъектілері. Азаматтық құқықтың объектілері. Мәміле түсінігі және оның түрлері. Меншік құқығы түсінігі және оның қорғалуы. Міндеттемелік құқық. Тұтынушылар құқығы туралы заңнама. Қазақстан Республикасында тұтынушылар құқықтарының заңды түрде бекітілуі. Отбасы құқығы жүйесі. Қазақстан Республикасындағы отбасы құқығының қайнар көздері. Қазақстан Республикасында отбасылық қарым-қатынастардың құқықтық реттелуі. Еңбек құқығы жүйесі. Қазақстан Республикасында еңбек қатынастарының құқықтық реттелуі.

4) Іс жүргізу құқығының негіздері:

Қылмыстық іс жүргізу құқығының негіздері. Қылмыстық процестің міндеттері мен принциптері. Қылмыстық процесс субъектілері. Қылмыстық іс жүргізу құқығындағы сот талқылауы негіздері: қылмыстық процестегі субъектілердің функционалдық рөлдері. Азаматтық іс жүргізу құқығының негіздері. Азаматтық процестің міндеттері мен принциптері. Азаматтық процесстің субъектілері. Әкімшілік іс жүргізу құқығының негіздері. Әкімшілік процесс түсінігі, міндеттері мен принциптері.

5) Халықаралық құқық:

Халықаралық жария құқығы. Халықаралық жария құқығы түсінігі. Негізгі мемлекет субъектілері, халықаралық ұйымдар. Халықаралық құқықтағы адам құқықтарының қорғалуы. Қазіргі халықаралық құқықта адам құқықтарын қорғау механизмдері мен процедуралары.

20. 11 - сыныпқа арналған «Құқық негіздері» пәнінің базалық білім мазмұны келесі тараулардан тұрады:

1) Мемлекет және құқық.

Заң шығару, құқықтық мәдениет, мемлекет қоғамның саяси жүйесінде.

Заң шығару жүйесі: құқықтық актілердің құрылымы мен заң шығарудың кезеңдері. Заңдылық және құқықтық тәртіп. Құқықтық сана және құқықтық мәдениет. Мемлекет қоғамның саяси жүйесінде. Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның дамуы. Қазақстан Республикасы - құқықтық мемлекет. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғам институттарының дамуы. Қазақстан Республикасында адам құқығын қорғау. Қазақстан Республикасында адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы. Қазақстан Республикасындағы ювеналды юстиция: жасөспірімнің құқығын қорғау. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалар құқықтарының қорғалуы және жүзеге асырылуы. Сот жүйесі. Сот жүйесі және судьялардың мәртебесі.

2) Жария құқық:

Қазақстан Республикасындағы азаматтық және сайлау. Қазақстан Республикасының азаматтылығы. «Қан құқығы» және «Топырақ құқығы»

принциптері. Қазақстан Республикасындағы сайлау құқығы. Сайлаушы, сайлау комиссиясы, бақылаушы. Әкімшілік құқық бұзушылық түрлері. Қоғамдық тәртіпке және адамгершілікке қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылық түрлері. Жер құқығы негіздері. Жер құқығының құқықтық реттелу түсінігі мен нысаны. Жер және жер қойнауы түсініктерінің заңды айырмашылықтары. Қылмыстық құқық бұзушылық түрлері. Адам және азаматтардың конституциялық және басқа да құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстық құқық бұзушылық. Қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық үшін жауапкершілік. Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық үшін тәртіптік, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік.

3) Жеке құқық:

Азаматтық құқықтағы келісімшарттар мен міндеттемелердің жекелеген түрлері. Сату-сатып алу келісімшарты. Айырбас және сыйға тарту келісімшарты. Жалға беру келісімшарты. Тұрғын үйді жалдау. Қарыз келісімшарты. Сақтандыру келісімшарты. Мұрагерлік құқық. Тұтынушылар құқығының жүзеге асырылуы. Қазақстан Республикасындағы тұтынушылар құқығын қорғау механизмдері. Авторлық құқық негіздері. Авторлық және сабақтас құқықтың құқықтық реттелу түсінігі мен нысаны. Отбасы құқығының институттары. Отбасы. Ерлі-зайыптылардың құқықтары мен міндеттемелері. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған және жетім балалардың құқығы мен мүддесін қорғау түрлері. Отбасы мүшелерінің алименттік міндеттемелері. Еңбек құқығының базалық нормалары. Еңбек қарым-қатынасы субъектілерінің құқықтары мен міндеттемелері және олардың мемлекеттік кепілдіктері. Еңбек дауларының қаралуы.

4) Іс жүргізу құқығының негіздері:

Қылмыстық іс жүргізу құқығының институттары. Қылмыстық қудалау – қылмыстық іс жүргізу құқығының институты. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылығы бойынша іс жүргізу. Алқабилер соты ұғымы және оның қызметінің негіздері. Азаматтық іс жүргізу құқығының институттары. Талап қою іс жүргізуінің негіздері. Азаматтық іс жүргізу құқығындағы соттық талқылаудың негіздері. Әкімшілік іс жүргізу құқығының институттары. Әкімшілік құқық бұзушылық бойынша істерді қарастыратын уәкілетті органдар. Әкімшілік іс жүргізу құқығындағы соттық талқылаудың негіздері.

5) Халықаралық құқық:

Қазақстан Республикасы - халықаралық құқық субъектісі. Қазақстан халықаралық ұйымдардың қатысушысы. Халықаралық актілер негізінде Қазақстан Республикасы азаматтары құқығының жүзеге асырылуы.

Пәнді оқытудан күтілетін нәтижелер:

Пән мазмұны бойынша алған білімін білім алушылар келесі жағдайларда қолданады:

- базалық құқықтық құжаттарды құрастырады (арыз, өтінішхат, жеке шарт);
- құқық нормаларын, нормативтік-құқықтық актілердің мазмұнын талдайды;
- негізгі заң терминологиясын қолданады;
- өмірлік маңызы бар жағдаяттарды шешкен кезде (шарт жасасу, жеке кәсіп ашу, сатып алу-сату, жалға алу және т. б.);
- базалық құқықтық құжаттарды зерделеу және жасау кезінде;
- өз мүдделерін қорғау кезінде қолданыстағы заңнама нормаларына сілтеме жасайды.
- жеке және топтық зерттеулер жүргізеді: болжау, жоспарлау, жобаларды қорғау;
- алынған заңды ақпаратты оның мақсатына сай жинайды, талдайды және өңдейді;
- дербес зерттеу нәтижелерін кестелер, диаграммалар, схемалар, плакаттар түрінде рәсімдейді;
- сөйлеу мен жазуда заң терминологиясы қолданылады.

Негізгі орта білім беру деңгейінде меңгерілетін «Құқық негіздері» пәні бойынша төмендегідей метапәндік құзыреттіліктер қалыптасады:

Ғылыми-танымдық құзыреттілік:

- қолданыстағы заңнама нормаларын сақтаудың маңыздылығы туралы түсінік бере алады;
- қарым-қатынаста құқықтық терминологияны сауатты қолданады;
- қолданыстағы заңнама нормаларына сүйене отырып, өз көзқарасын дәлелдей алады;
- құқықтық мәтіндерді, нормативтік құқықтық актілерді талдау және жұмыс істеу әдістерін меңгереді.

Мәдени-әлеуметтік құзыреттілік:

- қолданыстағы заңнама нормаларын сақтау және құрметтеу қажеттілігін түсінеді;
- басқа адамдардың құқықтары мен мүдделерін құрметтейді;
- мемлекеттік мүдделер мен демократиялық құндылықтарды қорғау - Қазақстан Республикасының әрбір азаматының міндеті екенін түсінеді;
- Қазақстанның табиғаты мен байлығын, туған жерін сақтау, мәдени мұраларды сақтау қажеттігін түсінеді, олардың ұлттық құндылықтарға жататынын біледі.
- рухани-адамгершілік құндылықтар мен адами ізгі қасиеттердің мәнін бағалайды, әлеуметтік және табиғи ортаға бейімделеді, оның мүшелерімен қарым-қатынас жасайды;

Тілдік-коммуникативтік құзыреттілік;

- құқықтық мәтіндердің, нормативтік құқықтық актілердің мазмұнын түсініп, өз пікірін білдіреді;

- құқықтық актінің мазмұнына талдау жасап, оны тәжірибеде қолдана алады;
 - заң терминдерінің мағыналарын ажырата алады;
 - негізгі құқықтық құжатты (өтініш, жеке шарт) дұрыс ресімдеуді біледі;
 - қолданыстағы заңнама нормаларын дәлелдей отырып, өз ойын жүйелі түрде ауызша айтады;
 - жұппен және топпен, әр түрлі жағдайда пікір алмасады;
- Ақпараттық-технологиялық құзыреттілік:*
- электронды оқулықтар мен оқу ресурстарын пайдалана алады;
 - ақпараттық ресурстар мен жүйелерді пайдалана отырып, мемлекеттік қызметтерді ала алады және электрондық үндеу жібере алады;
 - қажетті құқықтық актіні дереккөздерден табады, өңдейді және пайдаланады;
 - мақсатына сәйкес электрондық анықтамалықтарды, нормативтік құқықтық актілерді пайдаланады;
 - шығармашылық жұмыстарды цифрлық сауаттылық талаптарына сай рәсімдейді.

Оқыту процесін ұйымдастырудағы педагогикалық әдіс-тәсілдер

9-11-сыныпта «Құқық негіздері» пәні оқу бағдарламасы оқыту үдерісін оқушылардың құқық салалары бойынша білім мен біліктерді саналы түрде меңгеруі үшін пәннің әдістемелік әлеуетін қолдануға, оқу, жоба, зерттеу іс-әрекеттері тәсілдерін меңгеру арқылы дербестігінің дамытуға, әлеуметтік-мәдени кеңістікте орнын таба білуі үшін біліктерді меңгеруге бағыттайды.

Оқытудағы пәннің өзіндік ерекшеліктеріне сүйене отырып, оқытудың мақсаттарына қол жеткізу үшін оқытудың әртүрлі тәсілдерін біріктіру ұсынылады.

Іс-әрекетке бағытталған тәсілдер. Іс-әрекетке бағытталған тәсілдің негізгі мазмұны – білім алушы білімді дайын күйінде алмай, оны өзі ізденіп оқиды, өзінің оқу әрекетінің мазмұны мен түрлерін ұғынады, оның ережелер жүйесін түсінеді және қабылдайды, жетілдіруге белсенді қатысады. Ол өз кезегінде білімдердің, біліктердің, оқып-үйрену және кең ауқымды дағдылардың белсенді әрі сәтті қалыптасуын қамтамасыз етеді. Білім алушылардың оқу әрекеттері келесі басты санаттар бойынша топтастырылған: «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «бағалайды», «синтездейді».

Сабақты жобалау кезінде осы тәсілді қолдана отырып, оқушылардың психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет, жаңа материалды зерттеуде оқушының тәуелсіз әрекеттеріне жағдай жасау мүмкіндігін қарастыру қажет. Қойылым процестерін жүргізу, топта жұмысты ұйымдастыру кезінде сыныптың ерекшеліктерін ескере отырып рөлдердің бөлінуін қарастыру (үйлестіруші, тайм-менеджер, ресімдеуші және т.б.). Сонымен, оқушының іс-әрекетіне баса назар аударылады.

Бұл тәсіл пәндік білімді, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды ғана емес, сонымен бірге өзінің жеке мүдделері мен болашағын сезінуге, сындарлы шешімдер қабылдауына мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттерді де меңгеруге ықпал етеді. Мұғаліммен бірлесіп шығармашылықпен айналысу және серіктес, кеңесші ретінде мұғалімнің қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады.

Оқытудағы құндылықтарға бағытталған тәсілдер - бұл оқу іс-әрекетін ұйымдастыру мен жүзеге асыру тәсілі, белгілі бір құндылықтар тарапынан оның нәтижелерін алу және қолдану. Құндылықтарға бағытталған оқу процесі оқушының жеке тұлғалық құндылықтар жүйесін мақсатты түрде қалыптастырады. Құқық негіздері пәні бойынша оқу бағдарламасында қолданылатын құндылықтарға бағытталған ұстаным қазақстандық патриотизмді, білім алушылардың азаматтық деңгейін қалыптастыру және құқықтық сана деңгейін арттыру. Құндылықтарды жүзеге асыру құндылықтардан туындайтын талаптарды ұстанудан және күнделікті өмірде осы талаптарға бағынудан тұрады. Құндылықтардың маңызы белгілі бір қоғамның сәтті жұмыс істеуі үшін қажетті нормаларды, әдеттерді, өмір салтын, мінез-құлық стилін қалыптастыру саласында көрінеді. Құндылықтар мінез-құлық пен іс-әрекетті ынталандырады, жеке тұлғаны ынталандырудың маңызды факторы ретінде әрекет етеді. «Мәңгілік ел» ұлттық идеясының құндылықтары орта білім беру құндылықтарының идеялық негізі болып табылады. Орта білім берудің құндылықтары ретінде: қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық, еңбек пен шығармашылық, ашықтық, өмір бойы оқыту айқындалған. Сабақты құрастыру кезінде жалпы адамзаттық құндылықтарды дарытуға, құқықтық жағдаяттар мысалында білім алушыларды құқық нормаларын құрметтеуге, өмірлік жағдайларды қарастыруға, қоғамдық процестерді құқықтық реттеудің артықшылықтарын көрсетуге ықпал ететін оқытудың тәсілдері мен белсенді әдістерін қарастыру қажет.

Мысалдар зерделенетін тақырыптың контексінде болуы керек, заңмен реттелетін қалаған мінез-құлықтың пайдасын көрсететін оң тұжырымдарды қамтуы керек. Осы тәсіл шеңберінде салыстыру ретінде қазақ халқының ұлттық салт-дәстүрлерін, қазақ елінің мемлекеттік билігі мен құқық жүйесін нығайтуға билердің қосқан үлесі жайлы тарихи оқиғаларды, Қазақ әдебиеті шығармаларынан үзінділер келтіру ұсынылады. Қазақстан қоғамындағы демократиялық процестердің (сайлау, референдум, мемлекет істеріне қатысу) маңыздылығын көрсететін мысалдар келтіру толеранттық сана, өз елінің тарихына, ата-бабалар мәдениеті мен әдет-ғұрыптарына құрмет көрсетуді жүзеге асырудың мүмкіндіктерін көздейді.

Оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсілдер Жеке тұлғаға бағытталған тәсілдің мақсаты - оқу процесін даралау, оқу процесінде оқушының жеке басын үйлесімді қалыптастыру және жан-жақты дамыту, оқушының психикалық және физикалық дамуының жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктері мен мінез-құлық мотивтерін ескере отырып, оның шығармашылық әлеуетін толық ашу. Жаңа

тақырыпты зерделеу кезінде міндетті түрде нормативтік құқықтық актілермен жұмыс істеу, нақты заңнамалық нормаларға сілтеме жасау қажет. Білім алушыларда тиісті сөйлеу стилін академиялық тілді қалыптастыру және құқықтық терминологияны сауатты қолдануға ынталандыру. Оқу процесінде коммуникативтік дағдыларды, құқық нормаларын дәлелді қолдану дағдыларын дамытуға баса назар аудару және шығармашылық ойлауды дамытуға ықпал ету қажет.

Оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсілдер оқу процесінде мұғалім мен оқушының субъект-субъектілі қатынастарды, оқушыға деген демократиялық қатынасты, оның жеке тұлғасына құрметін, оқушының моральды-этикалық қасиеттерінің, ықтималды мүмкіндіктерін есепке ала отырып таланттарын айтарлықтай ашу мен қалыптасуын білдіреді.

Саралап оқыту тәсілдері оқу процесін оқушылардың әртүрлі топтарына икемделуін, оқушылардың жеке қабілеттерін ескеру мақсатында әртүрлі топтарға тиімді жағдайларды жасауды көздейді. Саралап оқыту тәсілі әртүрлі оқушылар тобының оқу әрекетін ұйымдастыру үшін арнайы оқыту әдістерін және іс-әрекеттерді саралау тәсілдерін кіріктіреді. Күрделілігі, оқу-танымдық қызығушылықтары, мұғалім тарапынан көмек сипатымен ерекшеленетін сараланған тапсырмаларды қолдану - сараланған оқу іс-әрекеттерін ұйымдастырудың шарты болып табылады. «Құқық негіздері» пәнін зерделеу шеңберінде ақпарат көздерін, әсіресе нормативтік-құқықтық актілерді саралауға ерекше назар аудару қажет.

Коммуникативтік тәсіл

Білім берудегі коммуникативтік тәсіл дегеніміз ақпаратты тарату мен жариялауда, білім, білік және дағдылармен алмасуда бірнеше адамдардың сөйлесу арқылы атқарылатын әрекеттесу процесі. Коммуникативтік тәсілдердің нәтижесі болып тіл арқылы қатынасу қабілеттілігі, яғни тілдік және сөйлеу нормаларын дұрыс пайдалана және қатынас жағдайына сай тиімді түрін таңдай отырып, түрлі жағдайларда қатынас әрекетінің басқа қатысушыларымен ой бөлісу және алмасу қабілеттілігі болып табылады. Коммуникативтік тәсілге сәйкес ұйымдастырылған оқу процесі қатынасу икемділігін қалыптастыратын тапсырмаларды және шынайы қатынас жағдайларына сай жұмыс режимдерін (жұптық және топтық жұмыстарды) кіріктіру керек. Оқу процесіне пікірталастар, диспуттар мен дебаттар жүргізуді, сабақтарда қойылым процестерін ойнауды қосу қажет.

Жобалық тәсіл. Оқу жобасы-ғылыми-зерттеу, шығармашылық немесе практикалық сипаттағы мәселелерді шешу бойынша нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған оқушының немесе оқушылар тобының оқу-танымдық қызметі. Ол жалпы мақсатпен, келісілген әдістермен және іс-әрекеттердің реттілігімен, нақты шешімдермен және белгілі бір жолмен жасалған нәтижелермен сипатталады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану «Құқық негіздері» пәнін оқыту процесінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану дағдысын дамыту үшін жағдайлар жасалуы қажет,

соның ішінде нормативтік құқықтық актілер бойынша ақпаратты табу, қолдану, мәліметтер және идеялармен бөлісу, бірлесіп әрекет ету, түрлі жабдықтар мен қосымшаларды пайдалану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру.

«Құқық негіздері» пәнін оқыту барысында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мүмкіндіктері:

- зерттелетін тақырып бойынша нормативтік құқықтық актілерді қамтитын ақпараттық жүйелер мен дерекқорларды пайдалану;
- әр түрлі дереккөздерден ақпаратты іздеу, іріктеу және өңдеу;
- ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өз бетінше оқу дағдыларын дамыту үшін кеңінен қолдану (эссе, ауызша, презентация).

Тұжырымдама негізінде берілген ұсыныстар:

1. *10-11 сыныптарда «Құқық негіздері» пәнін міндетті пән ретінде оқыту.*

2019 жылы барлық мектептерде 9-сынып оқушылары үшін «Құқық негіздері» пәнін міндетті пән ретінде енгізу білім алушылар арасындағы құқықтық сауаттылық деңгейін арттыруға айтарлықтай ықпал етті. Алайда, негізгі орта білім берудің оқу бағдарламасында заңның барлық маңызды мәселелері қарастырылмайды, тек негізгі базалық бөлімдеріне басымдық беріледі. Өйткені алған білімді іс жүзінде қолдану (пәндік құзыреттілік және өмірлік жағдайларды шешуде нормаларды қолдану дағдысы) жалпы орта білім берудің оқу бағдарламасында қарастырылады.

«Құқық негіздері» пәнін оқыту барысында оны жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттарға бөлмей, екі бағытқа ортақ білім мазмұнын беру ұсынылады. Сонымен қатар, қазіргі өмір талабына сәйкес білім алушылардың құқықтық сауаттылығын арттыру мақсатында оқу пәнін үлгілік оқу жоспарының инвариантты компонентінен міндетті пән ретінде 2 сағаттық жүктемемен оқыту қарастырылуы қажет.

2. *Негізгі орта білім берудің үлгілік оқу бағдарламасында сызықтық қағидат негізінде құқықтың базалық салаларын зерделеу.*

Мемлекет пен құқықтың негізгі базалық салалары негізгі орта білім беру деңгейінің «Құқық негіздері» пәнінің Үлгілік оқу бағдарламасында жүйеленген. Құқықты зерделеу салалық принципке негізделуі керек, өйткені, құқық – оқытуда жүйелілік пен иерархияны сақтауды қажет ететін жүйелі ғылым. Білім алушылар құқық ұғымдарын, құқықтық нормалардың ерекшеліктерін және олардың құрылымын жан-жақты зерделегеннен кейін ғана салалық заңнаманың нақты құқықтық ережелерін қабылдауға дайын болады. Аталған тәсілдің көптеген артықшылықтары бар. Құқықтық оқыту тікелей сол процеске қатысушылардың коммуникативтік өзара әрекеттестігі негізінде қалыптасады, құқықты салалық принцип негізінде теориялық түсіну арқылы адами қарым-қатынас мәдениеті және заң тілінде сөйлеу негіздері қалыптасып, ұғымдық ойлау дамиды.

3. *Барлық бөлімдер тәжірибеде кездесетін өмірлік жағдаяттарды талқылауды қамтуы керек.*

Қазіргі білім беру жағдайында құқық негіздері сабақтарында жеке тұлғаға бағытталған тәсіл негізінде оқушыға қиындық тудыратын және шабытттануына кедергі келтіретін құзыреттіліктерді қарқынды түрде дамыту керек. Оқытудың тақырыптары мен мақсаттары өмірлік жағдайларды шешуде, өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыруда құқық нормаларын қолдану дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Мысалы, «адам құқығы және әлеуметтік жауапкершілік» тұжырымдамасына сүйене отырып, оқушылар әлеуметтік жауапкершілік қағидаттарын және жеке адамдардың, қоғам мен мемлекеттің осы қағидаттарды қолдаудағы рөлін зерттеуі керек.

4. Пәннің мазмұнын тәжірибеге бағытталған жағдайлармен толықтыру керек:

- білім алушылардың мектеп пен түрлі қоғамдастықтарда кездесетін әділетсіздіктерді зерттеуі мен оған қарсы тұруы, жастардың өмірі мен құқықтарын салыстырмалы бағалауы;

- өзге жастардың іс-әрекеттері нәтижесінде адамның өзінің (бөтен біреудің) құқықтары бұзылған жағдайлар туралы ойлауына бағыттайтын құқықтық жағдайларды енгізу;

- білім алушылар өз айналасындағы жастар тарапынан орын алған әділетсіздік көріністерін басқа оқушыларға және (немесе) жергілікті қоғамдастық мүшелеріне сауалнама жүргізу арқылы бағалайды (сыныпта және Интернет желісінде жариялау арқылы тергеп-тексеру нәтижелерін таныстыру).

Сонымен қатар, мектеп оқушылары өз құрдастарының әділетсіздік көріністеріне қолданылған қандай шараларды қолдайтындығына, сондай-ақ олардың мектебі және (немесе) қоғамдастығы қауіптілігі төмен әрі жайлы ортаға айналуы үшін қандай әрекеттер жасауды ұсынатынына баса назар аударады;

- білім алушылардың пайдалы іс жасай алатынына сенімін арттыру үшін әрбір жобалық жұмыс тәжірибелік іс-шаралардың «іс-әрекеттерін» көрсетеді. Сондай-ақ білім алушыларға кейбір оқушылар тарапынан өзге оқушыларға қатысты әділетсіздік көріністеріне араласқан сәттерін қамтитын жобаларды әзірлеу ұсынылады;

- тақырыптар адам құқықтары саласындағы фильмдерді көруді және көргеннен кейін фильмдерді талқылауға қатысуды қарастырады (фильм көрсету мұғалімдер оқушылардың құлшынысын арттыруда қолдана алатын қолжетімді әрі тартымды оқыту құралы). Егер адам құқықтары тақырыбы фильм мазмұнынан алынып тасталса немесе адам құқықтары туралы қозғалыстардың мысалдары ерекше атап өтілсе, фильмді талдау оқушыларға кез келген жазбаша мәтінге қарағанда мүлдем басқаша әсер етуі мүмкін.

ҚОРЫТЫНДЫ

Орта білім беру мазмұнын қалыптастырудың әлемдік және отандық тәжірибесіне шолу жасай отырып еліміздің орта білім беру мазмұнын жетілдірудің өзектілігін ескере отырып әдістемелік ұсынымдамада келесі тұжырымдамалық негіздемелер ұсынылады:

-орта білім берудің мақсатын жоғары рухани-адамгершілік қасиеттерге ие, заманауи қоғамның өзгермелі жағдайларына бейімделу, табысты өмір сүру және даму құзыреттіліктері қалыптасқан, өзінің жеке басының, отбасының және өз елінің мүддесі үшін жасампаздық қызметті жүзеге асыруға ықыласты және қабілетті тұлғаны қалыптастыру деп анықтау;

-орта білім беру мазмұнының тұғырнамасы ретінде қолданыстағы жалпыадамзаттық құндылықтарды төмендегі ұлттық мазмұндағы құндылықтармен байыту:

Рухани-адамгершілік құндылықтар (ізгілік, бауырмалдық мейірім, достық, махаббат, қамқорлық, сенім, ынсап, қанағат, рақым, намыс, жігер, ар-ождан, ұят, оптимизм, талап, құрмет, ізет, жауапкершілік, парыз);

Отбасылық және мәдени құндылықтар (отбасы дәстүрлері, отбасы берекесі, ана тілі, мемлекеттік тіл, тарих, ұлттық дәстүр және діл, ұлтжандылық, білім, ғылым, мәдениет, еңбекқорлық, жасампаз және шығармашылық еңбек);

Ел-жер, табиғат құндылықтары (атамекен, туған жер, қара шаңырақ, отбасы әл-ауқаты, білім ордасы, тарихи мұралар, табиғат, туған жердің және елдің табиғат және өндіріс байлықтары);

Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік құндылықтары (Отан, тәуелсіздік, елжандылық, заң, құқық, міндет, азаматтық, азаматтық жауапкершілік, еркіндік, борыш, бостандық, толеранттық);

Эстетикалық құндылықтар (байқампаздық, сезімталдық, талғампаздық, зейін шоғырлығы, өнер, әдебиет, мәдениет туындылары);

Саламаттық құндылықтар (өмір, денсаулық, уақыт мәдениеті, дене мәдениеті, психикалық саулық, ерік-жігер, сабырлылық, төзімділік, икемділік):

-оқыту жүктемесін оңтайландыру және білім берудің жоғары технологиялық ресурстарын, оңтайлы әдістері мен тәсілдерін қолдану арқылы білім берудің денсаулықты сақтау сипатын, жайлылығын, эргономикалық қолайлылығын және білім беру ортасының инклюзивтілігін қамтамасыз ету;

-білімнің құндылық бағдары мен тәрбиелік әлеуетін күшейту, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды білім мазмұнының тұғырнамасы ету арқылы мемлекеттік тілді, қазақ халқының және Қазақстан этностарының рухани құндылықтарын құрметтейтін және білетін, рухани бай, жоғары адамгершілік қасиеттерге ие, парасатты, мәдениетті, тұлғаны қалыптастыру;

- білім мазмұнына ғылым мен технология өзекті жаңалықтарын, болашақ мамандыққа қажетті құзыреттіліктерді үздіксіз енгізу және толықтыру арқылы білім берудің футурологиялық, болашаққа бағыттылық жасампаздық сипатын қамтамасыз ету;

- білім мазмұнының қолданбалы, практикалық бағдарланған сипатын нығайту, жоба орындау, зерттеу жұмыстары, зертханалық және практикалық сабақтардың үлесін арттыру арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын, білімді өмірлік практикада қолдану дағдыларын, шығармашылығы мен креативтілігін дамыту;

- таныс емес жағдайларда білімді қолдануға бағытталған оқу мақсаттары жүйесін енгізу және мәселелерді шешуге бағытталған контекстік тапсырмалардың үлесін арттыру арқылы қазақстандық мектеп оқушыларының халықаралық салыстырмалық зертеулердегі көрсеткіштерін жақсарту;

- STEM, STREAM, STEAM, SMART - білім беруді енгізу, цифрлық кеңістіктегі көпфункционалды MakerSpace ортасын құру арқылы білім алушылардың инженерлік-технологиялық ойлауын, конструкциялау, жобалау, модельдеу, Startup жобаларын орындау дағдыларын дамыту;

- оқушылардың эмоционалды интеллект, мәдени қарым -қатынас жасау, сыни ойлау, қоршаған орта жағдайының өзгерістеріне икемділік, өз бетінше және ұжымда жұмыс істей білу, еңбек этикасын сақтау, медиа сауаттылық сияқты 21 ғасырдың икемді дағдыларын дамыту;

-оқытудың мазмұны мен әдістерін тартымдылығын және өмірлік жағдаяттармен, проблемалармен байланыстылығын арттыру, қолайлы психологиялық орта құру, шығармашылық оқу-танымдық жұмысқа еркіндік беру, субъект-субъект қарым қатынасын орнату арқылы білім алушылардың оқуға, өзіндік білім алуға деген ынта-ықыласын арттыру;

- білім берудің инклюзивті сипатын күшейту, білім беру процесінің жеке тұлғаға бағдарлығын қамтамасыз ету, әмбебап дизайндық оқыту принциптерін қолдану, әрбір оқушының ерекшеліктері мен қабілеттеріне сай саралап оқыту, жеке психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету арқылы оның ішкі әлеуеті мен мүмкіндіктерін ашу, жеке тұлғалық даму траекториясын жүзеге асыру;

- оқушылардың сапалы білімге, заманауи білім беру ресурстарына тең құқықтары мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, диагностикалық сараптау және бағдарлы шаралар қолдану арқылы қала мен ауыл мектептеріндегі білім сапасының айырмашылығын теңестіру;

-оқушының бейімділігі мен қабілетін диагностикалау, ерте кәсіби бағдарлау және мамандықтарға бағыттап бейіндік оқыту арқылы мектеп бітірушілерінің бастапқы кәсіби біліктілік алуын қамтамасыз ету, болашақ мамандығын игеруге дайындығын жақсарту;

- білім берудің әр деңгейінен кейін жоспарланған пәндік нәтижелер мен метапәндік құзыреттіліктерді үйлестіру негізінде білім беру деңгейлерінің мазмұндық және ұйымдастырушылық сабақтастығын қамтамасыз ету, оқу материалдарының қайталануын жою.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. The future of education and skills Education 2030 [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)
2. GLOBAL EDUCATION GUIDELINES Concepts and methodologies on global education for educators and policy makers <https://rm.coe.int/prems-089719-global-education-guide-a4/1680973101>
3. Тагунова И. А. Мировые тенденции развития школьного образования. Педагогика № 6, 2019, стр. 106-114
4. Uchastie YUNESKO v 70-j sessii General'noj Assamblei OON. N'yu-York, 2015 [UNESCO's participation in the 70-th session of the UN General Assembly. New York, 2015]. Available at: <https://ru.unesco.org/news/uchastie-yunesko-v-70-y-sessii-generalnoy-assamblei-oon-i-prinyatii-povestki-dnya-v-oblasti>.
5. Education and Training. Policies (ET 2020). URL: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_en.
6. Стратегия в секторе образования Группы организации на период до 2020 года «Качественное обучение для всех: инвестиции в знания и навыки в целях содействия развитию». Международный банк реконструкции и развития, 2011. URL: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/ESSU/463292-1306181142935/Russian_Exec_Summary_2020_FINAL.pdf
7. 10 Trends Transforming Education as We know. Report for European Union. European Political Strategy Centre, 2017. 12 p.
8. Токаев К.К. «Уроки «трагического января»: единство общества – гарантия независимости», выступление на заседании Мажилиса Парламента РК 11 января 2022 года.
9. Токаев К.К. Встреча с представителями отечественного бизнеса 21 января 2022 года <https://akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-vstrechu-s-predstaviteli-otечественного-biznesa-2103845>
10. Токаев К.К «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» 2020 г. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy
11. Национальный отчет «Результаты участия Казахстана в TIMSS-2019», 2021 год, Департамент международных сопоставительных исследований - Нур-Султан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. – 180 стр.
12. «Результаты Казахстана в PIRLS-2016», 2018 год: Национальный отчет/ Е.Б. Нурланов, А.Д. Байгулова, Б.А. Картпаев, М. Амангазы, Е. Сабырулы, Г.А. Ногайбаева – Астана: АО «Информационно-аналитический центр», 2018 – 155 стр.
13. https://www.oecd.org/education/talis/TALIS2018_CN_KAZ_ru.pdf

14. Анализ содержания ТУП обновленного содержания образования для начального, основного, общего среднего уровней образования РНЦП «Учебник». – 2021 г.

15. Отчетные материалы Всемирного банка «Модернизация среднего образования»: Оценка реализации обновленного содержания образования и оценка подготовки кадров для перехода на трехязычное образование» (Результат 4. Результаты оценки обновленного содержания образования, политики трехязычного образования и их реализации, КОНСОРЦИУМ «SOFRECO – STEM ACADEMIA» за период декабрь – май 2021 года).

16. «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы № 521 Жарлығы».

17. «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың мақаласы//Егемен Қазақстан. 05 қаңтар 2021 ж.

18. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы.

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Орта білім беру мазмұнын жетілдіру бойынша әлемдік тәжірибеге шолу	4
2 Орта білім беру мазмұнын жетілдірудің өзектілігі	11
3 Орта білім мазмұнының ғылыми-теориялық негіздері.....	21
4 Орта білім берудің мақсаты мен міндеттері.....	31
5 Орта білім беру құрылымы.....	33
6 Білім беру салаларының мазмұнын құру қағидаттары.....	36
7 Жалпы орта білім беретін мектептің оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері	40
8 Білім беру мазмұнын жетілдірудің күтілетін нәтижелері.....	42
9 Бастауыш білім беру мазмұнының тұжырымдамалық негіздері...	44
10 Негізгі орта білім беру мазмұнының тұжырымдамалық негіздері..	61
11 Жалпы орта білім беру мазмұнының тұжырымдамалық негіздері.	85
12 Білім беру процесін ұйымдастыру шарттарына қойылатын талаптар	134
13 Орта білім беру ұйымдарында «Қазақстан тарихы» және «Дүниежүзі тарихы», «Құқық негіздері» пәндерін оқытудың тұжырымдамалық негіздері.....	140
Қорытынды.....	209
Пайдаланылған әдебиеттер.....	212

**ОРТА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНЫҢ
ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Басуға 26.10.2022 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 7,5